

Գիրքը յուսադատճեճահանվել է
A-PDF DjVu TO PDF DEMO: Purchase from www.A-PDF.com to remove the watermark

"Նամահայկական էլ. Գրադարան"

կայքի՝ www.freebooks.do.am

կողմից եւ ներկայացվում է իր

այցելուների ուշադրությանը:

The book created by "PanArmenian E. Library"

Գիրքը կարող է

օգտագործվել միայն ընթերցանության համար...

For more info: www.freebooks.do.am

Library

ՄԱՌ ԼՈՒՅՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐՈՂ ԵՔ ՁՁԻ ԵՐԿՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԿԻՍԸ ԼՅՅԱՅԱԾ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ ԵՎ ԻՐԱԾԻՄ
ԼՈՒՄԳՈՍՁԵՆԱԿԱՆԵՆԻ ԳՐԵՐ:

Ք-ՈՒՅՆ ԳՐԵՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՄԱՆԸՄԱՐՆԵՐԸ ԿԱՐՈՂ ԵՔ
ԻՄԱԿԱՆ "ՏԱՐԱԾՄԱՆ ԻՆՎԵՏԻՄԵՆՏԻ ԳՐԱԿՈՐԹՆ" ԿՈՑՔԻՑ

www.freebooks.am

ԵՆԴՐՈՒՄ ԵՒՔ ՈՐ ԺԵՏՎԻՄ ԵՔ ՄԵՐ ԿՈՑՔԻՑ
ՏԱՐԱԿՈՐԹ ԵՒՔ ԼՈՒՅՆԻ ԸՆԹՐՏՈՒՄՔՆԵՐԸ:

ԳՐԵՐ ՄԻՔ freebooks@yandex.ru

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՍՄԱԿԱՆ ԳԻՆՁԵՐԸ

ՀԱՅԿԱՆԻ

1

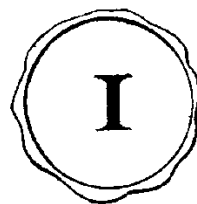

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ АРМЕНИИ

Х. А. МУШЕГЯН

МОНЕТНЫЕ
КЛАДЫ
АРМЕНИИ

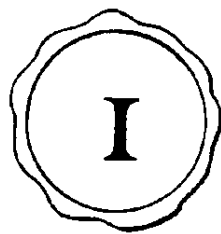

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1973

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Խ. Ա. ՄՈՒՇԵՂՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԴՐԱՄԱԿԱՆ
ԳԱՆՁԵՐԸ

Գրքում ներկայացված են հին Հայաստանում տարածված արծաթե դրամների բնորոշ տեսակները: Նրանց շրջանառության տվյալներով բացահայտվում են Հայաստանի միջազգային կապերի գլխավոր ուղղությունները ուղ հելլենիստական ժամանակաշրջանում: Սելևկյան, պարթևական, հայկական, կապադովկիական, հռոմեական (հանրապետության) և այլ դրամների պատկերատիպերը ներկայացնում են դիցարանական կերպարներ, արքայական դիմաքանդակներ, պաշտամունքային նշաններ, քաղաքական իմաստի արձանագրություններ և այլն:

Քննության առնված դրամագիտական վկայությունները ադրյուրագիտական նշանակություն ունեն արտաշեսյան Հայաստանի և նրա հետ առնչված երկրների պատմության ու մշակույթի համար:

Մ Ա. Ս Ն Ա. Ռ. Ա. Ջ. Ի Ն

Ը Ն Դ Հ Ա. Ն Ո Ի Ր Հ Ա Ր Ց Ե Ր

ՀԱՄԱԹՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Բասմաչեան — Հայկական ընդհանուր դրամագիտութիւն եւ Հայաստանի վերաբերեալ դրամներ, աշխատասիրեց Կ. Յ. Բասմաչեան, Վենետիկ, 1936:
- ՀՊԹ — Հայաստանի պատմութեան պետական թանգարան (Երևան):
- Պատուկեան — Զարեհ Պատուկեան, Արտաշեսեան հարստութեան դրամները, Վիեննա, 1969 (Ազգային մատենադարան, հատոր ՄԺ):
- տ. — տրամագիծ
- բ. — մետաղի քաշ
- գր. — գրամ
- մմ. — հազարերորդական մետր
- կ. — կնիքների առանցքային օղղութիւնը դրամի երկու կողմերի համեմատութեամբ:
- Зограф — А. Н. Зограф, Античные монеты. М.—Л., 1951 (Материалы и исследования по археологии СССР, № 16)
- ИНВ — Инвентарный номер хранения Государственного музея истории Армении (гор. Ереван, пл. Ленина, Министерство культуры Армянской ССР).
- ОНЭ — Рукописный каталог античных монет Отдела нумизматики Государственного ордена Ленина Эрмитажа (Ленинград).
- Пахомов — Е. А. Пахомов, Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа. Баку, вып. I, 1926, вып. II, 1938; вып. III, 1940; вып. IV—V, 1949; вып. VI, 1954; вып. VII, 1957, вып. VIII, 1959; вып. IX, 1966.
- в — вес в граммах
- д — диаметр в миллиметрах
- ↑ — направление осей штемпелей лицевой и оборотной сторон
- [ ] — в квадратные скобки заключены знаки, слова и легенды, не сохранившиеся на монетах и восстановленные при определении
- Л. ст. — лицевая сторона
- Об. ст. — оборотная сторона.
- Babelon — E. Babelon, Description historique et chronologique des monnaies de la republique romaine, Paris, 1885—1886, vol. I—II.

- BMC* — British Museum. Catalogue of the Greek coins of Galatia, Cappadocia and Syria. By Warwick Wroth, London, 1899. Reprint: Bologna 1964.
- BN* — Catalogue des monnaies grecques de la Bibliothèque Nationale. Les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène par Ernest Babelon, Paris, 1890.
- Gardner* — A catalogue of the Greek coins in the British Museum. The Seleucid kings of Syria by Percy Gardner, M. A. Edited by Reginald Stuart Poole, London, 1878. Reprint: Bologna, 1963.
- Grueber* — Coins of the Roman Republic in the British Museum by H. A. Grueber, F. S. A. Vol. I—III, London, 1910.
- Head* — *Historia numorum*. A manual of Greek numismatics. New and enlarged edition by Barclay V. Head, London, 1963.
- Mattingly* — Harold Mattingly, M. A. Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. I, London, 1923.
- MN* — J. De Morgan, Manuel de numismatique orientale de l'antiquité et du moyen âge. Publication achevée sous la direction de K. J. Basmadjian. Tome I, Paris, 1923—1936.
- Morgan* — Monnaies orientales, tome I. Numismatique par Jacques De Morgan, Paris, 1933.
- Müller* — Numismatique d'Alexandre le Grand. Par L. Müller, Basel—Stuttgart, 1957.
- Petrowicz* — Sammlung Petrowicz. Arsaciden — Münzen. Katalog. Verfasst von Alexander Ritter von Petrowicz, Wien, 1904.
- Sellwood* — An Introduction to the coinage of Parthia, by David Sellwood, London, 1971.
- Schroetter* — Fr. Schroetter, Wörterbuch der Münzkunde, Berlin, 1930.
- Seyrig* — Henri Seyrig, Trésor Monétaire de Nisibe, Paris, 1955 (Revue Numismatique p.p. 85—128).
- Sydenham* — The coinage of the Roman Republic, By Edward A. Sydenham, M. A., London, 1952.
- Wroth* — British Museum. Catalogue of the coins of Parthia by Warwick Wroth, London, 1903. Reprint: Bologna, 1964.

ԳԱՆՁԻ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄԸ

1945 թվականի գարնանը, Հայկական ՍՍՀ Սիսիանի շրջանի Սառնակունք գյուղում հայանաբերվել էր հելլենիստական արծաթե դրամների մի մեծ գանձ: Այն բացվել էր գյուղից մոտ մեկ կիլոմետր հեռավորության վրա, դեպի հյուսիս-արևելք, երկու լայնանիստ բլուրների միջև՝ դարնան հեղեղատներից ակոսված սևահողի մակերեսային շերտում: Այսօր այդ շրջապատում չի նկատվում անցյալի բնակության և ոչ մի հետք: Տարաբախտաբար ո՛չ գանձի դրամները և ո՛չ էլ կավամանը, որի մեջ նախապես եղել է գանձը, ամբողջությամբ չեն պահպանվել: Դրամները առաջինը տեսել են Գեղեցիկ և Լուսիկ Մանուկյան քույրերը:

Նրանց մայրը՝ Հայկանուշ Քաղևոսի Դանիելյանը որոշում է իր զուսարբեր համար գոտիներ պատրաստել տալ: Զանգեզուրում հայտնի էր Գորիսում բնակվող արծաթագործ Գրիգոր Բարխուդարյանը: 1945 թ. ամռանը Գրիգոր Բարխուդարյանը գալիս է Սիսիանի Բաղարչայ գյուղը՝ տեղացիներից սակերչական աշխատանքի պատվերներ ընդունելու: Եվ ահա վարպետին ներկայանում է Մանուկյան քույրերի մայրը և հանձնում մեկուկես կիլոգրամ արծաթյա դրամ՝ երկու գոտի պատրաստելու համար:

1946 թ. հուլիսին Հայաստանի պատմական հուշարձանների պահպանության կոմիտեն, Սյունիքի ճարտարապետական կոթողների շափազրության համար Սիսիանի ու Գորիսի շրջաններն է գործուղում ճարտարապետներ Գեղամ Սարգսյանին և Բաղդասար Արղումանյանին: Գեղամ Սարգսյանը, երբ Սիսիանում տեղացիներից լսում է Սառնակունքում բացված գանձի մասին, անմիջապես մեկնում է Սառնակունք և գյուղսովետի օգնությամբ բնակիչներից հավաքում 37 լավ պահպանված արծաթյա դրամը ու հանձնում Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի դրամագիտության բաժնին: Այդ դրամները Գեղամ Սարգսյանին էին հանձնել սառնակունքցիներ Մամիկոն Սահակյանը, Հարություն Եղիազարյանը, Արշակ Օհանջանյանը և ուրիշներ¹:

Այնուհետև Հայաստանի պատմության պետական թանգարանը 1946 թ. սեպտեմբերին Սառնակունք է գործուղում իր աշխատակից Արմենակ Միրզոյանին՝ մնացած դրամները գյուղի բնակիչներից հավաքելու և դրամագյուտի մանրամասնություններին ծանոթանալու համար: Ա. Միրզոյանին

¹ Գեղամ Սարգսյանը դրամները թանգարանին է հանձնել 1946 թ. օգոստոսի 30-ին: Այդ 37 դրամները գրանցված են թանգարանի գույքստատյանում 15077—15113 համարներով:

հաջողվում է Սառնակունքից բերնել ևս 75 արծաթյա հեղենիստակում գրամ¹: Այդ օրերին Հայաստանի թանգարանին զբաղված էին հանձնում սառնակունքիներ Կարթեկ և Մարիամ Մակարյանները, Գալբահուր և Մարիամ Գաբրիելյանները²: Ուշադրություն ուղղվում է գանձը գանդ Մանուկյան քույրերին, սակայն վերջիններս գրամների փոխարեն արծաթագործից արգեն ստացել էին իրենց արծաթյա գոտիները և այդ իրեղեն ապացույցները հաստատում են Գրիգոր Բարխուդարյանի այն հայտարարությունը, որ զբաղված էր՝

Անցնում է ևս երկու տարի: 1948 թ. մարտի 25-ին, Հայաստանի պատմության պետական թանգարան է ներկայանում արծաթագործ Գրիգոր Բարխուդարյանը և հանձնում արծաթյա վեց գրամ, որոնցից մեկը՝ հայոց թագավոր Արտավազ II-ի պատկերով, իսկ մյուսները՝ հռոմեական հանրապետության դենարներ³: Նկատի ունենալով գտնված գանձի կարևոր նշանակությունը, թանգարանի տնօրինությունը 1948 թ. հուլիսի վերջերին Սիսիան է գործուղում ևրեք հոգուց բաղկացած մի արշավախումբ, որի կազմում եղել են դրամագիտության բաժնի վարիչ Ա. Շահնազարյանը, պատմաբան Ա. Միրզոյանը և ճարտարապետ Լ. Սաղոյանը: Սաղոյանը Սառնակունքում այդ խումբը հետախուզում է գանձի թաղված վայրը և գտնում կոտրված կավանանի մի քանի բեկորներ:

1948 թ. օգոստոսի 5-ին արշավախումբը վերադառնում է Երևան, իր հետ բերելով ևս 60 լավ պահպանված արծաթյա գրամ⁴: Այսպիսով, մինչև 1948 թ. վերջը, դրամագիտության երեք տարի անց, Հայաստանի պատմության թանգարանում հավաքվում է 178 արծաթյա գրամ, որոնք ըստ ծագման բաժանվում են հետևյալ տեսակների.

Հռոմեական	103	գրամ
Սելևկյան	30	»
Փյունիկյան	26	»
Պարթևական	8	»
Պերզամյան	4	»
Հայկական	3	»
Կապադոկիական	3	»
Պոնտական	1	»

Ընդամենը 178 գրամ

Սակայն վերահիշյալ հավաքածուն ներկայացնում էր այդ գանձի միայն մի մասը: Տարաբախտաբար կոտրված կավանանի մի քանի բեկորն-

¹ Ա. Միրզոյանի միջոցով Սառնակունքից բերված գրամները Հայաստանի պատմության պետական թանգարանում գրանցվել են 1946 թ. սեպտեմբերի 20-ին, գույքամատյանի 15119—15193 համարների տակ:

² Սառնակունքի հիշյալ բնակչուհիներին Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի կողմից տրվել են նվերներ:

³ Գ. Բարխուդարյանի՝ Հայաստանի պետական թանգարանին լանձնած գրամները դուրյամատյանում գրանցված են № № 16022—16027, տե՛ս գրամագիտության բաժնի արծաթ գրամների մատյանի 8869, 8906, 9077, 9079, 9117 համարները:

⁴ Արշավախմբի բերած հիշյալ գրամները գրանցված են թանգարանի դրամագիտության բաժնի գույքամատյանում № № 16089—16148 (տե՛ս նաև արծաթ գրամների մատյանի № № 8870—8888, 8907, 8935, 8936, 9080—9115, 9118, 17169 գրանցումները):

րը, որոնք գտնվել էին 1948 թվականին, հնարավորություն չէին ընձեռել վերականգնելու նրա նախկին տեսքը: Այնուհետև թանգարանը երկար ժամանակ այլևս ոչ մի դրամ չի ստանում Ստոնակունքի գանձից, թեև առանձին հնասերներ շարունակում են հետաքրքրվել դրամագլուտի ճակատագրով: Գանձից ծագած դրամների այն նմուշները, որոնք պահվում են թանգարանում, իրենց բազմատեսակությամբ լուրջ հետաքրքրություն էին առաջ բերել պատմաբանների, հնագետների ու դրամադեմոնների շրջանում: Այդ առիթով 1950 թ. հրատարակվում է Ա. Շահնաղարյանի «Միսիանի շրջանի Ստոնակունք գլուղի մոտ հայտնաբերված դանձր» հոդվածը¹:

Հեղինակը մանրամասն շարադրել է գանձի հայտնաբերման պատմությունը, ավել 152 դրամների նկարագիրը, որի գործում նրան օգնել էր Ե. Ա. Պախոմովը: 1954 թ. լույս է տեսնում դրամագետ Ե. Ա. Պախոմովի ուսումնասիրությունը, նվիրված նույն գանձի արդեն 178 դրամներին, այսինքն՝ այն բոլոր տեսակներին, որոնք հայտնի էին Ա. Շահնաղարյանի հայերեն աշխատությունից և հավելյալ 26 դրամների մասին նոր աեղեկություններ, որոնք Ա. Շահնաղարյանը հիշատակել էր իր աշխատության ներածականում, բայց չէր տվել նրանց նկարագրությունը:

Ե. Ա. Պախոմովը քննելով դրամները, այն կարծիքին էր, որ գանձը պետք է բաղկացած լիներ ավելի քան 300 դրամից²:

Ստոնակունքի դրամագլուտից 18 տարի անց բացվում է գաղտնիքը այն դրամների մասին, որոնք համարվում էին ձուլված, այսինքն՝ անվերադարձ կորած: Այդ իրողությունը բացահայտվեց Գրիգոր Բարխուդարյանի մահից երկու տարի անց, 1963 թ. նոյեմբերի 19-ին: Նա գիտակցելով նրանց հնագիտական արժեքը, գոտիները ձուլել էր ուրիշ արծաթից, ճիշտ նույն քաշով՝ մոտ մեկկես կիլոգրամ: Իրականում գործնեցի արծաթագործը դարձել էր այդ գանձի նշանակալից մասի երկրորդ տերը: Նրա մահից հետո, կրտսեր սրբին՝ Սերյուժա Բարխուդարյանը, մտք հանձնարարությամբ ներկայանում է թանգարանի դրամագիտության բաժին և հայտնում, որ հանգուցյալ հոր արհեստանոցում պահվում է 1945 թ. գանձած դրամների մի խումբ: Այդ դրամները, թվով 176 հաս, Գորիսի Քաղաքային սովետի արձանագրությամբ հանձնվեցին Հայաստանի պատմության պետական թանգարանին: Ըստ տեսակների գրանք ստորաբաժանվում են հետևյալ խմբերի.

Հոռմեական	115 դրամ
Սելեկյան	24 »
Պարթևական	14 »
Փյունիկյան	10 »
Կապադովկիական	5 »
Հայկական	4 »
Պերգամյան	2 »
Մակեդոնական	2 »

Ընդամենը 176 դրամ

¹ Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի «Աշխատություններ», հատ. 11, էջ 7—35, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն:
² Παχομος, VI, στφ. 11.

Համադրելով Սառնակունքի գրամադյուտից թանգարանում հավաքված գրամների ընդհանուր քանակը, կաանանք հետևյալ ավյալները.

Դրամներ	Ձեռք բերված	
	1946—1948 թթ.	1963 թ.
Հումեական	103 դրամ	115 դրամ
Սևիկյան	30 »	24 »
Փյունիկյան	26 »	10 »
Պարթևական	8 »	14 »
Պերգամյան	4 »	2 »
Հայկական	3 »	7 »
Կապադովկիական	3 »	5 »
Մահեդոնական	— »	2 »
Պոնտական	1 »	—

Ինչպես տեսնում ենք, իրենց հիմնական առևանգներով գրամները քանակապես ըստ խմբերի ստորաբաժանվում են համարյա նույն չափերով: Դրանցից բացի, 1964 թ. հոկտեմբերին, թանգարանը հայագետ Մորուս Հասրաթյանից ստացավ Սառնակունքի գանձից ծագած ևս 17 արծաթյա դրամ, որոնց մի մասը (11 հատ) տեղի բնակիչներից գեռես 1948 թվականին ստացել էր պրոֆեսոր Աշոտ Աբրահամյանը: Մնացած 6 դրամները Մորուս Հասրաթյանը ձեռք էր բերել Սառնակունքում: Շատ շանցած, երբ հաղորդվել էին նոր տեղեկություններ գտնված գանձի կարևորություն մասին¹, Գ. Բարխուդարյանի ավագ որդին՝ Ռուբեն Բարխուդարյանը² թանգարանին նվիրեց երկու արծաթյա հոռեական դրամ: Այնուհետև 1966 թ. օգոստոսին Սառնակունքի գանձից սևիկյան մի արծաթ դրամ թանգարանին նվիրեց սոսանող Վ. Մահլաճյանը, որը 1961 թվականին ստացել էր անդադրի մի կնոջից:

Ուրիշ գրամներ Սառնակունքի գանձից թանգարանին դեռևս չեն հանձնվել: Սակայն կասկածից վեր է, որ ինչպես Զանգեզուրում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս մինչև հիմա էլ ձեռքից-ձեռք անցած այդ գանձի գրամներից որոշ օրինակներ պահվում են առանձին մարդկանց մոտ, և, ցավոք, այդ նմուշների ավյալները, որ կարևոր նշանակություն ունեն ստամոսափրություն համար, մնում են անհայտ: Կարող է հարց առաջանալ, թե Հայաստանի թանգարանից բացի ուրիշ թանգարաններ չեն անցել արդյոք որոշ գրամներ: Հարկ է նշել, որ վերջերս մենք ստուգել ենք Բաքվի, Քրիլիսիի թանգարանները, ինչպես նաև Մոսկվայում և Լենինգրադում գործող զլխավոր թանգարանների գրամագիտական ֆոնդերը, սակայն գրամներ Սառնակունքի գանձից վերջին քսան տարիներին չեն արձանագրված:

Ի վերջո, ամփոփելով գրամների այն հավաքածուն, որ 1945—1947 թվականների ընթացքում ձեռք է բերվել Սառնակունքի գանձից և պահվում է Հայաստանի պատմության թանգարանում, բաժանվում է հետևյալ առևանգների.

¹ «Սովետական Հայաստան», Երևան, 1963 թ. դեկտեմբերի 4-ին, № 282. «Коммунист», Ереван, 4 декабря 1963 г., № 283: «Вечерний Ленинград», 25 декабря 1963 г. «Լրաբեր» երկօրյա թերթ, Իջ. տարի, թիվ 50, նյութ-Յորթ, 17 դեկտեմբերի 1963 թ.: «Զարթոնք», Բեյրութ, ԻԵ տարի, թիվ 90 (7824), օրաթերթ, 14 հունվարի 1964 թ.:

² Ռուբեն Բարխուդարյանի՝ թանգարանին նվիրած գրամները ստացվել են 1965 թ. հուլիսի 8-ին:

Արժաթ դրամներ	Քանակը
1. Հոռմեական	225 դրամ
2. Մելիկյան	58 »
3. Փյունիկյան	39 »
4. Պարթևական	22 »
5. Հայկական	10 »
6. Կապադովկիական	8 »
7. Փոքրասիական քաղաքների (Պերգամոն, էփեսոս)	8 »
8. Մակեդոնական	2 »
9. Պոնտական	1 »
Ինդամենը	373 դրամ

ԳՐԱՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Մինչև օրս Հայաստանում գտնված հին դրամական դանձերի մեջ Սառնակունքի դանձը բացառիկ երևույթ է: Իր մեջ ամփոփված դրամական միավորների ծագմամբ այն ներկայացնում է ուշ հելլենիստական գարաշրջանը և սպատմական տվյալներ հաղորդում ոչ միայն Հայաստանի, այլև նրա հետ առնչված երկրների դրամների վերաբերյալ: Նմանօրինակ սլարոնակուիթյան դանձ հայկական դրամադիտուիթյանը հայտնի է դառնում առաջին անգամ: Սառնակունքի դանձից ալյատեղ բննվող դրամները գալուստարգվում են երկու հիմնական խմբի.

ա) Հելլենիստական միապետուիթյունների դրամներ

բ) Հոռմեական հանրապետության դրամներ

Հելլենիստական միապետուիթյունների դրամներն ստորաբաժանվում են.

Ալեքսանդր	Մակեդոնացի (336—323)	2 դրամ
Մելիկյաններ	Ալեքսանդր I (150—145)	1 »
»	Իեմեարոս II (146—138)	9 »
»	Անախոքոս V (138—129)	17 »
»	Փիլիպոս I (92—83)	31 »
Արշակունիներ	Միհրդատ I (171—138)	1 »
»	Միհրդատ II (123—88)	1 »
»	Դոտարգ I (90—80)	2 »
»	Սանատրուկ I (77—70)	1 »
»	Միհրդատ III (57—54)	3 »
»	Օրոպես II (57—38)	14 »
Արտաշեսյաններ	Տիգրան II (95—55)	8 »
»	Արտավազդ II (56—34)	2 »
Կապադովկիա	Արիարատ IV (220—163)	1 »
»	Արիարատ V (163—130)	1 »
»	Արիոքարդան I (95—62)	6 »
Պոնտոս	Միհրդատ VI (120—63)	1 »

Հիշյալ շարքին միանում են նաև քաղաքային դրամներ.

Քաղաք	Տյուրոս, մ. թ. ա. 1 դար	37	դրամ
»	Սյուդոն	1	»
»	Արադոս	1	»
»	Պերգամոն	6	»
»	Էփեսոս	2	»

Ընդամենը՝ 148 դրամ

Տյուրոս քաղաքի ամենավաղ դրամը վերաբերում է մ. թ. ա. 93 թվականին, իսկ ամենատուշը՝ մ. թ. ա. 37 թվականին, ըստ որում տարեթվերի նշումներով դրանք ստորաբաժանվում են քանակային հետևյալ հարաբերությամբ.

Տյուրոս քաղաքի 33 տարեթվով	=մ.թ.ա. 93 թիվ	. . . . .	1 տետրադրամ
» 37	» 89	»	1 »
» 58	» 68	»	1 »
» 50	» 76	»	1 »
» 70	» 56	»	1 »
» 71	» 55	»	1 »
» 75	» 51	»	1 »
» 78	» 48	»	2 »
» 80	» 46	»	2 »
» 81	» 45	»	5 »
» 82	» 44	»	1 »
» 83	» 43	»	1 »
» 84	» 42	»	6 »
» 86	» 40	»	1 »
» 87	» 39	»	5 »
» 88	» 38	»	3 »
» 89	» 37	»	4 »

Ընդամենը՝ 37 տետրադրամ

Ինչպես տեսնում ենք, հելլենիստական 148 արծաթյա դրամներից ամենահինը թողարկվել է Ալեքսանդր Մակեդոնացու (336—323) իշխանության տարիներին, իսկ ամենատուշը՝ Հայոց Արտավազդ II թագավորի (56—34) օրոք:

Ակնառու է, որ հելլենիստական դրամների զգալի մասը կազմում են Սելևկյան թագավորության, ինչպես նաև փյունիկյան քաղաքների և պարթևական հարստության դրամները: Մնացած միապետությունները ներկայացված են մեկից տասը միավորների շարքով: Ելնելով դրամների ծաղման ժամանակագրական տվյալներից, նրանց բաշխումը ըստ հարյուրամյակներից է տալիս հետևյալ հարաբերությունը.

Մ.թ.ա.	IV դարին վերաբերում են	2	դրամ
»	II »	29	»
»	I »	117	»

Հետևապես այդ դրամների մոտ 80 տոկոսը շրջանառության մեջ մտել է մ. թ. ա. I դարում:

Եթե այնուհետև առանձնացնենք մ. թ. ա. I դարի բացարձակ տարեթվերով դրամները և խմբավորենք նրանց ըստ տասնամյակների, ապա կստացվի.

Մ. թ. ա. I դարի 90-ական թվականներին վերաբերում են 2 դրամ							
» » » 80 » » » 3 »							
» » » 70 » » » 9 »							
» » » 60 » » » 2 »							
» » » 50 » » » 5 »							
» » » 40 » » » 18 »							
» » » 30 » » » 13 »							

Նշանակում է այս գանձի հելլենիստական միապետությունների դրամական միավորների շարքում քանակապես գերակշռում են մ. թ. ա. I դարի դրամները, իսկ վերջիններիս մեջ առավելապես այն օրինակները, որոնք թողարկվել են 40—30-ական թվականներին:

Չնայած գանձի մեջ հավաքված ամենահին և ամենանոր դրամների միջև եղած ժամանակամիջոցը շուրջ 300 տարի է, բայց միջազգային ապրանքափոխանակության ասպարեզում նրանք գործել են միաժամանակ: Ալեքսանդր Մակեդոնացու (336—323) դրախտան ու տետրադրախտան, ինչպես նաև սելևկյան Ալեքսանդր I Բալայի (150—145) տետրագրախտան, թեև եղակի օրինակներով, սակայն շրջանառության մեջ են եղել հռոմեական հանրապետության, պարթևական և հայկական թագավորությունների մ. թ. ա. I դարի 30-ական թվականների արժաթյա դրամների հետ միաժամանակ: Այդ տարբեր ժամանակների և տարբեր երկրների արժաթյա դրամների համատեղ ընդունելությունը պայմանավորված էր կռաային այն սիտեմով, որ բնորոշ է եղել հելլենիստական երկրների դրամական տնտեսության համար՝ IV—I դարերում: Դատելով գանձում եղած ժամանակով ամենանոր դրամից, կարելի է ենթադրել, որ ողջ գանձը, իր ժամանակի համար խոշոր մի դրամագլուխ, թաղվել է հավանաբար մ. թ. ա. I դարի քսանական թվականների սկզբին:

Խմբավորելով գանձի դրամներն ըստ նրանց ծագման վայրերի, այսինքն՝ այն երկրների ու քաղաքների, որոնցից դրանք դուրս են եկել և մտել միջազգային շրջանառության մեջ, հնարավորություն է ընձեռվում դատելու Հայաստանի առևտրական կապերի այն հիմնական ուղղությունների մասին, որոնք եղել են մ. թ. ա. I դարի վերջերին, այսինքն՝ գանձի առավել նշանակալից կուտակման ժամանակ:

Հայտնի է, որ հելլենիստական դրամների վրա քաղաքների կամ նրանցում գործող փողերանոցների անունները նշվում էին հաճախ առանձին մեճագրերով, որոնք մտնում էին ընդհանուր պատկերատիպի մեջ իբրև լրացուցիչ տարրեր: Չնայած շատ մենագրեր մինչև օրս լրիվ բացահայտված չեն, սակայն նրանց տեսակների ընդհանուր հաշվառքը կարևոր է իմանալու, թե ինչպիսի նշաններով դրամներ են տեղ դրոել գանձում և այդպիսիներից որոնք են, որ քանակապես առավել շատ են ներկայացված:

Ալեքսանդր Մակեդոնացու դրամների վրա, որոնք հելլենիստական պետությունների դրամական միավորների խմբում ամենահին վկայություններն են, տարաբախտաբար մենագրեր չեն պահպանվել:

Սելևկյան դրամների վրա հիշատակված են մենագրերի ավելի քան 20 տարբեր ձևեր, որոնցից մի քանիսը հայտնի են իբրև Անտիոք ✱ (տես՝ մե-

նագիր № 20) և Տյուրոս Ψ (մենագիր № 2) քաղաքների անվան կրճատ գրություններ¹: Ուշագրավ է, որ սելևկյան Ալեքսանդր I Բալայի $\triangle$ OM AI մենագրով տետրադրախման Հայաստանում հանդես է գալիս առաջին անգամ և ընդհանրապես հազվագյուտ օրինակներից է, եթե նկատի ունենանք, որ ո՛չ Բրիտանական թանգարանի և ո՛չ էլ Փարիզի ազգային մատենադարանի հարուստ ժողովածուների հրապարակված նմուշների մեջ այդ միապետի հիշյալ մենագրով տետրադրախմա չկա: Սելևկյան Դեմետրոս II նիկատորի բոլոր դրամներն էլ (9 տետրադրախմա) կտրվել են փյունիկյան Տյուրոս քաղաքում: Վաճառաշահ այդ նույն քաղաքում են դրվագված նաև սելևկյան Անտիոքոս VII էվերգետոսի 17 տետրադրախմաններից երեքը (տե՛ս դրամներ № № 12—14):

Անտիոքոս VII էվերգետոսի մի քանի տետրադրախմաներ թողարկված են A ATA մենագրերով (տե՛ս դրամներ № № 15—22) և կամ միայն A մենագրով, որոնք ընդհանրապես առավել բնորոշ են այդ միապետի դրամների համար: Ուշագրավ է, որ զանձում առկա են Անտիոքոս VII էվերգետոսի սլավոնագրով նաև այնպիսի տետրադրախմաներ, որոնց մենագրերը բոլորովին նոր են.

A AM	տե՛ս դրամ № 23
A TIIA	» 24
A T	» 28

Հիրավի, ո՛չ այժմյան Հայաստանում և ո՛չ էլ նրան մերձավոր անդրկովկասյան երկրներում նման համադրություններ մենագրեր՝ սելևկյան Անտիոքոս VII էվերգետոսի տետրադրախմանների վրա, մինչև օրս չեն հայտնաբերվել: Եվ եթե նկատի ունենանք սելևկյան դրամների՝ եվրոսլավյան թանգարանների հրատարակած ժողովածուները, ապա կարող ենք ասել, որ իրոք այդ նշանադրերը նորություններ են:

Ուշագրավ են նաև սելևկյան Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի դրամների վրա նըշված մենագրերը: Ընդհանուր առմամբ դրանք արտահայտված են հետևյալ ձևովերով.

$\bar{\omega}$ Ψ	տե՛ս դրամ № № 56—58
Ψ A $\triangle$	» 54
Φ A AT	» 48
Φ A AT	» 46, 47
Φ A T	» 44, 45
I A II	» 41
I A $\odot$	» 39, 40
N A	» 42, 43
A A	» 55
$\odot$ A	» 53
A	» 29, 30
A II	» 33, 35
A T	» 32, 50
A A	» 51
A E	» 49

¹ Gardner, p. XXIX—XXXIII; BN, p. CLXXVI—CLXXXII,

Իրան, Արշակունի Միհրդատ 1, 121—137 թթ.

Արծաթ դրամ, մեծացված 3X

Սելևկյան, Ալեքսանդր I Քալաս, մ. թ. ա. 146 թ.
Տետրադրախմա, մեծացված 3X

Աելիկյան Դեմետրոս I: Նիկատոր, մ. թ. ա. 128 թ.:
Տնտրադրախմա. մեծացված 3X

Սելևկյան Անտիոքոս VII էվերգետոս, մ. թ. ա. 138—129 թթ.,
Տնտրադրական, մեծացված 3X

Սելևկյան Փրիդպոս Ի Փիլագեիփոս, մ. թ. ա. 92—53 թթ.։
Տևարագրութեան, մեծացված 3X

Տյուրոս քաղաքի դրամը, մ. թ. ա. 68 թ.:
Տեղադրված, մեծացված 3X

Արագոս բաղաբի դրամը, մ. թ. ա. 1 դար:
Տեսրադրախմա, մեծացված 3X

Միդոն քաղաքի դրամը, մ. թ. ա. 39 թ.:
Տետրադրախմա, մեծացված 3X

Վերահիշյալներից Հայաստանի և նրան հարևան անդրկովկասյան երկրների համար նորութունն են այն տետրագրախմբաները, որոնք թողարկված են հետևյալ մենագրերով.

ՃՆ	Լ	տե՛ս գրամներ №№ 56—58
Φ	Λ AT	» 48
Φ	Λ T	» 44, 45
Φ	Λ Մ	» 46, 47
I	Λ Π	» 41
⊙	Λ	» 53
	Λ T	» 32, 50
	Λ Λ	» 51

Հայկական ՍՍՀ տերիտորիայում առաջին անգամ հաստատագրված այս կարգի սելեկյան տետրագրախմբաներից զուրկ են շատ հարուստ դրամագիտական հավաքածուներ, եթե նկատի ունենանք Բրիտանական թանգարանի, Փարիզի ազգային մատենադարանի հրատարակված ցուցակները, ինչպես նաև պետական էրմիտաժի (Լենինգրադ), Մոսկվայի, Օդեսայի, Բարվի և Քբիլիսիի թանգարանների անտիկ դրամների ժողովածուները: Սելեկյան Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի (92—83) հիշյալ տետրագրախմբաները թողարկվել են մինչև հայոց զորքերի կողմից Սիրիայի գրավումը՝ Տիգրտն Մեծի օրոք և, ամենայն հավանականությամբ, պետք է, որ կտրված լինեն Անտիոքի և Տյուրոսի փողերանոցներում: Միջերկրականի փյունիկյան ափին առևտրական նշանավոր Տյուրոս քաղաքը լինելով սելեկյան դրամների թողարկման գործոն կենտրոններից մեկը, այս գանձի մ. թ. ա. 90—35 թվականների իր տետրագրախմբաներով ներկայացնում է մենագրերի բազմատեսակ ձևեր.

BN	Պ	տե՛ս գրամներ №№ 74, 76
Ϝ	»	» 64, 77
Δ	»	» 69, 71
Ϙ	»	» 62, 73
Ξ	»	» 88, 89
ZN	»	» 93, 96
Ϟ	»	» 83, 85
BN	»	» 70, 72

Բացի սրանցից, մեկական օրինակներով տյուրոսյան տետրագրախմբաների վրա նշված են Δ — F (դրամ № 61) և Ϟ — Λ (դրամ № 60) փակագրերն ու մենագրերը: Ի տարբերություն տետրագրախմբաներով այսքան առատորեն ներկայացված Տյուրոսից, փյունիկյան մնացած քաղաքները, մասնավորապես Սիդոնը և Արադոսը, գանձում ներկայացված են եղակի նմուշներով:

Սիդոնի տետրագրախմբան թողարկված է քաղաքի տեղական տարեթվի հիշատակությամբ (LB—O) և երկու փակագրերով Ϟ — Ϟ (տե՛ս դրամ № 97), մինչդեռ Արադոսից զուրս եկած տետրագրախմբան անտարեթիվ է և ունի փյունիկյան դրեր (մանրամասնությունները տե՛ս դրամ № 98):

Գանձի պարթևական դրամները հասվել են արշակունյաց Իրանի տարբեր քաղաքներում, սակայն նրանց մենագրերը արտահայտված են միայն Միհրդատ I (171—138), Միհրդատ III (57—54) և Օրոդես II (57—38) թագավորների իշխանության տարիներին թողարկված անտարեթիվ դրախմանների վրա: Նկատի առնելով պարթևական դրամները, կարելի է տեսնել նրանց՝ հունատառ սկզբունքով կազմված հետևյալ մենագրերը.

Ϡ		տե՛ս դրամ № 110
B	⸗	» 105
⸑	⸗	» 120
⸒	⸗	» 115
⸓	⸗	» 118
Ϡ		» 112
⸑		» 107
⸒		» 114
⸓		» 117
K		» 109
Π		» 106
⸗		» 104
C		» 99

Պարթևական այս մենագրերի մեծագույն մասը լայնորեն հայտնի է գրականության մեջ և տեղագրական աուսմով բնորոշ է Հայաստանի և նրան հարևան երկրների համար:

Հազվագյուտ վկայություն կարելի է համարել միայն վաղ պարթևական շրջանի դրախման (№ 99), որի վրա նշված է C մենագիրը: Իր ծագման ժամանակով այն վերաբերում է մ. թ. ա. II դարին: Հայաստանում նմանօրինակ դրախմանի հայտնագործումն արձանագրվում է առաջին անգամ:

Դատելով դրամագյուտերի տվյալներից, կարելի է նշել, որ ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ նրան հարևան երկրներում վաղ պարթևական դրամներն ընդհանրապես հազվագյուտ են: Այդ հետևությունը հաստատվում է այն իրողություններ, որ վաղ պարթևական դրամների հիմնական տեսակները հարուստ ժողովածուներում անգամ ներկայացված են հատ ու կենտ նմուշներով: Վերոհիշյալ պարթևական դրամների մի մասը, հատկապես այն դրախմանները, որոնց վրա հիշատակված են ⸗, ⸑, K մենագրերը, գրվազվել են Տիգրիսի Սելևկիա և Տիգրոն քաղաքներում, ինչպես նաև Միհրդատակերտի Ϡ և այլ փողերանոցներում¹:

Մնացած (⸒, ⸓, C, Π, B) մենագրերով պարթևական դրախմանների ծագման վայրերը մեզ համար դեռևս անհայտ են:

Ինչ վերաբերում է դրամների կապագովկիական խմբին, ապա դրանցից մասնավորապես Արիարաթ IV Եվսերես (220—163) և Արիարաթ V Ֆիլոպատոր (163—130) թագավորների դրախմանները Հայկական ՍՍՀ տերիտորիա-

¹ Wroth, p. LXXVIII—LXXXVII.

յում հազվադեպ են: Առավել հաճախ հանդիպում են Արիոբարզան I Ֆիլո-
 ումայոսի (95—62) դրամները, որոնք շրջանառության մեջ մտել են այն տա-
 րիներին, երբ Հայաստանում առատորեն թողարկվում էին Տիգրան Մեծի դրամ-
 ները: Սակայն այս գանձից հայտնի Արիոբարզան I-ի դրախմաները Հայաս-
 տանի համար նորություն են, մասնավորապես իրենց վրա ունեցած մենա-
 գրերով:

⸞	M	տե՛ս դրամ №	134
⸞		»	135
⸞		»	136
⸞		»	137

Եթե նկատի ունենանք անգամ Քրիստանական թանգարանի հրատարա-
 կությունները, նվիրված Կապադոկիայի դրամներին, ապա նույնպես կտրող
 ենք նշել, որ Արիոբարզան I-ի իշխանության տարիներին թողարկված հիշյալ
 մենագրերով դրախմաները իրոք անտիկ դրամների հազվագյուտ նմուշներից
 են: Մինչդեռ ⸞ մենագրով այդ նույն միապետի դրախմաները (№ № 138,
 139) նորություն չեն Հայաստանում և ավելորդ անգամ վկայում են իրենց հա-
 մեմատաբար շատ տարածված լինելու մասին: Ընդհանուր առմամբ, Կապա-
 դոկիայի այս դրամները գրվազվել են նրա մայրաքաղաք Մաժակում (Մա-
 զար):

Ինչ վերաբերում է գանձի հայկական դրամներին՝ թողարկված Արտա-
 շեսյան արքաներ Տիգրան Մեծի (95—56) և նրա որդու՝ Արտավազդ II-ի (56—
 34) իշխանության տարիներին, ապա նրանց մենագրերի բազմատեսակու-
 թյունը դրոշմված է միայն Տիգրան Մեծի տետրագրախմաների և դրախմանե-
 րի վրա: Դրանք գրվազվել են ինչպես Սիրիայում, մասնավորապես վերջինիս
 մայրաքաղաք Անտիոքում, այնպես էլ բուն Հայաստանում:

Անտիոքի փողերանոցից են դուրս եկել Տիգրան Մեծի երկու տետրա-
 գրախմաներն իրենց հունատառ դրություն տարբեր՝ ⸞ և ⸞ մենագրերով
 (տե՛ս դրամներ № № 121, 122): Հայաստանում գրվազված տիգրանյան
 դրամների վրա նշված են.

EA	A	Ξ C	տե՛ս դրամ №	123
CA	H	Ξ C	»	126
ZA	A	Ξ K	»	128

Ինչպես նաև միայն ZA և ΞC մենագրերով (դրամ № 127):

Տիգրան Մեծի մնացած երկու դրամների վրա, ցավոք, մենագրերը չեն
 պահպանվել (տե՛ս դրամներ № № 124, 125): Հայաստանում Տիգրան Մեծի
 օրոք դրամները թողարկվում էին գլխավորապես Արտաշատում և Տիգրանա-
 կերտում¹: Արտաշատի փողերանոցից են դուրս եկել նաև գանձում եղած Ար-
 տավազդ II-ի դրախմաները՝ իրենց միատեսակ մենագրերով²:

Հայաստանի համար դրամագիտական կարևոր վկայություն է պոնտա-
 կան տետրագրախման (№ 131): Ի տարբերություն տիգրանյան դրախմաների

¹ Head, 772; Seyrig, 114, 121.

² Խ. Մուշեղյան, Արտավազդ II-ի շրջադրամյանը, էջ 322 (Հայկական ՍՍՀ ԳԱ-ի Պատմա-
 բանասիրական հանդես, 2, Երևան, 1964):

ու տետրագրախմաների, ինչպես նաև նրանց ժամանակակից պարթևական ու հռոմեական գրամաների, պանտոկոն գրամները, մասնավորապես Միհրդատ VI Եվպատորի տետրագրախմաները, Հայաստանում հազվադեպ են: Այս օրինակը, որի հայտնաբերումը արձանագրվում է առաջին անգամ, ուշագրավ է ինչպես իր տարեթվի՝ ՇԿՏ (= 226 բոսֆորյան տոմարի = մ. թ. ա. 71 թիվ), այնպես էլ փակագրի՝ 𐎠 ու մենագրի՝ A հիշատակությամբ, որոնք նորություն են Պոնտոսի և Բոսֆորի միացյալ թագավորության գրամների համար:

Իրենց ծագմամբ միանգամայն սրուշակի են Պերգամոնի և էփեսոսի արծաթյա կիստոֆորները, որոնց վրա կրճատ ձևով, բայց հստակորեն հիշատակված են փոքրասիական այդ նշանավոր քաղաքների անունները (տե՛ս գրամներ № № 140—145, 146—147):

Պերգամոնի կիստոֆորները թողարկված են AM, AP, KP, TP մենագրերով և երկու՝ մշտապես նույն սեղերում հիշատակվող, փակագրերով 𐎠E, 𐎠S: Այդ գրամների շարքում մի տարրերակի վրա նշված է միայն 𐎠 փակագիրը (տե՛ս գրամ № 145): էփեսոսում զրվագծված կիստոֆորների վրա քաղաքի անունը ներկայացված է հունարեն ΕΦΙ և վերևից Ξ% (№ 146) և կամ Ξ| գրերով (№ 147):

Այսպիսով, հելլենիստական միապետությունների գրամներն ըստ ծագման պատկանում են հետևյալ երկրներին.

Մակեդոնիա	2	գրամ
Սիրիա	58	»
Փյունիկիա	39	»
Իրան	22	»
Հայաստան	10	»
Կապադովկիա	8	»
Պոնտոս	1	»

Հռոմեական գրամական միավորները մեծ մասամբ զրվագվել են բուն Հռոմում, որի փողերանոցներից զուրս են եկել և շրջանառության մեջ մտել զանձում հավաքված 138 դենարները:

Բացի դրանից, որոշ քանակությամբ գրամներ թողարկվել են հռոմեական տիրակալության ծայրամասերում:

Փոքր Ասիա	46	գրամ
Գալիա	18	»
Իտալիա	12	»
Աֆրիկա	8	»
Հունաստան	5	»
Սիցիլիա	3	»
Արևելք	2	»
Իսպանիա	1	»

Հռոմեական գրամների ժամանակագրական խմբավորումը ցույց է տալիս, որ նրանց մեծագույն, գրեթե ամբողջության հասնող մասը (96 %) պատկանում է մ. թ. ա. I դարին: Այդ զանգվածը ստորաբաժանելով ըստ տասնամյակների, դանձում կարելի է տեսնել հռոմեական գրամների հետևյալ քանակական կուտակումները.

Մ. թ. ա. I դարի 90-ական թվականներին վերաբերում են 6 դրամ

»	80	»	»	13	»
»	70	»	»	7	»
»	60	»	»	25	»
»	50	»	»	29	»
»	40	»	»	106	»
»	30	»	»	30	»

Քացահայտ է, որ այս հատվածում ևս գերակշռում են մ. թ. ա. I դարի 40-ական թվականների դրամները:

Ի մի բերելով ողջ գանձից մեզ հասած դրամական միավորների ժամանակագրական հարաբերակցությանը վերաբերող տվյալները, կարող ենք նշել.

Մ. թ. ա. IV դարին վերաբերում են 2 դրամ

»	11	»	»	39	»
»	1	»	»	332	»

Իսկ այդ վերջինների՝ 332 դրամների. ստորաբաժանումը ստանամյալինքով արտահայտվում է հետևյալ կերպ.

Մ. թ. ա. I դարի 90-ական թվականներին վերաբերում են 6 դրամ

»	80	»	»	48	»
»	70	»	»	18	»
»	60	»	»	29	»
»	50	»	»	38	»
»	40	»	»	133	»
»	30	»	»	48	»

Ելնելով վերոհիշյալներից կարող ենք արձանագրել, որ գոնձի 373 դրամներից 332-ը, այսինքն՝ մոտ 80,54% -ը, ծագել են մ. թ. ա. I դարում և այդ գերակշռող դանդվածի մեջ ամենամեծ բաժինը ներկայացնում են 40-ական թվականներին թողարկված դրամները:

Ի վերջո խմբավորելով գոնձից մեզ հասած բոլոր դրամները, ըստ նրանց ծագման վայրերի (փողերանոցների), սրտնց անունները լրիվ կամ կրճատ նշված են և կամ հոյտնի են պատկերաստիպելով, սլարգովում են հետևյալ արվյալներով.

Հոտից	138	դրամ
Անտիոքից	58	»
Տյուրոսից	48	»
Էփեսոսից	32	»
Մաժակից	8	»
Տիղբոնից	6	»
Պերգամոնից	6	»
Տիգրանակերտից	6	»
Արտաշատից	6	»
Սելեկիայից	2	»
Միհրդատակերտից	2	»

Սիդոնից	1 դրամ
Ամիսոսից	1 »
Արազոսից	1 »
Անտրոշ	58 »

Անտրոշ են մնում մասամբ Հոտմի տիրապետության տակ եղած արևելյան ու փոքրասիական ծայրամասերի և արշակունյաց Իրանի մի քանի քաղաքների անունները, որոնք նույնպես ունեին փոփոխանոցներ:

Սակայն այս սովորներն էլ բավական են, որ մեր առաջ ուրվագծվի միջազգային առևտրի այն ոլորտը, որի մեջ ընդգրկված էր Հայաստանը մ. թ. ա. I դարի վերջին:

ԳՐԱՄՆԵՐԻ ՊԱՏԿԵՐԱՏԻՊԸ

1. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱՄՆԵՐ

Պատկերատիպի բնորոշ սովորներով հելլենիստական դրամների վաղագույն օրինակները գանձի մեջ ներկայացված են Ալեքսանդր Մակեդոնացու մեկ տետրադրախմայով և մեկ դրախմայով (№ № 1, 2): Չնայած դրանք ամենավատ պահպանված դրամական միավորներն են, բայց իրենց վրա ունեցած պատկերների հիմնական գծերով յուրահատուկ են Ալեքսանդր Մակեդոնացու կայսրության մեջ լայնորեն հայտնի և հելլենիստական աշխարհում ամենուրեք տարածված արծաթյա դրամներին, որոնց տիպականությունը շատ ավելի լավ պահպանված բաղամաթիվ նմուշներով արտացոլված է մասնագիտական գրականության մեջ¹: Պատկերատիպի թեմատիկ իմաստով դրանք հունական աշխարհի այն դրամներն են, որոնց վրա առաջին անգամ ներկայացվեցին միապետի իրական դիմագծերը: Մինչև Ալեքսանդր Մակեդոնացին (336—323) հունների կյանքում այդ երևույթը բացառված էր, որովհետև ինչպես արխաիկ այնպես էլ դասական ժամանակաշրջանի դրամների վրա դրոշմում էին միայն պաշտամունքային պատկերներ: Ալեքսանդր Մակեդոնացու օրոք խախտվեց այդ կանոնը և դրամի առաջին երևույթն ներկայացվեց միապետի դիմանկարը: Սակայն Ալեքսանդրի դիմանկարը պատկերված է ոչ բացահայտ, այլ առասպելական հերոս Հերակլեսի կերպարանքով, նրա կուռքին բնորոշ ատրիբուտով (զլխին առյուծի մորթի): Դրամի մյուս երեսին պատկերված է աստվածների հայր Զևսը՝ բազմած գահին: Հերակլեսի պաշտամունքը լայն տարածում ուներ Հունաստանում և մասնավորապես Մակեդոնիայում: Նրա պատկերով դրամներ թողարկվում էին դեռևս մինչև Ալեքսանդր Մակեդոնացին: Նորություն չէր նաև հեթանոսական կրոնի գերագույն աստծո՝ Զևսի պատկերը, որով մինչև այդ զարդարված էին հունական աշխարհի շատ դրամներ: Ալեքսանդր Մակեդոնացուց հետո, անտիկ աշխարհում միապետի դիմանկարով դրամների թողարկումը դարձավ տիրապետող և հետագայում գրեթե դուրս մղեց պիցաբանական պատկերները²:

¹ L. Müller, Numismatique d'Alexandre le Grand, Basel—Stuttgart, 1957.

² Зозраф, 72.

Գանձում սելեկյան դրամները ներկայացված են միապետների դիմանկարներով, որոնք արտահայտված են ռեալիստական ոճով: Ալեքսանդր I Բալաչի դիմանկարը (տե՛ս դրամ № 3) որոշակիորեն տարբերվում է սելեկյանների հարստության մնացած ներկայացուցիչներից, թեև բոլորն էլ պատկերված են կիսագեմ, գանգրահեր գլուխներով, արքայական վարսակալ ժապավեններով և հայացքով միշտ դեպի աջ: Ալեքսանդր I Բալաչի տեսրագրախմայի երկրորդ երեսի կենտրոնում ցույց է արված Ջեսի կերպարը հաղթանակի արձանիկով, որի շուրջ հիշատակված են միապետի անունն ու տիտղոսը, տարեթիվը և փակագիրը: Դեմետրոս II Նիկատորի (146—138) դրամների վրա (№ № 4—11) փորագրիչ-քանդակագործը պատկերել է միապետին մտնկամարդ դիմադծերով: Այդ հանգամանքը հասկանալի է դառնում, եթե նկատի ունենանք, որ պահպանվել են սելեկյան այդ միապետի հասուն տարիքի դիմանկարներով դրամները՝ թողարկված նրա իշխանության երկրորդ շրջանում (130—125), երբ Դեմետրոս II-ը ազատագրվել էր պարթևական զերությունից: Հիշյալ միապետի դրամներից միայն մեկ օրինակի երկրորդ երեսին (տե՛ս դրամ № 4) պատկերված է Ապոլլոնը՝ ձեռքին նետ ու աղեղ, իսկ նրա շուրջը արքայի տիտղոսի և տարեթվի (մ. թ. ա. 144 թ.) հիշատակությունն է: Մինչդեռ մնացած օրինակները՝ հակառակ կողմի կենտրոնում պատկերված է հուժկու մի արծիվ, շուրջը՝ արքայի անունը, առանց տիտղոսի:

Դեմետրոս II-ի այս կարգի արծվակիր դրամները՝ թողարկված մ. թ. ա. 146—138 թվականներին, ավելի շատ են, քան նրա դիցաբանական բնույթի դրամները: Այս գանձում այդ դերակշուռությունն արտահայտված է 1 : 6 հարաբերությամբ:

Ինչպես երևում է գանձի տվյալներից, այդ պատկերատիպը հետագայում լրիվ պահպանվել է սելեկյան հաջորդ միապետի՝ Անտիոքոս VII էվերգետոսի մի քանի դրամների վրա (տե՛ս № № 12—14), ըստ որում դրանցից մեկը (№ 12) առաջին երեսին ունեցած արքայական դիմանկարով հար և նման է Դեմետրոս II Նիկատորի դրամներին (տե՛ս նաև № 7): Այդ իրողությունը թելադրում է հետևություն անել այն մասին, որ հավանաբար փողերանոցում օգտագործել են անցյալից մնացած հին կնիքը, որը պատրաստված է եղել դեռևս Դեմետրոս II-ի իշխանության տարիներին: Սակայն այդ օրինակը բացառություն է: Անտիոքոս VII էվերգետոսի դրամների մեծ մասը (№ № 15—28) իրենց երկրորդ կողմի պատկերատիպի թեմատիկայով որոշակիորեն տարբերվում են նախորդներից: Նախ և առաջ դրանք բոլորն էլ թողարկված են առանց տարեթվերի հիշատակության: Որպես կենտրոնական կերպար ներկայացնում են Աթենասին, նրա պաշտամունքի ատրիբուտներով՝ սողավարտով, վահանով ու նիզակով, ձեռքին հաղթանակի թևավոր սատվածուհու արձանիկը: Անտիոքոս VII էվերգետոսը պատկերված է երիտասարդի դիմագծերով, երբեմն բնոգծված արծվաքիթ ու գիրուկ երեսով, գլխի վարսերի խոշոր փնջերով, որոնց միջից նշմարվում է արքայական ժապավենը: Այդ դրամները բոլորն էլ դրոշմված են տարբեր կնիքներով, ուստի արգասիք են փորագրական տարբեր կատարումների: Նրանց համեմատությունը միմյանց հետ բացահայտում է շուրջ տասը դանդաղանություններ²: Գանձում առավել սովոր խմբով են ներկայացված Սելեկյան

¹ BN, 153 №№ 1177—1260, pl. XIX—XXII.

² Տե՛ս դրամներ № № 15, 16, 24 և № № 18, 19, № № 17—20 և № № 21, 22, 23, 25, 27, 28:

միապետության վերջին արքաներից Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի (92—83) դրամները, որոնք ունենալով նույն կանոնիկ տեսքը (մի կողմում միապետի գլուխը, մյուսում՝ դիցարանական կերպարը), իրենց երկրորդ երեսի թեմատիկայով կրկնում են Ալեքսանդր I Բալայի (150—145) դրամների պատկերատիպը:

Միապետի դիմանկարի արտահայտման տեսակետից Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսը դրամների վրա ներկայացված է առավել շեշտված դանդաղահարկությամբ, խոշոր դիմագծերով, մերթ դեպի վեր կլորացող երեսով, լայնարաց աչքերով ու ցցուն քթով, մերթ խոժոռ ու ահարկու (№ 52) և մերթ թեթևակի ժպտերես (№ № 54, 58), ինչպես նաև համեմատաբար խաղաղ հայացքով (№ 56): Դիմանկարների այս տարբերակներն արտացոլում են կնիքների պատրաստման գործում փորագրչության տարբեր կատարումները, որոնք բնորոշ են հելլենիստական գեղարվեստի սեպիստական ոճին: Երկրորդ կողմի կենտրոնում միապետի դրամների վրա ընտրված է Զևսի կերպարը՝ բազմած բարձրանիստ գահին, պսակաբեր Հալթանակի արձանիկը աչ ձևորում: Փորագրիչ-քանդակագործին հաջողվել է տեղավորել սելևկյան այս միապետի ոչ միայն անվան՝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ | ΦΙΛΙΠΠΟΥ, այլև տիտղոսի խորագիրը՝ ΕΠΙΦΑΝΟΥ || ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ (հռչակավոր || եղբայրասեր) և այդ ամենից բացի որոշ օրինակների վրա ցույց տալ առանձին փակագրեր ու մենագրեր (տե՛ս դրամներ № № 37—59): Սելևկյան դրամների վրա միապետների դիմանկարներն ամփոփված են երիզափակ շրջանակների մեջ, որոնք կա՛մ կետավոր են, կա՛մ էլ բազկացած երկարավուն, դարեհատիկաձև ուլունքներից՝ իրարից բաժանված գնդաձև ուլունքներով: Այդ ձևի երիզափակ շրջանակները բնորոշ են մասնավորապես Գեմետրոս II Նիկատորի (տե՛ս դրամ № 4) և հատկապես Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի դրամների պատկերատիպին (տե՛ս դրամներ № № 29—59):

Ինչպես տեսանք, գանձի փյունիկյան դրամների շարքում մի ստվար խումբ են կազմում Տյուրոս քաղաքի տետրագրախմաները, որոնց մի կողմի վրա երևում է Հերակլեսի՝ Մելկարթի կիսադեմ գլուխը, դարձարված դափնեպսակով, մյուս կողմի վրա՝ արծիվը, շրջապատված ասրբեր խորհրդանշաններով՝ փակադրեր, տարեթվեր, ինչպես նաև հունարեն խորագրեր: Տյուրոս քաղաքում հեթանոսական աստվածություններից ամենատաշաճելին հանդիսացել է Մելկարթ-Հերակլեսը, որի կուռքը արևի պաշտամունքի հետ կրկապված: Նրա պատկերը դրամների վրա արտահայտված է կնիքների փարպրչական վեց տարբերակներով (տե՛ս դրամներ № № 60, 61, 62, 63, 65 և 64, 66—96): Այդ տետրագրախմաներն իրենց հակառակ կողմերի վրա ունեցած պատկերների, նշադրերի ու խորագրերի ընդհանուր ձևավորմամբ արտացոլում են անմիջական կապակցությունը Ալեկյան պետության, մասնավորապես Գեմետրոս II Նիկատորի, ինչպես նաև Անտիոքոս VII էվերգետոսի դրամների հետ (տե՛ս № № 5—11, 12—14): Ուշադրով է, սր ինչպես սելևկյան, այնպես էլ Տյուրոս քաղաքի տետրագրախմաների շարքում. նույն կնիքներով զբաղված դրամներ չկան:

Փյունիկյան մյուս երկու քաղաքներից՝ Սիզոնից և Արադոսից մեզ հասած մեկական տետրագրախմաները, իրենց պատկերատիպերով, սրոշակիորեն տարբերվում են Տյուրոս քաղաքի դրամներից: Այդ տետրագրախմաների առաջին երեսների վրա պատկերված են հիշյալ քաղաքների ապահովության ու բարեկեցության մասը աստվածուհու մեծադիր կիսանդրիները (տե՛ս դրամներ № № 97, 98), որոնց նախատիպը հանդիպում է Տիզրան Մեծի դրամների վրա, այն

տարբերություններ միայն, որ այդ աստվածուհու կերպարը ներկայացված է ամբողջական տեսքով: Որպես քաղաքի պաշտպանության խորհուրդ, աստվածուհին ինչպես միշտ, այստեղ ևս պատկերված է բրզածե թագով, որը նույնպես բնորոշում է հայկական և փյունիկյան հելլենիստական դրամների ձևավորման միջև գոյություն ունեցող թեմատիկ անհարմարությունը: Միգոնի տետրադրախմայի երկրորդ երեսի պատկերատիպը նման է ինչպես սելևկյան, այնպես էլ Տյուրոս քաղաքի դրամներին: Կենտրոնական խորհրդանշանն արժիվն է, որի երկու կողմերում ցույց են արված փակագրեր և տարբերիչ՝ LB=72=մ. թ. ա. 39 թիվ:

Ի տարբերություն Միգոնի, փյունիկյան Արադոս քաղաքը իր տետրադրախմայի (№ 98) երկրորդ երեսի վրա պատկերել է Հաղթանակի ինստիտուցիան՝ կանգնած, ամբողջական տեսքով: Հսկենիստական դարաշրջանի դրամների վրա այս պատկերատիպը հաճախ է հանդիպում, օրինակ՝ Հայաստանում Տիգրան Մեծի և Արտավազդ II-ի պղնձյա դրամների վրա՝:

Փանձում եղած պարթևական դրամները շուրջ մեկ հարյուրամյակի տևողությամբ ներկայացնում են մեկ Իրանի Արշակունյաց դրամաների պատկերատիպը: Ինչպես արքայական դիմանկարների, այնպես էլ նրանց վերաբերող խորագրերի ու դարձաբանների ձևավորմամբ դրանք հիմնականում միօրինակ են: Հայաստանում շրջանառության մեջ եղած հելլենիստական դրամների շարքում պարթևական պատկերատիպը այս գանձի մեջ ճանաչելի է դառնում անմիջապես: Արքայական կիսադեմ գլուխները որպես կանոն ուղղված են միշտ դեպի ձախ. դրամների հակառակ կողմերի վրա, կենտրոնում նստած զինվորի պատկերի աջ ներկայացված է Արշակունյաց տոհմի նահապետը՝ վեղարաձե զլխարկով, ձեռքին աղեղ: Այդ սխեման համատարած է, իսկ մասնակի փոփոխությունները, որոնք հանդես են գալիս տարբեր դրամների վրա, վերաբերում են արքաների արդուզարդին, մազերի ու մորուքի սանրվածքին, խորագրերին ու խորհրդանշաններին: Միայն մեկ դրամա ին վրա ունեցած արքայական դիմանկարի յուրօրինակությամբ տարբերվում է բոլոր մնացածներից: Այդ դրաման (№ 99) վերաբերում է պարթևական պետության վաղ շրջանին: Միայնակալ պատկերված է վեղարաձե զլխարկով և ստիբրված երեսով, առանց մարտի ու բեղերի: Վեղարաձե այդ զլխարկն իր տկանջակալների ու վզկալի ամբողջականությամբ բնորոշ է արքաների սիլակեստական մամանակներում աստրապների կրած զլխարկներին:

Այդպիսի արքայական զլխարկներ կրել են արքաների փոխարքաներ երվանդը (Օրոնտաս)² և Տիրիբայը՝ գառելով նրանց դրամներից³, Վեղարաձե նման զլխարկներով դրամների վրա պատկերված են նաև մ. թ. ա. III դարի վերջերին⁴ Պարսի (Պերսիս), ինչպես նաև ավելի ուշ մ. թ. ա. I դարի սրունյական թագավորները: Մակայն գանձում տեղ գտած պարթևական մյուս դրամներն իրենց արքայական դիմանկարներով և խորագրերով որոշակիորեն տարբերվում են վաղ պարթևական շրջանի դրամներից:

¹ Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի դրամագիտական ֆոնդի № № 17593, 11363, 17645, 12481, 16387, 17620:

² MN, 53, № 34, № 35; *Золотая*, табл. X, № 10.

³ *Jean Babelon*, *Les monnaies recontient l'histoire*, Fayard, 1963, p. 35.

⁴ MN. 227, № 340.

Միհրդատ II-ը (123—88) ներկայացված է երկար մորուքով և ընչացքով գլխին կրում է արքայական վարսակալ ժապավեն, իսկ սկանչին՝ օղ: Ընդհանրապես պարթևական այս դրամների վրա դիմանկարները կատարված են ունալիստական սճով և տարրերվում են միմյանցից միապետների անհատականույթուններին բնորոշ դիմագծերով: Սանաարով Պարթև արքան Լթե առաջին իսկ հայացքից տեսքով նման է Միհրդատ II-ին, այդ իր կրած թագի ձևով տարբերվում է նախորդներից ու հաջորդներից (համեմատի՛ր դրամներ № № 100—104): Գոտարզ I-ի իշխանության տարիներին (90—80) թողարկված դրամները միապետի դիմանկարի կերպավորման ընդհանուր տեսքով նման են Օրոդես II (57—38) Պարթև արքայի դրամներին (№ № 107—120), սակայն անձնական դիմագծերով խիստ տարբերվում են միմյանցից: Հարկ է նկատել, որ դանձի պարթևական դրախմանների արքայական դիմանկարները չեն կրկնվում: Դրանք բոլորն էլ տարբեր կնիքներից ելած օրինակներ են, որոնք եղել են փորագրիչ վարպետների ստեղծագործական աշխատանքի տարբեր կատարումները:

Ըստ դիմանկարների, դանձի դրամների մեջ պարթև արքաներից ամենաերիտասարդը ներկայացված է Միհրդատ III (57—54) Արշակունին: Պարթևական դրամների ձևավորման մեջ մեծ տեղ է հատկացված նաև խորագրերին: Դրանք բարոյա-քաղաքական տիտղոսներ են, նվիրված Արշակունի արքաների փառաբանությանը: Հունատառ այդ խորագրերը տարբեր միապետների դրամների վրա տարբեր ձևերով են հիշատակված:

Միհրդատ I (171—138)	— ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΣΑΚΟΥ	տե՛ս դրամ № 99
Միհրդատ II (123—88)	— ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ	» » 100
Գոտարզ I (90—80)	— ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΟΡΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ	» » 102
Սանաարով (77—70)	— ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΡΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ	» » 103
Միհրդատ III (57—54)	— ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΘΕΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ	» 104
Օրոդես II (57—38)	ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ	» » 120

¹ Յոզրաֆ, XIV, № 16.

Ընդհանուր առմամբ դանձից մեզ են հասել պարթևական այնպիսի դրամներ, որոնց պատկերատիպը ինչպես միապետների դիմանկարների, այնպես էլ երկրորդ կողմի ձևավորման մանրամասնությունների կատարման ոճի անսակետից վկայում են հելլենիստական արվեստի ուղեցույթները:

Հայկական դրամներն ըստ պատկերատիպի բաժանվում են երկու խմբի: Դրանք հայոց թագավորներ Տիգրան Մեծի (95—56) և նրա հաջորդ Արտավազդ II-ի (56—34) իշխանության տարիներին թողարկված դրամներն են, սրանք իրենց պատկերատիպով լայնորեն ստարածված և գրականության մեջ վաղուց հայտնի օրինակներ են: Տիգրան Մեծի դրամներն իրենց հերթին, պատկերատիպի մանրամասնություններով բաժանվում են երկու առանձին ենթախմբի.

1. Դրամներ, թողարկված Սիրիայում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ արձանագրությամբ (№№ 121—122):

2. Դրամներ, թողարկված Հայաստանում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΙΓΡΑΝΟΥ արձանագրությամբ (№№ 123—128):

Առաջին ենթախմբի դրամները՝ հայոց միապետի դիմանկարով, արքայական վարդաձևերով, որոշակիորեն տարբերվում են երկրորդ ենթախմբի դրամներից: Սիրիայում թողարկված Տիգրան Մեծի դրամների վրա արքայի դիմանկարը ներկայացված է առավել խոշոր, այն գրեթե ամբողջությամբ ընդգրկել է դրամի մակերեսը: Հայոց արքայական խուչը վերևից ավարտված է իրար վրա նստած զույգ գնդերով, որոնցից ներքևիները մեծ են, խակ վերևիները՝ համեմատաբար փոքր:

Միասին վերցրած այդ զույգ գնդաձև հինգ վարդերը արտահայտում են աստիճանաբար դեպի վեր ձգվող գիծ: Տարբարախառնար այս գանձից ծագած նմուշների վրա հիշյալ գնդաձև զարդերը չեն պահպանվել, սակայն դրանք հայտնի են Տիգրան Մեծի՝ Անտիոքում թողարկված դրամների սերիզ օրինակներից, որոնցից մի քանիսը պահվում են Հայաստանի պատմության թանգարանում¹: Քացի դրանցից, Տիգրանի անտիոքյան տեսրադրախմբաներն ինչպես արքայական դիմանկարների, այնպես էլ բազարամայր աստվածուհու արձանի և վերջինիս ստեղծման տակ հոսող գետի անձնավորման պատկերների ոճով կապվում են եթե ոչ մի վարպետ փորագրչի, ապա ուրեմն քանդակագործական մի որոշակի դպրոցի ստեղծագործության հետ²: Որ Տիգրան Մեծի հիշյալ երկու տեսրադրախմբաները դրվագվել են երկու զույգ տարբեր կնիքներով, երևում է ոչ միայն նրանց վրա եղած տարբեր մեկնազրկերից (տե՛ս դրամ № 121, մենագիր № 64, 65 և դրամ № 122, մենագիր № 66), այլև արքայական զարդերի համեմատությունից (№ 121 դրամի վրա խուչի տկանչտկայներն ավելի երկար են և արժիվների պատկերներն առավել խոշոր են ներկայացված, քան № 122 դրամի վրա):

Տիգրանյան դրամների մյուս ենթախմբը (№ № 123—128) բնորոշվում է հետևյալ հատկանիշներով.

ա. Դրամների վրա երեք որոշակի տեղերում՝ քաղաքամայր դիցուհու դեմքի առաջ, չրի աստվածուհու պլիսավերևում և նրա ստեղծման տակ նշված են երեք մենագրեր:

¹ Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի գրամագիտական բաժին, N 17619, 8920:

² Head, 754.

բ. *Ունեն* ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΥΡΡΑΝΟΥ *արձանագրությունը*:

գ. Հայոց արքայական խուչրի դադաթն ավարագած է ղեպի վեր խոչոցսդ, սղոցի առամենրի նման սրածայր հինգ ելուսաներով, պատկերված իրսրից հավասարաչափ հեռավորության վրա:

Այս կարգի դրամների վրա Տիգրանը պատկերված է մինչև կուրծքը արքայական զարդարանքների առավել մանրամասն արտացոլմամբ: Դրանք թողարկվել են Հայաստանում, հովանաբար նրա ղլխավոր քաղաքներ Տիգրանակերտում և Արտաշատում¹: Հարկ է նկատել, որ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ տիտղոսով Տիգրան Մեծի դրամների շարքում կա միայն մի տեսակապարմա, մնացածները դրախմաներ են (№ № 123—127): Ընդհանրապես Տիգրան Մեծի հիշյալ տիտղոսով տևորագրախմաները հազվագյուտ են ի տարբերություն դրախմաների, որոնք ավելի շատ են մեզ հասել: Ուշադրավ է, որ վերոհիշյալ տևորագրախմայի վրա (№ 128) հայկական խուչրի ճակատային մասում պատկերված խորհրդանշանները՝ արևը երկու արծիվների միջև, վերջված է բուսական թելերից հյուսված քառանկյուն շրջանակի մեջ, մի վարդաձև, որ անսովոր է Տիգրան Մեծի դրամների շարքում: Արքայական դիմանկարի ղեղարվեստական արժեքով ու մենագրերի տվյալներով այդ տևորագրախման քաջատիկ տեղ է գրավում հայկական դրամների շարքում: Տիգրան Մեծի բոլոր շորեքդրամյանների վրա պատկերները վերցված են երիզափակ շրջանակների մեջ՝ արքայի դիմանկարի շուրջ մեկական գտրու հատիկներից և ղույգ գնդաձև ուլունքներից շարված, իսկ հակառակ կողմերում դափնե տերևներից կամ հացահատիկային ցողունի հասկերից շարված: Ի տարբերություն տևորագրախմաների՝ դրախմաների վրա երիզափակ շրջանակները նշված են միայն արքայի դիմանկարի շուրջ, բազկացած մարգարտաշարից՝ կետավոր հատիկներից: Դրախմաների երկրորդ կողմերը մի փոքր գոգավոր են՝ իրեն արդյունք ժամանակի դրվագման տեխնիկայի:

Տիգրան Մեծի՝ Հայաստանում թողարկված ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ տիտղոսով դրամների կտրակները շամեմասաբար բարակ են, իսկ ղրոշմած պատկերները՝ բարձրաբանդակ և այդ առումով դրանք անընդհատ են Պարթևական Իրանի և Հանրապետական Հասմի դրամների հետ: Մինչդեռ Սիրիայում ղրվագված դրամների (№ № 121, 122) կտրակները հաստ են և ղրոշմված պատկերներն էլ բարձրությամբ ցածր՝ հար ու նման վերջին սելևկյաններից, մասնավորապես Փիլիպոս I Ֆիլադելֆիոսի (93—83) դրամներին:

Գանձում եղած Տիգրան Մեծի դրամները բաշտն էլ ղրվագված լինելով տարբեր կնիքներով, պատկերների կատարման սճով էլ քանդակագործական տարբեր ստեղծագործությունների արդյունք են: Այսպես, եթե № 121 և № 122 դրամներն Անտիոքի քանդակագործ-փորագրչական դպրոցի հետ են կապվում, իսկ բուն Հայաստանի փողերանոցներում ղրվագված դրամները (№ № 123—128) Տիգրանի դիմանկարի և արքայական ղարդերի արտահայտման տեսակետից տարբեր վարպետների աշխատանքի արգասիք են: Այս հարցը ենթակա է շատուկ րենսկայան, որը ստեղծյն գուրս է ղանձի ստումնասիրության նպատակից, ստաի մասնագետների աշաղղությանն ենք ներկայացնում հետևյալ պայմանական ստորաբաժանումները՝ կնիքների կերտվածքով.

¹ Seyrig, 114—117, Պատկեր, 44:

Կնիքներ Ա. № 121--122 գրամների համար

» Բ » 124--125 » »
» Գ » 126 127 » »
» Դ » 123 և 128 » »

Կնիքների վերջին երկու խմբերը պատկերատիպի սեպուստական ոճով թեև մոտ են միմյանց, բայց ունեն յուրահատուկ գծեր: Ինչ վերաբերում է Տիգրան Մեծի գրամների հակառակ կողմերի պատկերատիպի ընդհանուր իմաստին, ապա այն հիմնականում պաշտամունքային է, նվիրված պետություն պաշտպան ու հովանավորող աստվածամորը, որի սղնձածույլ արձանը դեռևս Սելևկոս I Նիկատորի օրոք, սելևկյանների նոր մայրաքաղաք Անտիոքի հիմնադրման առթիվ կանգնեցվել էր Ուոնտես դեաի ափին՝ Սիլիպիոն լեռան վրա: Ըստ ավանդության այդ արձանը կերտել էր նշանավոր քանդակագործ Լիսիպոսի աշակերտ Եվթիկիդես Սիկիոնացին: Դրամի վրա աստվածուհին պատկերված է հուշարձանի ընդօրինակությամբ՝ աշտարակաձև թաղը գլխին, իրանը քողարկված նույր պատմուճանի տակ, նստած է Սիլիպիոն լեռը խորհրդանշող ժայռաքարերի վրա, որոնց կոթնել է ձախ ձեռքով, իսկ աջով բռնել է արմավենու մի ճյուղ: Դրամին դրոշմված պատկերը սարբերվում է հուշարձանից, որովհետև այստեղ աստվածուհին ոչ թե արմավենու ճյուղ, այլ ցորենի հասկ է բռնել՝ ի նշան հողային արգասաբերության: Հելլենիստական գրամների վրա հաճախ էին դրոշմվում պատկերներ, ընդօրինակված ինչպես քանդակագործական, այնպես էլ ճարտարապետական նշանավոր հուշարձաններից¹: Տիգրանի գրամների վրա քաղաքամուր արձանը ներկայացված է միայն մի կողմից (կիսադեմ), որ բնորոշ է դրամագործության մեջ ընդունված ճամանակի պատկերների վերարտադրմանը: Ընդդեմ Նամար կապը քաղաքի հետ, փորագրիչ-քանդակագործը պատկերել է նաև ջրի աստվածուհյունը մարդկային կերպարանքով, որը լողալով դուրս է գալիս դիցուհու ոտքերի տակից:

№ 121—123, 126—128 գրամների վրա ջրի աստվածուհյան կերպարանքը մարմնի վերնամասում արտահայտված է ցցուն ստինքներով, ըստ որում դեմքը միշտ ներկայացված է հանդիպահայաց: Ուշագրավ է, որ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ խորագրով գրամների վրա ջրի աստվածուհյան առաջ պարզած աջ ձեռքն անցնում է ΒΑΣΙΛΕΩΣ բառի վերջին երկու տառերի միջով, իսկ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ խորագրով գրամների վրա ΒΑΣΙΛΕΩΣ բառի վերջին երկու տառերից առաջ՝ դեպի երիզապսակը, որի մեջ ամփովված է ողջ պատկերատիպը:

Ջրի աստվածուհյան անձնավորումն ունի պաշտամունքային իմաստ: Հեթանոսական ըմբռնումով ջուրն ունի բուժիչ և ոգեշնչող ուժ, նպաստում էր հողի պտղաբերությանը: Նրա աստվածուհյանը վերագրում էին գուշակության ընդունակություն: Անտիոք քաղաքի աստվածուհու արձանը՝ բրգաձև թագով, հանդիսացել է նախատիպ բոլոր քաղաքամայր դիցուհիների պատկերացման համար գրամների վրա:

Հայկական գրամների հաջորդ և վերջին խումբն Արտավազդ II-ի (56—34) գրախմաներն են, ընդամենը երկու օրինակ (№ № 129, 130), որոնք իրենց

¹ Зорачф, XVIII, № 10, 12, 14.

պատկերատիպով ոչ միայն նույնանման են, այլ նրանց վրա հայոց միապետի կիսանդրին դրոշմված է հավանաբար նույն կնիքով: Նախապես նշենք, որ այդ դրախմաներից մեկը (№ 129) պահպանված է ավելի լավ, իր կլորակ-հատածույլի կանոնավոր տրամագծային շափով, մինչդեռ մյուսը եզերքներից տաշված է, թեև կշիռների մեջ էական տարբերություններ գրեթե չկան (4,02 և 4,05 գրամ): Արտավազդ II-ի այս դրախմաները պատկերատիպի, մասնավորապես արքայական դիմանկարների կատարելությամբ հելլենիստական հայ արվեստի լավագույն ստեղծագործությունների շարքին են դասվում: Արտավազդը պատկերված է մինչև կուրծքը, հայկական խուչրը գլխին, ըստ որում այն վերևից ավարաված է ժանիքաձև հինգ ելուստներով, ճիշտ այնպես, ինչպես Տիգրան Մեծի ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ տիտղոսով դրամների վրա: Արտավազդի դիմանկարի կերտվածքը պահպանելով Տիգրան Մեծի օրոք ընդունված կանոնիկ ձևերը՝ կիսադեմ, հայացքով դեպի աջ, միաժամանակ լրացուցիչ տվյալներ է ներկայացնում:

Ի տարբերություն Տիգրան Մեծի, Արտավազդ II-ի դրամների վրա հայկական խուչրի ականջակալները ծալված են և ամրացված ճակատային մասին, որով տեսանելի է դարձել հայոց արքայի գեմքը առավել լրիվ, քան նրա հոր դրամների վրա: Ակնհույս է, որ հայոց արքան իր ականջը զարդարել է սլով, իսկ պարանոցը երեք շարք մանյակներով՝ արքայական գարդարանքներ, որոնք լրիվ չէին դիտվում Տիգրան Մեծի դրամների վրա, որովհետև արքայի ղեմքը ծածկված էր մինչև ուսերը հասնող լայն ականջակալներով: Զարդերի ու հանդերձի մյուս մանրամասնությունները նույնությամբ կրկնում են այն ձևերը՝ արևը երկու արծիվների միջև, արքայական ապարոշը, ծիրանին հանդուցված աջ ուսին և այլն, որոնք հայտնի էին Տիգրան Մեծի դրամներից: Արտավազդի դիմագծերը այս դրամների վրա իդեալականացված են այնպիսի նրբադեղնությամբ, ինչպես հելլենիստական արվեստում ներկայացվում էր Ապոլլոնը: Հեթանոս հայերի մոտ Արեգ-Ապոլլոն-Տիր աստծո պաշտամունքն անցյալից եկող խոր արմատներ ուներ և Արտաշեսյանների օրոք պետական երկրպագության բնույթ էր ստացել: Ապոլլոնյան դիմադծերով դրամի վրա պատկերված Արտավազդ II-ը, բացի միապետ լինելուց, ջատագով էր արվեստի ու գրականության:

Արտավազդի դրամների վրա տրեխ պաշտամունքի գույափարն արտացոլված է ինչպես արքայական խուչրի ճակատային հատվածում՝ երկու արծիվների ու նրանց միջև արեգակի նշանով, որը, ինչպես տեսանք, հանդիպում է նաև Տիգրանի դրամների վրա, այնպես էլ դրախմայի երկրորդ երեսին արշավող քառաձի մարտակառքի պատկերումով: Անտիկ դիցաբանության մեջ արևի աստվածությունը պատկերացվում էր ոսկեկուռ քառաձի կառքով¹: Դրամի վրա քառաձի մարտակառքը վարում է մարդկային մի կերպարանք, որին ձիերի սանձի բարձրությունից պսակ է կարկառում հաղթանակի թևավոր աստվածուհին: Այդ դրախմաներից մեկի վրա (№ 129) մարտակառքը վարող մարդկային կերպարանքը իր գլխին կրում է ճառագայթաձև պսակ, սխեմատիկ ձևով նմանված հայկական խուչրին, վերևում ուրվագծվող սրածայր գծերով և մի փոքր դեպի հետ ձգված վզկալով ու ականջակալներով (№ 130): Արշա-

¹ Фр. Любкер, Реальный словарь классической древности, СПб., 1888, էջ 463:

վող քառաձի մարտակառքի պատկերով արծաթ դրամներ Հայաստանում թուղարկվել են միայն Արտավազդ II-ի իշխանության տարիներին¹:

Բացառված չէ նաև այն, որ մարտակառքը վարողը Արտավազդի անձնավորումն է արևի աստվածության կերպարով: Այդպիսով, պատկերատիպի ողջ կոմպոզիցիան որոշակիորեն աղերսվում է արևի աստվածության պաշտամունքին: Հարկ է նկատել, որ քառաձի մարտակառքի պատկերումով Հռոմեական հանրապետության արծաթյա դրամներ անվել հաճախ թողարկվել են դեռևս III—I դարերում:

Սակայն հռոմեական դրամների վրա կառքը վարող մարդկային կերպարանքները ներկայացված են մերթ Յուրիտերի², մերթ Վիկատրիայի³ և կամ Միներվայի⁴ խորհրդանշաններով:

Արտավազդ II-ի արծաթյա այս դրամների⁵ վրա արձանագրությունները բաշխված են միշտ նույն տեղերում, օգտագործելով կլորակ-հատածույլի փոքրիկ մակերեսի սուղ հնարավորությունները, մարտակառքի վերևում՝ ΒΑΣΙ, ΑΕΩΣ և այնուհետև նրա տակ երկու տողով՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ἘΡΤΑΥΑΖΔΟΥ.

Ուշագրավ է նաև մարտակառքի դիմաց նշված մենագիրը, արտահայտված թեև տարբեր կատարմամբ, բայց հիմնականում մի ձևով (տե՛ս Մենագիր № 67): ⚭ (Այդ մենագրի գրաֆիկ կառուցվածքը կարելի է բացահայտել տարբեր տեսանկյուններից, որոնցից մեկը կարող է լինել Ρ և Ξ դրերի զուգորդությունն այն ձևավորմամբ, երբ ու դիրը ուղղահայաց անցնում է վերևից վար քսի գրի միջով):

Մենագրի այդ ձևը հասակորեն պահպանված է երկու օրինակների վրա էլ: Այն հայտնի է նաև մինչև օրս մեզ հասած Արտավազդ II-ի արծաթյա այլ դրամներից, որոնք պահվում են դրամագիտական ստորեր ժողովածուներում⁶:

Հայկական անտիկ դրամների պատկերատիպի բնոճանուր ձևավորման մեջ մենագրերը մտնում են իրրև լրացուցիչ տարրեր: Նրանց ճշգրիտ իմաստը դեռևս վերջնահանապես պարզված չէ: Հելլենիստական գարաշրջանի դրամների համար մենագրերը հաճախ կարող են փողերանոցի անվան կրճատ գրությունը լինել: Այդ ստումով թերևս հնարավոր է, որ Արտավազդ II-ի այս դրամները դրվագվել են Հայաստանի մայրաքաղաք Արտաշատում, սրի հունատառ ΑΡΤΑΞΑΤΑ անվան ոտ, տավ և քսի ΡΥΞ տառերը ամփոփված են ⚭ մենագրի մեջ: Արտավազդ II-ի այս դրամների վրա, մարտակառքի վերևում, թևավոր Հաղթանակի թիվանքում նշված է հունարեն ζ գիրը:

¹ Արտավազդ II-ի նույնանման պատկերատիպի դրամներ հայտնի են նաև Վենետիկի, Վիեննայի Միթարյան թանգարանների, Փարիզի ազգային մատենադարանի, Բրիտանական թանգարանի, Պետական էրմիտաժի և այլ դրամագիտական ժողովածուներից:

² Sydenham, №№ 64—67, pl. 13.

³ Նույնը, № 464, pl. 18, № 748, pl. 21, №№ 985, 994, pl. 26.

⁴ Նույնը, № 684, pl. 20, № 723, pl. 21.

⁵ Պետական գործչի պատկերումը, արշավող մարտակառքի վրա Հռոմի հանրապետական դրամների համար բնորոշ չէ, բացառություն են կազմել մ. թ. ա. 85 թ. թողարկված Հռոմեական հանրապետության այն դրամները, որոնց վրա մի կողմում պատկերված է Ռոմա աստվածուհին, իսկ մյուս կողմում՝ քառաձի մարտակառքին կանգնած Լ. Կոննելիուս Սուլլան, ըստ որում վերջինիս մարտակառքը ներկայացված է ոչ թե վազքի ղնթացքում, ինչպես Արտավազդ II-ի դրամների վրա ենք տեսնում, այլ հանդարտ քայլվածքի ժամանակ, տե՛ս. Sydenham, № 75.

⁶ BMC, 101, pl. XIV, № 2; OHΘ, № 19417.

Թվականի իմաստով այն ցույց է տալիս, որ զրամբ թողարկվել է Արտավազդի թագավորության վեցերորդ տարում, այսինքն մ. թ. ա. 50—49 թվականներին: Պատմական տեղեկությունների համաձայն, 51—50 թվականների ձմռանը հայ-պարթևական դաշնակից զորքերը տիրել էին Հյուսիսային Միջագետքին և մոտեցել Կիլիկիայի սահմաններին:

Արտավազդ II-ը համախմբել էր հայկական ուժերը և սերտ հարաբերությունների մեջ էր Գալատիայի թագավորի հետ, վերջինիս թագաժառանգին պսակելով իր դստեր հետ: Մի տարի անց՝ մ. թ. ա. 49 թվականին հայոց թագավորությունը օգնական զորքեր է ուղարկում Հռոմում ծագած քաղաքացիական կռիվներին մասնակցելու՝ ի սլաշտպանություն Հայաստանի շահերի համար ձեռնաու Պոմպեոսի թեկնածության՝ ընդդեմ Հուլիոս Կեսարի¹:

Հավանական է, որ Արտավազդ II-ի այս շքեղ դրախմաները թողարկվել են Հայաստանի համար բարեհաջող այդ տարիներին: Տարեթվի նույն նշումով (շ), սակայն գրելաձևի այլ կատարմամբ Արտավազդ II-ի արծաթյա դրամներից մի օրինակ ներկայումս պահվում է Զ. Պտուկյանի ժողովածուում, հին հայկական դրամների շարքում (Նյու-Յորք):

Ինչ վերաբերում է Արտավազդ II-ի այս դրախմաների վրա նշված երիզափակ շրջանակների ձևերին, ապա բնորոշն այն է, որ հայոց արքայի դիմանկարը վերցված է երկարավուն հատիկային ուլունքներից բաղկացած պսակի մեջ, ըստ որում ընդհանուր շվիայում դրանցից յուրաքանչյուրն ընդհատված է զույգ փոքրիկ գնդաձև ուլունքներով, ճիշտ այնպես, ինչպես Տիգրան Մեծի տետրադրախմաների երիզափակ շրջանակներն են: Զևավորման այս տարրերից նկատվում է, որ Արտավազդի օրոք Հայաստանի փոփոխանցում քանդակագործ վարպետները հայոց դրամների վրա շարունակում էին պահպանել Տիգրան Մեծի օրոք ընդունված այդ զարդաձևը: Սակայն հայկական դրամների թողարկումից շատ առաջ երիզափակ այդ զարդաձևը տարածված էր հելլենիստական աշխարհի ինչպես արևելյան, այնպես էլ արևմտյան երկրներում: Արևելքում այն դիտվում է Աելեկյանների² և մասամբ պարթևական տետրադրախմաների ու դրախմաների վրա³:

Սակավաթիվ շափով նման զարդաձևով դրամներ զբաղված են նաև մ. թ. ա. II դարում հարավային Միջագետքում⁴, էլամում⁵ և Բակտրիայում⁶: Հելլենիստական աշխարհի արևմուտքում այդ զարդաձևը դրամների վրա արտացոլված է հանրապետական Հռոմի դենարների վրա, թողարկված մ. թ. ա. 68—66 թվականներին, որոնցից երկու օրինակ անցել է մեր այս գանձի մեջ (տե՛ս № № 205—206), ինչպես նաև Գնետու (Կոոնեխիուս) Լենսուլոս Մոր-

¹ Զ. Մանեղյան, Քննական տեսություն Հայ ժողովրդի պատմության, հատոր II, Երևան, 1944, էջ 255:

² Gardner, pl., VIII №№ 1, 7; pl. IX, № 1; pl. XI, №№ 2, 3, 7-9; pl. XIII, №№ 12, 13; pl. XIV, №№ 1, 3; pl. XVII, №№ 8, 9; pl. XIX, № 2, pl. XX, № 6; pl. XXI, №№ 3, 6; pl. XXII, № 2, pl. XXIII, №№ 1, 3, 8 pl. XXIV, №№ 1-3; pl. XXV, №№ 1, 12; pl. XXV, №№ 1, 3, 9.

³ Wroth, pl. III, №№ 7-12; pl. V, №№ 1, 2; 9, 10; Morgan, 154, № 151.

⁴ MN, 214.

⁵ Նույնը, 201:

⁶ Նույնը, 357:

ցելլինուսի¹, Լ. Պապիրուսի², Լ. Ֆորսուլեյուս Մենգորի³ և այլ հռոմեական մ. թ. ա. I դարի դրամների վրա: Հետևապես Արտավազդ II-ի արծաթ դրամների վրա նշված երիզափակ շրջանակի վարդաձևը ունեցել է իր նախատիպը ինչպես Տիգրան Մեծի դրամների, այնպես էլ Հայաստանի հետ ապրանքա-դրամական հարաբերություններով առնչված երկրների դրամների վրա:

Կապագոովկիական դրամները ունեն սլատկերների ձևավորման միօրինակություն: Դրանք դրախմաներ են՝ թողարկված Արիարաթ IV (220—163), Արիարաթ V (163—130) և Արիոբարդան I (95—62) թագավորների իշխանության տարիներին: Առաջին երեսների վրա պատկերված են հիշյալ միապետների դիմանկարները՝ դեմքով դեպի աջ, ըստ որում առանց երիզափակ շրջանակների: Երկրորդ կողմերի վրա կենտրոնական տեղը հատկացված է Աթենասաստվածուհուն, ներկայացված ամբողջ հասակով՝ ռազմի պարագանների իր խորհրդանշաններով՝ գլխին սաղավարու, ձախ ձեռքում՝ նիզակ ու վահան, աջում՝ Հաղթանակի արձանիկը: Արքայական անունների և տիտղոսների հունատառ խորագրերը, ինչպես նաև մենագրերն ու տարեթվերը նշված են միշտ նույն սխեմայով, այն է՝ Աթենասի թիկունքում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, առջևում՝ միապետի անունը, ոտքերի տակ՝ տիտղոսը: Շուրջ 130 տարվա տարբերությամբ թողարկված այս դրամների մեջ սլատկերատիպի փոփոխություններ չեն նկատվում: Ուշագրավ է, որ Հայաստանի մերձավորագույն հարևան Կապագոովկիայի դրամների արքայական դիմանկարները գերծ են իդեալականացումից և արտահայտված են ռեալիստական ոճով: Այդ տեսակետից բնորոշ են Արիոբարդան I-ի դրամների վրա սլատկանված պատկերները (տե՛ս դրամներ № № 135—139): Արիոբարդանը ներկայացված է տարեց մարդու գիրուկ, մտազբաղ դեմքով, խոշոր աչքերով և կնճոռոված ճակատով: Այդ դեմքն այնքան տիպական է և պատկերավոր, որ մնում է դիտողի հիշողության մեջ: Գեղարվեստական տեսակետից այս կարգի դրամները Կապագոովկիայի արվեստի պատմության հելլենիստական դարաշրջանի լավագույն հուշարձանների թվին կարող են դասվել: Մյուս կողմից, Աթենասի անձնավորումով պատկերված դրամների մասսայական թողարկումը Կապագոովկիայում, մ. թ. ա. III—II դարերում, ակնբախ է դարձնում պաշտամունքային այն դերը, որ ունեցել է ամենակարող Զևսի ամենտկարող դուստրն այդ երկրում, հանդիսանալով Կապագոովկիայի թագավորության հովանավորողն ու նրա շահերի պաշտպանը: Ընդհանուր առումով կապագոովկիական դրամների պատկերատիպը առավել մոտ է սելևկյան խմբի դրամների սլատկերներին, ինչպես նրանց թեմատիկայի, այնպես էլ ձևավորման տեսակետից: Տարբերվում է Արիարաթ V (163—130) Ֆիլսպատրի դրախման (№ 133), որի վրա միապետը ներկայացված է ճոխ վարսերով:

Դիմանկարային նման տուանձնատկություններով դրամներ Կապագոովկիայում թողարկվել են հետագայում ևս, մասնավորապես Արիարաթ IX-ի (99—87) իշխանության տարիներին: Արքայական այդ դիմանկարն իր ձևով նման է Միհրդատ VI Պոնտացու դիմանկարին: Տվյալ ընդօրինակությունը թերևս մի արդյունք է այն ազդեցության, որ ու՛ էր Պոնտոսը Կապագոովկիայի

¹ Sydenham, pl. 21, № 753.

² Նույնը, pl. 22, № 773.

³ Նույնը, pl. 22, № 789 A.

վրա Միհրդատ Եվպատորի իշխանութիւնն տարիներին¹: Հայտնի է, որ Կապադովկիան այդ ժամանակաշրջանում գտնվում էր Հայաստանին դաշնակից Պոնտոսի քաղաքական գերիշխանութիւնն ներքո²:

Պոնտական դրամների պատկերատիպի մասին կարելի է դատել գտնվում եղած, ցավոք, միայն մեկ հատ, բայց շատ լավ պահպանված տետրադրախմայի հիման վրա, թողարկված մ. թ. ա. 71 թվականին: Դրամի առաջին երեսին պատկերված է Պոնտոսի նշանավոր արքա՝ Միհրդատ VI Եվպատորի գլուխը՝ ճոխ վարսերով: Դիմանկարի իդեալականացված արտահայտութեամբ թողարկված այդ տետրադրախման իր տրամագծով շքադրամի տպավորութեւն է թողնում: Յուրօրինակ է նաև այս տետրադրախմայի հակառակ կողմի պատկերատիպը: Նախ և առաջ կենտրոնական տեղում ներկայացված է թագավորի խորհրդանշանը, սակայն ոչ որպես թևավոր ձի, ինչպես հայտնի է նրա մյուս տետրադրախմաներից³, այլ որպես եղջերո՛ւ ջուր խմելու պահին⁴: Աթենքում, մ. թ. ա. 88 թվականին, Միհրդատ VI Պոնտացու շահերի պաշտպան Արիստիոնը, լինելով փողերանոցի կառավարիչ, դրամների վրա դրոշմում էր նաև ջուր խմող թևավոր ձիու պատկերը⁵, որը հետագայում ամբողջութեամբ փոխանցվում է Միհրդատ VI Պոնտացու դրամների վրա: Սակայն այս տետրադրախման՝ թևավոր եղջերուի խորհրդանշանով, Հայաստանում առաջին անգամ է հանդիպում:

Աթենական տետրադրախմաների պատկերատիպից⁶ մ. թ. ա. 87 թվականին Միհրդատ VI Պոնտացու դրամների վրա է անցել նաև կիսալուսինը աստղով, որը նույնպես շատ հստակ պահպանված է մեր տետրադրախմայի վրա:

Կիսալուսինը և աստղը հետագայում հանդիսացան ժառանգական խորհրդանշան Բոսֆորի թագավորութեան առանձին ներկայացուցիչների համար, որոնց դրամների վրա այն պատկերվում էր առավել ընդգծված ձևով:

Հիշյալ խորհրդանշաններից բացի Միհրդատ Եվպատորի դրամն իր վրա կրում է նրա անվան և ախողոսի հունատառ խորագիրը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΙΑΔΑΤΟΥ ΕΠΙΤΑΥΡΟΣ, ինչպես նաև տետրադրախմայի թողարկման տարեթիվը՝ ΚΚΣ (= 226 բոսֆորյան տոմարով հաշված = մ. թ. ա. 71 թիվ) և փակագիրը: Ի վերջո կրկրորդ կողմի պատկերատիպն ավարտվում է A դրի հիշատակումով հունատառ արձանագրութեան վերջին տուրի տակ և այդ ամենը վերցված ծաղիկներից ու պտուղներից հյուսված մի պսակի մեջ: Վերջինս իբրև երիզափակ դարդաձև մենք տեսնում ենք նաև Պերգամոնի և Եփեսոսի կիստոնֆորների վրա (տե՛ս դրամներ № № 140-147): Պոնտոսի և փոքրասիական հիշյալ քաղաքների կիստոնֆորների պատկերատիպով նշմարվող այդ ընդհանուր զարդաձևը պատահականութեան արդյունք չէ, այլ թերևս մի արտացոլում նրանց միջև եղած առնչութեւնների:

Փոքրասիական քաղաքային դրամներ՝ կիստոնֆորները արժաթյա խոշոր դրամներ են 11,5—12³/₄ գրամ քաշով, որոնք շրջանառութեան մեջ համազար

¹ Տե՛ս նաև BMC, pl. VII, №№ 1—4 (Coins of Cappadocia).

² Հ. Մանանդյան, I, նշ. աշխ., էջ 142—145:

³ Յօրագր., XV, № 5.

⁴ Head, 501:

⁵ Head, 385:

⁶ Նույնը, fig 217.

⁷ Յօրագր., табл. XLIV, № 14, 29, XI.VI, № 4.

էին 3 աստիկյան դրախմայի կամ 3 հոտմեական զենարի: Cista նշանակում է տուփ, արկղ կամ խորհրդավոր կողով, որի մեջ սովորաբար պահում էին թանկարժեք ճարտարություն, ոսկի կամ գարդարանքներ, գոհարերության առարկաներ, գաղտնի գործածություն իրեր և կամ առանձին զեպերում օգտագործում էին քվեարկության հետ կապված արարողությունների ժամանակ: Մ. թ. ա. II—I դարերում փոքրասիական քաղաքներում, մասնավորապես Պերգամոնում, էփեսոսում, Ապոլլոնիսում, Ապամեայում և այլուր թողարկվում էին այդպիսի խոշոր արծաթյա դրամներ՝ հիշյալ խորհրդավոր կողովի պատկերով, որոնք կոչվում էին կիստոֆորներ: Գանձի մեջ եղած կիստոֆորների պատկերատիպը բուրրովին տարբերվում է ինչպես հելլենիստական միապետությունների, այնպես էլ Հռոմեական հանրապետության դրամների պատկերատիպից: Դրանց առաջին կողմերի վրա, ծաղիկներից ու պտուղներից հյուսված շրջանակի մեջ պատկերված է կիսաբաց կափարիչով մի ոչ բարձր, լայնանիստ, համարյա գլանաձև տուփ (cista), որի միջից դեպի ներքև գալարվելով դուրս է սողում մի օձ: Այդ դրամների հակառակ կողմերի վրա պատկերված են երկու օձեր, որոնք դեպի վեր են սողում կենտրոնում ծաղկաձև աղեղի և նրա պատյանի երկու կողմերից:

Կիստոֆորներ թողարկող փոքրասիական քաղաքները միավորված էին մի ընդհանուր լիգայի մեջ, որին գլխավորում էր Պերգամոնը: Մեր այս գանձում հավաքված կիստոֆորները պատկերատիպով միօրինակ են, բայց դրվագված են տարբեր կնիքներով: Սակայն Պերգամոնի կիստոֆորներից մեկի (№ 145) պատկերատիպը իր մի կողմի տվյալներով նկատելիորեն տարբերվում է այդ խմբի մնացած կիստոֆորներից: Նրա վրա լատինատառ գրությամբ նշված է հոտմեական պրոկոնսուլ Կ. Կլավդիուս Պուլխերի անունը՝ C. PVLCHER PRO · COS, որից, բացի հունատառ գրությամբ, հիշատակված է նաև տեղական մագիստրոսի անունը՝ ΜΙΝΟΔΩΡΟC և ի տարբերություն սովորական օրինակների, Պերգամոնի այս կիստոֆորի վրա նշված է միայն մեկ փակագիր (տե՛ս մենագրերի աղյուսակ № 78): էփեսոս քաղաքի կիստոֆորները սլահուանելով պատկերատիպի հիմնական ավյալները, որոշ տարբերությամբ են թողարկված: Նրանց մի կողմերի վրա նշված են առատության գույզ եղջուրներ, որոնց ուղղել են իրենց գլուխները ներքևից վերև խոյացող գույզ օձեր: Ուշադրով է նաև այն, որ էփեսոսի կիստոֆորների ընդհանուր ձևավորման մեջ իբրև խորհրդանշան ցույց է արված բոցավառվող ջա՛հ՝ ի տարբերություն Պերգամոնի կիստոֆորների: Սրանց վրա իբրև խորհրդանշան պատկերված է գնդաձև գլխով մի գավազան, որին փաթաթված է օձը: Պերգամոնի և էփեսոսի կիստոֆորները տարբերվում են պատկերատիպի այս լրացուցիչ տարրերով: Գանձի դրամների ամբողջության մեջ փոքրասիական այդ քաղաքների հիշյալ դրամական միավորները միատիկ պատկերներով խիստ սուղավորիչ են Հայաստանում շրջանառության մեջ եղած դրամների շարքում:

2. ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ԳՐԱՄՆԵՐ

Գանձի հոտմեական դրամներն ըստ պատկերատիպի բաժանվում են երկու մեծ խմբի. դրամներ, որոնց վրա պատկերված են հեթանոսական տարրեր աստվածություններ և դրամներ, հանրապետության նշանավոր զորավարների ու գործիչների դիմանկարներով, ինչպես նաև սահմանափակապես

ռանձին իրողություններ հիշատակող տեսարանների խորհրդանշանների ու հուշարձանների պատկերներով: Հռոմեական արժաթ դրամները միջազգային շուկայում լայն տարածում ունեին մ. թ. ա. II դարի վերջերին և նրանց պատկերատիպի անցյալում եղած միօրինակությունը, երբ դրամի մի կողմի վրա մշտապես ցույց էր տրվում Ռոմայի գլուխը, իսկ մյուսին՝ հեծյալ երկվորյակներ, համարյա արդեն վերացել էր: Այդ հին պատկերատիպի դրամներից գանձում առկա է միայն մեկ դեմար (№ 148): Աստվածուհի Ռոման և առասպելական երկվորյակներ՝ Պոլուկսը ու Կաստորը համարվում էին Հռոմի պետության պաշտպանները, ուստի նրանց պատկերներով հանրապետական դրամների թողարկումը մինչև II դարի սկիզբը կանոնիկ բնույթ ուներ: Հետագայում պատկերների ընտրությունը կախված էր արդեն փողերանոցների կառավարիչների հայեցողությունից, որոնք տուրք էին տալիս իրենց նախնիների փառաբանությանը, կապված հեթանոսական այս կամ այն աստվածությանը և կամ Հռոմի պետությանը նրանց մատուցած ծառայությունների հիշատակության հետ: Գնալով պատկերները դառնում էին բաղմատեսակ և այդ բաղմատեսակությունը լիովին արտացոլված է մեր այս գանձում: Պաշտամունքային թեմատիկայով հռոմեական դրամների շարքում մենք տեսնում ենք Մարսի, Վիկտորիայի ինչպես նաև Սատուրնի¹ և կամ Ապոլլոնի, իսկ այս վերջինիս հետ երգի ու բանաստեղծության աստվածուհի Եվտերպայի (№ 208), պատմության աստվածուհի Կլիոյի (№ 207) պատկերները կամ նրանց խորհրդանշանները: Մի ամբողջական շարք են կազմում Գիանայի և գեղեցկության աստվածուհի Վեներայի պատկերները: Պատերազմի աստված Մարսի կիսադեմ ղլուխը դրամների վրա պատկերված է ուղիղ խորհրդանշաններով (գերիներ, ընկած արշավող հեծյալի ոտքերի տակ, մարտի գալիական շեփորներ ու վահաններ, զինվորական դրոշներ, տե՛ս № № 213, 243, 333): Հաղթանակի թևավոր դիցուհին ներկայացված է կամ բաղմած գահին, կամ քառաձի մարտակառքը վարելիս (№ № 160, 287—291): Նկարչական տարրեր կատարումներով արտահայտված է ազատության աստվածուհին, որի հետ իբրև բնորոշ տեսիլ ցույց է տրված Ռոման ողջ հասակով, նիզակը ձեռքին (№ № 182, 235, 236) կամ Վեստայի տաճարի սխեմատիկ տեսքը (№ 218): Մի քանի տարբերակներով պատկերված է պողաբերության ու հողագործության աստվածուհի Ցերերան, իր խորհրդանշաններով (մեղու, ցորենի հասկ), ներգաշնակված դրամի հակառակ կողմում պաշտամունքային բնույթի առարկաներով՝ բոցավառվող ջահ, սուփոր, մողական գավազան և այլն: Պատկերների մի այլ խումբ նվիրված է Հռոմի գերագույն աստծո՝ Յուպիտերի պաշտամունքին:

Յուպիտերը պատկերված է ինչպես միայնակ (№ 247), այնպես էլ Յունոնայի ու Միներվայի հետ (№ 154), իբրև Հռոմի անվտանգության և պաշտպանության հզոր եռաստվածության կենտրոնական ուժ: Բացի դրանից Յուպիտերը ցույց է տրված անգամ տակավին երիտասարդ դիմագծերով, անմորուս դեմքով (№ № 167—169), ի տարբերություն դիմաքանդակներից հայտնի իր ահարկու մորուքավոր տեսքի (№ 329): Հեթանոսական աստվածների պատ-

¹ Սատուրնի պաշտամունքը լայն տարածում ուներ Հռոմում, իբրև հողագործության, պողաբերության, հավասարության, եղբայրության, առատության, հավերժության ու խաղաղության աստծո, նրա տաճարը հանդիսանում էր նաև գանձատուն: Հեթանոս հռոմեացիները յուրաքանչյուր տարի դեկտեմբերի 17—19-ին սանձարձակ խնդով յամբ նվերներ ու զոհաբերություններ էին մատուցում Սատուրնի կուրքին:

կերների շարքում մենք տեսնում ենք Հոռմի գերագույն դիցուհի Յունոնայի (№ № 161, 178, 180, 198), ծովային ուժերի տիրակալ Նեպտունի (№ № 181, 212, 305, 355, 356), արևի լույսը բերող Ավրորայի (№ № 264—266), ասողջութուն և բարեկեցութուն տվող Սալյուսի (№ № 232—234), հաջողութուն ու երջանկություն պարգևող Բոնուս էվենտուսի (№ № 189, 193, 199—201, 219, 220), անտառների ու արոտավայրերի տեր, հովիվների, ձկնորսների ու մեղվաբույծների պաշտպան Պանի (№ № 237—242), աստվածների մայր Կիրելայի (№ № 202, 230), բարեպաշտության դիցուհի Պիետասի (№ 244, 258), մարդկանց ուրախություն տվող, նրանցից թախիծը վանող, խաղաղի ու դինարություն տալիս Դիոնիսի (№ 334), ամենատես և ամենահաղթ Սոլի (№ № 352, 357), ինչպես նաև առասպելական հերոսներ Հերակլեսի (№ № 179, 263) և Ուլիսեսի (№ 170) հրաշապատված սիրտնքներից առանձին դրվագներ: Այդ կարգի պատկերներով զրամների իմբոսությունը մեր առաջ ներկայացնում է Հոռմի հեթանոսական պանթեոնի հետևյալ աստվածներին, աստվածուհիներին և առասպելական էակներին.

Կրեթաս	տե՛ս	գրամ	№ № 182, 215—218, 235, 236, 306
Աննա Պերեսա	»		173
Ապոլլոն	»		163—166, 171, 207, 208, 209—211, 263, 292—297, 299, 345—351
Ավրորա	»		264—266
Բաբոս	»		334
Բոնուս էվենտուս	»		189—193, 199—201, 219, 220
Դիանա	»		162, 186, 187, 231, 259—261, 345—351
Դիոսկուրներ	»		148
էվտրոպա	»		208
Կլիո	»		207
Կոնկորդիա	»		194—197
Մարս	»		150, 157, 213, 243, 333
Մեդուզա	»		264—266
Միներվա	»		154
Մերկուրիոս (Հերմես)	»		170
Յուպիտեր	»		154, 237—241, 247, 329
Յունոնա	»		154, 161, 178, 180, 198, 278—284
Նեպտուն	»		181, 212, 305, 355, 356
Պիետաս	»		244, 258
Թոմա	»		148—156, 158—159, 235, 236, 285, 286
Սալյուս	»		232—234
Կիրելա	»		202, 230
Սոլ	»		321, 352, 357
Վալոնա	»		205, 206
Վեներա	»		172, 176, 177, 252—257, 268, 276, 277
Վիկտորիա	»		151, 156, 158, 160, 173, 178, 235
Վիրտուս	»		183, 184
Ցերերա	»		203, 204, 229, 269—275
Ֆորտունա	»		246

Պատկերների մյուս խումբը, ինչպես ասացինք, ուղղաբարդության տարբեր դեպքերին է վերաբերում, որոնք փաստաբանում են Հանրապետության նշանավոր գործիչներին: Այսպես, Քվինտուս Մինցիուս Քերմուսի դենարի վրա (№ 157) պատկերված է հերոսական այն արարքը, որով հայտնի է եղել նրա նախահայրը՝ կոնսուլ Ք. Քերմուսը, թշնամու հարձակումից վիրավոր օսղմիկին պաշտպանելիս: Ա. Պոստումիուս Ալբինուսի դրամների վրա (№ № 174—175) ցույց է տրված մի կողմում՝ Իսպանիայի ալեգորիկ անձնավորումը, կանացի հերարձակ գլխով, իսկ մյուսում՝ հուսկու կեցվածքով իշխանական մի կերպարանք՝ Հուսի, որը հնարանդություն ու խաղաղություն է հաստատում:

Ա. Պոստումուս Ալբինուսը մ. թ. ա. 180 թվականին հռոմեական զորքերի գլուխն անցած կռվել է խռովահոյզ Լիկուրգիայի լեոնային բնակիչների դեմ և 174 թվականին հռչակվել է որպես օրենքի խտտադույն միջոցների ջատագով, որի փառաբանությունն էլ նվիրված է դրամը, թողարկված մ. թ. ա. 82 թվականին: Կոնսուլ Մանիուս Արվիլլիուսի դրամների վրա (№ № 183—184) նույնպես ալեգորիկ ձևով անձնավորված է Իսպանիան, ծնկաչոք ու գլխիկոր կնոջ կերպարանքով: Նրա թևից բռնել է ու կամենում է բարձրացնել Մ. Արվիլլիուսների տոհմի նահապետը: Հայտնի է, որ նա 101 թվականին հռոմեական զորքերով գրավեց Սիցիլիան և ճնշեց սարուկների ապստամբությունը: Նույն դրամի առաջին երեսին արիության դիցուհի՝ Վիրտուսի պատկերն է, որով և լրացվում է Արվիլլիուսների տոհմի զովքը: Մի այլ դրամի վրա (№ 185) պատկերված է սաբինական թագավոր Տատիուսի կիսադեմ գլուխը, կարճ մորուքով և առնական դիմագծերով: Տատիուսը հռոմեական ավանդությունների մեջ հրաշապատված այն թագավորն է, որ իր ցեղի առևանգված աղջիկների պատվի համար կռվել է հռոմեացիների դեմ, սակայն վերջում հաշտվելով, Ռոմուլոսի հետ, ճանաչվել է Հուսի կառավարիչ (մ. թ. ա. 744 թ.): Հուսի փողերանոցի մագիստրոսը Տատիուսի պատկերով սրուշակիորեն ակնարկում է իր ծաղումը, սերված սարինական թագավորական տոհմից: Մի ուրիշ դենարի վրա (№ 214) պատկերված են երկու իրար նման, սակայն տարբեր տնհատակոնություն ունեցող զուգակցներ, մեկը՝ Գայուս Աերվիլլիուս Ահալան է, մյուսը՝ Լ. Յունիուս Բրուտուսը, այն կոնսուլը, որի քաղաքական վարքագծի փառաբանմանն են նվիրված հս մի քանի դրամներ՝ թողարկված 60—59 թվականներին: Այդ դենարների (№ № 215—217) պատկերատիպը հիշեցնում է Լ. Յ. Բրուտուսի կյանքից մի դրվագ, երբ նա մունետիկների և պինված լիկտորների ուղեկցությամբ գնում է իր սեփական սրղիններին գլխատելու արարողությանը: Ավանդությամբ հիշվում է, որ Լ. Յունիուս Բրուտուսը հայտնաբերել էր (մ. թ. ա. 509 թ.) դավադրություն Հուսի դեմ, որին մեղսակից էին նաև իր սրղինները:

Բրուտուսը գոհվել է էտրուսկների դեմ մղած կռվում և Սենատը որոշմամբ Կապիտոլիոնում հուշարձան կանգնեցվեց նրա պատվին: Դրամները թողարկող Քվինտուս Կևպիո Բրուտուսը այդ պատկերով կամեցել է տարածել իր տոհմի փառքը: Մի քանի դրամներ (№ № 194—197) իրենց պատկերներով ակնարկում են ռազմական այն հաղթանակը, որ հռոմեական բանակը Լ. էմիլիուս Պավլլուսի գլխավորությամբ ունեցավ Մակեդոնիայի թագավոր Պերսեսի դեմ՝ Պիդնայի ճակատամարտում մ. թ. ա. 168 թվականին: Դրամի փոքրիկ տարածության վրա խիստ լակոնիկ ձևով ներկայացված է թշնամու պարտությունը

հաստատույ գեներերի ու գրահների հուշարձանը, որի ձախ կողմում շլթայա-
կապ կանգնած է Պերսեյն իր երկու որդիների հետ, իսկ այդու՝ սուրը ձեռքին,
խրոխտ դիրքով էմիլիուս Պավլլուսը: Վերջինս մ. թ. ա. 182 թ. Պրետոր էր
Իսպանիայում, իսկ 168 թ. շնայած իր տարիքին, հռոմեական զորքերով աս-
պատակեց Հունաստանը և դաժանորեն ճնշեց հույների ապստամբությունը՝
կորզելով 200 միլիոն սեստերցիայի հասնող հարստություն: Եվ ահա նրա
դարմից սերված Պավլլուս էմիլիուս Լեպիդուսը 90 տարի անց սենատի հրա-
մանով մասսայաբար թողարկում է հիշյալ պատկերատիպի արծաթ դրամները
(№ № 194—197), որոնց մի կողմի վրա դրոշմած է Հռոմի քաղաքացիական
համաձայնության (CONCORDIA) աստվածուհու գլուխը: Հետաքրքրական են
Մ. էմիլիուս Սկավոնուս և Պուբլիուս Հիպսեուսի անուններով թողարկված հռո-
մեական դենարները (№ № 221—223): Դրամի մի կողմի վրա ցույց է տրված
ուղտը կանգնած, իսկ նրա առջևում ծնկաշոք մարդկային մի կերպարանք՝
անձնավորումն Արաբիայի թագավոր Արևտասի, որը կռվել է Հռոմի դեմ Սի-
րիայում, սակայն մ. թ. ա. 64 թ. պարսվել էր Պոմպեոսի զորքերից և հետա-
գայում թեև կրկին գլուխ բարձրացրեց, բայց նորից պարտվեց, այս անգամ
հռոմեացի զորավար Սկավոնուսից: Վերջինիս անվան հիշատակությամբ թո-
ղարկված են տվյալ պատկերատիպի արծաթ դրամները: Փորագրիչ-քանդա-
կազորժը պատվիրված թեմայի համար բնորել է Արաբիայի համար բնորոշ
ուղտի պատկերը, որպես խորհրդանշան այդ երկրի թագավորության, իսկ
նրա հակառակ կողմում ցույց ավել Հռոմի գերագույն աստծուն՝ Յուպիտերին
մարտականքի վրա, որի ամենակարող կամքի հետ է կապել հռոմեացի զոր-
քերի հաղթանակը: Մ. թ. ա. 56 թ. Լուցիուս Մարցիուս Փիլիպոսի դրամների
վրա (№ № 226—228) պատկերված է Անկուս Մարցիուսի կիսադեմ գլուխը,
դարձարված արքայական ժապավենով և մի փոքր առանձին ցույց է տրված
մոզական դավաղան: Հռոմի պատմական ավանդությունների մեջ Անկուս Մար-
ցիուսը հիշվում է ըստ կարգի IV թագավորը, հորջորջված իբրև հեթանոսու-
կան կրոնի, հողագործության և առևտրի, ինչպես նաև անվտանգության
պաշտպան: Եվ ահա այդ թագավորի դարմից սերված Լուցիուս Մարցիուս
Փիլիպոսը իր անունով թողարկված դրամների պատկերներով զովերզում է
սեփական առձևը: Նույն զաղափարն է արտացոլված Դեցիմուս Պոստումիուս
Ալբինուսի, մ. թ. ա. 49 թ. թողարկած դրամում (№ 245): Ցույց է տրված Կոն-
սուլ Պ. Ալբինուսի պատկերը, որը Հռոմի բազմազան պատմության մեջ նշա-
նավոր է եղել իբրև իրավագետ ու պատմաբան: Մ. թ. ա. 44—40 թվականնե-
րի մի բանի դրամների (№ № 300—304, 354) վրա սլատկերված է Հուլիոս Կե-
սարի կիսադեմ գլուխը: Եթե նկատի ունենանք, որ Հ. Կեսարին սպանեցին
44 թ. մարտի 15-ին, ապա հարկ է ընդունել, որ տվյալ դրամներից մասնավո-
րապես Պ. Սեպուլլիուս Մակրի և Լ. էմիլիուս Բուկիաի անուններով դենարները
(№ № 300, 301, 302, 303) թողարկվել են թերևս այդ վեհապետի կենդանու-
թյան օրոք, մինչդեռ մնացած երկուսը շրջանառության մեջ են մտել Հ. Կե-
սարի մահից հետո՝ մ. թ. ա. 42 և 40 թթ. (№ № 304, 354): Ուշագրավ է, որ
Հուլիոս Կեսարի դիմանկարով դրամներից մեկի վրա սլատկերված է հասարա-
կության մեջ օրինականության, արդարության և խաղաղության դիցուհու՝
Պակսի կերպարը (№ 304) և այդ խորհրդանշանը ինքնըստինքյան զովերզու-
թյան տուրք է Հ. Կեսարի հրաշապատված կյանքի պատմությանը: Պուբլիուս
Կոնսելիուս Լենտուլուս Մարցելլինուսը ներկայացնելով կոնսուլ Կլավդիուս

Մարցելյուսի դուստր դրամի առաջին երեսի վրա (№ 307), ակնարկում է իր տոհմի նշանավոր նահապետի համբավի մասին, իսկ հակառակ կողմում՝ ուրվագիծը բաղիլիկ մի առճարի, որի մուտքին մտաենում է ինքը՝ Կլավդիուսը՝ ձեռքին նվիրաբերություն: Հոռմի հանրապետության մեջ Մ. Կլավդիուս Մարցելյուսը հինգ անգամ ընտրվել է կոնսուլ (222—208): Իր խիզախությամբ աչքի է ընկել հատկապես փյունիկյան II պատերազմում, ինչպես նաև վարել է հռոմեական լեգեոնների արշավանքը Վալլերի դեմ. 216—215 թթ. պաշտպանել է Հոռմը և Հարավային Իտալիան, 212 թ. գրավել է Սիրակուզան, 210 թ. հաջողությամբ մարտնչել է Հանիբալի դեմ Իտալիայի լեռներում: Նա սկզբնավորեց այն սովորությունը, երբ հաղթողները գրավված երկրներից Հոռմ էին փոխադրում ձեռք բերված գեղարվեստական նշանակության հուշարձանները և դրանցով զարդարում պաշտամունքային տաճարները:

Այդ բանը արտացոլված է մ. թ. ա. 38 թ. դենարի վրա, նվիրված հիշյալ կոնսուլի հիշատակին:

Տարբեր պատկերատիպի դրամներ են թողարկված Լուցիուս Կլիդիոս Ռեգուլոսի անունով, սրոնցից մեկի վրա (№ 335) ցույց է տրված երկու գլահիտտոնների գոտեմարաը երեք ալյուժների դեմ: Փորագրիչ-քանդակագործը բարձր վարպետությամբ արտահայտել է այդ ահեղ տեսարանի ողջ լարվածությունը: Մյուս կողմում ցույց է տրված մ. թ. ա. III դարի կեսերին Հոռմի նշանավոր կոնսուլ Լ. Ռեգուլոսի կիսադեմ դուստր, որը հայտնի է եղել Կուրթագենի դեմ մղած կռիվներում: Նրա դիմանկարը ավելի հստակ պահպանված է նույն մագիստրոսի մի այլ դենարի վրա (№ 336), որի հակառակ կողմում՝ բեմի վրա պատկերված են զույգ բազկաթոռներ: Ուշագրավ է, որ Լ. Լուցիուս Ռեգուլոսի անունով մեկ ուրիշ դրամի վրա (№ 337) պատկերված է Օկտավիանոսի կիսադեմ դուստր՝ երիտասարդի դիմագծերով և որպես խորհրդանշան այդ դրամի, հակառակ կողմում ներկայացված է Վիկտորիան ողջ հասակով, դափնեպսակը ձեռքին: Օկտավիանոսի դիմանկարով դրամները թողարկված են ինչպես միայնակ (№ № 327, 328, 331, 332), այնպես էլ Մարկոս Անտոնիոսի հետ (№ № 308—319, 322—325): Այդ երկու զորավարների դիմանկարներով դենարներից մի քանիսի վրա, բացի իրենց անձնանուններից հիշատակված է նաև Մարկոս Քարբոտիուսի անունը (№ № 308—319), թևե կան օրինակներ, սրոնք թողարկված են բացառապես աստղին երկուսի անուններով (№ № 322—325):

Ընդհանրապես Մ. Անտոնիոսի և Օկտավիանոսի դիմանկարներով դրամների շարքում (№ № 308—319, 322, 323) Մարկոս Անտոնիոսը ներկայացված է միջին տարիքի, առավել առնական, իսկ Օկտավիանոսը տակավին երիտասարդ ու գեղեցիկ դիմագծերով: Հայտնի է, որ Մ. Անտոնիոսը շնորհիվ Հուլիոս Կեսարի դարձել էր ժողովրդական տրիբուն և 50 թ. նշանակվել էր Իտալիայի կառավարիչ, իսկ արդեն 45 թ. ճանաչվել որպես կոնսուլ՝ աջակցելով Կեսարի պլանների իրագործմանը: Վերջինիս մահից հետո նրան հաջողից տիրել Հոռմի դանձատանը և 42 թ. ստանալ լիակատար իշխանություն Հոռմի արևելյան պրովինցիաների վրա: Մ. Անտոնիոսի դիմանկարներով դրամները թողարկված են պատկերատիպի լրացուցիչ խորհրդանշաններով: Այսպես, մ. թ. ա. 36 թ. Արևելքում թողարկված դենարների վրա (№ 358—360) հիշատակված է թշնամու պարտությունը, նրա զենքն ու զրահը ցցի վրա բարձրացրած ձևով: Մ. Անտոնիոսի մեկ այլ դրամով (№ 361) ներկայացված է հայկական թագը՝

նետի ու աղեղի մեջ, ի նշան Հայաստանի պարտության: Հայոց արտաշեսյան թագը պատկերված է բուսական նախշերով, որոնցից վերև նշված են երեք ութթևանի ասաղեր, ըստ որում կենտրոնականը համեմատարար խոշոր է: Խույրն ավարտված է յոթ ժանիքաձև սրածայր ելուստներով: Ականջակալները և վզկալը երիզված են մարգարաշար հատիկներով: Ուշագրավ է, որ այստեղ բոլորովին ցույց չեն տրված հայոց թագի վրա միշտ նշվող երկու արժիվների պատկերները, որոնք իբրև խորհրդանշան ներկայացված են Տիգրան Մեծի ու Արտավազդ II-ի դրամների վրա: Բացի դրանից, այն դեմարների վրա, որոնք դրոշմված են Մ. Անտոնիոսի և Եգիպտոսի թագուհի Կլեոպատրայի պատկերներով (№ № 362—364), նույնպես ցույց է տրված հայկական թագը՝ Մ. Անտոնիոսի կիսադեմ գլխի հետևում, սակայն առանց ականջակալների, միայն վզկալով: Չնայած այն արտահայտված է սիեմատիկ ձևով, սակայն միանգամայն համապատասխանում է Արտավազդ II-ի կրած թագին: Այդ պատկերատիպի ողջ իմաստը բացահայտված է Մ. Անտոնիոսի գլխի շուրջ նշված լատինատառ խորագրերով ANTONI. ARMENIA. DEVICTA (Անտոնիոս Հայաստանը նվաճված): Անտոնիոսը պատկերված է ժպտերես, լայն բացված բերանով, իսկ Կլեոպատրան վարսակալ ժապավենով և «Քաղավորների թագուհի» արտակարգ տիտղոսով (№ № 362—364): Նույն պատկերատիպով մ. թ. ա. երեսնական թվականներին Անտիոքում թողարկված խոշոր արծաթյա հունստառ դրամների վրա (№ № 365—373) Կլեոպատրան պատկերված է վարդաքանդակների առավել մանրամասն արտահայտությամբ:

Այդ դրամներից մի քանիսի վրա, Մ. Անտոնիոսի խիտ ու կարճ զանգուրներով, խոժոռ հայացքով, ասլետիկ պարանոցով դիսի հետևում իբրև խորհրդանշան դրոշմված է ձիու պալա (№ № 370—371) և կամ R դիրք (№ 372): Հռոմեական հանրապետության պաշտոնական անձանց պատկերների թվում Մ. Անտոնիոսի դրամների վրա հանդես է բերված նաև նրա կրտսեր եղբոր՝ Լուցիուսի անկանոն դիմապատկերը, լայն ու ցցուն ծնոտով (№ 320) և կնոջ՝ Օկտավիայի գեղեցիկ ղլուխը, արտահայտված պատրիկուհու վարսերի սանրվածքի բնորոշ տեսքով (№ № 338—344):

Սակայն ինչպես Հոտմի ավանդություններում հիշատակվող թագավորների ու տոաջին կոնսուլների, այնպես էլ անվանի դորավարներից շատերի դիմանկարները չեն դիմվել իբրև դիմանկարներ բառիս բուն իմաստով: Նրանց մեմասը կարծեցյալ է, ստեղծված հնուց մնացած հիշատակների հիման վրա: Հռոմեական դրամների մեջ իսկական դիմաքանդակ են Հուլիոս Կեսարի և նրանից հետո եկող հոտմեական գործիչների դիմանկարները: Հուլիոս Կեսարի դիմանկարը դրամի վրա կատարվել է նրա կենդանության օրոք՝ սենատի հատուկ որոշմամբ: Կեսարի մահից հետո հռոմեական պետության բոլոր նշանավոր գեմբերը արդեն մասսայաբար դրամների վրա դրոշմել էին տալիս իրենց դիմանկարները¹:

Գտնձի հռոմեական դրամները մեր առաջ բացում են պաշտոնական անձանց դիմանկարների հետևյալ շարքը.

¹ Jean Babelon, Les monnaies racontent l'histoire, resurrection du Passé, Fayard, 1963, p. 14; Зорпаф. 71, 72.

Տատիտս	տե՛ս դրամ № 185	
Լուցիտս Յունիտս	»	214
Գալտս Սերվիլիտս	»	214
Անկտս Մարցիտս	»	226—228
Ա. Պոստումիտս Ալլիենտս	»	245
Լուցիտս Ռեգալտս	»	335, 336
Հուլիտս Կեսար	»	300—304, 354
Մարկոս Անտոնիտս	»	308—321, 338
Գալտս Օկտավիանոս	»	308—319, 322
Լուցիտս Անտոնիտս	»	320
Կլավդիտս Մարցելտս	»	307
Օկտավիա	»	338—344
Կլեոպատրա	»	362—372

Սակայն վերոհիշյալ դիմանկարներից բացի, հոռմեական դեմարների վրա ներկայացված են առանձին երկրների ալեգորիկ անձնավորումները, օրինակ. Լուցիտս Հոստիլիտս Սաստոնայի դեմարների վրա (№ № 259—262) Գալլիան անձնավորված է տխուր կուլտի հերարձակ գլխով, իսկ Քվինտոս Մետելլոս Սցրպիոնի դրամի վրա Աֆրիկան ներկայացված է կանացի դեմքով, ճակատը դարդարված փղի կնճիթով (№ 267):

Հ. Կեսարի Գալլիայում տարած հաղթանակների կապակցությամբ 50—49 թթ. թողարկված դրամների վրա պատկերված է փիղ, որը իր առաջին մի ոտքով օձին է ճզմում (№ № 248—250): Խորհրդանշանների մեջ ուշագրավ են նաև աշխատանքային գործիքները, ինչպես արորը կամ գուժանը Տիբերիոս Սեմպրոնիոս Գրաքոսի մ. թ. ա. 40 թ. դրամի վրա (№ 354) և կամ բրիչը՝ պատկերված Լուցիոս Վալերիոս Ացրսկուլուսի մ. թ. ա. 45 թ. դրամի վրա (№ 299): Լրացուցիչ պատկերների մի այնպիսի բազմատեսակություն է դիտվում հոռմեական հանրապետության այս գանձից ծագած մ. թ. ա. I դարի դրամների վրա, սր նրանց սոսկ առարկայական խմբավորումը հետաքրքիր է իր հետևյալ բաժիններով:

ԱՃԽՍՏԱՆՔԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

Ակցան	տե՛ս դրամ	№№	278—284
Բրիչ	»		299
Գուժան	»		353, 354
Զամբյուղ	»		338—344
Զնդան	»		278—284
Խարիսիս	»		152, 285, 286
Կացին	»		251
Կարգին	»		200
Մարճ	»		189—193, 199
Շերեփ	»		248—251
Շեփոր	»		243
Քնար	»		345—351

ՋԵՆԲԵՐ ԵՎ ԹԱԶՄԻ ՊԱՐԱԳՈՆԵՐ

Ազից	տե՛ս դրամներ	№№	231, 263, 361
Գուրդ	»		263
Զրահաշտպիկ	»		358- 360
Նեա	»		170, 224, 225, 263, 361
Կապորճ	»		231
Վահան	»		243, 358, 359, 360
Նիզակ	»		153, 162, 171, 213
Ռադմավար	»		194—197, 258, 276 277, 355, 356
Մարտակառք Երկձի	»		151, 152, 158, 172, 173, 180 182, 185, 291
Մարտակառք Լուսձի	»		155, 156, 178
Մարտակառք քառաձի	»		149, 159, 167—169, 212, 221—223, 287—290, 298
Սուսեր	»		358, 359
Սողավարս	»		358, 359, 360
Ռադմի դրոշներ	»		229, 333, 353, 354

ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Այծ	տե՛ս դրամ	№	231
Արծիվ	»		174— 175
»	»		205, 206
»	»		219, 220
»	»		247, 330
»	»		333, 353
»	»		354
Առյուծ	»		335
Գալլ	»		179
Դելֆին	»		181, 268
Եղնիկ	»		259—261
Հովազ	»		334
Զիռ գլուխ	»		370—371
Խնցղեօին	»		306
Մեղու	»		201, 204
Մողես	»		202
Նուն	»		170, 186—188
Վարազ	»		186—188
Ցուլ	»		161, 299
Ուղտ	»		221—223, 230
Փիղ	»		248—251

Առատութեան եղջյուր տե՛ս դրամներ	»	№№ 177, 285, 286
Լուսժանի	»	181, 212, 305
Քաղաքութեան գալիսոն	»	170, 199—201 246, 258, 304
Մոգական դավադան	»	176, 219, 220 269—275, 326
Ջահ	»	203, 204, 248 269—275, 345
Շանթ	»	205, 206, 219 247, 326, 328
Գոփնեպսակ	»	149, 225, 246
Ծաղկեպսակ	»	151
Արմավենու ճյուղ	»	160, 189—192 224, 246
Հասկ (ցորենի)	»	229, 267
Կիսալուսին	»	300, 352
Ասաղեր	»	352

Կան նաև դրամներ, որոնց պատկերատիպը նվիրված է ժամանակի քանդակագործության ու ճարտարապետական առանձին հուշարձանների արտադրմանը: Այսպես, Հոռոմում մ. թ. ա. 82 թվականին թողարկված Պուբլիուս Կոնպուլիուսի դենարի վրա իր ամբողջական տեսքով ցույց է տրված արշավող հեծյալի արձանը (№ 171): Գրեթե նույնանման հուշարձանների պատկերներ դրոշմված են մ. թ. ա. 56 թ. Փիլիպպոսի (№ № 226—228), ինչպես նաև Օկտավիանոսի (№ 332) դրամների վրա: Քվինտուս Կասսիուսի մ. թ. ա. 57 թ. սրծաթ դրամի վրա սխեմատիկ տեսքով պատկերված է Վեստալի սյունադարձ տաճարը (№ 218): Բաղիլիկ ճարտարապետական կոթողներ պատկերված են Պ. Կապիտոլինուսի (№ 329), Մարցելլինուսի (№ 307) և Մ. Անտոնինուսի (№ 321) մ. թ. ա. I դարի 40-ական թվականների դրամների վրա:

Դրանք տվյալ դարաշրջանում գոյություն ունեցած նշանավոր հուշարձանների ընդօրինակություններ են: Ամփոփելով գանձի հոռոմեական դրամների վրա դրոշմված պատկերների քննությունը, կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ ներկայացված են պատկերատիպի 113 տարբեր տեսակներ, թողարկված հանրապետության 80 տարբեր պաշտոնական անձանց անունների հիշատակությամբ: Այդ անուններից առավել հաճախ հանդիպում են.

Մարկոս Անտոնիոս	մ. թ. ա. 42—31 թ/թ.	դրամ	43	հատ
Օկտավիանոս	» 41	»	28	»
Հուլիոս Կեսար	» 54—47	»	19	»
Տիտոս Կարիսիոս	» 45	»	14	»
Մարկոս Բարբատիոս	» 41	»	12	»
Պուբլիոս Կլոդիոս Մ. Ֆ.	» 41	»	8	»
Մ. Պլետորիոս Յևստիանոս	» 68—66	»	8	»
Գ. Կոնսիդիոս Պետոս	» 45	»	7	»
Գ. Վիրբիոս Պանսա	» 48	»	7	»
Լ. Հաստիլիոս Սասեննա	» 48	»	5	»
Լ. Սկոբրոնիոս Լիբո	» 55	»	5	»
Պ. Էմիլիոս Լեպիդոս	» 55	»	4	»
Քվինտոս Կեպիո Բրուտոս	» 60	»	4	»
Լ. Կալպուռնիոս Պիզո Ֆուլգի	» 90—89	»	4	»

Մնացած 66 անունները հռոմեական դրամների վրա նշված են մեկից-երեք անգամ¹: Հարկ է նկատել, որ հանդիպում են նաև նույն անձնանունները կրող դրամներ, որոնք ունեն տարբեր պատկերատիպեր.

Գ. Մամիլիոս Լիմետանոս, 82—81 թ/թ. պատկեր	I Վեներա-մարտականք
» » » »	II Մերկուրիոս-Ողիսես
Ք. Պոմպոնիոս Մուգա, 68—66 թ/թ.	I Ապոլլոն-Կլիո
» » » »	II Ապոլլոն-Եվտերպա
Մ. Պլետորիոս Յևստինոս, 68—66 թ/թ.	I Բ. Էվենտոս-խաղաղութ.
» » » »	II Կիբելա-բաղկաթոռներ
» » » »	III Յերերա-սափոր
» » » »	IV Վակոնա-արծիվ
Գ. Վիրբիոս Պանսա, 49—48 թ/թ.	I Լիբերտաս-ռոմա
» » » »	II Պան-Յոպիտեր
Գ. Պոստումիոս Ալբինոս, 49—48 թ/թ.	I Մարս-շեփորներ
» » » »	II Առաքինություն-դաշինք
» » » »	III Ալբինոս-պրակ
Գ. Հուլիոս Կեսար, 54—46 թ/թ.	I Փիղ-գառանջաններ
» » » »	II Վեներա-Էնիաս
» » » »	III Յերերա-գուշակ
» » » »	IV Վեներա-հաղթանշան
Տիտոս Կարիսիոս, 45 թ.	I Յունոնա-դրամահատ
» » » »	II Ռոմա-գլորուս
» » » »	III Վիկտորիա-քառաձիկառք
» » » »	IV Վիկտորիա-երկձիկառք
Գ. Կոնսիդիոս Պետոս, 45 թ.	I Ապոլլոն-քաղկաթոռներ
» » » »	II Ապոլլոն-քառաձիկառք
Պ. Սեպտիլիոս Մակր, 44 թ.	I Հ. Կեսար-Վեներա
» » » »	II » նույնը ալլաձև

¹ Մանրամասնությունները տե՛ս Գանձի հռոմեական դրամների նկարագրության մեջ, № № 148—372:

Պետիլլիոս	Կապիտոլիոս	40--37 թթ.	պատկեր	I	Յուպիտեր-տաճար
»	»	»	»	II	Արծիվ-տաճար
Լ. Լեվինեիոս	Ռեգուլոս	42--39 թթ.	»	I	Ռեգուլոս-գլխաբառերներ
»	»	»	»	II	» քաղկաթոռներ
»	»	»	»	III	» Վիկտորիա
Տ. Սեմպրոնիոս	Գրաքուս	40--37 թթ.	»	I	Օկտավիանոս-արծիվ
»	»	»	»	II	Հ. Կեսար-գալթան
Մարկոս Անտոնիոս		43--31 թթ.	»	I	Մ. Անտոնիոս-Հելլիոսի տաճարը
»	»	»	»	II	» Օկտավիանոս
»	»	»	»	III	» Լուցիուս- Անտոնիոս
»	»	»	»	IV	» պաշտանշաններ
»	»	»	»	V	» Օկտավիա
»	»	»	»	VI	» Հելիոս
»	»	»	»	VII	» հաղթանշան
»	»	»	»	VIII	» Հայոց թագր
»	»	»	»	IX	» Կլեոպատրա
Գ. Օկտավիանոս		41--39 թթ.	»	I	Օկտավիանոս-հուշարձան
»	»	»	»	II	» քաղկաթոռներ
»	»	»	»	III	» շանթ
»	»	»	»	IV	» խաղաղաթյուն
»	»	»	»	V	» Մարս-արծիվ, հաղթանշան

Վերոհիշյալ տվյալները ցույց են տալիս, որ պատկերատիպի բազմազանության տեսակետից առավել բազմաթիվ են հանրապետության վերջին շրջանի դրամները՝ թողարկված մասնավորապես Մարկոս Անտոնիոսի և Օկտավիանոսի դիմանկարներով ու սրանց անվան հիշատակությամբ: Դրանցից հետո միայն գալիս են Հուլիոս Կեսարի, Տիտուս Կաուսիոսի, Մ. Պլետորիոս Յեստիանուսի անուններով դենարները: Մնացած օրինակները ներկայացվում են պատկերատիպի մեկից երեք տեսակներով: Միավորների գույն քանակական հարաբերությամբ նույնպես, Մարկոս Անտոնիոսի անվան դրամները այդ ողջ զանգվածի մեջ կազմում են գերակշռող մասը: Թողարկված լինելով Հռոմի արևելյան և փոքրասիական պրովինցիաներում մ. թ. ա. I դարի 41—31 թվականներին, դրանք, ինչպես երևում է, ավելի անմիջական տարածում ունեին Հայաստանում: Բացառված չէ նաև այն հավանականությունը, որ Մ. Անտոնիոսի քստ պատկերատիպի, Հայաստանին վերաբերող դրամները (№ № 361—363) թողարկված լինեն թերևս Հայաստանում, նրա մայրաքաղաք Արտաշատում, որի փողերանոցը գործում էր Արտաշատի 11-ի իշխանության վերջին տարիներին, հռոմեական գործերի դեպի հայոց երկիրը վարած արշավանքների նախօրերին:

Այդ առումով մինչև օրս եվրոպական գրականության մեջ ընդունված Մարկոս Անտոնիոսի դրամների Արևելքում և Փոքր Ասիայում թողարկված լինելու փաստը այժմ ճշտվում է և ավելի որոշակի դառնում Սառնակունքի գանձի տվյալների համաձայն:

ԳՐԱՄՆԵՐԻ ԿՇՈՒՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Քննությունն առնված 373 արժաթյա դրամների բնդհանուր կշիռը 2758,84 գրամ է: Հելլենիստական թուգավորություններին պատկանող 146 դրամների միասնական քաշը 1743,76 գրամ է, իսկ հռոմեական հանրապետությանը՝ 1015,08 գրամ (225 հատ): Չնայած վերջինս քանակապես 79 միավորով ավելի է, սակայն 728,68 գրամով պակաս է: Տարբերությունը պայմանավորված է հելլենիստական դրամների մեջ առավելապես տեսրադրախմամների, իսկ հռոմեականների մեջ՝ դենարների կուտակմամբ: Դրանց յուրաքանչյուր միավորի միմյանց նկատմամբ ունեցած կշռային հարաբերությունն արտահայտվում է մոտ 1 : 4 շափով: Ընդհանրապես մակեդոնական, սելևկյան, պարթևական, հայկական, պոնտական, կապադովկիական և փյունիկյան դրամական միավորներն իրենց կշռային ավյալներով թողարկված են ատտիկյան կշռային սխեմեմի սկզբունքով:

Արմատավորված լինելով բուն Հունաստանում դեռևս մ. թ. ա. VI դարի երկրորդ կեսին, ատտիկյան կշռային սխեմեմը միջազգային առևտրում լայն տարածում դտավ Ալեքսանդր Մակեդոնացու կողմից նվաճված երկրներում: Ասլրանքա-փոխանակությունը կատարվում էր հիմնականում արծաթով: Ոսկին ուներ առավելապես հաշվային նշանակություն:

Այդ սխեմեմի հիմնական միավորը արծաթի ասպարեզում դրախման էր, որ թողարկվում էր 4,36 գրամ քաշով:

Մասսայաբար թողարկվում էին դրախմաներ և տեսրադրախմաներ, իսկ մնացած միավորները լայն շրջանառության համար բնորոշ չեն եղել: Ալեքսանդր Մակեդոնացու դրամները նկատելիորեն մաշված են և իրենց կշիռներով ատտիկյան սկզբունքով սահմանված քաշից պակաս են մոտ 0,60 գրամով: Մակայն այդ նվազումը առաջացել է ժամանակի բնթացքում, եթե նկատի ունենանք, որ մակեդոնական հիշյալ դրամներն իրենց ծագմամբ մոտ 300 տարով ավելի վաղ են շրջանառության մեջ մտել, քան գանձի վերջին դրամները և բնականաբար կարող են ավելի շատ մաշված լինել:

Սելևկյան դրամները բոլորն էլ տեսրադրախմաներ են (57 հատ), որոնց միջին քաշը 14,50 գրամ է, ըստ որում դրանցից ամենաթեթևը 13,00 գրամ է, իսկ ամենածանրը՝ 16,80 գրամ:

Պարթևական խմբի դրամների մեջ (22 հատ) չկա և ոչ մի տեսրադրախմա: Դրանք բոլորն էլ դրախմաներ են՝ 3,46 գրամ միջին քաշով, թեև կան 3,60—3,75 գրամով առանձին օրինակներ: Ատտիկյան նորմայի կշիռներով հանդես են գալիս նաև հայկական դրամները (10 հատ), որոնց միջին քաշը դրախմայի համար կազմում է 4,11 գրամ, իսկ տեսրադրախմայինը՝ 15,63 գրամ: Կապադովկիական տեսրադրախմաներ գանձում չկան և դու պատահական չէ, որովհետև ընդհանրապես նրանք հաղվագյուտ են: Կապադովկիայում դրվագված դրախմաների (8 հատ) միջին քաշը կազմում է 3,82 գրամ: Ատտիկյան դրամական սխեմեմի սկզբունքով է թողարկված նաև Պոնտոսի թագավորության տեսրադրախման իր 16,65 գրամ քաշով, թեև աննշան (0,8 գրամ) այն պակաս է օրինական շափից:

Փյունիկյան քաղաքների դրամները բացառապես տեսրադրախմաներ են (39 հատ), որոնց միջին կշիռը կազմում է 14,23 գրամ: Մրանց հիմնական մասը (37 հատ) վերաբերում է Տյուրոս քաղաքին, իսկ Սիդոնի և Արադոսի եզակի

տետրագրախմաներն իրենց կշիռներով (14 գրամ և 15,10 գրամ) նույնպես չարում են հեյլենիստական արևելքում իշխող ատտիկյան սիստեմին:

Միրիայի Անտիոք քաղաքի մ. թ. ա. 38—31 թթ. Մարկոս Անտոնիոսի և Կլեոպատրայի պատկերներով տետրագրախմաները (8 հատ) իրենց ծանրության միջին քաշով (15,18 գրամ) վկայում են, որ հռոմեական տիրակալության ծաղկման շրջանում անգամ, ատտիկյան դրամական սիստեմը Մերձավոր Արևելքում տակավին չէր խախտվել: Ավելին, հռոմեական հանրապետության դրամական սիստեմը, ունենալով կշիռների ստորաբաժանման իր ներքին օրինաչափությունը, արծաթի հիմնական միավորի (դենարի) գծով համակերպվեց ատտիկյան սիստեմին: Հռոմեական հանրապետության դրամական տնտեսության մեջ մ. թ. ա. 269 թվականից մասսայաբար թողարկվող արծաթյա դենարի օրինական կշիռը կազմում էր հռոմեական ֆունտի¹ 72 մասը կամ 4,55 գրամ: Հետագայում պետական ռեֆորմով (217 թիվ) այդ միավորի կշիռը նվազում է, սահմանվելով ֆունտի¹ 84 մասը կամ 3,90 գրամ:

Սակայն հնամյա ատտիկյան սիստեմով թողարկվող դրախման էլ արդեն մ. թ. ա. II դարում նշվում է 4,04 գրամի չափով², ուստի հավասարություն էր ստեղծվել դրախմայի ու դենարի կշռային չափերի միջև: Մեկ ոսկյա ստատերը (8,10—8,60 գրամ) այդ ժամանակաշրջանում միջազգային շրջանառության մեջ ընդունվում էր 20 դրախմայի կամ 5 տետրագրախմայի փոխարեն և նույն հարաբերությամբ հանդես էր գալիս հռոմեական միավորը, այնքանով, որքանով մեկ ատտիկյան դրախման արծաթի կշռային իմաստով հավասարազոր էր մեկ հռոմեական դենարի: Գանձում եղած հռոմեական 210 դենարների կշիռները վկայում են, որ նրանց միջին քաշը հավասար է 3,86 գրամի, ըստ որում առավել շատ են 4 գրամանոց դենարները: Հետևապես հռոմեական դրամների հետ հավասարապես փոխանակվում էին ինչպես մակեդոնական, այնպես էլ հայկական, պարթևական, կապադովկիական ու ատտիկյան սիստեմի այլ արձաթյա դրամներ: Միանգամայն ուրույն դրամական սիստեմ են ներկայացնում արծաթյա կիստոֆորների կշռային ավյալների օրինակները: Գանձում դրանք 14 հատ են, որոնց միջին կշիռը մեկ միավորի համար նշվում է 12,07 գրամ: Այդ սիստեմի հիմքում ընկած էր դեռևս մ. թ. ա. VI դարում հայտնի խիոսյան կշռային չափը, որի համաձայն դրախման թողարկվում էր 3,90 գրամ քաշով, իսկ տետրագրախման՝ 15,60 գրամ: Հետագայում նույն քաշի արծաթ դրամներ թողարկվում էին Թրակիայում, Փոքր Ասիայի մի շարք այլ քաղաքներում և հատկապես Ռոդոս կղզում, ուր V—IV դարերում դրանք շատ ավելի երկար հարաառեկով, անվանվեցին արդեն իբրև ռոդոսյան կշռային սիստեմի դրամներ: Սակայն գնալով աստիճանաբար նվազեց նրանց քաշը. եթե IV դարում մեկ սոդոսյան արծաթյա տետրագրախման կշռում էր 15,50 գրամ, ապա III դարում թողարկվում էր 13,00 գրամով, իսկ ավելի ուշ՝ 12—12,5 գրամ կշռով: Հենց վերջին այդ նվազեցված չափով էլ մ. թ. ա. II դարի առաջին կեսին հռոմեական իշխանությանը ենթարկվող փոքրասիական քաղաքները շրջանառության մեջ են դնում իրենց տետրագրախմաները:

Գանձում եղած տվյալներից երևում է, որ այդպիսի թեթև քաշի տետրագրախմաների առավելագույն մասը վերաբերում է Պերգամոն քաղաքին, թեև կան էփեսոսում դրվագված օրինակներ: Առևտրական գործարքներում դրանք

¹ Зограф, 51, 52.

² Schroetter, 160.

Իրան, Արշակունի Գոտարզ I, 90—80 թթ.:
Արծաթ դրամ, մեծացված 4X

Իրան, Արշակունի Միհրդատ III, 57—54 թթ.:
Արծաթ դրամ, մեծացված 4X

Իրան, Արշակունի ժրոհես 11, 57—38 թթ.:
Արծաթ դրամ, մեծացված 4X

Հայաստան, Տիգրան Մեծ, ժ. թ. ա. 76 թ.:
Արծաթ դրամ, մեծացված 4X

Հայաստան, Տիգրան Մեծ, մ. թ. ա. 74 թ.:
Արծաթ շորեքրամ, մեծացված 4X

Հայաստան, Արտաշատ II, մ. թ. ա. 38 թ.:
Արծաթի դրամ, մեծացված 4X

*Կասպազովկիա, Արխարաթ IV, ճ. թ. ա. 197 թ. է
Արծաթի դրամ, մեծացված 4X*

Պոնտոս, Միհրդատ VI Եվպատոր, մ. թ. ա. 71 թ.,
Տարադրախմա, մեծացված 4X

փոխանակվում էին ատտիկյան դրախմանների կամ նրանց հավասարազոր հոտմեական դենարների հետ՝ 1 : 3 հարաբերությամբ, ելնելով այն իրողությունից, որ արծաթի կշռով թեթև քաշի դրախմանները կազմում էին հոտմեական դենարի^{3/4} մասը: Այդ ամենով հանդերձ հարկ է նկատի ունենալ նաև մի որոշակի իրողություն, որ գանձում կուտակված բոլոր դրամներն (IV—I) դրրվագվել են ձեռքի աշխատանքի պայմաններում: Արծաթյա կլորակների ձուլման և հղկման միջոցին կշռային չափումները շունեին այն ճշգրտությունը, որ հատուկ է մեքենայացված պրոցեսին: Ուստի դրամները բացի շրջանառության մեջ տարբեր աստիճանով մաշվելուց, նախապես հանդես էին գալիս հիմնական չափից ուրոշ, թեկուզ խիստ աննշան ուստանումներով:

ԿՇՌԱՅԻՆ ՉԱՓՈՒՄՆԵՐԻ ԱՂՅՈՒՍԱԿ

Դրախմանը

Արծաթ դրամներ

Մակեդոնական	3,80	դրամ	1 հատ	Կապադովկիական	4,03	դրամ	1 հատ
Պարթևական	2,90	»	»	»	4,00	»	»
»	3,07	»	»	»	3,85	»	»
»	3,25	»	»	»	3,80	»	»
»	3,37	»	»	»	3,72	»	»
»	3,38	»	»	»	3,60	»	»
»	3,40	»	»	»	3,55	»	»
»	3,42	»	»	Հայկական	4,17	»	»
»	3,45	»	»	»	4,15	»	»
»	3,80	»	»	»	4,11	»	»
»	3,81	»	»	»	4,05	»	»
»	3,90	»	»	»	4,02	»	»
»	3,97	»	»	»	4,00	»	»
»	4,05	»	»	»	3,82	»	»
»	3,60	»	2 հատ				
»	3,70	»	»				
»	3,75	»	»				
»	3,65	»	3 հատ				

Տեղադրախմանը

(Արծաթ չորեքդրամյաններ)

Մակեդոնական	16,77	դրամ	1 հատ	Սելևկյան	14,00	դրամ	3 հատ
Սելևկյան	13,00	»	»	»	14,89	»	»
»	13,73	»	»	»	15,10	»	»
»	13,80	»	»	»	15,15	»	»
»	13,95	»	»	»	15,20	»	»
»	14,18	»	»	Փլունիկյան	13,85	»	1 հատ
»	14,35	»	»	»	14,10	»	»
»	14,45	»	»	»	14,13	»	»
»	14,50	»	»	»	14,18	»	»

Սերիկյան	14,77	գրամ	1 հատ	Փյունիկյան	14,33	գրամ	1 »
»	14,84	»	»	»	14,36	»	»
»	14,85	»	»	»	15,10	»	»
»	14,95	»	»	»	13,90	»	2 հատ
»	15,02	»	»	»	14,22	»	»
»	15,05	»	»	»	14,25	»	»
»	15,06	»	»	»	14,00	»	3 հատ
»	15,13	»	»	»	14,27	»	»
»	15,18	»	»	»	14,40	»	»
»	15,35	»	»	»	14,20	»	6 հատ
»	15,43	»	»	»	14,30	»	11 հատ
»	15,85	»	»	Պոնտական	16,65	»	1 »
»	15,88	»	»	Հալկական	16,42	»	» »
»	16,00	»	»	»	15,50	»	» »
»	16,35	»	»	»	14,99	»	» »
»	16,40	»	»	Հոմեական	14,58	»	» »
»	16,60	»	»	»	14,93	»	» »
»	16,62	»	»	»	15,03	»	» »
»	16,70	»	»	»	15,10	»	» »
»	16,80	»	»	»	15,25	»	» »
»	13,90	»	2 հատ	»	15,35	»	» »
»	14,65	»	»	»	15,43	»	» »
»	14,75	»	»	»	15,73	»	» »
»	14,90	»	»	Փ. Ասիայի	11,64	»	» »
»	16,10	»	»	Հոմեական	11,75	»	» »
»	16,30	»	»	Կիստոֆոր- ներ	11,90	»	» »

Փ. Ասիայի հոմեական կիստոֆորներ

12,05	գրամ	1 հատ	12,00	գրամ	1 հատ
12,10	»	»	12,23	»	»
12,15	»	»	12,25	»	»
12,16	»	»	12,28	»	»
12,18	»	»	12,20	»	2 հատ

**Հոմեական դեմարներ
(Արժաթ գրամյաններ)**

3,23	գրամ	1 հատ	3,79	գրամ	1 հատ
3,27	»	»	3,84	»	»
3,30	»	»	3,91	»	»
3,50	»	»	3,94	»	»
3,58	»	»	3,97	»	»
3,67	»	»	4,01	»	»
3,68	»	»	4,03	»	»
3,69	»	»	4,04	»	»

4,08	գրամ	1	հատ	3,77	գրամ	4	հատ
4,12	»	»	»	3,82	»	»	»
4,14	»	»	»	3,86	»	»	»
4,15	»	»	»	3,93	»	»	»
4,17	»	»	»	3,96	»	»	»
4,18	»	»	»	3,98	»	»	»
4,20	»	»	»	4,05	»	»	»
4,25	»	»	»	3,83	»	5	»
3,53	»	2	հատ	3,88	»	»	»
3,55	»	»	»	3,92	»	»	»
3,56	»	»	»	4,10	»	»	»
3,62	»	»	»	3,75	»	6	»
3,73	»	»	»	3,60	»	7	»
3,81	»	»	»	3,70	»	8	»
3,99	»	»	»	3,78	»	8	»
4,02	»	»	»	3,87	»	10	»
3,74	»	3	հատ	3,90	»	10	»
3,89	»	»	»	3,85	»	11	»
4,07	»	»	»	3,80	»	12	»
3,65	»	4	հատ	3,95	»	12	»
3,72	»	»	»	4,00	»	21	»

ԳԱՆՁԻ ԱՏԵՂԾՄԱՆ ԵՎ ԹԱՂՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Սառնակունքում դտնված գանձի մեջ, ինչպես տեսանք, դրամական միավորների գերակշռող զանգվածը վերաբերում է մ. թ. ա. I դարի քառահազարյան թվականներին:

Աշխարհագրական առումով դրամների ընդհանուր քանակը կարելի է ստորաբաժանել երեք զխավոր խմբի.

Միջերկրականի արևմտյան շրջաններից . . . . . 172 գրամ

Միջերկրականի փոքրասիական շրջաններից . . . . . 62 »

Մերձավոր Արևելքի երկրներից . . . . . 139 »

Ընդամենը 373 գրամ

Առաջին խմբում միավորված են Հռոմից, Իտալիայի հյուսիսային մասերից, Գալլիայից, Իսպանիայից, Սիցիլիայից գուրս եկած դրամները: Երկրորդ խմբում ներկայացված են Պերգամոնի և էփեսոսի կիսաոֆորները, Պոնտոսի ու Կապադովկիայի դրամները, ինչպես նաև հռոմեական այն դենարները, որոնք թողարկվել են Հունաստանում և փոքրասիական այլ քաղաքներում: Երրորդ խմբում հիմնականում ամփոփված են փյունիկյան, սիրիական, պարթևական, հայկական դրամները և Մերձավոր Արևելքում և Աֆրիկայում թողարկված հռոմեական դրամները: Դրանց աշխարհագրական ծագմամբ պայմանավորված այս ստորաբաժանումները արտացոլում են միջազգային առևտրի այն երեք նշանավոր ուղղությունները, որոնց հետ կարող է կապված լինել գանձի առաջացումը: Վերոհիշյալ երեք շրջաններից առավել զանգվածային ներկայացված են արևմտա-եվրոպական և Մերձավոր Արևելքի երկր-

ներից դուրս եկած դրամները: Փոքրասիական ծագման դրամական միավորները քանակապես միջանկյալ խումբ են կազմում, ուստի շրջանառության ոլորտում հավասարապես կարող են առնչվել գլխավոր ուղղութիւններից մեկին կամ մյուսին, միաժամանակ այդ երկու ուղղութիւնները կապելով միմյանց հետ: Հարկ է նկատել, որ Սառնակունքի գանձի վերլուծութիւնը պահանջում է հաշվի առնել հելլենիստական դրամների տարածվածութեան փաստը Հայկական լեռնաշխարհում, հատկապես Արտաշեսյանների քաղաքական իշխանութեան մեջ ընդգրկված տերիտորիաների վրա՝ մ. թ. ա. I դարի վերջերին: Տարաբախտաբար մենք դեռևս չգիտենք թե հելլենիստական պատկերաստիպի ինչպիսի դրամներ ու դրամական գանձեր են գտնվել պատմական Մեծ Հայքի հարավային ու արևմտյան գավառներում, մասնավորապես Տարոնում, Աղձնիքում, ինչպես նաև Փոքր Հայքում և Ծոփաց աշխարհում:

Մերձավոր արևելքի առումով դրամագիտական տեղագրութիւն (տոպոգրաֆիա) դեռևս կազմված չէ: Սակայն Անդրկովկասի վերաբերյալ այն գոյութիւն ունի և Սովետական Հայաստանի տարածութեան վրա գտնված դրամագիտական նյութը հայտնի է մեզ: Հետևաբար այդ նեղ սահմաններում կարելի է թերևս տեսնել, թե հելլենիստական նշանակութեան ինչպիսի դրամներ են գտնվել պատմական Հայաստանի հյուսիս-արևելյան ծայրամասում՝ Արաքս և Քուռ գետերի միջև ընկած շրջաններում: Համեմատելով այդ տվյալները Սառնակունքի գանձում եղած դրամների հետ, հնարավոր է հիմնական գծերով նշել այն, ինչ բնորոշ է եղել Հայաստանի անդրկովկասյան մասի շրջանառութեան համար և դրանով իսկ զատորոշել արտաքին առևտրի մղումով հայկական քաղաքները թափանցած դրամական օտար խմբերը: Վերջիններս արտացոլում են միջազգային առնչութիւնների այն ուղղութիւնները, որ հայոց երկիրն ունեցել է տվյալ ժամանակաշրջանում:

Այսպես, Սառնակունքի գանձի արևմտաեվրոպական ծագման 172 դրամներից 138-ը (մոտ 80 տոկոսը) դրվագված են Հռոմում: Պաշտոնապես արձանագրված տեղեկութիւններից հայտնի է, որ Այրարատում, Եիրակում, Սյունիքում և վերջինիս մերձավոր վայրերում Հռոմեական հանրապետութեան արձաթե դենարները հաճախ չէ որ պատահում են, ուստի եղածներն էլ դեռևս չեն կարող հիմք ծառայել դատելու հելլենիստական Հայաստանի հյուսիս-արևելյան մասերում նրանց ունեցած զանգվածային տարածման մասին: Հռոմեական հանրապետութեան արձաթյա դրամներից Հայկական ՍՍՀ տերիտորիայում հայտնաբերվել են.

Մ. թ. ա. 96—95 թթ. դենար՝ գտնված Երևանում 1953 թվականին

» 43—41 » » Բասարգեշարում, 1936 թվականին
 » 82—81 » » Նարիմանովում, 1951 թվականին

Այս երեք նմուշներից բացի մ. թ. ա. I դարի հռոմեական դենարներ գտնվել են Շամշադինի շրջանի Թոուզ գյուղում¹ և էջմիածնի շրջանի Փարաբար գյուղի մոտ², ըստ որում Թոուզում գանձի մեջ, իսկ Փարաբարում հնագիտական պեղումներից: Հայաստանի այս վայրերում գտնված հանրապետա-

¹ ՀՊԹ, № № 17431, 17446:

² ՀՊԹ, № 18305/1—7: Գ. Ա. Տիրացյան, Փարաբարի աշտարակաձև դամբարանը և նման հուշարձաններ Հայաստանում և Առաջավոր Ասիայում: «Բանբեր Երևանի Համալսարանի», 1970, № 1:

կան դեմարները ևս դրվագվել են Հուով քաղաքում: Իսպանիայից, Գալլիայից, Իտալիայի հյուսիսային կողմերից և Միցիլիայից դուրս եկած Հռոմեական հանրապետության դեմարները Հայաստանում հազվագեպ են հանդիպում: Գանձում եղած փոքրասիական ծաղում ունեցող դրամներից ո՛չ Պերգամոնի, էփեսոսի և ո՛չ էլ Պոնտոսի ու Կապադովկիայի դրամները իրենց տարածվածությամբ բնորոշ չեն Մեծ Հայքի հյուսիս-արևելյան շրջանների համար: Բավական է նշել, որ մինչև օրս Հայկական ՍՍՀ ողջ տարածվածության վրա այդ կարգի արծաթ դրամներից գտնվել են միայն երկու նմուշ:

Գառնիում դամբարանների պեղումներից 1962 թ. հայտնաբերվեց կապադովկիական դրաման՝ Արիոբարզան I-ի (92—62) դիմանկարով՝ և Ապարանի հանդում՝ կապադովկիական Արիարաթ IX (99—87) թագավորի արծաթ դրամը²: Սակայն այս եղակի նմուշներն այնքան չնչին են, որ հազիվ թե կարողանան փոխել մեր պատկերացումը նրանց տարածվածության մասին: Պոնտական տետրադրամայի առկայությունը գանձում դեռևս մնում է իբրև եզակի երևույթ Հայկական ՍՍՀ տերիտորիայում: Ինչ վերաբերում է գանձի՝ արևելյան երկրներում թողարկված դրամներին, ապա դրանցից Արաքսի հյուսիսային կողմերում հազվագեպ են փյունիկյան քաղաքների դրամները, ըստ սրում եթե Արադոսի ու Միդոնի տետրադրամները սոսկ առաջին անգամ և այն էլ եզակի օրինակներով են ներկայանում, ապա Տյուրոսից հայտնի էին երկու տետրադրամներ, գտնված Անիում³ և Հայկական ՍՍՀ Կամոջի շրջանի Բադիկյան գյուղում⁴: Վրաստանում և Ադրբեջանում նույնպես փյունիկյան դրամները հազվագեպ են:

Այլ է իրավիճակը՝ կապված սելևկյան և հասկապես պարթևական ու հայկական (արտաշեսյան) դրամների հետ: Սելևկյան տետրադրամները Հայաստանում գտնվել են տարբեր վայրերում: Այսպես, Անտիոքոս VII էվերգետոսի (138—129) տետրադրամներից, ճիշտ այն պատկերատիպով ինչ առկա են գանձում, մեկական օրինակ ի հայտ է եկել Քասախում, Ապարանում, Բջնի, Մովինար և Ոսկեվաղ գյուղերում⁵: Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի (92—83) տետրադրամներից առանձին նմուշներ գտնվել են Արտաշատի մոտ, Իգդիրում և Արմավիրում⁶: Գառնիի ամրոցում 1951 թվականին գտնվեց սելևկյան Անտիոքոս IV էպիփանեսի (175—164) տետրադրաման⁷: Սևանա լճի հյուսիս-արևմտյան ափին, Ելենովկա գյուղում, անցյալներում բացված է եղել գանձ, որի սելևկյան տետրադրամների հետ ծանոթացել է Ա. Ա. Լոգինովը⁸: Մի ուրիշ գանձից սելևկյան Անտիոքոս VII էվերգետոսի և Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի դիմանկարներով տետրադրամներ գտնվել են 1933 թ. գարնանը⁹: Սելևկյան տետրադրամների գյուտեր նշվում են նաև Հայաստանին մերձավոր Ադրբեջանում¹⁰: Հիշատակված վկայությունները թույլ են տալիս են-

¹ ՀՊԹ, № 17815/2:

² ՀՊԹ, № 14625:

³ ՀՊԹ, № 98:

⁴ ՀՊԹ, № 15245:

⁵ ՀՊԹ, № № 15992, 14506, 14088, 8838:

⁶ ՀՊԹ, № № 13574, 14508, 14326:

⁷ ՀՊԹ, № 17592:

⁸ Пахомов, I, № 22.

⁹ ՀՊԹ, № № 12251, 12253—12255:

¹⁰ Пахомов, II, № 314: IX, № 2080.

Թագրելու, որ սելևկյան արժաթ դրամները, մանավանդ Անտիոքոս VII էվերգետոսի և Փիլիպոս I Ֆիլադելփոսի պատկերներով Հայաստանում հազվագեղ չեն: Սակայն դրանք լինելով բացառապես խոշոր արժենիշի միավորներ (տետրադրախմաններ) թափանցել են Քուռի և Արաքսի հովիտները, հավանարար Սիրիայի հետ կապված արտաքին առևտրի շնորհիվ: Սելևկյան արժաթ դրամների փոքր արժենիշի միավորներ (դրախմաններ) և առավել ևս պղնձյա դրամներ չեն գտնվել Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան շրջաններում և ընդհանրապես ողջ Անդրկովկասում: Մինչդեռ ներքին շուկայի մանր առուժախտի համար պղնձյա դրամներն առաջնահերթ նշանակություն ունեն: Դրամագյուտերը ցույց են տալիս, որ հելլենիստական դարաշրջանի վերջում (մ. թ. ա. I դար) Հայաստանի տեղական ապրանքա-փոխանակությունը սպասարկվել է դերազանցապես հայկական ու պարթևական դրամներով: Հայկական դրամներից տարածված են եղել մեծ մասամբ Տիգրան Մեծի և շատ աննշան Արտավազդ II-ի դրախմանները: Մեզ հայտնի սվյալներով Տիգրան Մեծի արժաթ դրամներից գտնվել են Անիում¹, Մարնեուլի շրջանի Խորակերտ վանքի մոտ² (Վրաց. ՍՍՀ), Ախալքալաքի Թաքճա գյուղում³ (Վրաց. ՍՍՀ), Վերին Արտաշատում⁴, Շամշադինի շրջանում⁵, Էջմիածնի շրջանի Փարաքար գյուղի մոտ⁶. Կարյազինոյում (Ադրբեջանական ՍՍՀ)⁷, Քութախի շրջանում⁸ (Վրաց. ՍՍՀ) և այլուր:

Տարաբախտաբար մենք դեռևս չունենք Տիգրան Մեծի օրոք թողարկված հայկական դրամների տարածման լրիվ տեղագրությունը: Սակայն եղած տրվյալներն Անդրկովկասում ուրվագծում են նրանց շրջանառության ոլորտը Արաքս և Քուռ դեառերի միջև ընկած տարածության վրա: Հայաստանի հարավային կողմերից հայտնի է միայն Մծբինի (Նիսիբին) դրամագյուտը, որից ծագում են Տիգրան Մեծի մի քանի պղնձյա դրամները⁹: Ուշագրավ է, որ Սովետական Հայաստանի տերիտորիայում հաճախ են հանդիպում Տիգրան Մեծի դրախմանները, ըստ որում այն պատկերատիպով, որը թողարկվել է հայոց արքայի ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ տիտղոսով և սակավագեղ են տետրադրախմանները: Սառնակունքի գանձում ևս նշմարելի չափով արտացոլված է քանակային այդ հարաբերությունը. մենք ունենք տիգրանյան վեց դրախմաններ՝ երեք տետրադրախմանների դիմաց:

Հարկ է նկատել, որ Անդրկովկասում գտնված Տիգրան Մեծի տետրադրախմանների գերակշռող մասը դուրս է եկել Անտիոք քաղաքից: Նրանց թափանցումը Մեծ Հայքի հյուսիս-արևելյան կողմերը պայմանավորված է եղել, ամենայն հավանականությամբ, Միջագետքի հետ ունեցած ապրանքափոխանակությամբ:

Արտավազդ II-ի դրամները հազվագյուտ են: Թանգարաններում պահվող

¹ ՀՊԹ, № 8916:

² ՀՊԹ, № 17728:

³ ՀՊԹ, № 18797:

⁴ ՀՊԹ, № 17445:

⁵ ՀՊԹ, № № 18841—18844, 17384 (գանձ գտնված Քոուղ գյուղում):

⁶ Գ. Ա. Տիրացյան, Նշվ. աշխ., ախտակ 1 և 2:

⁷ Παρομοσ. II, № 318.

⁸ Նույնը, I, № 25:

⁹ Seyrig, 86—88.

նմուշների հայտնաբերման տվյալներ հայտնի չեն: Հայաստանում գտնվածներից երկու դրախմա հայտնի են Մառնակունքի դանձից, իսկ մեկ հատ րացառիկ տետրադրախմա գտնվել է էջմիածնից ոչ հեռու, Փարաքար դյուղի մոտ¹: Այս սուղ վկայությունները հնարավորություն չեն ընձեռում դատելու Արտավազդ II-ի (56—34) օրոք թողարկված հայոց դրամների տարածվածության մասին:

Պարթևական դրամների մեջ Հայաստանում հայտնաբերվածների շարքում ավելի մեծ թիվ են կազմում Միհրդատ II (128—88) և հստակապես Օրոդես II (57—38) արքաների արծաթյա դրախմաները: Մառնակունքի գանձում նույնպես պարթևական դրամների գերակշռող բաժինը կազմում են Օրոդես II-ի դրախմաները: Վերջիններիս շրջանառության տեղական բնույթի մասին խոսում են նաև այդ արքաների սղնձյա դրամները, գտնված ոչ միայն առանձին օրինակներով, այլև ամբողջական գանձի ձևով²: Հայաստանի դրամագիտական նյութի մեջ նշվում են նաև պարթևական Հրահատ II (138—127), Սանատրուկ (77—70), Հրահատ III (70—57), Միհրդատ III (57—54) և Հրահատ IV (32—2) թագավորների արծաթյա դրամները:

Հետաքրքրական են նաև Հայաստանի հարևան անդրկովկասյան շրջաններում գտնված գանձերը: Արձանադրված են ընդամենը երկու գանձ, որոնցից մեկը րացվել է 1929 թ. Ադրբեջանական ՍՍՀ Բարդա գյուղի մոտ (հին Պարտավ քաղաքի ավերակներից ոչ հեռու), իսկ մյուսը նույնպես Ադրբեջանական ՍՍՀ Շամախու շրջանի Խընրսլի դյուղում՝ 1958 թվականին³: Այս երկու գանձերը ամբողջությամբ չեն պահպանվել:

Բարդայի գանձից Ադրբեջանի պետական թանգարանում ներկայումս հավաքված են հետևյալ արծաթյա դրամները⁴.

Այլ քսանդր	Մակեդոնացի	(330—323)	տետրադրախմա	1 հատ
Սիրիա, սելևկյան	Անտիոքոս IV	(175—164)	»	1 »
»	»	Անտիոքոս V	»	1 »
»	»	Դեմետրոս I	»	1 »
»	»	Անտիոքոս VII	»	2 »
Ընդամենը			»	6 »

Ինչպես տեսնում ենք, Բարդայի գանձը փաստում է հիմնականում սելևկյան արծաթ դրամների թափանցումը Սիրիայից Անդրկովկաս: Խընրսլուի գանձից բարերախոտաբար պահպանվել են 333 հելլենիստական արծաթյա դրամներ: Պրոֆեսոր Ս. Ա. Պախոմովի որոշումը դրանք հետևյալներն են.

Հոտմ, հանրապետություն	մ. թ. ա.	82 թիվ	դենար	1 հատ
Հունաստան, Աթենք	»	II—I դարեր,	տետրադրախմա	5 »
Թրակիա, Լիսիմաքոս		(323—281)	»	3 »
Բուլթանիա, Նիկոմեդոս	II	(149—91)	»	2 »
»	»	Նիկոմեդոս	»	5 »
Գոնատոս, Միհրդատ	VI	(121—63)	»	1 »

¹ ՀՊԹ, № 22280:

² ՀՊԹ, № № 4795—4809:

³ Пахомов, II, № 314; Музей Азербайджанской ССР, № 4773—4777.

⁴ նույնը, IX, № 2080:

Սիրիա, Անտիոքոս	IV (175—164)	տետրագրախմա	2 հաս
» Գեմեսարոս	I (162—150)	»	9 »
» Ալեքսանդր	I (150—145)	»	1 »
» Անտիոքոս	VII (138—129)	»	51 »
» Ալեքսանդր	II (128—123)	»	1 »
» Անտիոքոս	VIII (121—96)	»	1 »
» Սելևկոս	VI (96—95)	»	1 »
» Անտիոքոս	X (94—83)	»	1 »
» Փիլիպոս	I (92—83)	»	15 »
Իրան, Հրահատ	I (176—171)	»	1 »
» Միհրդատ	II (123—88)	»	104 »
» Արսավան	II (88—77)	»	5 »
» Սանատրուկ	(77—70)	»	18 »
» Հրահատ	III (70—57)	»	8 »
» Հրահատ	III (?)	»	23 »
» Անորոշ		»	3 »
Տեղական թողարկման արժաթ դրամներ մ. թ. ա I դար, դրախմա		»	72 »

Ընդամենը

333 »

Գանձի ժամանակով ամենահին դրամը թողարկվել է մ. թ. ա. IV դարի վերջին կամ III դարի սկզբին, իսկ ամենանորը՝ մ. թ. ա. 70—57 թվականներին:

Կասպից ծովից ոչ շատ հեռու, Շամախու շրջանում բացված այս գանձը իր պարունակությամբ չնայած որոշ չափով տարբերվում է Սառնակունքի գանձից, սակայն նույնպես արտացոլում է իրանական ու սիրիական դրամների առկայությունը Անդրկովկասում: Միջերկրականի արևմտյան ափերից, մասնավորապես Հռոմից, ինչպես նաև Հունաստանից և փոքրասիական երկրամասերից եկած դրամական միավորները ներկայացված են աննշան չափով: Ընդհանրապես մերձկասպյան վայրերում, Քուռի հյուսիսային կողմերում Հռոմի հանրապետության դենարները և Հունաստանի ու Փոքր Ասիայի շրջաններից ծագած տետրագրախմաները հազվադեպ են և եթե անգամ առանձին նմուշներով թափանցել են, ասլա տեղական շրջանառության համար բնորոշ չեն: Խընքսուռ գանձում տեղական շրջանառության համար բացառիկ վկայություն է սելևկյան կամ Ալ. Մակեդոնացու դրամների և հռոմեական դենարների տեղական ընդօրինակությունների (դրախմաներ) գործածությունը: Վերջիններս տակավին առաջին անգամ են հայտնաբերվում: Նման կարգի նորահայտ դրախմաների (արժաթի քաշը 1,25—3,22 գրամ) իսպառ բացակայությունը Շամախու սահմաններից դուրս ինքնըստինքյան խոսում է նախ և առաջ այդպիսիների դուրս տեղական նշանակության մասին: Նրանց դասակարգումը և ժամանակագրումը հատուկ քննության խնդիր է: Առաջիկայում նոր դրամական գյուտերը կարող են լրացնել և նշանակալից ճշգրտումներ մտցնել մեր պատկերացումների մեջ, սակայն ի մի բերելով Հայկական ՄՍՀ տարածության վրա և հարևան անդրկովկասյան շրջաններում գտնված հելլենիստական դրամների տվյալները, մեր առաջ ուրվագծվում են Սառնակունքում թաղված

դրամագլխի կուտակման որոշ շրջաններ, կապված մ. թ. ա. I դարի միջադ-
դային ապրանքա-փոխանակության որոշակի երկրների հետ: Ենթադրաբար
կարելի է ասել, որ գանձի տերը, լինի դա վաճառական, ունևոր քաղաքացի,
կամ թե պաշտոնյա, նախքան Մյունիք հասնելը, պետք է որ եղած լիներ աղ-
րանրա-դրամական հարարերությունների այնպիսի միջավայրում, ուր շրջանա-
սության մեջ բացարձակ իշխում էին հռոմեական դրամները: Այդպիսին կարող
էր լինել բուն Հռոմը, կամ միջերկրականի արևմուտքում Հռոմի հետ անմիջա-
կանորեն կապված քաղաքներից մեկը: Այդտեղ էլ նա կարող էր ձեռք բերել սի-
ցիլիական, դալլիական ու իսպանական ծագման հանրապետական այն դենար-
ները, որոնք խիստ հազվագեպ են Արևելքում: Այս ենթադրությունը ընդունե-
լով որպես հավանականություններից մեկը, բացառված չեն նաև այլ հնարա-
վորություններ:

Գանձի կուտակման երկրորդ շրջանը հավանաբար կապվում է փյունիկյան
ու սիրիական վաճառաշահ քաղաքների հետ, որոնցից հիշատակված են Տյու-
րոսը և Անտիոքը: Սրանց շուկաներում ավելի շատ, քան Մերձավոր Արևելքի
մնացած վայրերում, կարելի էր ձեռք բերել սելևկյան ու փյունիկյան տետրա-
դրախմանների այն հոծ քանակությունը, որ հավաքված է Մաոնակունքի գան-
ձում: Հարկ է նկատել, որ հենց այս վայրերում էլ գանձատիրոջ մոտ կարող
էին անցնել ինչպես Տիգրան Մեծի անտիոքյան տետրագրախմանները (№ № 121,
122), այնպես էլ հռոմեական այն դրամները, որոնք մ. թ. ա. 30-ական թվա-
կաններին թողարկվում էին Անտիոքում (տե՛ս դրամներ № № 365—372):

Գանձի կուտակման վերջին ընթացքը կատարվել է Հայաստանում և ամե-
նայն հավանականությամբ նրա մայրաքաղաք Արտաշատում: Բացառված չէ
այն հնարավորությունը, որ գանձատերը Միջագետքից կամ փյունիկյան ափե-
րից Հայաստան վերադարձած լինի Փոքր Ասիայի վրայով: Վերջինիս շուկանե-
րից նրա դրամագլխին կարող էին ավելանալ ինչպես պերզամոնյան ու էփե-
սոսյան կիստոֆորները (տե՛ս № № 140—147, 338—344), այնպես էլ Հունաս-
տանից դուրս եկած հռոմեական դենարները (№ № 354—360): Ճանապարհին
կարող էր ձեռք բերել նաև կապագովիական դրախմաններ (№ № 132—139) և
Մարկոս Անտոնինոսի ու Օկտավիանոսի պատկերներով մ. թ. ա. 41 թվականին
թողարկված փոքրասիական դենարներ (№ № 308—324), որոնք շրջանառու-
թյան մեջ էին նաև հայկական շուկաներում: Հայաստանում միջազգային առև-
տրրի ամենախոշոր կենտրոնը Արտաշատն էր, ուր հանգրվան էին գտնում Արև-
վելքից ու Արևմուտքից եկած քարավանները: Պետք է ենթադրել, որ գանձա-
տերը նախքան Մաոնակունք հասնելը մի որոշ ժամանակ ապրել է Արտաշա-
տում, որտեղ, ավելի քան Մյունիքում, կարող էր ձեռք բերել տեղական շրջա-
նառության համար բնորոշ հայկական ու պարթևական դրամներ: Նկատենք, որ
գանձում վերջին հայկական դրամները, ամենայն հավանականությամբ, զրվադ-
ված են Հայաստանի մայրաքաղաքում: Վերջինիս փողերանոցից մ. թ. ա. 32—
31 թվականներին դուրս էին եկել նաև Մարկոս Անտոնինոսի ու Կլեոպատրայի
պատկերներով և կամ միայն Մ. Անտոնինոսի դիմանկարներով հռոմեական այն
դենարները, որոնք թողարկվել էին ի նշան Հայաստանի դրավման (№ № 361—
364): Ժամանակի առումով դրանք գանձի վերջին դրամներն են: Շատ հնարա-
վոր է, որ այդ կարգի դրամները գանձատերը կարող էր ստանալ արդեն Հա-
յաստանում եղած ժամանակ: Մեր այս ենթադրությունները պայմանավորված
են մ. թ. ա. I դարի վերջերին Հայաստանի հյուսիս-արևելյան կողմերում ըն-

Թացող դրամական շրջանառությունը բնորոշ ավյալներով: Սակայն ի՞նչ պայմաններ կային այդ տարիներին Հայաստանում, երբ կատարվեց գանձի թաղումը: Բազմաթիվ վկայություններից հայտնի է, որ յուրաքանչյուր դրամական գանձ շրջանառության մեջ եղած այնպիսի դրամների ամբողջությունն է, որոնք թաղվելու պահին ռեալ նշանակություն են ունեցել իբրև վճարամիջոց, «ապրանքների ապրանք»: Հողի մեջ դրամական գանձը պահելու ձևը անցյալներում եղել է ամենից ընդունվածը, փաստված կամ հավաստված դրամագյուտների բաղադրով օրինակներով: Գանձատերը իր հարստությունը թաղել է հողում, այն ապահով պահելու համար, որպեսզի որոշ ժամանակ անց նորից օգտագործի: Սակայն այդ տեղի շի ունեցել: Դրամների այն քանակությունը, որ մեզ է հասել (373 արծաթ միավորներ 1758,89 դրամ քաշով), ներկայացնում է իր ժամանակի համար խոշոր գումար:

Սովորաբար գանձերը պահվում են երկրում իշխող տազնապալից պահերին, երբ սպառնալիքի տակ է դրված լինում մարդկանց ունեցվածքը: Անասահովության և երկյուղի վիճակը իշխում է մանավանդ այն երկրներում, որոնք պատերազմական զործողությունների բերումով ընկնում են օտարների իշխանության տակ, ենթարկվելով վերջիններիս հարստահարմանն ու կողոպուտին: Մյուսնայց գավառի Սառնակունք դյուղի մոտ բացված այդ գանձի հողի մեջ թաղվելու հանգամանքը թերևս կապված լինի Հայաստանի մ. թ. ա. I դարի վերջերին ապրած ծանր ու երկյուղալից ընդհանուր վիճակի հետ: Հայտնի է, որ մ. թ. ա. 34 թվականի զարնանը հռոմեական զորքերը Մարկոս Անտոնիոսի գլխավորությամբ հանկարծակի հարձակվում են Հայաստանի վրա և գրավում հայոց մայրաքաղաքը՝ Արտաշատը: Հռոմեական զինված ուժերը ձերբակալում են հայերի թագավոր Արտավազդ II Արտաշեսյանին և ընտանիքով արքայազնը և զինվորները: Հռոմեական զավթիչները թալանում էին Հայաստանի հեթանոսական տաճարները, գյուղերն ու քաղաքները: Ինքը՝ Մարկոս Անտոնիոսը շրջում էր հայկական ամրոցները՝ դանձեր հավաքելու նպատակով: Լինելով Եկեղյաց դավառում նա կողոպտում է Անահիտ աստվածուհու ոսկեծուլ արձանը: Մեկ տարի անց, մ. թ. ա. 33 թ. Մարկոս Անտոնիոսը պարթևական Իրանի դեմ ռազմական նոր նախապատրաստությունների համար նորից է ժամանում Հայաստան: Հայաստանը դարձյալ ենթարկվում է հարստահարումների ու կողոպուտի:

Մ. թ. ա. 31 թվականին Ալեքսանդրիայում Մ. Անտոնիոսի և Կլեոպատրայի հրամանով գլխատում են Արտավազդ II-ին և Հայոց արքայի գլուխը իբրև ընծա ուղարկում նրա ուխերիմ թշնամուն՝ Հռոմի շահերին ծառայող Ատրպատականի թագավոր Արտավազդ Մեղացուն¹: Ահա այս՝ 32—31 թվականներին էլ թողարկվել են Մարկոս Անտոնիոսի և Կլեոպատրայի պատկերներով արծաթ դրամները, նվիրված Հայաստանի նվաճմանը (№ № 362—364): Ուշագրավ է, որ այդ դրամների վրա Հայոց Արտաշեսյան թագր պատկերված է թափուր տեսքով, ըստ որում Մ. Անտոնիոսի գլխավերևում, թերևս ցույց տալու համար, որ այն վերապահված է արդեն նրա հետնորդներին: Հայտնի է այն իրողությունը, որ Մարկոս Անտոնիոսից և Կլեոպատրայից ծնված վեց տարեկան Ալեքսանդրին 34—31 թվականներին բաժին էր հանվել նվաճված Մեծ Հայքի թագավորությունը²: Ինչպես նշվեց, Սառնակունքի գանձից մեզ հասած դրամ-

¹ Ն. Ն. Մանանդյան. Քննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության, հատոր և, երկ. վան, 1944, էջ 279:
² Նույնը, էջ 259—276:

ների մեջ ժամանակով ամենանոր դրամները 32—31 թվականների դենարներն են, որոնք դրվագվել են, ամենայն հավանականությամբ, Հայաստանում՝ մայրաքաղաքի փողերանոցում: Այդ տարիներին հայկական ուժերը համախմբվել էին Արտավազդ II-ի որդի Արտաշես II-ի (30—20) շուրջ և մաքառում էին հռոմեական զավթիչների դեմ: Գրավոր ազդյունների բնութայունը ցույց է տվել, որ Հայաստանը ընդհանուր կազուպուտի է ենթարկվել հռոմեական լեգեոնների կողմից: Հավանաբար, այսպիսի իրադրության մեջ է Սաոնակունքի գանձը հանձնվել հողին: Թաղումը կատարվել է ոչ թե մ. թ. ա. 31 թ., այլ մ. թ. ա. 20-ական թվականների սկզբին: Մեր այս ենթադրությունը պայմանավորված է նախ և առաջ գանձում եղած 30-ական թթ. վերաբերող դրամների պահպանվածության վիճակով, որոնք բոլորովին մաշված չեն՝ շրջանառության մեջ երկար շինելու հետևանքով:

Եվ որ առավել կարևոր է, գանձում իսպառ բացակայում են ավելի ուշ տարիների դրամներ, մասնավորապես Հռոմեական կայսրության անդրանիկ դենարներից, որոնց գանգվածային թողարկումն սկսվել էր Օկտավիանոսի միանձնյա իշխանության հաստատումից հետո՝ հռչակված մ. թ. ա. 27 թ. հունվար ամսին: Օկտավիանոսի օգոստոս (AVGVSTVS) «Սրբազան» պատվատիրոջնուով վաղագույն դենարները վերաբերում են մ. թ. ա. 19 թ.¹: Այդպիսիները գանձում չկան:

---

¹ H. Mattingly, M. A., Coins of the Roman Empire, in the British Museum, vol. I, ci, pl. I

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳՐԱՄՆԵՐԻ ԳԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄՆ
ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐ

Ա Ր Ժ ա թ

ՄԱԿԵՏՈՆԱԿԱՆ ԹԱԿԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ալեքսանդր մեծ (336—323), տետրադրախմա:

Ա կողմ. Հերակլեսի գլուխը՝ դեպի աջ, երիզափակ շրջագիծը խիստ մաշված: Բ կողմ. Չևսը բազմած գահին, դեպի ձախ: Խորագիրը և պատկերի մանրամասնությունները չեն պահպանվել: Տ. 24 մմ, ք. 16,77 դր., կ. չՊԹ, № 17824/1: Зорпаф, XI № 13; Müller, I № 13.

2. Նույնը, դրախմա:

Ա կողմ. Հերակլեսի գլուխը դեպի աջ, երիզափակ շրջագիծը կետավոր: Բ կողմ. Չևսը բազմած գահին, դեպի ձախ, աջ ձեռքին՝ արծիվ: Խորագիրը և այլ մանրամասնություններ չեն պահպանվել: Երիզափակ շրջագիծը կետավոր է: Դրամը կոտրված է և միացված երեք տեղով: Տ. 17 մմ, ք. 3,80 դր., կ. ↑, չՊԹ, № 17824/2: Зорпаф, պատկերատախտակ XI, № 7:

ՍԵԼԵՎԿՅԱՆ ԹԱԿԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Ր Ժ ա թ

3. Ալեքսանդր I Բալա (Սելևկյան 162—167 թվեր մ. թ. ա. 150—145 թթ.) տետրադրախմա, 146 թ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. Ալեքսանդրի դանդրահեր գլուխը՝ դարդարված արքայական վարսակալով, դեմքը դեպի աջ, երկարավուն ուլունքներից երիզափակ շրջանակի մեջ: Բ կողմ. Չևսը բազմած գահին, կեցվածքով դեպի ձախ, ծնկներին քլամիդ, ձախ ձեռքում գալիսոն, աջին՝ հաղթանակի արձանիկը, պսակ է մեկնում Չևսին, որի ոտքերի առաջ՝ ΟΜ: Մենագիրը՝ Δ (տե՛ս մենագիր № 1), տարեթիվը CΞΡ, դրանից մի փոքր աջ պահպանվել են ΑΙ(°) գրերը: Խորագիրը՝ աջից. ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], ձախից՝ ΘΕΟΠΑΤΟΡΟΣ || ΕΥΕΡΓΕΤΟ[Υ]: Այս ամենը վերցված է շրջագծի մեջ: Տ. 29 մմ, ք. 16, 70 դր., կ. ↑, չՊԹ, № 15137: BN, 112, № 881, pl. XVIII, № 6; տարբերակը տե՛ս Gardner, 51, № 7, pl. XV, № 6:

4. Իմենարուս II Նիկատր, թագավորության առաջին շրջան (166—175=146—138), տետրադրախմա, մ. թ. ա. 144 թվական: Ա կողմ. Դեմետր-

րոսի գլուխը, վարտակալով, դեպի աջ, երկարալուն ուլունքների շրջանակի մեջ: Բ կողմ. Ապոլլոնը նստած դեպի ձախ, աջ ձեռքում նեո, մյուս ձեռքը հենած աղեղին: Խորագիրը աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ձախից՝ ΘΕΟΥ || ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ || ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ, ներքևում տարեթիվը՝ ΗΞΡ: Դրամի եզերքին և առաջին կողմի կենտրոնական մասում նկատվում է կտորվածք, հավանաբար մուրճի հարվածից: Տ. 28 մմ, ք. 16,80 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 16098: BN, 950, pl. XIX, № 16; տարբերակը տե՛ս Gardner, 58, № 8, I. XVII, № 8:

5. Դեմետրոս II Նիկատոր, թագավորություն երկրորդ շրջան (182—187 = 130—125), տետրադրախմա, մ. թ. ա. մոտ. 128 թ., Տյուրոս: Ակողմ. կետավոր շրջանակի մեջ Դեմետրոսի կիսադեմ գլուխը արքայական վարտակալով՝ դեպի աջ: Բ կողմ. արձիվը կանգնած նավի դեկին, դեպի ձախ, արմավենու ճյուղն աջ թևին, առջևում գալիսոն $\times$ նշանով (տե՛ս մենագիր № 2) և δ գրերով (մենագիր № 5), տարեթիվը՝ ΔΙΠ = 184 (ըստ սելևկյան տոմարի) և մենագիր՝ ΑΣ (№ 3), ներքևում՝ ς (մենագիր № 4): Խորագիրը՝ [ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ]: Այս ամենը վերցրած է կետավոր շրջանակի մեջ: Տ. 26,50 մմ, ք. 14,00 գ., կ. †, ՀՊԹ, № 15127: BN, 153, № 1177; Gardner, 76, № 4, pl. XXI, № 1:
- 5ա. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով, տարեթիվը ΒΠΡ = սելևկյան 182 թ. = մ. թ. ա. մոտ 130 թ.: Արձվի ոտքերի միջև ΖΒ, խորագրերից դրոշմվել է միայն ΒΑΣΙΛΕΩΣ բառը: Տ. 27 մմ., ք. 13,52 գ., կ. †, ՀՊԹ, № 17986: BN 153, № 1177, pl. XXII, № 7; Gardner, 76, № 3, pl. XXI, № 1:
6. Նույնը, տետրադրախմա նույն տարեթիվով: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, սակայն դրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 27 մմ, ք. 13,95 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/3: Gardner, 76 № 4:
7. Նույնը, տետրադրախմա նույն տեսակի, բայց տարեթիվը՝ ΕΙΠ (=սելևկյան 185 = մ. թ. ա. 127), արձվի ոտքերի միջև Μ գիրը: Տ. 28 մմ, ք. 14,84 գ., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/4: BN 155, № 1199; Gardner, 76, № 6, pl. XXI, № 1.
8. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Խորագրի առաջին բառը [ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ] խիստ մաշված է: Տ. 29 մմ, ք. 13,46 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 18215/1: Gardner, 76, № 6, pl. XXI, № 1.
9. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Խորագիրը պահպանվել է լրիվ՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. Տ. 28 մմ, ք. 14,18 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 18215/2: Gardner, 76, № 6, pl. XXI, № 1.
10. Նույնը, բայց տարեթիվը СΠΡ (սելևկյան 186 = մ. թ. ա. 126): Արձվի առջևում նշված ΡΕ տառերը շրջված են ներքև: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև տարբեր կնիքներով դրվագված: Տ. 30 մմ, ք. 14,00 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 16097, տարբերակը տե՛ս Gardner, 76, № 9:

11. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց ջնջված տարեթիվով և տարբեր կնիքներով գրվագրված: Տ. 30 մմ, ք. 14,00 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 16107: Gardner, 76, № 1, տարբերակը տե՛ս BN, 153, № 1177.
12. Անախորոս VII Էվերգեստոս (174—183=138—129) տետրագրախմա, 135 թ. մ. թ. ա., Տյուրս: Ա կողմ. կետավոր երիզափակ շրջանակի մեջ Անախորոսի գլուխը վարսակալով դեպի աջ: Բ կողմ. արծիվը կանգնած նազի դեկին, աջ թևին արմավենու ճյուղ, առջևում գալիսոն, վրան մենագիր՝ $\ast$ (№ 2) և Ϝ գրերը (մենագիր № 5): Արծվի թիկունքում ΑΞ նշանը (մենագիր № 3) և տարեթիվը՝ $\text{IOP} = 177$ (սելևկյան), իսկ ոտքերի միջև՝ F : Խորագիրը աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ . ձախից՝ ΑΝΤΙΟΧΟΥ : Այդ բոլորը խոշոր կետերից բաղկացած երիզափակ շրջանակի մեջ: Տ. 26 մմ, ք. 14 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/5: BN, 142 № 1099; Gardner, 70, № 7.
13. Նույնը, տետրագրախմա, բայց տարեթիվը BIIIP (սելևկյան 182)=մ. թ. ա. 130: Արծվի ոտքերի միջև նշան՝ Ϝ (տե՛ս մենագիր № 4): Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև գրվագրված տարբեր կնիքներով: Տ. 27,5 մմ, ք. 13,90 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 15077: BN, 141, № 1126, pl. XXI, № 2; Gardner, 70, № 11, pl. XX, № 5.
14. Նույնը, բայց տարեթիվը, ինչպես նաև խորագրերի և փակագրերի մանրամասնությունները չեն պահպանվել: Տետրագրախման կիսով չափ եզերքից կտրված է: Տ. 30 մմ, ք. 13,10 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 16105: BN, 141, № 1088, pl. XXI, № 12 (տարբերակ):
15. Նույնը, բայց այլ պատկերատիպի անտարեթիվ տետրագրախմա: Ա կողմ. Անախորոս VII Էվերգեստոսի գլուխը վարսակալով, կիսադեմ, դեպի աջ: Երիզափակ շրջանակը բաղկացած է երկարավուն ուլունքներից, որոնք հաջորդաբար ընդհատված են զույգ կետերով: Բ կողմ. կենտրոնում Աթենասը կանգնած զեպի ձախ: Աջում՝ հաղթանակի արձանիկը, ձախում՝ նիզակ ու վահան, ծնկների մոտ T և A, խորագիրը թիկունքում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ , առջևում ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ , ձախից նշան Ϝ (մենագիր № 9): Այդ ամենը վերցված է պատկածե շրջանակի մեջ: Տ. 28 մմ, ք. 16,40 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 16103: Տեսակը ինչպես BN, 149, № 1153, pl. XXI, № 14; Gardner, 71, № 25, pl. XX, № 6.
16. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագրված տարբեր կնիքներով: Տ. 28 մմ, ք. 16,30 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 15125:
17. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագրված տարբեր կնիքներով: Տ. 28 մմ, ք. 16,10 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/6:
18. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագրված տարբեր կնիքներով: Մենագիրը՝ ΔΑ (տե՛ս ձև № 10): Տ. 28 մմ, ք. 15,13 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/7:

19. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբաղված տարբեր կնիքներով: Մենագիրը ⌘ (տե՛ս ձև № 15): Տ. 27 մմ, ք. 16,30 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/8:
20. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբաղված տարբեր կնիքներով: Մենագրերը՝ ⌘ և T—A (տե՛ս ձև 12): Տ. 27 մմ, ք. 16,00 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 15124:
21. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց կնիքները տարբեր են: Մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 10): Խորագրի առաջին բառը $\text{[NΞ[QΞ, փոխանակ, BAΣ]-ΛEΩΣ-ի}$: Տ. 28 մմ, ք. 13,00 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 15126: Կոպիտ ընդօրինակութան նմուշ է:
22. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբաղված տարբեր կնիքներով: Մենագրերը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 13): Տ. 26 մմ, ք. 15,88 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/9:
23. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբաղված տարբեր կնիքներով: Մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 9): Աթենասի ձախ ձեռքի մոտ M, իսկ առջևում ոչ մի նշան: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Տ. 27 մմ, ք. 16,35 գր., կ. $\nearrow$, ՀՊԹ, № 16102: BN. 150, № 1157, pl. XXI, № 14; Gardner, 71, № 22, pl. XX, № 6:
24. Նույնը, բայց մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 13) և Աթենասի կողքերին ձախից՝ TI, աջից՝ IΛ: Տ. 25 մմ, ք. 15,10 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/10:
25. Նույնը, բայց այն տարբերություններ, որ մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 10) Աթենասի կողքերին առանձին գրեր չեն նշված: Անտիոքոս VII-ի բարձրաքանդակ պատկերը այլ կնիքով է զբաղված: Տ. 27 մմ, ք. 16,60 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 16104:
26. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբաղված տարբեր կնիքներով: Մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 10): Ա. կողմ. շրջագիծ չկա: Տ. 28 մմ, ք. 16,62 գր., կ. $\uparrow$, եզերքում մի տեղ կտարված, ՀՊԹ, № 17824/11:
27. Նույնը, բայց այն տարբերություններ, որ Անտիոքոսի պատկերը վերցված է երկարաձուն ուղունքներից հյուսված շրջանակի մեջ: Մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 9): Տ. 28 մմ, ք. 15,85 գր., կ. $\uparrow$, եզերքին մի տեղ քերծված, ՀՊԹ, № 17824/12:
28. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբաղված տարբեր կնիքներով: Աթենասի ձախ կողմում՝ Γ, իսկ աջից առանձին գիր չի նշված: Մենագիրը՝ ⌘ (տե՛ս ձև № 15): Տ. 27 մմ, ք. 16,10 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/13:
29. Փիլիպոս I Փիլագեյիոս (220—229 = 92—83), անասրեթիվ տեսարան-դրամատ:

Ա. կողմ՝ Փիլիպոսի կիսադեմ գլուխը արքայական վարտակալով զեպի աջ, ամփոփված երկարալուն ուլունքներից հյուսված շրջանակի մեջ, ըստ սրում ուլունքներից յուրաքանչյուրն իր երկու ծայրերում ունի մեկական փոքրիկ գնդաձև հատիկ: Բ՝ կողմ. կենտրոնում պատկերված է Ջևար, բազմած գահին, ուղղությունը զեպի ձախ: Աջ ձեռքին հաղթանակը՝ պսակով, ձախում՝ երկար գալիսոն: Գահի տակ մեհագիրը՝ Λ (տե՛ս ձև .Ն 16): Սորագիրը աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΦΙΛΙΠΠ[ΟΥ], ձախից՝ ΕΠΙΦΑΝΟΥ || ΦΙΛΑΔΕ[ΛΦΟΥ]: Այդ ամենը երիզափակ պսակի մեջ: Տ. 27 մմ, ք. 15,10 գր., կ. $\rightarrow$, ՀՊԹ, .Ն 15135: Համեմատություն. BN, 203, № 1546, pl. XXVII, № 14; Gardner, 100, № 2, pl. XXVI, № 9.

30. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 26 մմ, ք. 15,20 գր., կ. $\rightarrow$, ՀՊԹ, .Ն 15079:
31. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 25 մմ, ք. 15,43 գր., կ. $\rightarrow$, ՀՊԹ, .Ն 17824/14:
32. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Ներքեփում Υ ($^{\circ}$): Տ. 24 մմ, ք. 15,02 գր., կ. $\rightarrow$, ՀՊԹ, .Ն 17824/15:
33. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Ներքեփում Π ($^{\circ}$): Տ. 26 մմ, ք. 15,20 գր., կ. $\rightarrow$, ՀՊԹ, .Ն 17824/16:
34. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 26 մմ, ք. 15,96 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, .Ն 17824/17:
35. Նույնը, բայց այն տարբերությամբ, որ Ջևաի ոտքերի տակ, գծից ներքև նշված է Π տառը: Տ. 25 մմ, ք. 15,15 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, .Ն 16101: Համեմատություն. BN, 205, № 1558; Gardner, 100, № 16, pl. XXVI № 9.
36. Նույնը, ինչպես նախորդը, Ջևաի ոտքերի տակ, հորիզոնական գծից ներքև նշված է Π գիրը: Մնացած մանրամասնություններով նման է Փիլիպոս I Ֆիլագելիսոսի վերոհիշյալ տետրագրախմաներին: Տ. 26 մմ, ք. 14,80 գր., կ. $\rightarrow$, ՀՊԹ, .Ն 15129:
37. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Ջևաի ոտքերի տակ, գծից ներքև նշված է Π տառը: Տ. 27 մմ, ք. 14,75 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, .Ն 15136:
38. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Ջևաի ոտքերի տակ նույն Π տառը: Տ. 29 մմ, ք. 15,10 գր., կ. $\wedge$, ՀՊԹ, .Ն 17824/18:
39. Նույնը, բայց այն տարբերությամբ, որ Ջևաի ոտքերի ստաշ նշված է I

գիրք, իսկ ներքևում կրկամ է Θ գրի վերին մասը: Մենագիրք՝ Λ (տե՛ս ձև № 16): Տ. 26 մմ, ք. 15,15 գր., կ. $\nearrow$, ՀՊԹ, № 15132:

40. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Ձևի ոտքերի առաջ I գիրը, ներքևում, գրեթե ամբողջովին պահպանված է Θ տառը: Մենագիրք՝ Λ (տե՛ս ձև № 16): Տ. 26 մմ, ք. 14,65 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/19: Gardner, 100, № 14.
41. Նույնը ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Ձևի ոտքերի տակ, գծից ներքև II ($^{\circ}$): Տ. 27 մմ, ք. 14,77 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/20:
42. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Ձևի ծնկների առաջ N տառը: Մենագիրք՝ Λ (տե՛ս ձև № 16), ներքևում ոչինչ չի պահպանվել: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Տ. 27 մմ, ք. 14,50 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 15078: Համեմատություն. BN. 205, № 1557; Gardner, 100, № 10, pl. XXVI, № 9.
43. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Ձևի ծնկների առաջ՝ N, բայց գաճի տակ մենագիրքը քերծված է և հստակ չի որոշվում նրա ձևը: Ընդհանուր առաջում այն նմանվում է նախորդ տեսակի նշանին (տե՛ս ձև № 16): Ձևի ոտքերի տակ, գծից ներքև ոչինչ չի պահպանվել: Տ. 25 մմ, ք. 15,20 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/21:
44. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Ձևի ծնկների առաջ՝ Պ: Մենագիրք՝ Λ (տե՛ս ձև № 16), ներքևում՝ T: Մանրամասնությունները ինչպես Փիլիպոս I Ֆիլադելֆոսի վերոհիշյալ տեսակների վրա: Տ. 26 մմ, ք. 15,0 գր., կ. $\nearrow$, ՀՊԹ, № 16099: Համեմատություն. BN, 205, № 1559: Տարբերակը տե՛ս Gardner, 100, № 11, pl. XXVI, № 9.
45. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Ձևի ծնկների առաջ՝ Փ տառը, գաճալքի տակ՝ Λ (տե՛ս ձև № 16), ներքևում՝ T ($^{\circ}$): Տ. 27 մմ, ք. 14,95 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 18215/3:
46. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց ներքևում Λ և Γ միահյուսված (տե՛ս ձև № 17): Տ. 26 մմ, ք. 14,80 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 16100:
47. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 26 մմ, ք. 14,80 գր., կ. $\nearrow$, ՀՊԹ, № 15081:
48. Նույնը, բայց այն տարբերութամբ, որ Ձևի ոտքերի տակ, գծից ներքև մենագիրքը ավել ձև ունի՝ AT (տե՛ս ձև № 19): Տ. 25 մմ, ք. 15,35 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, № 17824/22:
49. Նույնը, բայց Ձևի ծնկների առաջ նշան չկա, իսկ ներքևում՝ Ξ տառը:

- Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Տ. 27 մմ, ք. 14,65 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15080: Համեմատություն. BN, 204, № 1548; Gardner, 100, № 4.*
50. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: *Չեսի սաքերի սակ՝ T: Տ. 22 մմ, ք. 14,85 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/23:*
51. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց *Չեսի սաքերի սակ, գծից ներքև՝ Ա տառը: Տ. 27 մմ, ք. 14,90 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15130:*
52. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց *Չեսի սաքերի սակ, օղից գծից ներքև՝ T: Մենագիրը՝ կետավոր (տե՛ս ձև № 16): Տ. 25 մմ, ք. 14,75 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/24:*
53. Նույնը, բայց *Չեսի ծնկների առջև (←) տառը, բազկաթռուի սակ նույն Ա մենագիրը (տե՛ս ձև № 16): Տ. 25 մմ, ք. 15,15 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/25:*
54. Նույնը, բայց *Չեսի ծնկների առջև փակագիր Մ (տե՛ս ձև № 20), ներքևում Δ տառը, բազկաթռուի սակ Ա (տե՛ս ձև № 16): Շրջանակները չեն պահպանվել: Տ. 26 մմ, ք. 15,05 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 15134: Համեմատություն. BN, 204, № 1551; Gardner, 100, № 7.*
55. Նույնը, բայց *Չեսի ծնկների առջև A տառը, գահի սակ մենագիր՝ Ա (տե՛ս ձև № 16), իսկ արծվի սաքերի սակ, գծից ներքև ոչինչ չի պահպանվել: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Տ. 25 մմ, ք. 14,90 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15133:*
56. Նույնը, բայց *Չեսի կրծքի մոտ փակագրեր՝ Ա և Կ (տե՛ս ձև №№ 21, 22): Գահի սակ շանթ: Բ կողմում երիզատիակ շրջանակը ոչ թե պսակաձև է, այլ երկարավուն սլունքներից հլուսած, ինչպես Ա կողմի վրա: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Տ. 27 մմ, ք. 14,45 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15082:*
57. Նույնը, ինչպես նախորդը, նույն փակագրերով և ձևախրոմներով, բայց *գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 28,5 մմ, ք. 13,90 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15131: BN, 203, 204, pl. XXVII, №№ 11, 14, 16.*
58. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց *գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 29 մմ, ք. 13,73 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 18215/4.*
59. Նույնը, սակայն *Չեսի առջև նշումներ չկան, գահի սակ մենագիր (տե՛ս ձև № 16), արծվի սաքերի սակ, գծից ներքև՝ T ("): Երկու կողմերի վրա էլ շրջանակները չեն պահպանվել: Տ. 23 մմ, ք. 14,35 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/26:*

Ա ը ծ ա թ

60. Տյուրոս, տետրադրախմա, մ. թ. ա. մոտ 93 թ.: Ա կողմ. Հերակլեսի գրախը դափնեպատկով դեպի աջ, ասին առյուծի մորթի, երկգլխակ շրջանակը կետերով: Բ կողմ. արծիվը կանգնած, արմավենու ճյուղը աջ թևին: Առջեում Գալիսոն, որից վերև տարեթիվը՝ ΓΑ=33, թիկունքին մենագիր՝ ΕΙ (տե՛ս ձև .№ 23), արծվի ոտքերի միջև՝ Λ (տե՛ս ձև .№ 24): Խորագիրը աջից՝ ΤΥΡΟΥΙΕΡΑΣ, ձախից՝ [ΚΑΙΑΣ Υ]ΛΟΥ: Այլ ամենը կետավոր շրջագծի մեջ: Տ. 30 մմ, ք. 14,00 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 15154: Head, 800. f. 353.
61. Նույնը, բայց ΖΛ (=37) տարեթվով = մ. թ. ա. 89 թ.: Արծվի թիկունքին՝ Δ և ոտքերի միջև՝ Θ (տե՛ս ձև .№ 25, 26): Խորագիրը՝ ΤΥΡΟΥΙΕΡΑΣ ΚΑΙΑΣΥΛΟΥ: Երկգլխակ շրջանակները բաղկացած են կետերից: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց դրվագված ալ կնիքներով: Տ. 28 մմ, ք. 14,40 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 17824/27:
62. Նույնը, բայց ΗΝ (=58) տարեթվով = մ. թ. ա. մոտ 68 թ.: Մենագրերը՝ Ϡ և Θ (տե՛ս № 26. № 27): Ա կողմի վրա շրջանակը չի պահպանվել, Հերակլեսի գեմքը ավելի խոշոր է: Տ. 29 մմ, ք. 14,13 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 17824/28:
63. Նույնը, բայց թողարկված ΛΝ (-50) թվականին = մոտ 76 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ Δ (տե՛ս ձև .№ 28), արծվի ոտքերի միջև՝ Θ (տե՛ս ձև .№ 26): Երկու կողմերի վրա էլ շրջանակները կետավոր են: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև դրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 30 մմ, ք. 14,10 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 15157:
64. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ Ο (=70) = մոտ 56 մ. թ. ա.: Փակագիրը՝ Ϡ (տե՛ս ձև .№ 29): Ա կողմի կնիքը ես տարբերվում է նախորդից: Տ. 28 մմ, ք. 14,30 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 15150:
65. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΑΟ=71: Տյուրոսի քաղաքալին տոմարով = մոտ 55 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ Ζ (տե՛ս ձև .№ 30), արծվի ոտքերի միջև նշանը չի պահպանվել: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև դրվագված ալ կնիքներով: Տ. 30 մմ, ք. 14,20 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 16091:
66. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΟΕ=75 = մոտ 51 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ Ϡ (տե՛ս ձև .№ 31), արծվի ոտքերի միջև նշան՝ Ϙ (տե՛ս ձև .№ 32): Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև դրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 27 մմ, ք. 14,20 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15145:
67. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΟΗ=78, Տյուրոսի տոմարով = մոտ 48 թ. մ. թ.

- ա.: Մենագիրը՝ δ (տե՛ս ձև Ա՞ 33), արծվի սուքերի միջև նշան չկա: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև Ա կողմի կնիքը նույնպես տարբեր է: Տ. 28 մմ, ք. 13,90 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 16090:
68. Նույնը, ինչպես նախորդը, նույն OH (—78— մ. թ. ա. մոտ 48) տարեթիվով և նույն մենագրով՝ δ (տե՛ս ձև Ա՞ 33): Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց գրվագված այլ կնիքներով: Տ. 28 մմ, ք. 14,30 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 15146:
69. Նույնը, բայց տարեթիվը II (=80=մոտ 46 թ. մ. թ. ա.): Մենագիրը՝ Δ (տե՛ս ձև Ա՞ 35): Խորագիրը աջ կողմում համարյա շնչված է, արծվի սուքերի միջև γ (տե՛ս ձև Ա՞ 26): Պատկերը Ա կողմում գրվագված է այլ կնիքով: Տ. 28 մմ, ք. 14,20 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 15155:
70. Նույնը, նույն տարեթիվը՝ II (=80=մոտ 46 թ. մ. թ. ա.). բայց փակագիրը՝ BN (տե՛ս ձև Ա՞ 36), արծվի սուքերի միջև նշան չկա, ինչպես նաև Ա կողմում շրջագիծը չի պահպանվել: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 27 մմ, ք. 13,90 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 17824/29:
71. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ II A=81=մոտ 45 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ Δ (տե՛ս ձև Ա՞ 35), արծվի սուքերի միջև անորոշ նշան՝ β (տե՛ս ձև Ա՞ 37): Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Ա կողմը գրվագված այլ կնիքով: Տ. 27 մմ, ք. 14,20 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 16092:
72. Նույնը, տարեթիվը նույնպես II A: Մենագիրը՝ BN (տե՛ս ձև Ա՞ 38): Արծվի սուքերի միջև նշան չկա: Խորագիրը, ինչպես նաև Հերակլեսի կիսազեմ պատկերը նույնն է, ինչպես նախորդ օրինակում, թեև Ա կողմում շրջագիծը չի պահպանվել: Գրվագված է այլ կնիքով: Տ. 29 մմ, ք. 14,20 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 15151:
73. Նույնը, տարեթիվը՝ II A=81 մոտ 45 թ. մ. թ. ա., բայց մենագիրը այլ է՝ δ (տե՛ս ձև Ա՞ 33), արծվի սուքերի միջև նշան չունի: Մանրամասնությունները Ա կողմի վրա, ինչպես նախորդում են, սակայն գրվագված արիշ կնիքով: Տ. 27 մմ, ք. 14,22 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 17824/30:
74. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ UB 82=մ. թ. ա. մոտ 44 թ.: Մենագիրը՝ BN (տե՛ս ձև Ա՞ 38), արծվի սուքերի միջև նշան՝ Δ (տե՛ս ձև Ա՞ 40): Ա կողմում նույն մանրամասնությունները, ինչպես նախորդում, թեև գրվագված այլ կնիքով: Տ. 28 մմ, ք. 14,25 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 16094:
75. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ II Γ—83=մոտ մ. թ. ա. 43 թ.: Մենագիրը՝ Δ (տե՛ս ձև Ա՞ 35), արծվի սուքերի միջև անորոշ նշան (տե՛ս ձև Ա՞ 34): Շրջագծերը չեն պահպանվել: Տ. 25 մմ, ք. 14,30 գր., կ. $\uparrow$, ՀՊԹ, Ա՞ 17824/31:

76. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΠΔ=84=ժոռո 42 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝
 BN (տե՛ս ձև № 38), արծվի սուքերի միջև նշան չկա: Ա կողմը գրված
 վագված է ուրիշ կնիքով: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում:
 Տ. 26 մմ, ք. 14,36 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 16093:
77. Նույնը, տարեթիվը՝ ΠΔ=84=ժոռո 42 թ. մ. թ. ա., բայց մենագիրը՝ §
 (տե՛ս ձև № 41), արծվի սուքերի միջև 9 (տե՛ս ձև № 26): Առաջին
 կողմի կնիքը տարբեր է, շրջագծեր չի պահպանվել: Մանրամասնու-
 թյունները ինչպես նախորդում: Տ. 26 մմ, ք. 14,30 գր., կ. /, ՀՊԹ,
 № 15149:
78. Նույնը, տարեթիվը՝ ΠΔ=84=ժոռո 42 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ §
 (տե՛ս № 41), արծվի սուքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև № 26): Շրջագծերը
 կետավոր են: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց
 գրվագված ալլ կնիքներով: Տ. 29 մմ, ք. 14,30 գր., կ. /, ՀՊԹ,
 № 15147:
79. Նույնը, տարեթիվը՝ ΠΔ=84=ժոռո 42 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ BN
 (ձև № 42), արծվի սուքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև № 26): Տ. 27 մմ, ք.
 14,40 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/32:
80. Նույնը, տարեթիվը՝ ΠΔ=84=ժոռո 42 թ. մ. թ. ա., սակայն մենագիրը՝
 BN (տե՛ս ձև № 36), արծվի սուքերի միջև՝ 9 (ձև № 26): Այս տես-
 րադրախմբի առաջին կողմը գրվագված է նախորդ օրինակի կնիքով:
 Տ. 27 մմ, ք. 14,25 գր., կ. ←, ՀՊԹ, № 17824/33:
81. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված ալլ կնիքներով: Խորագիրը՝
 ΚΑΙΑΣΥΛΟΥ ΤΥΡΟΥΕΡΑΣ: Շրջանակները չեն պահպանվել: Տ. 26
 մմ, ք. 14,33 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 18215/4:
82. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΠΕ=85=ժոռո մ. թ. ա. 41 թ.: Մանրամաս-
 նությունները ինչպես նախորդում, թեև գրվագված են տարբեր կնիքնե-
 րով: Տ. 29 մմ, ք. 14,30 գր., կ. \, ՀՊԹ, № 15152:
83. Նույնը, ինչպես նախորդը, տարեթիվը՝ ΠΕ, բայց տարբեր կնիքներից
 ելած: Մենագիրը՝ ρ (տե՛ս ձև № 43), ներքևում արծվի սուքերի միջև
 մի ուրիշ նշան ρ (ձև № 44): Խորագրից պահպանվել է ΚΑΙΑ ΣΥ-
 ΛΟΥΤΥΡ[ΟΥΙΕΡΑΣ]: Երկու կողմերի վրա էլ երիզափակ շրջանակները
 կետավոր են: Տ. 27 մմ, ք. 14,27 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 18215/5:
84. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΠΖ=86=ժոռո մ. թ. ա. 40 թ.: Մենագիրը՝
 § (տե՛ս ձև № 41), արծվի սուքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև № 26): Ա
 կողմը գրվագված մի ալլ կնիքով: Տ. 28 մմ, ք. 14,30 գր., կ. |, ՀՊԹ,
 № 15148:
85. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΠΖ=87=ժոռո մ. թ. ա. 39 թ.: Մենագիրը՝

Ⲡ (տե՛ս ձև Ն 43), արծվի ոտքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև Ն 26): Ա կողմի կնիքը ստորեր է: Տ. 26 մմ, ք. 14,30 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 15084:

86. Նույնը, տարեթիվը՝ ՈՂ=87=մոտ 39 թ. մ. թ. ա., բայց մենագիրը՝ Δ1 (տե՛ս ձև Ն 35), արծվի ոտքերի միջև այլ նշան (տե՛ս Ն 34): Ա կողմի կնիքը ստորեր է նախորդներից: Տ. 27 մմ, ք. 14,22 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 15156:

87. Նույնը, նույն տարեթիվը՝ ՈՂ=87, բայց մենագիրը՝ ΒN (տե՛ս ձև Ն 45), արծվի ոտքերի միջև անորոշ նշան: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: Ա կողմը գրվազված է տարեր կնիքով. Տ. 27 մմ, ք. 14,20 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 16089:

88. Նույնը, տարեթիվը՝ ՈՂ, բայց մենագիրը՝ 7ω (տե՛ս ձև Ն 46), արծվի ոտքերի միջև 9 (տե՛ս ձև Ն 26): Ա կողմը գրվազված է արիշ կնիքով: Տ. 27 մմ, ք. 14,00 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 15153:

89. Նույնը, ինչպես նախորդը, տարեթիվը՝ ՈՂ և նույն մենագրերը, բայց երկու կողմերն էլ գրվազված են այլ կնիքներով: Տ. 27 մմ, ք. 14,27 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 17824/34:

90. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΠΠ=88=մոտ 38 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ ΒN (տե՛ս ձև Ն 36) և 9 (ձև Ն 26): Ա կողմի պատկերաստիպը գրվազված է տարեր կնիքով: Տ. 28 մմ, ք. 14,30 գր., կ. --, շՊԹ, Ն 17824/35:

91. Նույնը, ինչպես նախորդը՝ ΠΠ տարեթիվով և ΒN մենագրով, բայց արծվի ոտքերի միջև անորոշ նշան (տե՛ս ձև Ն 32): Խորագիրը մատամբ ջնջված է, պահպանվել է միայն ΤΥΡΟΥΙΕΡΑΣ: Շրջանակները կետավոր են: Տ. 27 մմ, ք. 14,27 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 18215/6:

92. Նույնը, ΠΠ տարեթիվով, բայց մենագիրը՝ Δ1 (տե՛ս ձև Ն 35), իսկ ներքևում, արծվի ոտքերի միջև մի այլ նշան (տե՛ս ձև Ն 32): Առաջին երեսին շրջանակը չի պահպանվել, գրվազված է արիշ կնիքով: Տ. 27 մմ, ք. 14,30 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 15083:

93. Նույնը, բայց տարեթիվը՝ ΠΘ=89=մոտ 37 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ ΖN, արծվի ոտքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև Ն 26): Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց Ա կողմը գրվազված է արիշ կնիքով: Տ. 26 մմ, ք. 14,20 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 16023:

94. Նույնը, տարեթիվը՝ ΠΘ, բայց փակագիրը՝ 3 (տե՛ս ձև Ն 48), արծվի ոտքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև Ն 26): Ա կողմը գրվազված է տարեր կնիքով: Տ. 27 մմ, ք. 14,18 գր., կ. 1, շՊԹ, Ն 16096:

95. Նույնը, տարեթիվը՝ ΠΘ, բայց փակագիրը՝ Β (տե՛ս ձև Ն 48), ներքևում

արծվի սաքերի միջև՝ 9 (տե՛ս ձև № 26): Մանրամասնությունները
ինչպես նախորդում, բայց պրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 25 մմ,
ք. 14,40 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 16095:

96. Նույնը, տարեթիվը՝ 11(8)=89=մոտ 27 թ. մ. թ. ա.: Մենագիրը՝ 2,
(տե՛ս ձև № 47), ներքևում արծվի սաքերի միջև նշան չկա: Ա կողմի
կնիքը տարբեր է նախորդներից: Տ. 26 մմ, ք. 13,85 գր., կ. 1, ՀՊԹ,
№ 17824,36:

97. Սիդոն, անանուն տետրադրամա, մ. թ. ա. մոտ 39 թ.:
Ա կողմ. Քաղաքամայր աստվածուհու կիսանդրին, գեմքը դեպի աջ, գլխին
բրդածե թուղ, հետևի կողմից մինչև ստերը ծածկված է բարակ քողով:
Ականջին օղ, պարանոցին մանյակ: Բարձրաքանդակ այս պատկերը վերջ-
ված է կետավոր շրջագծի մեջ: Բ կողմ. պատկերված է արծիվը նավի
դեկին, դեպի ձախ, աջ թևին արմավենու ճյուղ: Արծվի կողքին տարե-
թիվը՝ LB O, իսկ ներքևում երկու փակագիր՝ 𐌌 𐌆 (տե՛ս ձև № 49,
50): Սորագիրը աջից՝ ΣΙΔΩΝΙΩ Ν ΤΗΣ, ձախից՝ ΗΡΑΣ ΚΑΛΑΣΥΛΟΥ:
Շրջանակը կետավոր: Տ. 28 մմ, ք. 14 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 16147:
Head, 797, № 351.

98. Արադու, անանուն և անտարեթիվ տետրադրամա՝ թողարկված մ. թ.
ա. 137—45 թվականներին:
Ա կողմ. Քաղաքամայր աստվածուհու կիսանդրի, գլխին բրդածե թուղ,
գեմքը դեպի աջ, գիպուհու գլխիը հետևի կողմից ծածկված է քողով,
ականջին կրում է օղ, պարանոցին՝ մանյակ: Բարձրաքանդակ այս պատ-
կերը վերջված է կետավոր շրջանակի մեջ: Բ կողմ. կենտրոնում, ար-
մավենու պսակի մեջ պատկերված է հողթմանակի թևավոր աստվածու-
հին, կանգնած դեպի ձախ, ասին արմավենու ճյուղ, աջ ձեռքը կիսա-
թևք պարզել է դեպի վեր: Առջևում մենագիր՝ CIE (տե՛ս ձև № 51),
որի սակ նշան՝ 31 (տե՛ս ձև № 52), ներքևում՝ EC: Սորագիրը՝
ΑΡΑΔΙΩΝ: Տ. 26 մմ, ք. 15, 10 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 16148: Համե-
մատություն. Head, 789, № 346.

Ի Ր Ա Ն

ՊԱՐԹԵՎԱԿԱՆ ԹԱԳԱՎՈՐ ՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Ր Ժ Ա Թ

99. Մինիդատ I (171—137). գրախմա, անտարեթիվ:
Ա կողմ. արքայի գլուխը վեղարածե խուլրով, որին ներքևից միացված
են վզկալն ու ականջակալները: Դեմքը ամբողջով, դեպի ձախ: Ճակատին
արքայական դարպաշար ժողովեն, որի ծալքերը հանդուդված են հակա-
ռակ կողմում և սպաս իջնում են մինչև ստերը: Շրջանակը մարգար-
տաշար է: Բ կողմ. կենտրոնում Արշակը նստած, դեպի աջ բռնել է

աղեղ, որի տակ C գիրը: Առջևում՝ ΑΡΣΑΚΟΥ, հետևում՝ ΒΑΣΙΛΕΩ
|Σ|: *Տ. 21 մմ, ք. 3,90 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/37*: Wroth, pl. I,
№ № 3—4; Petrowicz, 5, taf., I, № 3; Morgan, 244—5, pl. IV, №
№ 13, 16; Sellwood, 29, № 9.

100. Միհրդատ II (123—88), գրախմա, անտարեթիվ: Ա կողմ. Միհրդատի
կիսանդրին, գեմքը ղեպի ձախ, երկարավուն մորուքով, գլխին վարսա-
կալ, ականջին օղ, պարանոցին մանյակներ (երկու շարք): Արքայական
հագուստի օձիքը և ուտերը զարդարված են մարգարիտի հատիկներով,
չրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում Արշակը՝ նստած գահին, գե-
պի ձախ, ձեռքին աղեղ: Խորագիրը՝ վերեկից ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջից՝
ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ներքեկից՝ ΜΕΓΑΛΟΥ, ձախից՝ ΑΡΣΑΚΟΥ || ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ:
Տ. 20 մմ, ք. 4,05 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 16108: Morgan, 250, № 55,
taf. 6, № 16; Petrowicz, 27, № 47, taf. IV, № 1; Wroth, 30, № №
66—68, pl. VII, № № 6—7; Sellwood, 70, № 27.

101. Գուսարգ I (90—80), գրախմա, անտարեթիվ:

Ա կողմ. երիտասարդ արքայի կիսադրեմ պատկերը մինչև տուրք: Ճակա-
տին վարսակալ, որի ծայրերը հանգուցված են հետևում և մինչև ականջ-
ները հասնող գլխի վարսերի վրայով իջնում են ներքև: Պարանոցին
մանյակների երեք շարք, վերնազգեստի օձիքը զարդարված է մարգա-
րիտի հատիկներով: Այս բոլորը վերցված են կետավոր շրջանակի մեջ:
Բ կողմ. Արշակը ռազմի հագուստով գահի վրա ըստմած, գեպի աջ,
ձեռքին՝ աղեղ: Խորագիրը վերեկից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջից՝ ΜΕΓΑΛ[ΟΥ],
ներքեկից՝ [ΑΡΣΑΚ]ΟΥ, ձախից՝ ΘΕΟΠΑΤΟ[ΡΟΣ] ΕΥΕΡΓΕ [ΤΟΥ]
երիզատիակ շրջապիծ շտնի: *Տ. 21 մմ, ք. 3,64 գր., կ. ↑, ՀՊԹ,
№ 17824/38*: Morgan, 254, № 72, taf. 8, № № 8—11, 13; Petrowicz,
taf. 5, № 9; Wroth, 39, № 14, pl. IX, № 5; Sellwood, 79, № 30/11.

102. Նուլլը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված այլ կնիքներով և առավել
լավ պահպանված խորագրերով: *Տ. 20 մմ, ք. 3,75 գր., կ. ↑, ՀՊԹ,
№ 17824—39*: Wroth, 39, № 13, pl. IX, № 5; Sellwood, 79.

103. Սանտարուկի (77—70), գրախմա, անտարեթիվ:

Ա կողմ. արքայի կիսանդրին ղեպի ձախ, գլխին ականջակալներով թագ,
որի վրա հանգուցված է արքայական մապալիներ, երկար ու սրածայր
մորուքով: Պարանոցը և վերնազգեստի ու թագի երիզները զարդարված
են մարգարիտներով: Այլ ամենը վերցված են կետավոր շրջանակի մեջ:
Բ կողմ. կենտրոնում Արշակը ռազմի զգեստով, բազմած գահին, աջ
ձեռքում՝ աղեղ: Խորագիրը գլխավերևում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, աջից՝ ΜΕΓΑΛ
ΟΥ, ներքեկից՝ ΑΡΣΑΚΟΥ, գահի հետևում՝ ΘΕΟΠΑΤΡΟΥ ΝΙΚΑΤΟ
ΡΟΣ: *Տ. 19 մմ, ք. 3,70 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15120*: Wroth, 52, №
63, pl. XI, № № 8—9; Morgan, 260, № 92, pl. 9, № 16; Sellwood,
90, № 33.

104. Միհրդատ III (57—54), գրախմա, անտարեթիվ:

Ա կողմ. արքայի կիսանդրին գեպի ձախ, գեմքը հաղլով նշմարելի մո-
րուքով ու ընչացքով, բայց երկար գանգուրներով, գլխին վարսակալ
ժապավեն, որի ծայրերը հասնում են մինչև թիկունքը: Պարանոցը զար-
դարված է մանյակով, շրջանակը կետավոր: Բ. կողմ. Արշակը գահին,
գեպի աջ, ձեռքին աղեղ, որի տակ փակագիր՝ ♂ (տե՛ս ձե. ԱՅ 52): Խո-
րագիրը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ, աջից՝ ΑΡΣΑΚΟΥ, սոսքերի տակ՝
ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ. գահի հետևին՝ ΘΕΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ || ΚΑΙ
ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ. Տ. 21 մմ, ք. 3,80 գր., կ. ♂, շՊԹ, ԱՅ 17824/40:
Morgan, 266—267, № 111, pl. XII, № 6; Wroth, 62, № 13, pl. XIII,
№№ 2—3; Sellwood, 113, № 40.

105. Նույնը. Միհրդատ III (57—54), բայց այն տարբերությամբ, որ երևում
են նաև արքայական զգեստի մարդարտաշատ զարդերը: Մենագիրը՝ ♂
(տե՛ս ձե. ԱՅ 54), խորագիրը վերևից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ, աջից՝
ΑΡΣΑΚΟΥ. ներքևում՝ ΔΙΚΑΙΟΥ | ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ, գահի հետևում՝
ΘΕΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ || ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ. Արշակի թիկունքում Β տառը:
Տ. 20 մմ, ք. 3,97 գր., կ. †, շՊԹ, ԱՅ 17824/41: Morgan, 266, №
110, pl. XII, № 6; Wroth, 61, № 1, pl. XIII, № 1; Sellwood, 112,
№ 40.

106. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց արվագված տարբեր կնիքներով: Մե-
նագիրը՝ Π, խորագրից ընթեռնելի են ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΜΕΓΑΛ[ΟΥ]
ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ բառերը, իսկ մնացած երկու տողը չի
կարդացվում՝ մաշվածության պատճառով: Տ. 20 մմ, ք. 3,37 գր., կ. ^,
շՊԹ, ԱՅ 15122: Wroth, 62, № 14, pl. XIII, № 3; Sellwood, 113, № 40/8:

107. Օրոգես II (57—38), դրախմա, անտարեթիվ: Պատկերատիպը ինչպես նա-
խորդը, սակայն այն տարբերությամբ, որ արքան ներկայացված է ու-
սավել հասուն տեսքով, մորտքով և պարանոցին նշված մանյակների
կրիք շարքով: Խորագիրը՝ ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ
ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ [ΔΙΚΑΙΟΥ] (?) ΕΠΙΦΑΝΟΥ ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ: Մենագի-
րը՝ ♂ (տե՛ս ձե. ԱՅ 55): Տ. 20 մմ, ք. 3,50 գր., կ. †, շՊԹ,
ԱՅ 17824/42: Wroth, 76, № 55, pl. XV, № 5; Morgan, pl. XII, № 8.

108. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց արվագված տարբեր կնիքներով: Խո-
րագիրը կիսով չափ ջնջված է, կարդացվում են՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΒΑΣΙ-
ΛΕΝ ΑΡΣ-ΑΚΟΥ և վերջին երկու տողից՝ ΕΠΙΦΑ || ΦΙΛΕ...: Մե-
նագիրը չի պահպանվել: Տ. 19 մմ, ք. 2,90 գր., կ. †, շՊԹ, ԱՅ 17824/43:
Morgan, 267, № 114, pl. XII, № 15; Petrowicz 62, № 36, taf. X,
№ 8; Wroth, pl. XV, № 6; Sellwood, 126, № 15/8.

109. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց արվագված տարբեր կնիքներով: Ար-
քայի կիսանդրին ներկայացված է ավելի խոշոր չափով, խորագրից
պահպանվել են ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚ[ΟΥ] ΕΥΕΡΓΕ[ΤΟΥ]
ΔΙΚΑΙΟΥ բառերը, իսկ գահի հետևում նշված երկու տողը գրեթե բոլոր-
ովին գուրս է մնացել գաշախից: Արշակի սոսքերի սոջեում Κ տառը: Տ.

20 մմ, ք. 3,45 գր., կ. 1, շՊԹ, № 17824, 44; Morgan, 267, № 114, pl. XII, № 9; Wroth, 75, № 49, pl. XV, № 4; Sellwood, 126.

110. Նույնը, բալց արքայի գլխի մոտ աջից կիսալուսին: Մենագիրը՝ 𐎠 (տե՛ս ձև № 56): Սորագիրը Արշակի գլխավերևում՝ ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ], ΒΑΣΙΛΕΩΝ, սուջետում՝ ΑΡΣΑΚΟΥ, թիկունքին՝ ΕΠΙΦΑΝΟΣ || ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ, իսկ ներքևում գրերը անկանոն ու անորոշ են, հավանաբար՝ [ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ] || ΔΙΚΑΙΟΥ: Տ. 20 մմ, ք. 3,60 գր., կ. 1, շՊԹ, № 15123; Wroth, 80, № 100, pl. XVI, № 4; Sellwood, 131, № 46/13.

111. Նույնը, ինչպես նախորդը, բալց զրվագված տարրեր կնիքներով: Սորագրից պահպանվել են՝ [ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ || ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥ], բացի [ΒΑΣΙΛΕΩΣ] բառից, որը կիսով չափ դուրս է մնացել դաշտից: Մենագիրը՝ 𐎠 (տե՛ս ձև № 56): Տ. 20 մմ, ք. 3,60 գր., կ. 1, շՊԹ, № 16109; Wroth, 80, № 99, pl. XVI, № 4; Morgan, 267, № 114; Sellwood, 131, № 46/13.

112. Նույնը, ինչպես նախորդը, բալց զրվագված տարրեր կնիքներով: Արքայի գլխավերևում կիսալուսին, ինչպես նախորդ օրինակի վրա: Սորագրից պահպանվել են վերևում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΒΑΣΙΛΕΩΝ, Արշակի գիմայ՝ ΑΡΣΑΚΟΥ, ներքևում միայն մի տող՝ ΔΙΚΑΙΟΥ թիկունքին՝ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ || ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ (sic): Դաշտի կենտրոնում, աղկղի տակ փակագիր 𐎠 (տե՛ս ձև № 62): Տ. 20 մմ, ք. 3,07 գր., կ. 1, շՊԹ, № 17824, 45; Wroth, 81, № 112, pl. XVI, № 6; Morgan, 267, № 114, pl. XII, № 10; Sellwood, 127, № 45/9.

113. Նույնը, ինչպես նախորդը, բալց արքայի գլխավերևում բացի կիսալուսնից (ճեռված) կո նաև փոքրիկ տառը՝ ճախառի գիմայ: Սորագիրը պահպանվել է գրեթե լրիվ՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΑΡΣΑΚ[ΟΥ], ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ : ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ || ΦΙΛΕΛΑΛΗΝΟΣ: Արշակի աղկղի տակ երևում է Κ մենագիրը: Տ. 17 մմ, ք. 3,25 գր., կ. 1, շՊԹ, № 17824, 46; Morgan, 267, № 114, pl. XII, № 11; Wroth, 83, № 133, pl. XVI, № 11; Sellwood, 134, № 47/9.

114. Նույնը, ինչպես նախորդը, բալց զրվագված տարրեր կնիքներով: Արքայի գլխավերևում աստղ և կիսալուսին: Նույն խորագիրը, տարբերաթյամբ միայն, որ ΑΡΣΑΚΟΥ բառը աղեղով ընդհատված է առաջին վանկում՝ ΑΡ-ΣΑΚΟΥ: Մենագիրը՝ ΤΑ (տե՛ս ձև 58): Տ. 18 մմ, ք. 3,38 գր., կ. 1, շՊԹ, № 17824, 47:

115. Նույնը, ինչպես նախորդը, բալց արքայի գլխին առավել խոշոր, իսկ աստղն ու կիսալուսինն ավելի փոքր: Սորագիրը Արշակի գահի տակ ջնջված է, մենագիրը երկու տողով՝ 𐎠 և 𐎠 (տե՛ս մենագիր № 59, 60): Տ. 20 մմ, ք. 3,42 գր., կ. 1, շՊԹ, № 17824, 48; Wroth, pl. XVI, № 11; Morgan, 267, № 114; Sellwood, 135, № 47/12.

116. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Արքան ներկայացված է խոշոր դիմագծերով, պարանոցին չորս շարք մանյակներ, ճակատի դիմաց խոշոր, ութթևանի աստղ, որը արևի է նմանվում: ΑΡΣΑΚΟΥ բառը գաշտից դուրս է մնացել: Աղեղի տակ նշված է K գիրը: Երկու կողմերն էլ առանց շրջագծերի: Տ. 19 մմ, ք. 3,75 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15121: Wroth, 83, № 133, pl. XVI, № 11; Morgan, 267, № 114, pl. XII, № 11; Sellwood, 134, № 45.
117. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված են տարբեր կնիքներով: Օրոդեսի ճակատի աստղը կիսով չափ դուրս է մնացել եզերքից: Խորագիրը խիստ մանր ու անկանոն: ΑΡΣΑΚΟΥ բառը աղեղով ընդհատված է առաջին ձախարհից հետո: Մենագիրը միայն աղեղի տակ, հազիվ նշմարելի՝ Α (°) (տե՛ս ձև № 24): Տ. 20 մմ, ք. 3,85 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15113: Wroth, 84, № 136, pl. XVI, № 12; Sellwood, 131.
118. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Օրոդեսի կիսադեմ պատկերը, աստղով և կիսալուսնով, ներկայացված է առանց երիզափակ շրջանակի: ΑΡΣΑΚΟΥ բառը ընդհատված է առաջին վանկում աղեղի գիրքով՝ ΑΡ-ΣΑΚΟΥ: Նշված է երկու մենագիր՝ աղեղից վերև Δ (տե՛ս ձև № 59) և ներքև՝ ⚭ (տե՛ս ձև № 61): Տ. 20 մմ, ք. 3,40 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15112: Wroth, 83, № 130, pl. XVI, № 11; Morgan, 267, № 114, pl. XII, № 10; Sellwood, 135.
119. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված այլ կնիքներով: Պատկերները և արձանագրությունները նման են նախորդ օրինակներին: Մենագիրը՝ ⚭ № 62: Տ. 20 մմ, ք. 3,65 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/49: Wroth, pl. XVI, № 11; Morgan, pl. XII, № 11; Sellwood, 135.
120. Նույնը, բայց այն տարբերություններ միայն, որ Օրոդեսի գլխի մոտ նշված են երկու փոքր աստղեր, դրանցից մեկը առջևում, արքայի ճակատի մոտ, իսկ մյուսը հետևում՝ կիսալուսնի տակ: Բ կողմ. գահին բաղմած Արշակի թիկանքին նշան՝ † (տե՛ս ձև № 63): Խորագիրը վերևում երկու աստղով՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΒΑΣΙΛΕΩΝ, աջից՝ Α-ΡΣΑΚ[ΟΥ] ներքևում երկու աստղով՝ ΕΥΕΡΓΕΤ[ΟΥ] || ΔΙΚΑΙΟΥ, ձախից՝ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ || ΦΙΛΕΛΑΗΝ[ΟΣ]: Արքայի ծնկների դիմաց, աղեղի տակ փակագիր՝ π (տե՛ս ձև № 54): Տ. 21 մմ, ք. 3,81 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 27824/50: Wroth, 90, № 189, pl. XVII, № 10; Petrowicz, taf. XI, № 11; Morgan, 267, № 119, pl. XII, № 14; Sellwood, 139.

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն

ԱՐՏԱՇԵՍՅԱՆ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Ր Ծ Ա Թ

121. Տիգրան II Մեծ (95—55), տեսրադրախմտ:

Ա կողմ. Տիգրանի կիսանդրին, դեմքը դեպի աջ, գլխին թագ, զարդարված ութթևանի աստղաձև նշանով՝ կողքերին մեկական արծիվ:

Արքայական ժապավենը հանդացված է գլխի հետևի մասում և ծայրերը ազատ արձակած իջնում են ստերին: Թաղի ներքևից միացված են ականջակայր և վզկայր, երևում է արքայական ծիրանին, ամրացված այ տոփն և մանյակը պարանոցի վրա: Հայոց արքայի այս զիմանկարը վերցված է երկարավուն հատիկներից կազմված շրջանակի մեջ, ըստ որում այդ հատիկներից չտրաքանջուրն իր ծայրին տնի մեկ փոքրիկ գնդածե կարգ: Բ կողմ. Անտիոք քաղաքի աստվածուհու արձանը, նստած բարձրաթխան վրա, զիրքը դեպի աջ, գլխին բրդածե թագ, ստերից մինչև ոտները ծիրանու մեջ, այ ձեռքին արձավենու ճյուղ, սաքերի տակ Արոնտեսս դեպի անձնավորումը՝ լողացող մարդու կերպարանքով, հանդիպահայաց, ձախ ձեռքը ուղղված է առաջ, աջը՝ ներքև: Խորագիրը գլցահատ առջևում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ Թիկանքին՝ ΤΙΓΡΑΝΟΥ: Մենագրերը, Արոնտեսսի գլխավերևում * (տե՛ս ձև № 64), սաքերի մոտ՝ ρ (տե՛ս ձև № 65): Շրջանակը դափնեպսակած է: Տ. 25 մմ, ք. 15,15 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 16115: Head, 772; BN, 215, № 24; Petrowicz, 190, pl. XXV, № 6.

122. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Այս օրինակի վրա նույնպես չեն արտահայտված արքայական խուլքի ճառագայթածե կլուստները, որոնցով ավարտվում է այն վերևում: Պատկերատիպի այդ մասը դուրս է մնացել դրամի կտրակից և չի ապօրինի: Մենագրերը աստվածուհու բոնած արձավենու ճյուղի տակ՝ †, Արոնտեսսի սաքերի մոտ՝ ρ (տե՛ս ձև № 66): Տ. 27 մմ, ք. 14,99 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 18215/11: Պատկերան, № 8:

123. Նույնը, բայց գրախումա՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ գրաթխամբ: Ա կողմ. կետավար շրջանակի մեջ Տիգրանի կիսանդրին, առնական ու խրոխտ զիմագծերով, դեպի աջ, գլխին հայոց թագը, վերևում ավարտված հինգ սրածայր ճառագայթներով, իսկ ներքևում երկար վզկալով և ականջակալով: Ճակատին ամրացված է արքայական ժապավենը, հանգուցված ծածրակին: Ժապավենի ծայրերն ազատ իջնում են թիկանքին: Խուլքի կենտրոնական հատվածը զարգարված է արևի ու նրա կողքերին նշված մեկական արծիվների պատկերներով: Արքայական ծիրանու ծայրերը երևում են այ տոփն, իսկ պարանոցին՝ մանյակների երկու շարք: Բ կողմ. կենտրոնում, եռաստիճան բարձրաթխան վրա բողմած քաղաքի զիցահին՝ բարձր բրդածե թագը գլխին: Քաղաքամայրը ողջ մարմնով, սաքերից մինչև ստերը քողարկված է ծիրանու մեջ, աջով բռնել է արձավենու ճյուղ, իսկ սաքերի տակ մարգարային կերպարանքով անձնավորված է հոսող գետը, լողալու գիրքով, կուրծքը դուրս, հանդիպահայաց, գլխին զարդածե նշան, ձախը մեկնել է առաջ: Խորագիրն աստվածուհու հայացքի զիմաց՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ըստ որում Α և Ε տառերը միահյուսված են, թիկանքին՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΤΙΓΡΑΝΟΥ: Մենագրերը. կենտրոնում՝ ΕΑ, ջրի աստվածուխան գլխավերևում՝ Α և սաքերի տակ՝ ΞC: Տ. 20 մմ, ք. 4,11 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/51: BN, 215, № 24; Gardner, 104, № 13, pl. XXVII, № 8; Head, 772—3; Petrowicz, 190, taf. XXV, № 6: Պատկերան, № 8:

124. Նույնը, ինչպես նախորդը, գրախմա, բայց ջրի աստվածուծյան գլխավերևում, ինչպես նաև ուրբերի տակ նշաններ չեն պահպանվել: Սորա-գիրը նույն պատմությունումը. աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΤΙΓΡΑΝΟΥ, ըստ որում ստանց տառերի միասնաստվածուն: Իրվագ-ված տարբեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 4,00 գր., կ. 1, 2, ՀՊԹ, № 17824/52:
125. Նույնը, ինչպես նախորդը, գրախմա, բայց գրվագված տարբեր կնիք-ներով: Ջրի աստվածուծյան գլխավերևում նշված է շ մենագիրը: Սո-րագիրն աջից ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ըստ որում լողացող կնոջ պարզած ձեռքով ընդհատված է արդ բառի վերջին վանկը, իսկ ձախից երկու տողով՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΤΙΓΡΑΝΟ(sic) ձևով: Տիգրանի գիմանկարը զրոշմած է գրամի ուռուցիկ մակերեսի վրա, իսկ հակառակ կողմը զոգավոր է: Տ. 20 մմ, ք. 3,82 գր., կ. 1, 2, ՀՊԹ, № 18215/10:
126. Նույնը, ինչպես նախորդը, գրախմա, բայց գրվագված տարբեր կնիքնե-րով: Կենտրոնական մենագիրը գիցուհու առջև՝ C.A: Սորագրի ΒΑΣΙ-ΛΕΩΣ բառի առաջին տառը չի սպվել, ջրի աստվածուծյան գլխավերև-վում նշված են՝ H, իսկ ներքևում՝ ΞC գրերը: Տ. 19 մմ, ք. 4,17 գր., կ. 1, 2, ՀՊԹ, № 17824/53: Պտուկեան, № 10:
127. Նույնը, ինչպես նախորդը, գրախմա, բայց գրվագված տարբեր կնիքնե-րով: Քաղաքամոր արձանի առաջ նշված է Γ.A մենագիրը, իսկ ջրի աստվածուծյան տակ՝ ΞC, որիչ մենագրեր չկան: Ինչպես Տիգրանի գիմանկարի ու արքայական զարդարանքների, այնպես էլ գիցական կերպարների և խորագրերի արտահայտման մանրամասնություններով առավել հստակ պահպանվածուծյան հագվագյա տ օրինակ: Տ. 20 մմ, ք. 4,15 գր., կ. 1, 2, ՀՊԹ, № 15119:
128. Նույնը, բայց տետրադրախմա՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ գրությամբ: Ա. կողմ. Տիգրանի կիսանդրին, նույն ձևով, ինչպես նախորդ օրինակնե-րում, սակայն առավել հստակ և արքայական զարդարանքների մանրա-մասնությունները հիանալիորեն պահպանված: Ի տարբերություն մյուս գրամների, այս չորեքդրամյանի վրա խուլրի կենտրոնական մասում պատկերված երկու արծիվները և նրանց միջև ութ թևանի աստղը վերց-ված են բուսական թելերից հյուսված ողողանկյուն շրջանակի մեջ: Ականջակալը երկարորեն ուղիղ ձգված է մինչև տառ, ըստ որում նրա և վզկալի երկզները զարդարված են մարդարտի հատիկներով: Սուլըր վերևում ավարտված է սղոցածև հինգ ժանիքով: Երիտասարդ գիմագծե-րով Տիգրանի այս բարձրաքանդակ գիմանկարը վերցված է բողբոջածև հատիկներից կազմված շրջանակի մեջ: Բ կողմ. պսակի մեջ պատկեր-ված է քաղաքամայր աստվածուհին, բրզածև թագը զլխին, նստած հինգ իրար վրա գրված քարերի վրա, յեպի աջ, մարմինը պարուրված է ծիրանու մեջ, աջ ձեռքում՝ արմավենու ճյուղ, սաքերի տակ՝ մերկա-մարմին կուլսի կերպարանքով գետի անձնավորումը, հանդիպահույաց, ձախ ձեռքը առաջ մեկնած, իսկ աջը՝ քաղաքամոր գահուլքի տակ: Սո-րագիրը աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΙΓΡΑΝΟΥ, նշան-

Կապադոկիա, Արիտարզան I, մ. թ. ա. 95—62 թթ.,
Արծաթ դրամ, մեծադրված 4×

Գրեյուհի Ռոման և առասպելական երկվորյակները, մ. թ. ա. II դարի Արծաթի դրամ, մեծացված 4X

Գրիգուհի Վեներան և Տրոյայի Հերոս Էնեասը, մ. թ. ա. 48 թ.:
Հոմերական դրամ, մեծացված 4X

Թագնի աստված Մարսը և մենամարտի տեսարան, մ. թ. ա. 95 թ.:
Հոտմեական դրամ, մեծադրված 4X

Գալիայի և Դիանայի պատկերումը, Ճ. թ. ա. 48 թ.,
Հռոմեական դրամ, մեծացված 4X

Արիսթյունը և Սիցիլիան պարտված, մ. թ. ա. 68 թ.:
Հոմեական դրամ, մեծացված 4X

Գեղեցկության դիցուհին և սիրո ճրհշտակը, մ. թ. ա. 46 թ.:
Հռոմեական դրամ, մեծացված 4X

Վեներան և Բշնամիները պարտված, մ. թ. ա. 47 թ., Գալլիա,
2. Կեսարի հաղթանակի ասիլը: Հռոմեական դրամ, մեծացված 4X

129. Արաավազդ II (56—34), դրախմա, թողարկված մ. թ. ա. 50—49 թթ.: Ա կողմ. պատկերված է Արտավազդը մինչև ուտերը, դեպի աջ, տակավին երիտասարդ տ նուրբ գիմագծերով: Գլխին հաշկական խուլրը նույն ձևով ու զարդարանքներով, ինչպես իր հոր՝ Տիգրան Մեծի ժամանակ (թեթևակի կոնաձև, վերևում հինգ ժանիք, կենտրոնում արևաձև նշան՝ երկու արծիպներ ձևով, ներքևում՝ ականջակալներ, վզկալ, ապարոշ), այն տարբերություններ սակայն, որ ականջակալները վեր են բարձրացված ու շրջված են իրար հակառակ ուղղությամբ, ճակատային մասում խաչաձևելով միմյանց: Սուլբի և նրա հետ միացված մասերի երկվները զարդարված են մարգարտի հատիկներով: Արքայի պարանոցին երեք շարք մանյակներ, ականջին՝ օղ, աջ ուսին հանգուցված է ծիրանին: Արտավազդի պատկերը վերցված է երկարավուն ուլունքներից կազմված շրջանակի մեջ: Բ կողմ. կենտրոնում երկանիվ մարտակառք, լծված չորս ձիերով, որոնք արշավում են դեպի ձախ: Մարտակառքը վարում է տղամարդու կերպարանքով մեկը, գլխին ճառագայթաձև պսակ: Արշավող ձիերի սանձի վրա պատկերված է ողջ հասակով հաղթանակի թևավոր աստվածուհին, ձեռքերի մեջ պսակ, որը մեկնում է մարտակառք վարողին: Սորագիրը. վերևից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ներքևում՝ երկու տողով՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΑΡΤΑΒΑΖ[ΔΟΥ]: Ձիերի առջևում փակագիր՝ ⸎ (տե՛ս ձև. № 67), իսկ հաղթանակի աստվածուհու թիկունքին տարեթիվը՝ ς, որը պետք է հասկանալ Արտավազդի թագավորության վեցերորդ տարին (— մ. թ. ա. մոտ 50—49 թթ.): Շրջագիծ չանի: Տ. 20 մմ, ք. 4,02 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 16022: BN, CCIV, № 43: Բաամաջեան, 37, № 15; BMC, 101, № 1, pl. XIV, № 2.

130. Նույնը, ինչպես նախորդը, դրախմա, նույն տարեթիվով, լայց դրվագված ալ կնիքներով: Ա կողմ. Արտավազդի կիսանդրին ամբողջությամբ հար և նման է առաջինին: Այս օրինակի վրա սակայն, առավել հոտակ պահպանված են նրա արքայական ծիրանու հանգուցը, պարանոցի երեք շարք մանյակները, ականջի օղը, խուլրը՝ վերևում իր հինգ ժանիքաձև ճառագայթներով: Լավ չեն երևում՝ ականջակալների շրջվածքը ճակատային մասում և արքայական ժապավենի հանգուցը, ինչպես նաև տեղ-տեղ կտրված են երիզափակ շրջանակի ուլունքներ: Բ կողմ. մարտակառք վարողը ներկայացված է սոնական կերպարանքով, գլխին պսակ՝ երկու ճառագայթաձև նշաններով, ձախով լսնել է երկանիվ մարտակառքի չորս ձիերի սանձը, իսկ աջը պարզել է առաջ, որի վրա կանգնած է դեպի իրեն եկող հաղթանակի թևավոր աստվածուհին: Ձիերի գլխավերևում նշված է ς գիրը, իսկ առջևում՝ փակագիրը, որը մի փոքր գուրս է մնացել դրամի եզրից (տե՛ս ձև. № 67): Սորագիրը պահպանվել է ավելի լավ, մարտակառքի վերևում՝ [ΒΑ]ΣΙΛΕΩΣ, ներքևում՝ երկու տողով՝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΤΑΒΑΖΔΟΥ: Շրջանակ չանի: Տ. 17 մմ, ք. 4,05 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/54: Պտուկեան, № 23:

Ա Ր Ժ ա թ

131. Մինրգատ VI Եվպատոր (120—63), տևորագրախմա, մ. թ. ա. 71 թ.: Ա կողմ. Մինրգատի գլուխը արքայական վարսակալով, դեմքով դեպի աջ: Բ կողմ. կենտրոնում եղջերու՝ ջուր խմելու դիրքով, նրա առջև՝ կիսալուսին և աստղաձև նշան: Սորագիրը վերևից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ներքևում՝ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ Ή ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ. Մենագիրը՝ ⸘ (տե՛ս ձև № 68): Տարեթիվը՝ ΚΚΣ (=226 թ. Պոնտական տոմարով=մոտ 71 թ. մ. թ. ա.), դաշտի ներքևում մենագիր՝ Α, այդ բոլորը ծաղիկներից ու տերևներից հյուսված պսակաձև շրջոնակի մեջ: Տ. 30 մմ, ք. 16,65 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 16106: Head, 501, № 8.

ԿԱՊԱՆՈՎԿԻԱՅԻ ԹԱԿԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա Ր Ժ ա թ

132. Արիարաք IV Եվսերես (220—163), դրախմա, մ. թ. ա. 197 թ.: Ա կողմ. Արիարաթի գլուխը՝ վարսակալով, ածիլված դեմքով, դեպի աջ: Բ կողմ. Աթենասը կանգնած դեպի ձախ, գլխին սաղավարտ, ձախ ձեռքի մոտ նիզակ ու վահան, աջով պահում է հաղթանակի աստվածուհուն: Սորագիրը. դաշտի աջ մասում՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախից՝ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ, ներքևում՝ ΕΥΣΕΒΟΥΣ. տարեթիվը՝ ΓΑ: Մենագիրը. Աթենասի ոտքերի առջև՝ ⸘ (տե՛ս ձև № 70), դաշտի ձախ եզրին՝ ⸘ (տե՛ս ձև № 69) Տ. 19 մմ, ք. 4,03 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/55: BMC, 31, № 6, pl. VI, № 2; Head, 750.

133. Արիարաք V Փիլոպատոր (163—130), դրախմա, տարեթիվը ջնջված: Ա կողմ. Արիարաթի գլուխը գանգրահեր, դեմքը դեպի աջ: Բ կողմ. Աթենասը կանգնած դեպի ձախ, գլխին սաղավարտ, ձախ ձեռքի մոտ նիզակ ու վահան, աջով պահել է հաղթանակի արձանիկը, հանդիպահալաց, պսակ մեկնելիս: Սորագիրը աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախից՝ ΑΡΙΑΡΑΘ(ΟΥ), ներքևում՝ ΕΥΣΕΒΟΥΣ. Աթենասի թիկունքում՝ Γ. առջևում մենագիր՝ ⸘ (տե՛ս ձև № 71): Տարեթիվը դուրս է մնացել եզրալին գծից: Տ. 17 մմ, ք. 3,55 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15108: BMC, 33, № 2, pl. VI, № 4; Head, 750.

134. Արիորարզան I (95—62), դրախմա, թողարկված մոտ 81 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Արիորարզանի գլուխը, դեմքը դեպի աջ: Բ կողմ. Աթենասը կանգնած, դեմքը դեպի ձախ, գլխին սաղավարտ, աջ ձեռքին՝ հաղթանակի արձանիկը պսակ մեկնելիս, ձախում՝ նիզակ ու վահան: Սորագիրը աջից՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ձախից՝ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ներքևում՝ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ.: Տարեթիվը՝ ΙΔ(—14=մոտ 81 թ. մ. թ. ա.): Երկու մենագիր, որից մեկը Աթենասի ոտքերի առջևում ⸘ (տե՛ս ձև № 72), մյուսը նրա թիկունքին՝ Μ: Տ. 16 մմ, ք. 4,60 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/56: BMC, 39, № 8, pl. VII, № 6.

135. Նույնը, բայց գրվագրված տարրեր կնիքներով: Տարեթիվը՝ ԿՆ (°)=17 (=78 մ.թ.ա.) Մենագիրը միայն Աթենասի սաքերի առաջ Զ (տե՛ս ձև №73): Խորագիրը նույն դասավորությունը ինչպես նախորդում, թեև գրերի կատարման որոշ տարբերություններ՝ ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] sic ΔΡΙΟΒΑΡ ΖΑΝ[ΟΥ] ΦΙΛΟΡΑΙΥ (sic). Դրամի երկու երեսներին շրջանակներ չկան: Տ. 17 մմ, ք. 3,80 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/57: Head, 751; BMC, 40.
136. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագրված տարրեր կնիքներով, ըստ որում Π երեսը կրկնակի հարվածի հետքով: Մենագիրը՝ Α (տե՛ս ձև №74), տարեթիվը՝ ΚΗ (°) (28=մ. թ. ա. մոտ 67 թ.): Խորագիրը նույն դասավորությունը՝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜ ΑΙΟΥ, ըստ որում վերջին բառը ներքևում կրկնված է: Տ. 17 մմ, 3,55 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, №15171:
137. Նույնը, բայց տարեթիվը չի պահպանել: Մենագիրը միայն Աթենասի սաքերի առաջ Χ (տե՛ս ձև №75): Խորագիրը նույն տեղադրվածությամբ, սակայն աստիճանաբար՝ ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΔΡΙΟΒΑΡΖΑ[ΝΟΥ] ΦΙΛΟΡΩΜ-[ΑΙΟΥ]. Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև կնիքները տարբեր են: Տ. 16 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/58:
138. Նույնը, բայց խորագրի վերջին տողը և տարեթիվը չեն պահպանվել: Մենագիրը՝ Թ (տե՛ս ձև №76): Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև կնիքները տարբեր են: Տ. 17 մմ, ք. 3,87 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, №15193: BMC, 40, №№ 21, 22; Head, 751.
139. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագրված տարրեր կնիքներով: Մենագիրը՝ Թ (տե՛ս ձև №76), տարեթիվը չի պահպանվել, խորագիրը ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛ[ΟΡΩ] ΜΑΙΟΥ, տեղ-տեղ շնչված: Տ. 17 մմ, ք. 3,72 գր., կ. ՀՊԹ, №17824/59:

ԿՐՍՏՈՖՈՐՆԵՐ ՊԵՐԳԱՄՈՆ ԵՎ ԷՓԵՍՈՍ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻՅ

Ա ռ ծ ա թ

140. Պերգամոն, տեարադրախմա, անտարեթիվ, I դ. մ. թ. ա.:
Ա. կողմ. ծաղիկներից ու տերեւներից հյուսված պսակ, կենտրոնում գլահաձև զամբյուղ՝ կիսաբաց կախարիչով, որից դուրս է գալիս օձը: Բ կողմ. կենտրոնում երկու օձ, որոնց միջև աղեղնաձև նշան, վրան մենագիր՝ Π (տե՛ս ձև №77) և ΑΡ գրերը: Դաշտի ձախ մասում մենագիր՝ ΠԷ (տե՛ս ձև №78), աջում՝ գալիստն, որին փաթաթված է մի օձ: Դրամի երկու կողմերին շրջանակներ չկան: Տ. 29 մմ, ք. 12,25 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, №16113: Head, 535; Zorapf, XXI, №4.
- 141 Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագրված տարրեր կնիքներով: Բ կողմ. կենտրոնական մենագրի վրա նշված է ΜΗ գրերը: Մանրամաս-

նությունները ինչպես նախորդում: Տ. 26 մմ, ք. 11,90 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15138:

142. Նույնը, ինչպես նախորդը, նույն մենագրերով՝ ԸԴ ԸԵ (տե՛ս ձև № 77, 78), բայց կենտրոնական մենագրի վրա ԴԻ տառերը: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, թեև կնիքները տարբեր են: Տ. 26, ք. 11,75 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 16027:

143. Նույնը, ինչպես նախորդը, երկու մենագրով և ԴԻ տառերով, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 25 մմ, ք. 11,90 գր., կ. |, ՀՊԹ, № 17824/60:

144. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված այլ կնիքներով: Մենագրերը տե՛ս ձև № 77 և 78 և տարբերակ ԿՐ տառերը: Դրամի երկու կողմերին շրջագծեր չկան: Տ. 27 մմ, ք. 12,16 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 28215/8:

145. Պերգամոն, տետրադրախմա՝ Գ. Պալլսերի անունով (55—54): Ա կողմ. ծաղիկներից ու վարդերից հյուսված պսակի մեջ պատկերված է գլանաձև զամբյուղ՝ կիսարաց կափարիչով, որից դուրս է գալիս օձը: Բ կողմ. կենտրոնում երկու օձեր հանդիպահայաց, նրանց միջև աղեղնաձև նշան: Խորագիրը վերևից յատինատառ, երկու տողով՝ CPVLCHE[R] | PRO. COS. ներքևում, հունաստան՝ ΜΗΝΟΔΩΡΟς, Դաշտի ձախ մասում մենագիր՝ Թ (տե՛ս ձև № 79), իսկ առջևում՝ գալիսոն՝ փաթակաված օձով: Դրամի երկու կողմերին շրջանակներ չկան: Տ. 26 մմ, ք. 12,20 գր., կ. ., ՀՊԹ, № 16114:

146. Էփեսոս, I դար մ. թ. ա.: Ա կողմ. ծաղիկներից ու տերևներից հյուսված պսակի մեջ պատկերված է մի կողով, որից դուրս է գալիս օձը: Բ կողմ. երկու օձեր հանդիպահայաց, նրանց միջև ծաղկաձև զարդանշան, վերջինս աջ կողմից վերցված է ուղղանկյունաձև կիսաշրջանակի մեջ: Վերևում երկու եղջյուրներ, որոնց ներքևի, իրար միացած ծալրերից դեպի վեր է խոյացել ու առավել բարձր կենտրոնական դիրք գրավել ցորենի հասկի նմանությամբ մի բուսական զարդ: Այս ողջ պսակերի կողքերին ձախից՝ ΕΦΕ, իսկ վերևում՝ ΕΖ դրերը, աջից՝ վառվող ջահ: Դրամի երկու կողմերին շրջանակներ չկան: Տ. 27 մմ, ք. 12,25 գր. կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/61:

147. Նույնը, ինչպես նախորդում, Էփեսոս, տետրադրախմա, նույն պատկերատիպով, առանց շրջագծերի, բայց դրվագված այլ կնիքներով: Բ կողմի ձախ մասում նշված է՝ ΕΦΙ, որի վրա՝ ΕC դրերը: Տ. 28 մմ, ք. 12,20 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 18215/9:

ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա ը ծ ա թ

148. Հում, անանուն և անտարեթիվ դենար, 167—155 թթ.:

Ա կողմ. կենտրոնում Ռոմա աստվածուհու գլուխը՝ թևավոր սաղավար-

տով, զեմքով զեպի աջ: Գլխի հետևամ՝ X: Բ կողմ. երկու հեծյալները՝ ոազմի հագուստներով, նիզակները ձեռքերին՝ զեպի աջ: Ներքևում հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ ROMA: Շրջանակը մաշված է: Տ. 20 մմ, ք. 3,50 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15166: Grueber, I, 55, №457, pl. XVI, № 5: Վերագրում է 217 - 197 թթ.: Sydenham, 28, № 263: Վերագրում է 167 - 155 թթ.: Babelon, I, 39, № 2. Համարում է թողարկված 217 թվականին:

149. Հում, Գ. Գելլիուս, գեներ, 135 - 134 թթ.:

Ա կողմ. դափնեպսակի մեջ Ռոմայի գլուխը սաղավարտով զեպի աջ, հետևում՝ X: Բ կողմ. քառաձի մարտակառքի վրա Մարսը և ներևոր արշավում են զեպի աջ, ներքևում խորագիր՝ CN. GEL. ROMA: Տ. 19 մմ, ք. 3,80 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 18215/12: Sydenham, 50, № 434: Grueber, I, №918: Babelon, I, № 1.

150. Հում, Գայուս Ալբիուս Գեմինուս, գեներ, 119—110 թթ.:

Ա կողմ. Ռոմա աստվածուհու գլուխը թևավոր սաղավարտով, զեմքով զեպի աջ, առջևում ջնջված նշան, հետևում՝ GEM: շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Մարսը ոազմի ավարտով, զեպի աջ արշավող քառաձի մարտակառքի վրա, ձիերի սանձը բռնած, գլխին սաղավարտ, ձեռքին՝ նիզակ ու վահան: Ձիերի ստքերի միջև՝ C. ABVRI, ըստ որում A և B, ինչպես նաև V և R գրերը հյուսված են միասին, մենագրի ձևով, ներքևում՝ ROMA: Շրջանակը գծավոր ու տեղ-տեղ մաշված: Տ. 19 մմ, ք. 3,72 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15167: Grueber, I, № 999: Համարում է թողարկված Հումում 124—103 թթ.: Sydenham, 60 № 490; Babelon, 94, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 129 թվականին:

151. Հում, Տիտուս Կլոուլիուս, գեներ, մ. թ. ա. 110 թ.:

Ա կողմ. Ռոմայի գլուխը թևավոր սաղավարտով, զեմքով զեպի աջ: Գլխի հետևում՝ պսակ, ներքևում՝ ROMA, շրջանակը կետավոր, Բ կողմ. հաղթանակի թևավոր աստվածուհին երկձի մարտակառքի վրա, զեպի աջ: Ձիերի ստքերի միջև ցորենի հասկ, ներքևում հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ T. CLOVLI. Շրջանակը գծավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,83 գր. կ. ←, ՀՊԹ, № 17824,62: Grueber, I, 165, № 1079, pl. XXIX, № 5; Sydenham, 63, № 516. Համարում է թողարկված Հումում մ. թ. ա. 110 թ.: Babelon, I, 360, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 119 թվականին:

152. Բտալիա, Մարկուս Կլավիուս, գեներ, 107 թվական:

Ա կողմ. Ռոմայի գլուխը սաղավարտով, զեպի աջ, հետևում գենարի նշանը՝ X: Սորագիրը՝ M. CIPI M. F. Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. հաղթանակի թևավոր աստվածուհին երկձի մարտակառքի վրա, աջ ձեռքում արմավենու ճյուղ, ձախում՝ ձիերի սանձը, ուղղությունը աջ, ձիերի ստքերի միջև նավի զեկ և հորիզոնական գիծ, որից ներքև՝ ROMA: Շրջանակ չունի: Տ. 16 մմ, ք. 3,87 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/63: Grueber, II, 271, № 522, pl. XCIII, № 13; Sydenham 72 № 546: Վերագրում է 99—94 թթ. մ. թ. ա., կտրված իտալական անորոշ փողերանոցում: Babelon, 341, № 1 (մ. թ. ա. 94 թ.):

153. Հոռոմ, Քլիմառուս (Մարկիոս) Ֆիլիստուս, *գենար, 125—120 թթ.*
Ա կողմ. Ռոմայի գլուխը սաղավարտով դեպի աջ, հետևում նշան՝ X: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. ձիավոր սաղմի հագուստով, արշավում է դեպի աջ, ձեռքին երկարավուն նիզակ, թիկունքում թողած մակեդոնական սաղավարտ, ձիու ոտքերի միջև խորագիր՝ Q. PILIPVS, սրի տակ հորիզոնական գիծ, ներքևում՝ ROMA: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,95 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 27824/64: Babelon, II, 186, № 11, թողարկված 109 թվականին: Grueber, I, 175, № 1144, pl. XXIX, № 18: Վերագրում է մ. թ. ա. 95—94 թվականներին, գրվագված Հոռոմում: Sydenham, 56, № 417.
154. Իտալիա, Գենյուս (Կոռնելիոս) Բլազիո, *գենար, մ. թ. ա. 105 թ.:*
Ա կողմ. Սկիպիոն Աֆրիկացու գլուխը սաղավարտով, գեպի աջ, պարանոցի հետևում՝ վեցթևանի աստղիկ, առջևում խորագիր՝ [GN.BLA]SIO. GNF. Շրջանակ չունի: Բ կողմ. պատկերված է երեք մարդկային կերպարանք, ամբողջ հասակով, կենտրոնում Յուպիտերը, առավել բարձր, աջ ձեռքում երկար գավազան՝ ձախում խորհրդանշան՝ շանթ, նրա կողքին աչից՝ Յունոնան գայիտոնով, իսկ ձախից՝ Միներվան, որը աջ ձեռքով պսակ է բարձրացրել և ձախով բռնել գայիտոն: Ներքևում, գծի տակ՝ ROMA: Շրջանակ չունի: Տ. 19 մմ, ք. 3,75 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15182: Babelon, I, 396, № 19: Վերագրում է 99 թ. մ. թ. ա.: Grueber, II, 295, № 621, pl. XCIV, № 17: Համարվում է թողարկված Իտալիայում՝ մ. թ. ա. 91 թվականին: Sydenham, 75, № 561a.
155. Հոռոմ, Տիտուս Մալլիոս և Ապպիոս Կլավդիոս, *գենար, 106 թ. մ. թ. ա.*
Ա կողմ. Ռոմայի գլուխը կատարավոր սաղավարտով, դեմքը դեպի աջ, պարանոցի հետևին՝ պոսիաձև նշան, շրջանակը կետերից, թեև հիմնականում շնչված: Բ կողմ. Վիկտորյան երեք ձիերով լծված արշավող մարտակառքի վրա, դեպի աջ, ներքևում հորիզոնական գիծ, որի տակ խորագիր՝ T.MAL.AP CL.Q[VR], ըստ որում MAL և VR ներկայացված են մենագրի ձևով: Շրջանակը չի պահպանվել: Տ. 17 մմ, ք. 3,84 գր., կ. ←, ՀՊԹ, № 16024: Babelon, I, 347, № 3. Վերագրում է մ. թ. ա. 99 թ.: Grueber, I, 290, № 1293, pl. XXX, № 23. Համարում է մ. թ. ա. 91 թ.: Sydenham, 78, № 570a.
156. Հոռոմ, Ապպիոս Կլավդիոս և Տիտուս Մալլիոս, *գենար, 106 թ. մ. թ. ա.:*
Ա կողմ. Ռոմայի գլուխը թևավոր ու կատարավոր սաղավարտով, պարանոցի հետևում զարդանշան, շրջանակը գծային: Բ կողմ. Վիկտորյան երեք ձիերով արշավող մարտակառքի վրա, ողողիթյունը դեպի աջ: Ներքևում հորիզոնական գիծ, խորագիրը՝ AP. CL.T.MAL.Q[VR]: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3, 60 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/65: Grueber, I, 199, № 1290, pl. XXX, № 22: Համարում է թողարկված Հոռոմում և վերագրում է մ. թ. ա. 91 թվականին: Babelon, I, 347, № 2, մ. թ. ա. 99 թվական: Sydenham, 78, № 570.

157. Հոռոմ, Քլիմառուս [Միևուցիոս] Թերմուս, *գենար 96—95 թթ.:*

Ա կողմ. Մարտի գլխի սահմանարտով, կատարին փետրավոր զարդ, գեմքը գեպի ձախ, շրջանակը մանր գծիկներով: Բ կողմ. երկու սահմաններ վաճաճներով ու սրերով կռվում են իրար դեմ, նրանցից մեկի սաքերի առկ ծնկաչոք ընկած է մի գինյոր՝ ձեռքին սար և վաճաճ: Ներքևում հորիզոնական գիծ, սրից ներքև՝ Q.THERM.MF, ըստ որում TIII և MF գրերը ներկայացված են մենագրի ձևով: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,74 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/66: Grueber II, 302, № 653, pl. XCV, № 14: Վերագրում է 90 թվականին, թողարկված Իտալիայում: Babelon, II, 235, № 19 (մ. թ. ա.): Sydenham, 82, № 592, pl. 19.

158. Հյուսիսային Իտալիա, Մարկուս Լուցիլիուս Ռուֆուս, գեներ, 100—95 թվականներին:

Ա կողմ. Ռոմայի գլխի կատարավոր ու թևավոր սահմանարտով, գեմքով գեպի աջ, պարանոցին մանյակ, հետևում՝ PV: Շրջանակը արմավենու պսակով: Բ կողմ. Վիկտորյան երկձի արջավուզ մարտականքի վրա, ուղղաթյունը աջ, վերևում՝ RVF, ներքևում՝ M. LVCILI: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,75 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/67: Grueber, I, 224, № 1613, pl. XXXI, № 21: Վերագրում է մ. թ. ա. 90 թվականին, գրվագված Հոմ: Babelon, II, 150, № 1, թողարկված է մ.թ.ա. 89 թվականին: Sydenham, 84, № 59.)

159. Հուլ, Լուցիուս (Ապպուլիուս) Սաուսրնիուս, գեներ, 100—97 թթ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. Ռոմայի գլխի թևավոր ու կատարավոր սահմանարտով, գեմքով գեպի ձախ: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Սատուրնը քառաձի մարտականքի վրա, գեպի աջ նրա դեմքի առաջ նշան՝ X, ներքևում՝ L. SATVRN, շրջանակը կետավոր: Տ. 18×19 մմ, ք. 3,86 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 15105: Grueber, I, 217, № 1520, pl. XXXI № 14, այն տարբերությունը, որ ներկա օրինակում X գրի վրա մի խոշոր կեա կա և համարում է թողարկված Հոմում՝ մ. թ. ա. 90 թվականին: Babelon, 208, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 104—94 թթ.: Sydenham, 80, № 578.

160. Հուլ, Մարկուս Պորցիուս Կատո, գեներ, 93—91 թթ.:

Ա կողմ. կանացի գլխի կիսադեմ, գեպի աջ, պարանոցի հետևում՝ ROM (ըստ որում M և A գրերը միահյուսված), ներքևում M.CATO (A և T գրերը միահյուսված ձևով): Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. թևավոր հաղթանակը նստած բազկաթողին, գեպի աջ, ձախ ուրին արմավենու ճյուղ, աջ ձեռքում՝ ծաղկեպսակ, որը մեկնել է առաջ: Ներքևում, հորիզոնական գծի տակ՝ VICTRIX: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,99 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 15178: Grueber, II, 303, № 657, pl. XCV № 15: Վերագրում է մ. թ. ա. 90 թ., թողարկված Իտալիայում: Babelon, 371, № 5: Վերագրում է մ. թ. ա. 101 թվականին: Sydenham 83, № 596.

161. Հյուսիսային Իտալիա(°), Լուցիուս Ռորիուս Բալբուս, գեներ, 100—95 թվականներին:

Ա կողմ. Յունոնայի գլխի, այծենավոր, գեմքով գեպի աջ: Գլխի հետև-

վում՝ I.S.M.R. Բ կողմ. մի համկու ցուլ, հենված կտին ոտքերի վրա, պատրաստվում է թռչել գեպի աջ: Վերևում՝ Q, ներքևում՝ L. THORIVS և հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ BALBVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3.82 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15100: Grueber, I, 226, № 1633, pl. XXXI, № 22: Վերագրում է մ. թ. ա. 90 թ., դրվագված՝ Հոմոմ: Babelon, II, 488, № 1. Վերագրում է մ. թ. ա. 94 թվականին:

162. Իտալիա, Ալլուս(Պուստումիուս) Ալբիուս, գենար, 92—91 թվականների: Ա կողմ. Գիանայի գլուխը սապովարտով, դեմքը գեպի աջ, թիկունքից երևում են ազեղի և կապարճի ծալքերը, պարանոցին մանյակ, աջ ուսին հագուստը ծալված է, որի տակ՝ ROMA. Բ կողմ. երեք ձիավորներ, գլուխներին սապավարտ, նիզակներով ու վահաններով արշավում են գեպի աջ, ուր տոչևում վար է թեքված մարդկային մի կերպարանք: Ձիերի գլխավերևում գինձորական նշաններ, ներքևում՝ հորիզոնական գիծ, որի տակ խորագիր՝ A. ALBINVS S.F.(A և I. զրեքը փակագրի ձևով): Շրջանակը դժավոր: Տ. 18×19 մմ, ք. 3,85 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 16136: Grueber, II, 309, № 713, pl. XCVI, № 11: Համարում է թողարկված հյուսիսային Իտալիայում՝ մ. թ. ա. 89 թվականին: Babelon, II, 379, № 4: Վերագրում է մ. թ. ա. 89 թվականին: Sydenham, 88, № 613.

163. Իտալիա, Լուցիուս Կալպուռնիուս Պիզո Փուսզլի, գենար, 90—89 թվականներ: Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխը պսակով, երկար, մինչև ականջները հասնող փունջ—փունջ հյուսված վարսերով, գեպի աջ, հետևում ↓, XXXXIII: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. սուրացող ձիավոր՝ արմավենու ճյուղը ուսին, գեպի աջ, վերևում՝ CXXIII, ներքևում՝ L. PISO.FRVGI, իսկ վեջինիս տակ մենագիր՝ RA (տե՛ս ձև № 80): Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք., 3.74 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15109: Grueber, I, 259 №№ 1928 և 1934, pl. XXXIII, № 13: Թողարկված է Իտալիայում (օժանդակ փողերահոս) մ. թ. ա. 88 թվականին: Babelon, I, 289—298, այս աիպը չունի, թեև ընդհանրապես վերագրում է մ. թ. ա. 89 թվականին: Sydenham, 99, № 661, pl. 20.

164. Նույնը, բայց Ապոլլոնի գլխավերևում թվական չկա, պարանոցի գիմաց՝ H, իսկ Բ կողմում, ձիավորից վերև՝ R (°), խորագիրը՝ ...PISO FRVGI, մենագիրը չի պահպանվել: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում. Տ. 18 մմ, ք. 3,68 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15172: Grueber, I, № 2067, pl. XXXIV, № 7: Sydenham, 100, № 664 (J): Թողարկված է Իտալիայում՝ մ. թ. ա. 90—89 թվականներին: Babelon, I, 289—298, այս աիպը չունի, թեև ընդհանրապես վերագրում է մ. թ. ա. 89 թվականին:

165. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց Ապոլլոնի գլխի հետևում վերևից ներքև նշված են երեք կետեր, այլ նշաններ չկան: Բ կողմում ձիավորից վերև նշված է T ստոր: Խորագիրը՝ L.PISO.FRVG, փակագիր կամ այլ նշան

չկա: Տ. 17 մմ, ք. 4,00 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/68: Grueber, I, 272, № 2095f, № 2097: Ա. կողմի համար և № 2103 ըստ Բ կողմի, pl. XXXIV № 10: Sydenham, 100, № 664: Թողարկված է մ. թ. ա. Իտալիայում (օժանդակ փողերանոց) 90—89 թվականներին:

166. Նույնը, բայց ալի տարրերաթվամբ, որ Ա. կողմում, Ապոլլոնի գլխավերևում՝ X, իսկ պարանոցի դիմաց՝ G: Բ կողմ. ձեռնարկից վերև, ձախ ուղղված սլաք, կոթին երկու օղակ: Սորապիրը՝ L.PISOFRVGI, ներքևում՝ F, փակադրեր կամ այլ նշաններ չկան: Տ. 17 մմ, ք. 3,86 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/69: Grueber, I, 268, № 2041, pl. XXXIV, № 3: Sydenham, 102, № 670d: Թողարկված է Իտալիայում (օժանդակ փողերանոց) 90—88 թվականներին:

167. Հռոմ, անանուն զենար՝ թողարկված 85—84 թվականներին: Ա. կողմ. պատանի Յուպիտերի գլխարկ (Vejovis)՝ զարդարված գալի-նեպասակով, դեմքը դեպի աջ, շրջանակը կետաշար: Բ կողմ. Յուպիտերն արջավուղ քառաձի մարտակառքի վրա, աջ ձեռքում շանթ, ձախում՝ ձիերի սանձը դեպի աջ, ներքևում՝ հորիզոնական դիմ, գիր կամ սրէ է նշան չկա: Շրջանակը խոշոր կետերով: Տ. 17 մմ, ք. 3,85 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/70: Grueber, I, 335, № 2622, pl. XXXIX, № 15: Համարում է դրվագված Գարգիլիուս, Օգուլնիուս և Վերգիլիուս կառավորիչների օրոք՝ մ. թ. ա. 84 թ.: Sydenham, 114, № 723, 85—84 թվականներին Իտալիայում թողարկված զենար:

168. Նույնը, անանուն զենար՝ թողարկված Հռոմում, 84 թ.: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց տարրեր կնիքներով դրվագված: Տ. 18 մմ, ք. 3,95 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/71: Grueber, I, № 2622: Sydenham, № 723: Վերագրում է 85—84 թվականներին:

169. Նույնը, անանուն զենար՝ թողարկված Հռոմում 84 թ. մ. թ. ա.: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց դրվագված այլ կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 3,62 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/72: Grueber, I, № 2622, pl. XXXIX, № 15: Sydenham, 114, № 723. Նշում է, որ այս կարգի զենարները թողարկվել են Հռոմում և Իտալիայի օժանդակ գրամատներում՝ մ. թ. ա. 85—84 թվականներին:

170. Հռոմ, Գայուս Մամիլիուս Լիմետանուս, զենար, 82—81 թվականներին: Ա. կողմ. Մերկուրիուսի դեմքը դեպի աջ, տափակ գլխարկով, որը վերևից զարդարված է երկու թռչնաձև թևերով, թիկունքին խողաղութիան գալիստոնը (կապուցի), նրա վրա 1 դիրը: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Ողիսեսը ամբողջ հասակով, ասին թիկնոց, ցուպը ձեռքին, դեպի աջ, ներքևում շունը կանգնել է տիրոջ դիմաց: Սորապիրը առջևում՝ LIMETAN (T և A գրերը միահյուսված), հետևում՝ G. MAMIL: Այս բոլորը վերցված են կետավոր շրջանակի մեջ: Դրամի եզերքը ատամնավոր կտրվածքով: Տ. 20 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/73: Grueber, I, 343, № 2722, pl. XI, № 9 (տարրերակ մ. թ. ա. 83 թ.):

Sydenham, 119, № 741, pl. 21. *Թողարկված է Իտալիայում (օժանդակ փողերանոց) 82—81 թթ.*: Babelon, II, 173 № 6. *Վերադրում է մ. թ. ա. 84 թվականին*:

171. Հում, Պուրլիուս Կոնպուսիուս, գենար, 82—81 թվականներին:

Ա կողմ. Ապուլյունի գլուխը պսակով զարդարված, գեմքը դեպի աջ, հետևում՝ պալիսոն, շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. արջավոյ ձիավոր, նիզակը ձեռքին, դեպի աջ, թիկունքին՝ LXXXVIII, ներքևում՝ հորիզոնական գիծ, որի տակ խորագիր՝ P. CREPVS, շրջանակը չի պահպանվել: Տ. 17 մմ, ք. 3,78 գր., կ. 4, ՀՊԹ, № 17824/74: Grueber, I, 339, № 2667, pl. XL, № 5, մ. թ. ա. 83 թ.: Sydenham, 118, № 738, Համարում է թողարկված Հոմում, 82—81 թթ.: Babelon, I, 441, № 1. Վերադրում է մ. թ. ա. 84 թվականին:

172. Հում, Լ. Յենգուրիուս, Պ. Կոնպուսիուս և Կ. Լիմեաուս, գենար, 82—81 թվականներին:

*Ա կողմ. Վենետիկի կիսանդրին, գեմքը դեպի աջ, ճակատին պսակ, վարսերը սանրված ու ամփոփված զլխի հետևում, որի վրայով անցնող քուր ծածկում է նաև ուսերը, պարանոցին՝ մանյակ, ականջին՝ օղ: Խորագիրը՝ L. CENSORIN: Շրջանակը չի պահպանվել: Ա կողմ. Վենետիկի կիսանդրին, գեմքը դեպի աջ, ճակատին պսակ, սլանում է դեպի աջ, վերևում՝] XII ներքևում՝ C. LIME|TA|, և հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ P. CREPVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 16 մմ, ք. 4,02 գր., կ. 4, ՀՊԹ, № 15184: Grueber, I, 336, № 2634, pl. XL, № 1, մ. թ. ա. 83 թ.: Sydenham, 117, № 736, pl. 21: *Թողարկված է Հոմում մ. թ. ա. 82—81 թթ.*: Babelon II, 196 XI № 27: *Վերադրում է մ. թ. ա. 84 թվականին*:*

173. Իսպանիա, Գ. Անիուս (Լուսիուս), Գ. Տարբլիաիուս, գենար, մ. թ. ա. 81—80 թթ.:

*Ա կողմ. Աննա Պերեննայի գլուխը՝ պսակազարդ, գեմքով դեպի աջ: Խորագիրը՝ ...N. PRO.COS.EX.SC]: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. Վիկտորյան կիսանդրին, գեմքը դեպի աջ, արմավենու ճյուղը աջում, ձախում՝ ձիերի սանձը, սղզուլթյունը դեպի աջ, վերևում XIII, ներքևում՝ Q. Խորագիրը չի պահպանվել, շրջանակը կետավոր: Տ. 16 մմ, ք. 3,70 գր., կ. 4, ՀՊԹ, № 15163: Grueber, II, 356, № 35, pl. C, № 8, բայց սարեթիվը այլ: Sydenham, 122, № 749: Babelon, I, 39 № 1: *Վերադրում է մ. թ. ա. 82 թվականին*:*

174. Իտալիա, Ավլուս Պոստումիուս Ալբինուս, գենար, մ. թ. ա. 79 թ.:

Ա կողմ. Իսպանիայի գլուխը դեպի աջ: Խորագիրը՝ HISPAN. Բ կողմ. տղամարդկային մի կերպարանք՝ ամբողջ հասակով կանգնած դեպի ձախ, բարձրացրել է աջ ձեռքը, նրա առջև արծիվ, իսկ թիկունքում՝ իշխանություն նշան՝ կապուցի ճիպոտների խուրձը (fascess): Նշանագրերը ձախից՝ A.ALBIN (A և L տառերը միանշույթից են), ներքևում POST.(A.F), աջից՝ S.N: Շրջանակը կետավոր, եզերքը ասամնավոր:

Տ. 19 մմ, ք. 3,95 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15164: Grueber, I, 352, № 2840, pl. XL, № 16: Համարում է թողարկված համում՝ մ. թ. ա. 82 թվականին (փողերանոց B): Babelon, II, 381, № 8: Վերագրում է մ. թ. ա. 74 թ.: Sydenham, 120, № 746, pl. 21.

175. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրված ալը կնիքներով: Տ. 19 մմ., ք. 3,85 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16125: Grueber, I, 352, № 2839, pl. XL, № 16: Sydenham, 120, № 746, pl. 21 (փողերանոց B): Համարում է թողարկված մ. թ. ա. 79 թվականին: Babelon, II, 381, № 8: Վերագրում է մ. թ. ա. 74 թ.:

176. Արևելք (Հռոմաստան կամ Փոքր Ասիա), Լուկիուս Կոսնելիուս Սուլլա, զինար, 82—81 թթ. մ. թ. ա.:

Ա. կողմ. Վեներայի դրոշը զարդարված պսակով, վարսերը ծոծրակին դնդաձև ամփոփված, պարանոցին մանյակ, դեմքը դեպի աջ: Նրա գիմաց թևավոր Նրեշտակ՝ արմավենու ճյուղը ձեռքին, կանգնած դեպի ձախ, ներքևում՝ L.SVLLA, շրջանակը կետերով: Բ կողմ. կենտրոնում սափոր, որի կողքերին սաղմի նշաններ և գուշակաթյան գավազան, վերևում՝ IMPER, ներքևում՝ ITERVM, շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,90 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824 75: Grueber, II, 460, № 3, pl. CX, № 3: Sydenham, 124, № 761: Babelon, I, 406, № 29: Վերագրում է մ. թ. ա. 87 թ.:

177. Արևելք (Հռոմաստան կամ Փոքր Ասիա), անանուն զինար, 85 թվական մ. թ. ա.:

Ա. կողմ. Վեներայի դրոշը գափնեպսակով, դեպի աջ, շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում առատաթյան գուլպե կղզյուրներ, մրգերով ա ծաղիկներով, ներքևում՝ Q: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17×19 մմ, ք. 3,82 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15099: Grueber, II, 464, № 18, pl. CX, № 12, մ. թ. ա. 81—80 թթ.: Sydenham, 123 № 755: Համարում է թողարկված Լ. Կոսնելիուս Սուլլայի օրոք, Արևելքում, մ. թ. ա. 85 թվականին: Babelon, I, 409, № 33: Վերագրում է մ. թ. ա. 82 թ.:

178. Իտալիա, Փայուս Նեխուս Բալբուս, զինար, 78—77 թվականներ:

Ա. կողմ. Յունոնայի դրոշը պսակազարդ, տիանջին՝ օղ, պարանոցին՝ մանյակ, դեմքը դեպի աջ, հետևում՝ S.C: Շրջանակը կետավոր, եզերքը կրտավածքներով բնդհասաված: Բ կողմ. Լիկատրյան եռաձի մարտակառքի վրա, դեպի աջ վերևում՝ CLXXII, ներքևում, դժի սակ՝ C. NAE.BA[LB] (A և E, ինչպես նաև A ու L գրերը միանյութաված են): Շրջանակը կետավոր, եզերքը՝ ատամնավոր. Տ. 17 մմ, ք. 3,77 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/76: Grueber, I, 370 № 2968, pl. XL1 № 4, (տարբերվում է միայն թվականով): Sydenham, 126, № 769b: Համարում է թողարկված 78—77 թվականներին Իտալիայում: Babelon, II, 248, № 6: Վերագրում է մ. թ. ա. 74 թ.:

179. Հռոմ, Մարկուս Վուլտեյուս, զինար, 76 թ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. Հերակլեսի գլուխը, առլուծավոր, դեպի աջ, գեմքը դուրս է մնացել գրամի մակերեսից: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում, ամբողջական տեսքով պատկերված է մի գալլ, հարձակվելու դիրքով, ձգված դեպի աջ, ոտքերի տակ հորիզոնական դիծ, ներքևում՝ M.VOL TEL.M.F.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,68 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/77: Grueber, I, 389, № 3158, pl. LXII, 2 մ. թ. ա. 78 թ.: Sydenham, 127, № 775, pl. 22: Համարում է Հռոմում մ. թ. ա. 76 թ. թողարկված: Babelon, II, 565, № 2: Վերագրում է մ. թ. ա. 88 թվականին:

180. Հոմ, Լուցիուս Պոնցիլիուս, դենար, 78 թ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. Յունոնայի գլուխը այծենավոր դեպի աջ, հետևում՝ S. C.: Շրջանակը կետավոր, եզերքը ատամնավոր: Բ կողմ. Յունոնան երկձի մարտակառքի վրա, աջ ձեռքում նիզակ ու վահան: Ձիերի ոտքերի տակ վիշապ, ներքևում դիծ և խորագիր՝ L. PROCILI.F: Շրջանակը ու եզերքը ինչպես Ա կողմում: Տ. 19 · 18 մմ, ք. 3, 95 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 15174: Grueber, I, 387, № 3150, pl. XLI, № 19: Sydenham, 126, № 772, pl. 22: Համարում է գրվագված իտալական նաճանդային փողերանոցում՝ մ. թ. ա. 87—77 թվականներին: Babelon, II, 386, № 2: Վերագրում է մ. թ. ա. 79 թ.:

181. Հոմ, Լուցիուս Լուկիետիուս Տոխ, դենար, 74 թ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. Նեպտունի գլուխը՝ դափնեպսակով, դեպի աջ, հետևում՝ հուստանի, գլխավերևում՝ IIIXT: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում սիրո թեկավոր հրեշտակը՝ Իելֆինի վրա, դեպի աջ, ներքևում խորագիրը երկու անգամ՝ L. LVCRET || TRIO: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,69 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/78: Grueber, I, 397, № 3265, pl. XLII, № 13, մ. թ. ա. 76 թիվ: Sydenham, 128, № 784 pl. 22: Համարում է թողարկված մ. թ. ա. 74 թ. Հռոմում: Babelon, II, 153, № 3: Վերագրում է մ. թ. ա. 74 թ.:

182. Հոմ, Լուցիուս Փաուսիլիուս Մենտր, դենար, 73 թ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. Ազատությունն անտվածուհու կիսանդրին, ճակատին պսակ, պարանոցին՝ մանչակ, ախանջին՝ օդ, թիկունքի մոտ կոնաձև գլխարկ (°), վերևում XXVI, առջևում MENS[OR], իսկ պարանոցի մոտ՝ S. C.: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. Թոման երկձի մարտակառքի վրա, դեպի ձախ բռնել է նիզակ ու ձիերի սանձը, աջով՝ ցույց է տալիս մարտակառքի հետևում կանգնած մի մարդկային կերպարանք, որը կիսով չափ չի պահպանվել. ձիերի առջևի սմբակների տակ՝ կարիճ, գծից ներքև՝ L. FARSVLEI: Շրջանակը ատամնավոր: Տ. 16 մմ, ք. 3,87 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/79: Grueber, I, 403, № 3310, pl. XLII, № 19: Sydenham, 130, № 789 A, pl. 22: Վերագրում է մ. թ. ա. 73 թ. Babelon, I, 494, № 2: Համարում է մ. թ. ա. 82 թ.:

183. Իուլիա, Մանիուս Աքվիլիուս, դենար, 68 թ. մ. թ. ա.:

Ա կողմ. պատվի և արիության դիցուհու կիսադեմ գլուխը կատարավոր սաղավարտով դեպի աջ: Պորագիրը առջևում՝ VIRTVS, հետևում՝ III.

VIR.: Շրջանակը կետավոր, եզերքը զարդածև կարվածքներով: Բ կողմ. կենտրոնում պատկերված է Մ. Աբվիլիտուսը, կանգնած, ձախ ձեռքում՝ վահան, աջով բռնել է իր ստքերի ստաջ ծնկաչոք, գլուխն ի վալը դեպի ձախ թեքված կնոջ կերպարանքով Սիցիլիային: Խորագիրը աջից՝ MAN. AGVIL, ձախից՝ MANI. F. MANI. N, ըստ սրում MANI գրերը փակագրի ձևով, ներքևում՝ գիծ, որի տակ՝ SICIL: Շրջանակը կետավոր, եզերքը ասամնավոր: Տ. 19 մմ, ք. 4,05 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/80 Grueber, I, 417, № 3366, մ. թ. ա. 72 թվական, Հոսմ: Sydenham, 132, № 798, pl. 23: Համարում է թողարկված մ. թ. ա. 68 թ., Իտալիայի գավառային փողերանոցում: Babelon, 213, № 2: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

184. Նույնը, Մանիուս Աբվիլիտուս, զենար, 68 թ. մ. թ. ա.: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,85 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/81: Grueber, I, 416, № 3364, pl. XLIII, № 6; Sydenham, 132, № 798: Թողարկված է Իտալիայի գավառային փողերանոցում, մ. թ. ա. 68 թ.: Babelon, I, 213 № 2: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

185. Իտալիա, Տիտուս Վետտիուս Սաբինուս, զենար, 60 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Տասիուսի գլուխը կարճ մազերով, մորուքով ու ընչացրով, դեմքը՝ դեպի աջ, առջևում՝ S. C., հետևում՝ SABINVS, պարանոցի մոտ փակագիր՝ A: Շրջանակը կետավոր, եզերքն ասամնավոր կարվածքներով: Բ կողմ. մարդկային մի կերպարանք, ձեռքին՝ գայլասն, վարում է երկձի մարտակառքը, դեպի ձախ, հետևում ցորենի հասկ, վերևում՝ IVDEX, ներքևում՝ T. VETTIVS: Շրջանակը կետավոր, եզերքը ասամնավոր: Տ. 20 մմ, ք. 4,10 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/82: Grueber, I, 417, № 3370, pl. XLIII № 7, Հոսմ, 72 թ.: Sydenham, 149, № 905, pl. 25: Համարում է զրվագված մ. թ. ա. 60 թվականին՝ Իտալիայում: Babelon II, № 532, № 2: Վերագրում է մ. թ. ա. 69 թ.:

186. Հոսմ, Գ. Հուսիդիուս, Գ. Փ. Գետա, զենար, 60 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Իիանայի կիսանդրին, գլխին պսակ, դեմքը դեպի աջ, տսի մոտ աղեղ ու կապարճ, առջևում՝ GETA, գլխահետևում՝ III. VIR: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում կալեգոնիական վալրի վարագ. մեջքից նետահարված, փորի սակ նրան հետապնդող սրսի շուն, ներքևում գիծ, որի տակ՝ C. HOSIDI. C. F: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17x18 մմ, ք. 3,72 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15097: Grueber, I, 421, № 3389, Հոսմ 71 թ.; Sydenham, 149, № 903, pl. 25: Համարում է թողարկված Հոսմում՝ մ. թ. ա. 60 թ.: Παχομοβ, VI, 20: Վերագրում է 54 թ.: Babelon, 547, № 1: Համարում է մ. թ. ա. 54 թ.:

187. Նույնը, Հոսմ, Գ. Հուսիդիուս, Գ. Փ. Գետա, զենար, 60 թ. մ. թ. ա.: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,75 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 15094: Grueber, I, 421, № 3388, pl. XLIII, № 15; Sydenham, 149, № 903, pl. 25: Թո-

դարկված է Հռոմում՝ 60 թ. մ. թ. ա.: Babelon, 547, № 1: Վերադրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

188. Նույնը, Հռոմ, Գ. Հոսիդիուս, Գ. Ֆ. Գեսա, դեմար, 60 թ. մ. թ. ա.: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց դրվագված ավելի կնիքներով: Տ. 17՝ 18 մմ, ք. 4,00 գր. կ. ←, ՀՊԹ, № 15187: Grueber, I, 421, № 3388, pl. XLIII, № 15: Sydenham, 149, № 903, pl. 25: Թվագրում է 60 թ. մ. թ. ա.: Babelon, I, 547, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

189. Հռոմ, Լուցիուս Սկրիբոնիուս Լիբո, դեմար, 55 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Բարեհաջողություն աստվածունու զուխը վարսակալով, դեպի աջ, առջևում՝ BONEVENT, հետևում՝ LIBO: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում սկրիբոնյան շրջորների խորհրդանշանը, նրանց միջև արմավենու պսակ, երկու քնարներ, որոնց տակ մարճ և աքցան: Խորագիրը վերևում՝ PVTEAL, ներքևում՝ SCRIBON: Շրջանակը կետերով: Տ. 20 մմ, ք. 3,95 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/83: Grueber, I, 419, № 3377, pl. XLIII, № 9, Հռոմ, 71 թ.: Sydenham, 155, № 928, pl. 25: Համարում է թողարկված Հռոմում՝ 55 թ. մ. թ. ա.: Babelon, II, 426—7, № 8: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

190. Նույնը, Հռոմ, Լուցիուս Սկրիբոնիուս Լիբո, դեմար, 55 մ. թ. ա.: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց դրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,80 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824: Grueber, I, 419, № 3377, pl. XLIII, № 9: Sydenham, 155, № 928, pl. 25: Համարում է թողարկված Հռոմում՝ մ. թ. ա. 55 թ.: Babelon, II, 426—7, № 8: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

191. Նույնը, ինչպես նախորդում, բայց դրվագված ավելի կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,70 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/85:

192. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,85 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/86:

193. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 20 մմ, ք. 3,78 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15165:

194. Հռոմ, Պատուլուս Էմիլիուս Լեպիդուս, դեմար, 55 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Համաձայնությունների գիցտուս կիտալեմ զուխը պսակով և քողով դեպի աջ: Խորագիրը՝ PAVLLVS LEPIDVS, CONCORDIA, Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում թշնամու պարստություն հուշարձան. դեմքեր ու գրաճներ ցցի բարձրացրած, նրանից աջ Լեպիդի հալը՝ Լուցիուս Էմիլիուս Պատուլուսը՝ երկուր հագուստով, հաղթական ու հանգիստ կեցվածքով, դեպի ձախ, ձեռքին իրզակ, նրա դիմաց կանգնած են շղթայակապ ձեռքերով՝ Պերսեսը և նրա երկու որդիները: Վերևում՝ TER, ներքևում՝ հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ PAVLVS: Շրջանակը կետավոր:

- Տ. 20 մմ, ք. 3.99 գր., կ. ↓, № 17824/87: Grueber, I, 418, № 3373, pl. XLIII, № 8, Հոռմ, 71 թ.: Sydenham, 154, № 926, pl. 25: Թողարկված է Հոռմում մ. թ. ա. 55 թ.: Babelon, I, 121—2, № 10: Վերագրում է 54 թ. մ. թ. ա.:
195. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված այլ կնիքներով: Պատվարը հենել է իր աջը հաղթանշանին: Տ. 19 մմ, ք. 4.02 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15161:
196. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 4.00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/88:
197. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3.87 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/89:
198. Հոռմ, Էուցիուս Փարասուս, դենար, 58 թ. մ.թ. ա.:
Ա կողմ. Յանոնայի գլխի սյծենավոր, դեմքը դեպի աջ, հետևում՝ խորհրդանշան, որը նմանվում է կողովի, ներքևում՝ L. ROSCI: Շրջանակը կետավոր, եզերքը՝ ատամնավոր: Բ կողմ. կանացի մի կերպարանք, ամբողջ հասակով, երկարավուն հագուստներով, կանգնած դեպի աջ՝ վիշապի դիմաց: Կաշի ձախ մասում նշան՝ L (°), ներքևում՝ հորիզոնական դիծ, որի տակ՝ FABATI: Շրջանակ չունի, եզերքը ատամնավոր: Տ. 18—19 մմ, ք. 3.95 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16129: Grueber, I, 424, №3404, pl. XLIII, № 17, Հոռմ, 70 թ.: Sydenham, 152, № 915, pl. 25: Թողարկված է Հոռմում (գավառային փողերանոց), 58 թ. մ. թ. ա.: Babelon, II, 401—402, № 2: Վերագրում է 64 թ. մ. թ. ա.:
199. Հոռմ, Մ. Պլետորիուս, Յեսաիանուս, դենար, 68—66 թվականներ: Ա կողմ. Բարեհաջողության դիցունու (Bonus Eventus) գլխի կիսադեմ, հերարձակ, դեպի աջ՝ թիկունքի մոտ՝ մուրճ: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. կենտրոնում խաղաղության դավազան (Կալուցի), խորագիրը ձախից՝ M. PLAETOR, աջից՝ CEST.EX.S.C.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 4.07 գր., կ. ←, ՀՊԹ, № 15098: Grueber, I, 439, № 3567, pl. XLV, № 7, Հոռմ, մ. թ. ա. 68 թ. (տարբերակ): Sydenham, 133, № 807, pl. 23: Թողարկված է 68—66 թթ., Հոռմում: Babelon, 310—313, № 5: Վերագրում է 69 թ. մ. թ. ա.:
200. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դիցունու գլխի ետևում մուրճի փոխարեն աքցան (°): Շրջանակը կետավոր: Խորագիրը՝ M. PLAETORI || CEST EX.S. Տ. 17 մմ, ք. 4.00 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/90: Grueber, I, 439, № 3565, pl. XLV, № 7; Sydenham, 133 № 807, pl. 23 (տարբերակ): Թողարկված է Հոռմում, 68—66 թթ.: Babelon, 313, № 5, Հոռմ, 69 թ., (տարբերակ):
201. Նույնը, բայց այն տարբերությամբ, որ դիցունու գլխի ետևում մեղու (°): Խորագիրը՝ MPLAETORI || CEST.E.X S.C.: Շրջանակները կետա-

վրա: Տ. 18 մմ, ք. 3,83 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/91: Grueber, I, 438, № 3556; Sydenham, 133, № 807, pl. 23; Babelon, II, 313, № 5, Հում, 69 թ. մ. թ. ա.:

202. Հում, Մ. Պլետորիուս, Մ. Ֆ. Յեստիանուս, գեներ, 68—66 թթ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. աստվածամայր կիբելայի գլուխը բրդաձև թագով, դեմքը դեպի աջ, ականջին՝ օղ, պարանոցին՝ մանյակ, վարսերից երկու փունջ արձակած աջ ստին, թիկունքում՝ առլուծի գլուխը բաց երակսով, առջևում՝ դունդ: Պորագիրը՝ CESTIANVS: Շրջանակը երկարավուն ուլունքներից, որոնք միմյանցից բաժանված են ուղղահայաց գծիկներով: Բ կողմ. կենտրոնում արքայական բաղկաթուններ, ձախից կողքին՝ մողես: Պորագիրը՝ M.PLAET ORIVS.AED.CVR. EX.S.C.: Շրջանակը՝ ինչպես Ա կողմի վրա: Տ. 18 մմ, ք. 1,05 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/92: Grueber, I, 439, № 3577, pl. XLV, № 9 (տարբերակ): Sydenham, 133 № 808 pl. 23, (Հում՝ 68—66 թթ., տարբերակ): Babelon, II, 312 № 3 (Հում, 69 թ. մ. թ. ա., տարբերակ):

203. Հում, Մ. Պլետորիուս, Մ. Ֆ. Յեստիանուս, գեներ, 68—66 թթ.: Ա կողմ. կանացի կիսանդրի (Յերերան), գլխին պսակ, վարսերը ամփոփված քողով, ականջին՝ օղ, պարանոցին՝ մանյակ, հագուստի օձիքը՝ մարգարտաշար զարդերով, թիկունքի մոտ սնկաձև խորհրդանշան, շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում՝ սափոր երկարավուն բռնակով, նրա դիմաց լուցավազող ջան: Պորագիրը՝ ձախից՝ M. PLAETORI, աջից՝ CEST. S. C.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 2,96 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824 93: Grueber, I, 436 № 3533, pl. XLV, № 1: Sydenham, 133, № 803, pl. 23 (տարբերակ, Հում, 68—66 թթ.): Babelon, II, 314, № 7 (տարբերակ, 69 թ. մ. թ. ա.):

204. Նույնը, Հում, Մ. Պլետորիուս, Մ. Ֆ. Յեստիանուս, գեներ, 68—66 թթ.: Ա կողմ. Յերերայի (") կիսանդրին, քողարկված վարսերով, դեմքը դեպի աջ, պարանոցին՝ մանյակ, ականջին՝ օղ, ստերի վրա ցուլց են տրված նուրբ արտահայտուստի ծայքերը, թիկունքի մոտ խորհրդանշանը՝ մեղու: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում՝ սափոր՝ երկարավուն բռնակով, առջևում՝ ջան: Պորագիրը՝ աջից՝ M.PLAETOR, ձախից՝ CEST EX.S.C.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18—19 մմ, ք. 3,78 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15160: Grueber, I, 437, № 3542 pl. XLV, № 2; Sydenham, 133, № 803a, pl. 23 (տարբերակ 68—66 թթ.): Babelon, II, 314, № 7 (Հում, 69 թ. մ. թ. ա., տարբերակ):

205. Հում, Մ. Պլետորիուս, Մ. Ֆ. Յեստիանուս, գեներ, 68—66 թթ.: Ա կողմ. Վակունայի կիսանդրին, դեպի աջ, գլխին սաղավարտ՝ բորձր ու զարդարուն կատարով, վունջ-փունջ վարսերը ծածկել են ականջը և ծոժրակը, թիկունքից երևում են աղեղի ու կապարճի ծայրերը, առջևում առաստաղյան եղջյուր: Պորագիրը՝ ձախից՝ CESTIANVS, աջից՝ S.C., շրջանակը երկարավուն ուլունքներից՝ բաժանված ուղղահայաց գծիկներով: Բ կողմ. կենտրոնում արծիվը շանթի վրա, թևերը կիսով չափ

պարգած, գլուխը ձախ: Խորագիրը M · PLAETORIVS · M · F · AED
CVR: Շրջանակը ինչպես Ա կողմի վրա: Տ. 18.19 մմ, ք. 4,00 գր., կ.
↓, ՀՊԹ, № 15183: Grueber, I, 441, № 3596, pl. XLV, № 12; Sy-
denham, 134, № 809, pl. 23: Համարում է թողարկված 68—66 թթ.:
Babelon, II, 312, № 4: Վերադրում է 69 թ. մ. թ. ա:

206. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 16
× 19 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16123:

207. Հռոմ, Բվիլնաուս Պոմպոնիուս Մուզա, դենար, 68—66 թվականներ:
Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխը դափնեպսակով, դեմքը դեպի աջ, հետևում՝
գուլթան (°): Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կանացի կերպարանք ողջ
հասակով, հագին երկար շրջազգեստ, կեցվածքը դեպի ձախ, հենված
սլան վրա, աջով բռնել է փաթեթոց: Խորագիրը թիկունքի մոտ՝ Q.
POMPONI, առջևում՝ MUSA: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,80
գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/94: Grueber, I, 443, № 3610, pl. XLV, № 15:
(Հռոմ, 67 թ.): Sydenham, 134, № 813, pl. 23 (Հռոմ, 68—66 թթ.):
Babelon, II, 362, № 10: Թողարկված է համարում 64 թ.:

208. Հռոմ, Բվիլնաուս Պոմպոնիուս Մուզա, դենար, 68—66 թթ.:
Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխը դափնեպսակով զարդարված, դեպի աջ, հետե-
վում անորոշ նշան: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. երգի դիցուհին՝ Եվտեր-
պան կանգնած դեպի աջ, հենված սլան վրա, աջ ձեռքում երկփողանի
սրինգ, ձախը մոտեցրել է դեմքին, շրջազգեստը բազմաթիվ ծալքերով
պարուրել է ողջ իրանը: Խորագիրը ձախից՝ M. POMPONI, աջից՝
MUSA, որի առաջին վանկի վրա շեշտածև նշան: Շրջանակը կետավոր:
Տ. 17 մմ., ք. 4,10 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/95: Grueber, I, 443, №
3613, pl. XLV, № 7 (Հռոմ, 67 թ.): Sydenham, 134, № 815 pl. 23:
Babelon, II, 363, № 13: Վերագրում է 64 թ. մ. թ. ա.:

209. Հռոմ, Գ. Կալպուռնիուս Պիզո, Լ. Ֆ. Ֆոուզի, դենար, 64 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխը, դեմքը դեպի աջ, հետևում՝ IX: Շրջանակը
կետավոր: Բ կողմ. դեպի աջ թուչող ձիավոր, նրա վերեից սլաք, ներ-
քևում՝ C. PISO LF FRVG: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17—19 մմ., ք. 3,60
գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16141: Grueber, I, 451, № 3654, 3657; Syden-
ham, 145, № 869d, 876, pl. 24; BABELON, I, 299—302:

210. Նույնը, ինչպես նախորդը, Հռոմ, Գ. Կալպուռնիուս Պիզո, Լ. Ֆ. Ֆոուզի,
դենար, 64 թ.: Ա կողմ. կետավոր շրջանակի մեջ Ապոլլոնի դեմքը դեպի
ձախ, նրա հետևում խորհրդանշան: Բ կողմ. ձիավոր, սլանում է դեպի աջ,
նրա վերեից՝ ? : Խորագիրը՝ C. PISO LF. FRV: Շրջանակը կետավոր:
Տ. 17 մմ, ք. 3,88 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16142: Grueber, I, 463, № 3772,
pl. 47, № 7; Sydenham, 140, № 846, pl. 24 (տարբերակ); Babelon,
300—301, № 25 (տարբերակ):

211. Նույնը, բայց որոշ տարբերություններ: Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխ՝ պսակով,

զեմքը զեպի աջ, պարանոցին մտնյալներ, հետևում խորհրդանշան՝ մողես՝ զեպի վեր: Բ կողմ. ձիավոր, սլանում է զեպի աջ, ուսին արմավենու ճյուղ, վերևում L գիրը, ներքևում՝ C.PISO.L.F.FR[V][C]: Շրջանակը չի պահպանվել: Տ. 18 մմ, ք. 3.89 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/96: Grueber, I, 467, № 3804 (տարբերակ):

212. Հռոմ, Պուբլիուս Պլավալուս Հիպսեուս, զենար, 58 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Նեպտունի գլխը զեպի աջ, հետևում եռաժանի, առջևում՝ P.YPSAE.S.C.: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Յուպիտերը չորս ձիերով մարտակառքի վրա, զեպի ձախ, թիկունքում՝ CEPIT, ներքևում՝ C.YPSAE. COS + PRIV: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ., ք. 3.95 գր. կ. →, ՀՊԹ, № 15110: Grueber, I, 476, № 3841, pl. XLIII, № 2 (Հռոմ, 61 թ.): Sydenham, 150, № 910 (Հռոմ, 58 թ.): Babelon, 323, № 11 (Հռոմ, 58 թ. տարբերակ, ձիերի ոտքերի տակ կարիճ):

213. Հռոմ, Պ. Փոնտեուս, Պ. Փ. Կապիտո, զենար, 61 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Մարտի կիսանդրին, գլխին սաղավարա, զեմքը զեպի աջ, հետևում՝ թշնամու զենքերը պցին բարձրացրած (տրոֆեյ): Խորագիրը՝ P.FONTEIVS.P.F.CAPITO.III.VIR. Շրջանակը կետավոր:
Բ կողմ. զեպի աջ արշավող հեծյալ սաղմիկ, ձեռքին նիզակ, սուր ծալրով օղղված փար, ներքևում երկու ծնկառոք զինվորներ, որոնցից մեկի ձեռքին վահան ու սուր: Նմալի սաջևի ոտքերի տակ ընկած են կապարճ ու վահան, ձիավորի թիկունքին դալիական սաղավարա: Դաշտի ձախ եզրին՝ MAN (մենագրի ձևով), FONT (N և T միանյութով) TR.MIL: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3.87 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/97: Grueber, I, 478, № 3851, pl. XLVIII, № 6 (Հռոմ 60 թ.): Sydenham, 148, № 900/25 (Հռոմ, 61 թ. մ. թ. ա.): Babelon, I, 509 № 17 (Հռոմ, 54 թ. մ. թ. ա.):

214. Հռոմ, Բվիևուս Կեպլիո Բրուտուս, զենար, 60 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. I. Յունիուս Բրուտուսի գլխը, մորուքավոր զեմքը զեպի աջ, թիկունքին խորագիր՝ BRVTVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Գ. Սերվիլիուս Անուրի գլխը, դանդուր մորուքով, զեմքով զեպի աջ, դաշտի ձախ մասում՝ AHALA: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3.65 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 27824/98: Grueber, I, 480, № 3864, pl. 48 № 9 (Հռոմ, 59 թ. մ. թ. ա.): Sydenham, 150, № 907, pl. 25 (Հռոմ, 60 թ. մ. թ. ա.): Babelon, II, 13, № 29 (մ. թ. ա. 58 թ.):

215. Հռոմ, Բվիևուս Կեպլիո Բրուտուս, զենար, 60 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Ազատության դիցուհու գլխը, զեմքը զեպի աջ, ճակատին դարձ, վարսերը ամփոփված գլխի հետևում և գնդաձև կապված, որից մի երկար փունջ իջել է ներքև: Ականջին ու պարանոցին՝ մանյակներ: Խորագիրը՝ LIBERTAS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. պատկերված են չորս տղամարդկային կերպարանք, մինչև ծնկները երկար պատմուճաններով, I. Յունիուս Բրուտուսը՝ աջից երկրորդը, նրա թիկունքին և առջևում լիկտորներ՝ կացինները ուսերին, գնում են մոնետիկի հետևից զեպի ձախ:

Ներքևում հորիզոնական դիժ, որի տակ՝ BRVTVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 4,01 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16138: Grueber, I, 479, № 3861, pl. XLVIII № 8 (Հոռմ, 59 թ.); Sydenham, 150, № 906, pl. 25 (Հոռմ, 60 թ. մ. թ. ա.): Babelon, II, 114, № 31 (մ. թ. ա. 58 թ.):

216. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 21 մմ, ք. 3,60 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/104: Grueber, I, 479, № 3861, pl. XLVIII, № 8: Sydenham, 150, № 906, pl. 25: Վերագրում է մ. թ. ա. 60 թ., զրվագված Հոռմում: Babelon, II, 114 № 31:

217. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված այլ կնիքներով: Ա. կողմ. Ազատության աստվածուհու գլուխը, դեմքը դեպի աջ, Խորագիրը՝ LIBERTAS. Բ կողմ. չորս տղամարդկային կերպարանք երկար պատմաճաններով քալում են դեպի ձախ (մունետիկը՝ Լ. Յունիուս Բրուտոսը և երկու լիպտոններ՝ կացինները ուսերին): Խորագիրը՝ BRVTVS: Շրջանակները կետավոր են: Տ. 20 մմ, ք. 3,89 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 18215/14:

218. Հոռմ, Քվինտուս Կասիուս Լոնգինուս, դենար, 57 թ. մ. թ. ա.: Ա. կողմ. Ազատության դիցուհու գլուխը, դեմքը դեպի աջ, ականջին խաչածեղ գարդ, վարսերի կոկիկ սանրվածքից դուրս են թափվել առանձին փնջեր՝ ճակատին ու պարանոցին: Խորագիրը դաշտի ձախ մասում՝ LIBERT, աջից՝ Q.CASSIVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում՝ Վեստալի տաճարը, որի ներսում գույգ բազկաթոռներ, շենքի գագաթին՝ արձան, ձախ կողմում՝ սափոր, աջում՝ A.C., վերջված են ուղղանկյուն շրջանակի մեջ: Երիզափակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,89 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16134: Grueber, I, 482, № 3873, pl. XLVIII, № 12: Sydenham, 153, № 918 (Հոռմ, մ.թ.ա. 57 թ.): Babelon, I, 331, № 8: (Վերագրում է մ. թ. ա. 60 թ.):

219. Հոռմ, Քվինտուս Կասիուս Լոնգինուս, դենար, 57 թ. մ. թ. ա.: Ա. կողմ. բարև ճակատագիրը (Բոնուս էվենտուս) դեմքով դեպի աջ, հետեփում՝ գալիսոն: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում՝ արժիվ, շանթի վրա թևերը կիսով չափ պարզած, գլուխը դեպի աջ, հայացքի դիմաց սափոր, թիկունքում՝ մոզական գավազան, ներքևում՝ Q.CASSIVS: Շրջանակը չի պահպանվել: Տ. 17.18 մմ., ք. 3,93 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15169: Grueber, I, 481, № 3868, pl. XLVIII, № 10: Sydenham, 152, № 196 (Հոռմ, մ. թ. ա. 57 թ.): Babelon, I, 330, № 7: Վերագրում է մ. թ. ա. 60 թ.:

220. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված այլ կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17914/2: Grueber, I, 481, № 3868, pl. XLVIII, № 10: Sydenham, 152, № 916: Թողարկված է մ. թ. ա. 57 թ.:

221. Հոռմ, Մ. Էմիլիուս Սկավոնուս և Պ. Պլավտիուս Հիպսիուս, դենար, 58 թ. մ. թ. ա.: Ա. կողմ. մարդկային կերպարանք՝ ծնկաչոք, աջ ձեռքում արմատիկներ

ճյուղ, ձախով բռնել է իր մոտ կանգնած ուղտի սունձը: Խորագիրը վերե-
վում երկու տողով՝ M. SCAVR(AED.CVR. կողքերին՝ EX—SC, ներ-
քեում՝ REX ARETAS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Յուպիտերը
քառաձի մարտակառքի վրա, զեպի ձախ, ձիերի առջևի ոտքերի տակ
կարիճ: Խորագիրը վերևից՝ P.HYPSAE || AED.CVR, ներքեում՝ C.H
YPSAE COS || PREIVE, մարտակառքի հետևում [CAPTV]: Շրջանակը
կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,88 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/105: Grueber,
I, 484, № 3878f, pl. XLVIII, № 14: Sydenham, 152, № 913, pl. 25
(Հռոմ, մ. թ. ա. 58 թ.): Babelon, I, 120, № 8: Վերագրում է մ. թ.
ա. 58 թ.:

222. Նույնը, ինչպես նախորդը, Հռոմ, Մ. Էմիլիուս Սկավրուս և Պուբլիուս
Պլավտիուս, զենար, 58 թ. մ. թ. ա. բայց Ա կողմում Արեաասի ոտքերի
տակ խորագիրը չի պահպանվել, Բ կողմ. գուրս է մնացել արձանագրու-
թյան առաջին տողը: Տ. 17 × 18 մմ, ք. 3,73 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/99:
Grueber, I, 484, № 3878f, pl. XLVIII, № 14: Sydenham, 152, № 913,
pl. 25 (Հռոմ, 58 թ. մ. թ. ա.): Babelon, I, 120 № 8: Վերագրում է
մ. թ. ա. 58 թ.:

223. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18
մմ, ք. 3,81 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15111: Grueber, I, 484, № 3880, pl.
XLVIII, № 14: Sydenham, 152, pl. 25; Babelon, I, 120, № 8:

224. Հռոմ, Բվիլևտուս Պոմպեյուս Թուֆուս, զենար, մ. թ. ա. 59 թ.:
Ա կողմ. գույց բաղկաթուռներ, վրան պսակ, ձախից՝ նետ, աջից՝ արմա-
վենա ճյուղ, վերևում՝ Q.POMEI.Q.F. RVFVS, ներքեում՝ COS: Շըը-
ջանակը գծաչին: Բ կողմ. գույց բաղկաթուռներ, ձախից՝ մոզական գու-
վազան կամ գուշակաթյան նշան: Խորագիրը վերևում՝ SVLLA.COS,
ներքեում տախտակի վրա՝ Q.POMPEI [RVF]: Շրջանակը կետավոր:
Տ. 18 մմ, ք. 3,93 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/100: Grueber, I 485, № 3885,
pl. XLVIII, № 16 (Հռոմ, 57 թ.): Sydenham 150, № 909: Babe-
lon, II, 338, № 5: Վերագրում է մ. թ. ա. 58 թ.:

225. Նույնը, ինչպես նախորդը, Հռոմ, Բ. Պոմպեյուս Թուֆուս, զենար, մ. թ.
ա. 59 թ.:

Ա կողմ. արձանագրության առաջին տողը գուրս է մնացել: Բ կողմ.
բաղկաթուռից աջ՝ գափնեպսակը: Մանրամասնութունները ինչպես նա-
խորդում, թեև գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 15 մմ, ք. 3,75 գր.,
կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/101: Grueber, I, 485, № 3885, pl. XLVIII,
№ 16: Sydenham, 150, № 909 (Հռոմ, մ. թ. ա. 59 թ.): Babelon,
II, 338, № 5 (Հռոմ, մ. թ. ա. 58 թ.):

226. Հռոմ, Լուցիուս Մարցիուս Թիլիպպուս, զենար, մ. թ. ա. 56 թվական:
Ա կողմ. Անկուս Մարցիուսի գլուխը զեպի աջ, հետևում գուշակաթյան
նշան՝ Lituus, ներքեում՝ ANCVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. ձիա-
վորը զեպի աջ, հոշարձանը պատվանդանի վրա, որի հինգ կամար-

ների մեջ՝ A/Q/V/A/MARC/, ըստ որում M.A.R գրերը միահյուսված են, հեծյալի թիվունքում՝ PHILIPPVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17՝ 18 մմ, ք. 4,04 գր., կ. \, ՀՊԹ, № 16137: Grueber, I, 486, № 3893: Sydenham, 153, № 919a (Հոսմ, մ. թ. ա. 56 թ.): Babelon, II, 196—197, № 28, 29 (մ. թ. ա. 60 թ.):

227. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց PHILIPPVS, բառը համարյա թե չի պահպանվել, ձիավորի սաքերի տակ ծաղկաձև նշան: Խորագիրը ներքևում՝ A/Q/V/A MAR. վերջին երեք տառերը նույնպես միահյուսված են մենագրի ձևով: Տ. 18 մմ, ք. 3,75 գր., կ. /, ՀՊԹ, № 17824/102: Grueber, I, 485, № 3800, 486, № 3891: Sydenham, 153, № 919, pl. 25: Babelon, II, 196—7, № 28, 29 (մ. թ. ա. 60 թ.):

228. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 20 մմ, ք. 4,20 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/103: Grueber, I, 486, № 3895 pl. XLVIII, № 18: Sydenham, 153, № 119c: Babelon, II, 197, № 29 (Հոսմ, 60 թ. մ. թ. ա.):

229. Հոսմ, Լ. Փուռիուս Բուդիսուս, գեներ, մ. թ. ա. 61 թ.:
Ա կողմ. Ցերերալի գլուխը, ցորենի հասկերով պսակավորված, դեմքը դեպի աջ, առջևում հացահատիկ(ներ), հետևում՝ ցորենի հասկ, վերևում ձախից աջից VIR, ներքևում՝ BROCCHI: Շրջանակը կետավոր:
Բ կողմ. կենտրոնում զույգ բազկաթուռներ՝ Երկու կոպիտների միջև (fasces), որոնք ճիպտաների խորձի մեջ են: Խորագիրը՝ L. FVRI || CN.F: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,88 գր., կ. ^, ՀՊԹ, № 17824/106: Grueber, I, 486, № 3896, pl. XLVIII № 19: Վերագրում է 55 թ.: Sydenham, 149, № 902 (Հոսմ, մ. թ. ա. 61 թ.): Babelon, I, 528, № 23: Վերագրում է մ. թ. ա. 53 թ.:

230. Հոսմ, Ավլուս Պլավտիուս, գեներ, մ. թ. ա. 54 թ.:
Ա կողմ. Ատավածամայր Կիրելալի գլուխը բրգաձև թագով, դեպի աջ, վարսերից մի քանի փունջ թափված պարանոցին, ախանջին մանյակ: Խորագիրը, առջևում՝ A. PLAVTIVS, հետևում՝ AED CVR[S.C]: Շրջանակը կետավոր:
Բ կողմ. մարդկային մի կերպարանք, դեպի աջ ձեկաչոք բռնել է իր մոտ կանգնած ուղտի սանձը: Խորագիրը՝ հորիզոնական դժից ներքև ABC. CHIVS, դաշտի աջ մասում՝ IVDMEVS. Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,78 գր., կ. ←, ՀՊԹ, № 17824/107: Grueber, I, 490, № 3916, pl. XLIX, № 2: Sydenham, 156, № 932, pl. 26 (Հոսմ, 54 թ.): Babelon, II, 324, № 13 (Հոսմ, մ. թ. ա. 54 թ.):

231. Հոսմ, Գնեյուս Պլանցիուս, գեներ, 54 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Դիանալի գլուխը՝ մակեդոնական գլխարկով, դեմքը դեպի աջ, ախանջին օղ, պարանոցին մանյակ, վարսերի երկու փունջ գլխի հեակից թափվել են վզին: Խորագիրը՝ AED. CVR. S.C.CN PLAVTIVS: Շրջանակը կետավոր:

Բ կողմ. այժեղջուր, կանգնած զեպի աջ, հետևում՝ աղեղ և կապարճ: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,88 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15175: Grueber, I, 491, № 3920, pl. XLIX, № 3: Sydenham, 156, № 933, pl. 26 (Հոռմ, մ. թ. ա. 54 թ.): Babelon, II, 317—318 (Հոռմ, 54 թ. մ. թ. ա.):

232. Հոռմ, Մանիուս Ացիլիուս Գլաբրիոս, գեներալ մ. թ. ա. 55 թ.:

Ա կողմ. կենսոց դիցուհի Սալվուսի գլախը, ծաղիկապսակով, վարսերը ամփոփված ու գնդաձև ծոճրակին հանդուցված, ականջին մանյակ, զեմքը զեպի աջ: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում նույն աստվածուհին կանդնած, զեմքը զեպի ձախ, հենված սլան վրա, աջ ձեռքով կերակրում է օձին: Խորագիրը. թիկունքում՝ MAN (միահյուսված) ACILIVS, առջևում՝ III VIR VALETU (T և V գրերը միահյուսված): Շրջանակը կետավոր: Տ. 17.18 մմ, ք. 3,85 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15104: Grueber, I, 497, № 3944: Sydenham, 154, № 922, pl. 25 (Հոռմ, մ. թ. ա. 55 թ.): Babelon, I, 196, № 8: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

233. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբազմված այլ կնիքներով:

Ա կողմ. SALVTIS, իսկ Բ կողմի խորագրից III VIR VALETU բառերը չեն պահպանվել: Տ. 18.19 մմ, ք. 3,67 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 15159: Grueber, I, 496, 3943, pl. XLIX, № 9: Sydenham, 154, № 922, pl. 25 Հոռմ, մ. թ. ա. 55 թ.: Babelon, I, 106, № 8: Վերագրում է մ. թ. ա. 54 թ.:

234. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զբազմված տարբեր կնիքներով:

Տ, 17 մմ, ք. 4,17 գր., կ. ·, ՀՊԹ, № 17824/108: Grueber, I, 496, № 3949, pl. XLIX, № 9: Sydenham, 154, № 922, pl. 25 (Հոռմ, 55 թ. մ. թ. ա.):

235. Հոռմ, Գայուս Վիբուս Պանսա, գեներալ, մ. թ. ա. 48 թ.:

Ա կողմ. Ազատության դիցուհու պսակավոր գլախը զեպի աջ, վարսերը հավաքված և գնդաձև ամփոփված կտեսում, ականջին՝ օղ, պարանոցին՝ մանյակ: Իաշտի ձախ մասում խորագիր՝ LIBERTATIS: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. Ռոման ռազմի տարազով, նստած վահանների վրա, թեքված զեպի աջ, գլխին սաղավարտ, ձախ ձեռքում մորճ(°) աջում՝ դավաղան, սաքի տակ գունդ: Իաշտի աջ հասվածում վերևից ներկայացված է հաղթության թևավոր դիցուհին, որը արձակենու ճյուղ է մեկնում Ռոմային: Խորագիրը ձախից՝ C.PANSA.C.F.C.N: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,83 գր., կ. ·, ՀՊԹ, № 17824/109: Grueber, I, 511, № 3983, pl. L, № 6: Sydenham, 159, № 349 (Հոռմ, մ. թ. ա. 48 թ.): Babelon, II, 546, № 20: Վերագրում է մ. թ. 43 թ.:

236. Նույնը, ինչպես նախորդը, Հոռմ, Գ. Վիբուս Պանսա, գեներալ, 48 թ.

բայց զբազմված տարբեր կնիքներով: Խորագիրը Ա կողմում և հաղթանակի պատկերը Բ կողմում բոլորովին դուրս են մնացել դրամի մակերեսից: Ռոմայի ձախ ձեռքում կացին: Տ. 18 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ·:

ՀՊԹ, № 15103: Grueber, I, 511, № 3983 pl. L, № 6: Sydenham, 159, № 949: Թողարկված է մ. թ. ա. 48 թ. Հոսմամ: Babelon, II, 546, № 20: Վերագրում է մ. թ. ա. 43 թ.:

237. Հոսմ, Ի. Վիրիուս Պանսա, զենար, 48 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Պանսայի դիմակը, երկար մորուքով, ներքևում՝ PANSA, հետևում՝ գալիսոն: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. Յուպիտերը բազմած գանձին, դեպի ձախ, աջ ձեռքում՝ պսակ, ձախում՝ գավազան: Խորագիրը առջևում՝ IVOIS. AXVR, հետևում՝ C. VIBIVS.C.F.C.N: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17.18 մմ, ք. 3,85 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 16120: Grueber, I, 511, № 3982, pl. L, № 5: Sydenham, 159, № pl. 26: Համարում է թողարկված Հոսմամ, 48 թ. մ. թ. ա.: Babelon, II, 546, № 18: Վերագրում է մ. թ. ա. 43 թ.:
238. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,65 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 16121: Grueber, I, 511, № 3980, pl. L, № 4: Sydenham, 159, № 948: Babelon, II, 546, № 18:
239. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով:
Ա կողմ. Պանսայի դիմակը առանց գալիսոնի: Տ. 16 մմ, ք. 3,53, գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 15176: Grueber, I, 510, № 3978:
240. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով:
Յուպիտերի առջև խորագիրը չի պահպանվել: Տ. 17.18 մմ., ք. 3,75 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 15089: Grueber, I, 510, № 3978, pl. L, № 3: Sydenham, 159, № 947: Babelon, II, 546, № 18:
241. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարբեր կնիքներով:
Պանսայի դիմակը առանց գալիսոնի, Յուպիտերի առջևում խորագիրը բոլորովին չի պահպանվել: Տ. 19 մմ, ք. 3,80 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 15090: Grueber, I, 510, № 3978, pl. L, № 3: Sydenham, 159, № 947: Վերագրում է Հոսմին, մ.թ.ա. 48 թ.: Babelon, II, 546, № 18: Համարում է թողարկված մ. թ. ա. 43 թ.:
242. Հոսմ, Ի. Պանսա II (Դեցիմիուս Պոստումիուս) Ալբինուս, Բուուսի Ֆ., զենար, 49—48 թվականներ:
Ա կողմ. Պանսայի դիմակը գանգրաներ և երկար մորուքով, զեմքը դեպի աջ, ներքևում, գաշտի ձախ եղրին՝ C. PANSA: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. երկու աջ ձեռքեր իրար դիմաց, որոնց միջով անցել է խաղաղության գալիսոնը (caduceus): Խորագիրը՝ ALBINVS.BRVTIF: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,53 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/110: Grueber, I, 512, № 3987, pl. L, № 8: Sydenham, 158, № 944, pl. № 26: Վերագրում է 49—48 թթ.: Babelon, II, 547, № 22: Վերագրում է 43 թ. մ. թ. ա.:
243. Հոսմ (Դեցիմիուս Պոստումիուս) Ալբինուս, զենար, 49—48 թվականներ:
Ա կողմ. Մարսի գլխը կատարավոր սաղավարտով, զեմքը դեպի աջ:

Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. ուղղմի երկու գալլիական շեփոններ՝ խաչաձև դիրքով, որոնց միջև, վերևում և ներքևում մեկական վահան սարքեր նախշերով: Խորագիրը. ձախից՝ ALBINVS, աջից՝ BRVTI.F, Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,80 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/111: Grueber, I, 507, № 3962, pl. XLIX, № 17: Sydenham, 158, № 941, pl. № 26: Վերագրում է 49—48 թթ. մ. թ. ա.: Babelon, II, 384, № 11: Վերագրում է 44—43 թթ. մ. թ. ա.:

244. Հոռմ, Դեցիմուս Պոստումիուս Ալբինուս, դենար, 49—48 թվականներ: Ա կողմ. գլխի վրա գլուխը դեպի աջ, ճակատին պսակ, ականջին՝ օղ, պարանոցին՝ մանյակ, վարսերը սանրված ու գնդաձև ամփոփված հետևում: Դաշտի ձախ մասում խորագիր՝ PIETAS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. երկու մարդկային աջ ձեռքեր իրար բռնած, որոնց միջև անցել է խաղաղության գալիսոնը (caduceus): Խորագիրը՝ ALBINVS.BRVTI.F.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ., ք. 4,14 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 16026: Grueber, I, 508, № 3964, pl. XLIX, № 18: Sydenham, 158, № 942, pl. 26: Վերագրում է մ. թ. ա. 49—48 թթ.: Babelon, II, 384, № 10: Վերագրում է մ. թ. ա. 44—43 թթ.:

245. Հոռմ, Դեցիմուս Պոստումիուս Ալբինուս, դենար, 49—48 թվականներ: Ա կողմ. կոնսուլ Ա. Պոստումիուս Ալբինուսի գլուխը, դեմքը դեպի աջ: Խորագիրը՝ A.POSTVMIVS COS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. ցորենի հասկերից հյուսված պսակի մեջ երկու սողով խորագիր՝ ALBINVS BRVTI.F.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 < 18 մմ, ք. 3,90 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15095: Grueber, I, 509, № 3968, pl. XLIX, № 20: Sydenham, 158, № 943a, pl. 26: Թողարկված է Հոռմում 49—48 թթ. մ. թ. ա.: Babelon, II, 385, № 13: Վերագրում է 44—43 թթ. մ. թ. ա.:

246. Հոռմ, Քվինտուս Սիցինիուս, դենար, 49—48 թվականներ: Ա կողմ. Ֆորտունայի գլուխը պսակով, դեպի աջ, վարսերը հարթ սանրված և գնդաձև կապված, որից երկու փունջ իջել են պարանոցին, ականջին՝ խաչաձև օղ: Խորագիրը, ձախից՝ P.R., աջից՝ FORT: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. խաղաղության թևավոր գալիսոն (caduceus), արմավենու ճյուղ, պսակ և ժապավեն: Խորագիրը՝ III VIR Q SICIVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 4,07 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 17824/112: Grueber, I, 503, № 3947, pl. XLIX, № 10: Sydenham, 157, № 938: Babelon, 460, № 5 (Հոռմ, 49 թ. մ. թ. ա.):

247. Սիցիլիա, Լուցիոս Կոռնելիուս Լեգատուլուս և Գայուս Կլավդիուս Մարցելլուս, դենար, 49 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. երեք մարդկային ոտքեր, որոնց միջև մեկական ցորենի հասկ, կենտրոնում Մեդուզայի գլուխը: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Յուպիտերը կանգնած ամբողջ հասակով, դեմքը դեպի աջ, ձախ ձեռքին արծիվ, աջում՝ շանթ և ուսից վերև՝ MAR (միահյուսված), ներքևում, ոտքերի մոտ՝ LENT (վերջին երկու գրերը՝ N և T միահյուսված) COS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,78 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/113:

Grueber, II, 558, № 1, pl. CXX, № 1: Sydenham, 17, № 1029: *Թո-
ղարկված է Սիցիլիայում, 49 թ. մ.թ.ա.*: Babelon, I, 425, № 64: *Վե-
րագրում է մ.թ.ա. 49 թ.*:

248. Փալլիա, Փայուս Հուլիոս Աեսար, գեներ, 54—51 թթ. մ. թ. ա.:
*Ա կողմ. փիղը կանգնած գեպի աջ, բարձրացրել է երկար կնճիթը և սու-
ջեի աջ սուքով ճզմում է վիշապին, ներքևում հորիզոնական գծի տակ՝
CAESAR: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում կացին, սրից
ձախ՝ ջան և շերեփ, իսկ աջից քրմական զլխարկ: Շրջանակը կետավոր:
Տ. 19 մմ, ք. 3,80 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 17824/114: Grueber, II, 390,
№ 27, pl. CIII, № 5: Վերագրում է 50—49 թվականներին: Sydenham,
167, № 1006, pl. 27: Վերագրում է մ. թ. ա. 54—51 թթ.: Babelon, II,
10, № 9, Վերագրում է 58 թ. մ. թ. ա.:*
249. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18
մմ, ք. 3,80 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 15102: Grueber, II, 391, № 29, pl.
CIII, № 5:
250. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 19
մմ, ք. 3,86 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 16140: Grueber, II, 390, № 27, pl.
CIII, № 5: Վերագրում է մ. թ. ա. 50—49 թթ.՝ թողարկված Փալլիայում:
Sydenham, 167, № 1006, pl. 27 (Փալլիա, 54—51 թթ.):
251. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված այլ կնիքներով: Տ. 18 մմ,
ք. 3,87 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 17914: Grueber, II, 390, № 7, pl. CIII,
№ 5: Sydenham, № 1006, pl. 27: Վերագրում է 54—51 թթ.:
252. Փալլիա, Փայուս Հուլիոս Աեսար, գեներ, 48 թ. մ. թ. ա.:
*Ա կողմ. Վենետիկի գլուխը, պսակավոր, գեմքը գեպի աջ, ականջին՝ օղ,
պարանոցին՝ մանյակ, վարսերը հարդարված ու գնդաձև ամփոփված
ծոծրակին: Շրջանակը կետերով: Բ կողմ. Էնեսար ամբողջ հասակով,
գեպի ձախ, աջ ձեռքին՝ Աթենասի արձանիկը, ձախով գրկել է ծերունի
Ռենիդին: Քաշաի աջ մասում՝ CAESAR: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ,
ք. 3,81 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 17824/115: Grueber, II, 469, № 34, pl. CX,
№ 20: Sydenham, 168, № 1013, pl. 27: Վերագրում է մ. թ. ա. 48 թ.,
թողարկված Փալլիայում №: Babelon, II, 11, № 10: Վերագրում է 50 թ.
մ. թ. ա.:*
253. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18
մմ, ք. 3,96 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 17824/116: Grueber, II, 469, № 31,
pl. CX, № 20: Sydenham, 168, № 1013:
254. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարբեր կնիքներով: Տ.
19 մմ, ք. 3,90 գր., կ. , , ՀՊԹ, № 17824/117:
255. Նույնը, Գ. Հուլիոս Աեսար, գեներ, 48 թ. մ. թ. ա.: Մանրամասնու-
թյունները ինչպես նախորդում, բայց տարբեր կնիքներով զրվագված:

Տ. 17 մմ, ք. 3,88 գր., կ. 1, չՊԹ, № 16135: Grueber, II, 469, № 31, pl. CX, № 20:

256. Նույնը, ինչպես նախորդը, թեև գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 17×18 մմ, ք. 3,70 գր., կ. 1, չՊԹ, № 16145:

257. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 4,94 գր., կ. 1, չՊԹ, № 15186: Grueber, II, 469, № 31, pl. CX, № 20: Sydenham, 168, № 1013, pl. 27: Թողարկված է մ. թ. ա. 48 թ. Գալլիայում: Babelon, II, 11, № 10: Վերագրում է մ. թ. ա. 50 թ.:

258. Հռոմ, Լուցիուս Հոստիլիուս Սասնոնա, զենար, 48 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Պրետորի գլխի՝ զարգարված ծաղկեպսակով, զեմքը զեպի աջ, ականջին խաչածեղ, պարանոցին՝ մանյակ, հարդարված վարսերը ամփոփված են հետևում, իսկ ճյուսվածքից երկու փանջ բացվել ու իջել են վզին: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. պատկերված է հաղթանակի թևավոր ասավածուհին՝ ամբողջ հասակով, ընթանում է զեպի աջ՝ կրելով խաղաղության զայիսոնը (caduceus) և հաղթանշան (tropaeum): Խորագիրը աջից՝ L.HOSTILIVS, ձախից՝ SASERN: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 4,00 գր., կ. 1, չՊԹ, № 16131: Grueber, I, 513, № 3993, pl. L, № 6: Sydenham, 159, № 951a: Babelon, I, 553, № 5: Վերագրում է մ. թ. ա. 46 թ.:

259. Հռոմ, Լուցիուս Հոստիլիուս Սասնոնա, զենար, 48 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Գալլիայի գլխի զեպի աջ, վարսերը արձակ մինչև ուսերը, հետևում ուղմի շեփոր: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Իրանան հերարձակի, կանգնած հանդիպահայաց, աջով բռնել է հարին սաքերի վրա բարձրացած և զեպի ձախ՝ ցատկումի ձգաող եղնիկի պողերից, իսկ ձախով՝ ցուպ: Խորագիրը, L.HOSTILIVS SASERNA: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,90 գր., կ. 1, չՊԹ, № 16128: Grueber, I, 514, № 3996, pl. L, № 11: Sydenham, 160, № 953, pl. 26: Babelon, I, 553, № 4: Վերագրում է մ. թ. ա. 46 թ.:

260. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. մմ, ք. 3,93 գր., կ. 1, չՊԹ, № 17824/118: Grueber, I, 514, № 3996, pl. L, № 11: Sydenham, 160, № 953, pl. 26: Babelon, I, № 553, № 4: Վերագրում է մ. թ. ա. 46 թ.:

261. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 18×19 մմ, ք. 3,85 գր., կ. 1, չՊԹ, № 15163:

262. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 3,60 գր., կ. 1, չՊԹ, № 15162:

263. Հռոմ, Քվինտուս Սիցիլիուս և Գայուս Ապոնիուս, զենար, 49—48 թթ.: Ա կողմ. Ապոլոնի գլխի զեպի աջ, ներքևում աթթեանի

փոքր աստղ, առջևում՝ Q. SICINIVS, հետևում՝ III.VIR: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում Հերկուլեսի գուրզը՝ վրան ասյածի մորթի, ձախից՝ նեո, աջից՝ աղեղ: Խորագիրը՝ C.COPONIVS.PR.S.C: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,75 գր., կ. $\searrow$, ՀՊԹ, № 17824/119: Grueber, II, 468. № 26, pl. № 16: Sydenham, № 157, № 939, pl. 26: Համարում է թողարկված 49—48 թթ.: Babelon, I, 380—381, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թ.:

264. Հում, Լուցիուս Պլավտիուս Պլանկուս, գենար, 47 թ. մ. թ. ա.:
Ս կողմ. Մեգուզայի գլմակը ներքևում՝ L.PLAUTIVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Արշալույսի թևավոր դիցուհին գեպի աջ առաջնորդում է չորս նժույզներ, նրա ստքերի տակ՝ PLANCVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,85 գր., կ. $\swarrow$, ՀՊԹ, № 15192: Grueber, I 517. № 4006, pl. L, № 16: Sydenham՝ 160, № 959, pl. 26: Babelon, II 326, № 14: Վերագրում է մ. թ. ա. 45 թ.:
265. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվապատ տարբեր կնիքներով: Տ. 20 մմ, 3,70 գր., կ. $\swarrow$, ՀՊԹ, № 15101: Grueber, I, 517, № 4005, pl. L, № 15: Sydenham, 160, № 959, № 16, pl. 26: Babelon, II, 326, № 14: Վերագրում է մ. թ. ա. 45 թ.:
266. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվապատ այլ կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 4,00 գր., կ. $\searrow$, ՀՊԹ, № 17824/120:
267. Աֆրիկա, Քվինտուս [Յեցիլիուս] Մետելիուս [Պիուս] Սցիպիո և [Մարկուս] Լպպիուս, գենար, 47—46 թթ. մ. թ. ա.:
Ս կողմ. Աֆրիկայի գլուխը. գեմքը գեպի աջ, ճակատին՝ փղի կնճիթը, ներքևում՝ դռթան, առջևում՝ ցորենի հասկ: Խորագիրը, աջից՝ Q. MITTELL, ձախից՝ SCIPIO.IMP.: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Հերկուլեսը կանգնած սղջ հասակով հանդիպահայաց, ձախ թևի տակ իր գուրզը և ասյածի մորթին, ներքևում անորոշ նշան. մյուս ձեռքը՝ կոնքին: Խորագիրը, աջից՝ EPIVVS, ձախից՝ [LEG.F.C]: Շրջանակը կետավոր: Տ, 17.18 մմ, ք. 92 գր., կ. $\searrow$, ՀՊԹ, № 15107: Grueber, II, 574, № 12, pl. CXXI. № 6: Sydenham, 175, № 1051. pl. 28. Babelon, I, 279, № 50: Վերագրում է 48—46 թվականներին:
268. Հում, Մանիուս Գորգիուս Ռուֆուս, գենար, 46 թ. մ. թ. ա.:
Ս կողմ. Վեներայի գլուխը պսակով, գեպի աջ, պարանոցին մանյակ, օկանջին օղ, վարսերից մի արձակ փունջ իջնում է հետևից: Խորագիրը դաշտի ձախ մասում՝ RVFVS.S.C.: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում դելֆին գեպի աջ, վրան՝ թևավոր հրեշտակ, ներքևում՝ MAN (միահյուսված). CORDIVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,56 գր., կ. $\swarrow$, ՀՊԹ, № 17824/121: Grueber, I, 524, № 4040. pl. LI, № 13: Sydenham, 162. № 977: Babelon, I, 383—384, № 3: Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թ.:
269. Աֆրիկա, Հուլիուս Կեսար, գենար, 46 թ. մ. թ. ա.:
Ս կողմ. Յերերայի գլուխը հացահատիկի հասկերով պսակավորված, գեմ-

քը գեպի աջ, վարսերից երկու փունջ իջել են պարանոցին: Խորագիրը ձախից՝ COS.TERT, աջից՝ DICT.ITER: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում սափոր՝ բարձր բռնակով, նրա կողքերին. աջից՝ մոզական դավազան (lituus), ձախից՝ ջահ և շերեփ, դաշտի աջ եզրին՝ M: Խորագիրը. վերևում՝ AVGVR, ներքևում՝ PONT.MAX: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,83 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 17824/122: Grueber, II, 576, № 23, pl. CXXI № 14: Sydenham, 170, № 1024: Babelon, 14, № 16: Վերագրում է մ.թ.ա. 47 թ.:

270. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 16 մմ, ք. 4,12 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/123:

271. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,67 գր., կ. ←, ՀՊԹ, № 15091:

272. Նույնը, ինչպես նախորդը, Աֆրիկա, Հ. Սեսար, գեներ. մ. թ. ա. 46 թ., բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 17 մմ, ք. 3,87 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/124:

273. Նույնը, բայց այն տարրերով լիամբ, որ Բ կողմում մոզական դավազանի մաս, դաշտի աջ եզրին՝ D գիրը M-ի փոխարեն: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 4,00 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/125: Grueber, II, 576, № 21, pl. CXXI, № 13: Sydenham, 170, № 1023: Babelon, II, № 16:

274. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 4,10 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/126: Grueber, II, 576, № 21, pl. CXXI, № 13: Sydenham, 170, № 1023:

275. Նույնը, ինչպես նախորդը, թեև գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 20 մմ, ք. 4,00 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/127: Grueber, II, 576, № 21, pl. CXXI, № 13: Sydenham, 170, № 1023:

276. Գալլիա, Գալուս Հուլիոս Սեսար, գեներ. 47 թ. մ. թ. ա.: Ա կողմ. Վենեթյալի կիսանդրին, գեմքը գեպի ձախ, գլխին պսակ, ականջին՝ օղ, պարանոցին՝ մանյակներ, արտադրեստի վերին եզրը ճարմանգված է ձախ ոսին, հեռեում՝ դաշխոն, առջևում՝ դաշտի լիամբ դավազան (lituus) և անսրոշ նշան: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում թշնամու գեմքը ցցի հանած (աղմավար), դրա կողքերին վերից մեկական մահան և գալլիական շեփորներ, սրոնց տակ պատկերված են ձախից՝ ազմիկը ծնկաչոք և ձեռքերը կապված, աջից՝ Գալլիան կանաչի կերպարանքով՝ նստած հերարձակ, ձեռքը դրած ճակատին, գեպի աջ, ներքևում՝ գիծ, որի տակ՝ CAESAR: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,73 գր., կ. ←, ՀՊԹ, № 17824/128: Grueber, II, 368, № 86, pl. CI, № 9: Վերագրում է մ. թ. ա. 45 թ., թողարկված Իսպանիայում: Babelon, II, 12 № 12: Վերագրում է մ. թ. ա. 50 թվականին: Sydenham 168, № 1015:

277. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 16. 20 մմ, ք. 3,98 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, №16144: Grueber, II, 368, № 86, pl. Cl, № 9: Sydenham, 168, № 1015: Գալլիա, մ. թ. ա. 47 թ.: Babelon, II, 12, № 12: Վերագրում է մ. թ. ա. 50 թ.:
278. Հոմ, Տխոուս Կարիսիուս, գենար, մ. թ. ա. 45 թ.: Ա կողմ. Յունոնա Մոնետայի գլուխը, գեմքը դեպի աջ, վարսերը պսակածև հյուսված և զնդածև հավաքված ծոծրակին, որակցից մի փոնջ իջել է ներքև: Պարանոցին՝ մանչակ, ակունջին՝ խաչածև օղ, երևում է վերնազգեստի հանգույցը: Խորագիրը միայն գաշտի ձախ մասում՝ MONETA: Երբջանակը կեսավոր: Բ կողմ. դրամահատություն հիմնական գործիքները՝ վերին և ներքին կնիքները, աջից՝ մուրճ, ձախից աքցան, Խորագիրը՝ T.CARISIVS: Երջանակը դափնեպսակ: Տ. 18 մմ, ք. 3, 85 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/129: Grueber, I, 527, № 4056, pl. LII, № 1: Sydenham, 163, № 982a, pl. 26: Babelon, I, 314, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 48 թվականին:
279. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 3, 35 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 15189: Grueber, I, 528, № 4057, pl. LII, № 2: Sydenham, 163, № 982a, pl. 26: Babelon, 314, № 1: Վերագրում է մ. թ. ա. 48 թ.:
280. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18×19 մմ, ք. 3,78 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 15177: Grueber, I, 528, № 4057, pl. LII, № 2: Sydenham, 163, № 962a: Babelon, I, 314, №1:
281. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Խորագիրը Ա կողմում չի պահպանվել: Տ. 20 մմ, ք. 4,10 գր., կ. ↗, ՀՊԹ, № 17824/130:
282. Նույնը, բայց Յունոնայի գլխահեռում հավաքված վարսերից ոչ թև մեկ, ալլ երկու փոնջ իջել են պարանոցին: Մանրամասնությունները, ինչպես նախորդում, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 3,60 գր., կ. ↗, ՀՊԹ, № 16127: Grueber, I, 528, № 4058, pl. LII, № 2: Sydenham, 163, № 982: Babelon, 314, № 1:
283. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Խորագրերը երկու կողմում էլ չեն պահպանվել: Տ. 18×19 մմ, ք. 3,27 գր., կ. ↗, ՀՊԹ, № 15190: Grueber, I, 527, № 4056, pl. LII, № 1: Babelon, I, 314, № 1:
284. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,97 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/131: Grueber, I, 527-528, №№ 4056, 4059. pl. №№ 1,2: Sydenham, 173, № 982: Babelon, I, 314, № 1:
285. Նույնը, բայց ալլ խորհրդանշաններով: Ա կողմ. Ռոմայի գլուխը կատարավոր սաղավարտով, գեմքը դեպի աջ,

Տեսեա՞նք ROMA: Առանց շրջանակի: Բ կողմ. կենտրոնում գտնու, որի վրա առատութիւն եղջյուր, ձախից գալիս, աջից՝ նալի դեկ, ներքեւում խորագիրը՝ T.CA RISI, այս ամենը վերցրած գափնեպատակի մեջ: Տ. 16 մմ, ք. 4,00 գր., կ. . ., ՀՊԹ, № 17824/132: Gruerer, I, 529, № 4065, pl. LII, № 4: Sydenham, 164, № 984: Babelon, I, 315, № 4: Վերագրում է մ.թ.ա. 48 թվականին:

286. Նույնը, ինչպէս նախորդը, բայց զրվագլած տարբեր կնիքներով:
Ա կողմ. Ռոմայի գլխի կատարավոր սաղավորում, դեմքը դեպի աջ, խորագիրը՝ ROMA: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. մանրամասնութիւնները ինչպէս նախորդում՝ գտնու, առատութիւն եղջյուր, գալիս, նալի դեկ: խորագիրը՝ T.CARIS, եկերքին արմավենու ճյուղ: Տ. 19 մմ, ք. 3,65 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15173: Grueber, 529, № 4068, pl. LII, № 6: Sydenham, 164, № 984b: Babelon, I, 315, № 5:
287. Նույնը, բայց այլ հատկանիշներով:
Ա կողմ. Վիկտորիայի կիսանդրին, դեմքը դեպի աջ, գլխին պսակ, ալիքին՝ Երկարալուն օղ, պարանոցին՝ մարգարտաշար մանրակ, վարսերը հարգարված և հետեւում ամփոփված գնդաձև, որից մի փունջ իջել է մինչև տակը, թևի վրա [S.C.]: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. Հաղթանակը քառաձի մարտակառքի վրա, դեպի աջ, ձախ ձեռքին՝ պսակ, աջում՝ արշավող նժույգների սանձը, ներքեւում հորիզոնական դիմ, որի տակ՝ T.CARISI: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 4,10 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 17824/133: Grueber, I, 530, № 4070, pl. LII, № 7: Sydenham, 164, № 985, pl. 26: Babelon, I, 314 № 3: Վերագրում է մ. թ. ա. 48 թվականին:
288. Նույնը, ինչպէս նախորդը, բայց զրվագլած տարբեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/134: Grueber, I, 530, № 4071: Sydenham, 164, № 985: Babelon, I, 314, № 3:
289. Նույնը, ինչպէս նախորդը, բայց զրվագլած տարբեր կնիքներով: Երկար կողմերում էլ շրջանակը կետավոր է: Տ. 17 մմ, ք. 3,80 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/135: Grueber, I, 530, № 4070, pl. LII, № 7:
290. Նույնը, ինչպէս նախորդը, բայց զրվագլած տարբեր կնիքներով: Տ. 17 մմ, ք. 3,70 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16130: Grueber, I, 530, № 4070, pl. LII, № 7: Sydenham, 164, № 985, pl. 26: Babelon, I, 314, № 3: Վերագրում է մ. թ. ա. 48 թվականին:
291. Նույնը, տարբերակ այլ տիպի:
Ա կողմ. Վիկտորիայի կիսանդրին նույն ավյալներով, ինչպէս նախորդը. թևն աստվածուհու գիմագծերն ու գարդարանքները, ինչպէս նաև գլխահետեւում՝ S.C. գրերը չեն պահպանվել: Բ կողմ. Հաղթանակը երկձի մարտակառքի վրա դեպի աջ, մի ձեռքում պսակ, մյուսում՝ նժույգների սանձը: Շրջանակը կետավոր: Մանրամասնութիւնները չեն պահպանվել:

S. 16 × *19 մմ*, *p. 3,85 գր.*, *կ. 4*, *ՀՊԹ*, № *16141* (°): Grueber, I, 530, № 4073, pl. LII, № 8: Sydenham, 161, № 986: Babelon, I, 314, № 2: *Վերագրում է մ. թ. ա. 48 թվականին:*

292. Հուռմ, Փայռու Կոնսիդիուս Պետուս, *գեներ*, 45 թ. մ. թ. ա.:
*Ա կողմ. Ապուլլոնի գլխի վրա գտնվող սկզբնական մասը, վարսերը հարգարված և գնդաձև ամփոփված ծոճրակին, որից մի փունջ իջել է պարանոցին, ականջը ծաղկազարդով: Այս կիսադեմ պատկերը արժատվենու տեսակի մեջ: Բ կողմ. կենտրոնում երկու գահանիսա բազիլիթոններ, որոնց վրա պսակ: Սորագիրը վերեւից՝ C.CONSIDIVS, ներքևում հարկոսնական գիծ, որի տակ՝ PAETVS: Շրջանակը կետավոր: S. 18 մմ, p. 4,18 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/136: Grueber, I, 532 № 4081, pl. LII, № 12: Sydenham, 164, № 990: Babelon, I, 378, № 4: *Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թվականին:**
293. Նույնը, բայց տարբերակ: Ապուլլոնի կիսադեմ պատկերը, վերցված կետավոր շրջանակի մեջ, ներկայացված է համեմատորար փոքր չափի, վարսերի հյուսքից գլխի հետևում երկու փունջ իջել են պարանոցին: S. 18.19 մմ, p. 3,92 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 16126: Grueber, I, 532, № 4083, pl. LII, № 13: Sydenham, 164, № 990a: Babelon, I, 378, № 3:
294. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարրեր կնիքներով: Ապուլլոնի վարսերից երկու փունջ գլխի հետևում ազատ արձակած իջել են պարանոցի վրա, ականջին պարզարանք չկա: Շրջանակները երկու կողմերում էլ չեն պահպանվել: S. 20 մմ, p. 3,72 գր., կ. 4, ՀՊԹ, № 17824/137: Grueber, I, 532 № 4083, pl. LII, № 13: Sydenham, 164, № 990: Babelon, I, 378, № 3:
295. Նույնը, բայց Ապուլլոնի գլխահետևում A գիրը: Սորագիրը՝ C.CONSID [PAETH]: Մանրամասնությունները ինչպես նախորդում: S. 19 մմ, p. 3,56 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/138: Grueber, I, 532, № 4084, pl. LII, № 14: Sydenham, 164, № 991: Babelon, I, 377, № 2: *Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թվականին:*
296. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարրեր կնիքներով: S. 17 մմ, p. 3,62 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/139: Grueber, I, 532, № 4086, pl. LII, № 5: Sydenham, 164, № 991a: Babelon, I, 377, № 2: *Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թվականին:*
297. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց դրվագված տարրեր կնիքներով: Ապուլլոնի գլխահետևում A գիրը չի պահպանվել: Սորագիրը՝ C.CONSID [PAETH]: S. 17 մմ, p. 3,92 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15181: Grueber, I, 532, № 4084, pl. LII, № 14: Sydenham, 164, № 991:
298. Նույնը, Հուռմ, Փ. Կոնսիդիուս Պետուս, *գեներ*, 45 թ. մ. թ. ա.:
*Ա կողմ. Վենետիկ գլխի վրա գտնվող սկզբնական մասը, վարսերը հարգարված և գնդաձև ամփոփված ծոճրակին, որից մի փունջ իջել է պարանոցին, ականջը ծաղկազարդով: Այս կիսադեմ պատկերը արժատվենու տեսակի մեջ: Բ կողմ. կենտրոնում երկու գահանիսա բազիլիթոններ, որոնց վրա պսակ: Սորագիրը վերեւից՝ C.CONSIDIVS, ներքևում հարկոսնական գիծ, որի տակ՝ PAETVS: Շրջանակը կետավոր: S. 18 մմ, p. 4,18 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/136: Grueber, I, 532 № 4081, pl. LII, № 12: Sydenham, 164, № 990: Babelon, I, 378, № 4: *Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թվականին:**

դեմքը դեպի ձախ, ակնշի՛ն երկարավուն օղ, վարսերից մի քանի փունջ արձակված են պարանոցի վրա, գաշտի աջ եզրին խորագիր՝ PAETI: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Վիկտորիան քառաձի մարտակառքին, աջ ձևաքում պսակ, ձախում՝ ամրավենու ճյուղ, արշավում է դեպի ձախ, նժուլգների ոտքերի տակ հորիզոնական գիծ, ներքևում՝ CONSIDI: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,58 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 16132: Grueber, I, 532, № 4090, pl. LII, № 17: Sydenham, 165, № 993: Babelon, I, 379, № 7: Վերագրում է մ. թ. ա. 49 թվականին:

299. Հռոմ, Լուցիուս Վալերիուս Ացիսկուլուս, դեմար, 45 թ. մ. թ. ա.:
 Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխը վարս սկալ-ժապավենով և կարճ հյուսված ծամերով, դեմքը դեպի աջ: Գլխահեռում՝ ըրբչ: Խորագիրը՝ ACISCVLVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Վիցուսին ցույի վրա նստած, ձևաքին քող, ընթանում է դեպի աջ, ներքևում՝ հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ L. VALERIVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19.20 մմ, ք. 3,90 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 15170: Grueber, I, 534, № 4099, pl. LII, № 1: Sydenham, 166, № 998: Babelon, II, 519, № 17: Վերագրում է մ. թ. ա. 46 — 45 թվականներին:

300. Հռոմ, Լուցիուս Էմիլիուս Բուկա, դեմար, 44 թ. մ. թ. ա.:
 Ա կողմ. Հ. Կեսարի գլուխը, դափնեպսակով, դեմքը դեպի աջ: Խորագիրը հաշացքի դիմաց՝ CAESAR. IM, գաշտի ձախ եզրին՝ M և P տառերը, որոնց միջև կիսալուսին: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Վեներան երկարավուն շրջագգեստով կանգնած դեպի ձախ, աջ ձևաքում հաղթանակի թևավոր արձանիկը, ձախում՝ երկար դալիսոն: Խորագիրը գաշտի աջ եզրին՝ L. AEMILIVS, ոտքերի տառի՝ BVCA: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17 մմ, ք. 3,33 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824 140: Grueber, I, № 4152, pl. LIV, № 8: Sydenham, 176, № 1060: Babelon, II, 21, № 34:

301. Հռոմ, Պուբլիուս Սեպուլլիուս Մակր, դեմար, 44 թ. մ. թ. ա.:
 Ա կողմ. Հուլիոս Կեսարի կիսանդրին, դեմքը դեպի աջ, գլխին պսակ: Խորագիրը առջևում՝ CAESAR, հեռևում՝ IMPER: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Վեներան երկար շրջագգեստով, կանգնած դեպի ձախ, աջ ձևաքը մեկնել է առաջ, որի վրա հաղթանակի թևավոր աստվածուհու արձանիկը, ձախում բռնել է գավազան, ծալրին փոքր աստղ: Խորագիրը թիկունքում՝ P. SEPVLLIVS, առջևում՝ MACER: Շրջանակը կետավոր: Տ. 16×17 մմ, ք. 4,25 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 16139: Grueber, I, 547, № 4164, pl. LIV № 15: Sydenham, 178, № 1070: Babelon, II, 27, № 47: Վերագրում է մ. թ. ա. 42 թվականին:

302. Նույնը, բայց տարբերակ: Ա կողմ. Խորագիրը Հ. Կեսար դիմանկարի առջևում՝ CAESAR, հեռևում՝ DICT. PERPETV[O]: Շրջանակը չի պահպանվել: Բ կողմ. Վեներայի բռնած գավազանի տակ վահան: Տ. 16.×18 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 15092: Grueber, I, 548, № 4168, pl. LIV, № 18: Sydenham, 178, № 1072, Babelon, II, 27, № 48: Վերագրում է մ. թ. ա. 42 թվականին:

Մ. Անտոնինոս և Կլիոպատրա, մ. թ. ա. 38—31 թթ.: Անտիոքի
Տետրադրախմա, մեծացված 4X

Հուլիոս Կեսար և գիցական Նշաններ, մ. թ. ա. 40 թ. է.
Հոսմեական դրամ, մեծացված 4×

Մ. Անտոնիոս և Գ. Օկտավիանոս, մ. թ. ա. 41 թ.:
Հոմեական դրամ, մեծացված 4X

Մարկոս և Լուցիոս Անտոնինոսներ, մ. թ. ա. 41 թ.:
Հռոմեական դրամ, մեծացված 4X

Մ. Անտոնինոսը և հայտնի թագր նետ ու ազնւի մեջ, մ. թ. ա. 35 թ.:
Հռոմեական դրամ, մեծացված 4X

Մ. Անտոնիոս և Կլեոպատրա, մ. թ. ա. 32—31 թթ.:
Հոռմեական դրամ, մեծացված 4×

303. Նույնը, բայց ստորերով:
Ա կողմ. Հ. Կեսարի պատկառնորդ զլուխը քոզով, որ իջնում է մինչև տան-
բը, դեմքը դեպի աջ: Խորազիրը առջևում՝ CAESAR, հետևում՝ DICT
PERPETO: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. ստորերվում է նախորդից
միայն կնիքներով, թեև Վենետիցի սոց հասակով ներկայացված պատկերը
ավելի հստակ է պահպանվել՝ իր երկարությամբ, մինչև սոնները հասնող
տարազով, գալիսոնով, և այ ձևքում պահած Հաղթանակի թեափոր ար-
ձանիկով, սակայն MACER բառը, որ նշված է դաշտի ներքևի ձախ եզ-
րին, համարյա ջնջված է: Տ. 17 մմ, ք. 3,23 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/141: Grueber, I, 549, № 4173, pl. LIV, № 21: Sydenham,
№ 1074: Babelon, II, 28 № 59: Վերագրում է մ. թ. ա. 42 թվականին:
304. Հոռոմ, Լուցիուս Ֆլավիևիուս Լիլիս, զենար, 42 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Հ. Կեսարի կիսանդրին՝ զլուխն պսակ, դեմքը դեպի աջ: Շրջա-
նակը կետավոր: Բ կողմ. խաղաղության աստվածուհին կանգնած դեպի
ձախ, աջ ձևքում Մերկուրիուսի դալիսոնը, սրպեա խաղաղության նշան,
խոկ ձախով բռնել է երկար գավազան: Խորազիրը. թիկունքում՝ L.FLA-
MINIVS, առջևում՝ III.VIR: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,90
գր., կ. →, ՀՊԹ, № 17824/142: Grueber, I, 566, № 4201, pl. LV: № 13
Sydenham, 180, № 1089, pl. 28: Համարում է մ. թ. ա. 42 թ.: Babe-
lon, I, 497, № 3: Վերագրում է մ. թ. ա. 44 թվականին:
305. Հուևաասան, Մարկուս Յուևիուս Բրուտուս, Պուբլիուս կամ Գայուս
Սերվիլիուս Կասկա Լոնգուս, զենար, 43—42 թթ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Նեպտունի գանգրահեր զլուխը, դեմքը դեպի աջ, մորուքով ու
ընչացքով, ներքևում եռամանի՝ ողողված ձախ: Խորազիրը. հետևում՝
CASCIA, առջևում՝ LONCVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Հաղթության
թեափոր դիցունին դեպի աջ, ուսին արմավենու ճյուղ, ձևքին պսակ, ոտ-
քերի տակ կտրված գալիսոն, հետևում՝ BRVTVS, առջևում՝ IMP: Շրջ-
անակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 43,95 գր., կ. →, ՀՊԹ, № 15158:
Grueber, II, 478, № 63, pl. CXI, № 15: Sydenham, 203, № 1298 pl.
30: Թողարկված է Հունաստանում մ.թ.ա. 43—42 թվականներին: Babe-
lon, II, 118, № 44, 455, № 35: Վերագրում է մ. թ. ա. 43—42 թվա-
կաններին:
306. Փոքր Ասիա, Գայուս Կասսիուս (Լոնգինուս) և Մարկուս Սերվիլիուս
զենար, 43—42 թթ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Ազատության դիցուհու զլուխը, դարդարված ծաղիկապսակով,
դեմքը դեպի աջ, վարսերից մի քանի վունջ իջել են պարանոցին: Խո-
րազիրը դաշտի ձախ մասում՝ C.CASSELIMP: Շրջանակը կետավոր:
Բ կողմ. կենտրոնում՝ խեցգետին, որն իր առջևի երկու շոշափուկներով
բռնել է մի գարդանշան, ներքևում՝ ժապավեն և վարդ: Խորազիրը. ձա-
խից՝ M. SERVILIVS, աջից՝ LEG: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք.
4,00 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/143, Grueber, II, 431, № 84, pl.
CXII, № 8: Sydenham, 205, № 1313, pl. 30 (մ.թ.ա. 42 թ., Փոքր Ա-
սիա): Babelon, 336, № 19:

307. Հում, Պ. Կոռնելիոս Լեւաուրոս Մարցելլինոս, *գեներ, 38 թ. մ. թ. ա.։ Ա կողմ. կոնսուլ Մ. Կլավդիոս Մարցելլոսի գլուխը, դեմքը գեպի աջ, հետևում՝ եռտանի, առջևում՝ MARCELLINVS: Երջանակը կետավոր։ Բ կողմ. կենտրոնում Յուպիտերի տաճարը, դեպի որը սաղմի հայթայիտան նվեր է ասնում Մ. Մարցելլոսը՝ պատկերված բազիլիկ տաճարի ձախ կողմում։ Սորազիրը. աջից՝ MARCELLVS, ձախից՝ COS. QVINQ: Երջանակը չի պահպանվել։ Տ. 19 մմ, ք. 3,85 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 15093: Grueber, I, 567, № 4206, pl. LV, № 16: Sydenham, 187, № 1147, pl. 29: Վերադրում է մ. թ. ա. 38 թ.։ Babelon, I, 427, № 69: Վերադրում է մ. թ. ա. 45 թ.։*
308. Փոքր Ասիա (Էփեսոս), Մարկոս Անտոնիոս, Մարկոս Բարբատոս (Փիլիպոս) և Օկտավիանոս, *գեներ, 41 թ. մ. թ. ա.։ Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլուխը, գեմքը գեպի աջ, խորագիրը՝ M. ANT. IMP. AVG. III. VIR. R. P. C. M. BARBAT. Q. P [M և P ինչպես նաև A և V գրերը միահյուսված են]։ Երջանակը կետավոր։ Բ կողմ. Օկտավիանոսի գլուխը, գեմքը գեպի աջ, խորագիրը՝ CAESAR. IMP. PONT. III. VIR. R. P. C.: Այս ամենը կետավոր շրջանակի մեջ։ Տ. 20 մմ, ք. 3,90 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 16117: Grueber, II, 490, № 100, pl. CXII, № 17: Sydenham, 191, № 1181: Babelon, I, 176, № 51: Վերադրում է մ. թ. ա. 41 թ.։*
309. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 20 մմ, ք. 3,90 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 15087:*
310. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 20 մմ, ք. 3,72 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 15142:*
311. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված այլ կնիքներով։ Տ. 19 մմ, ք. 3,98 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 17824/144:*
312. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 20 մմ, ք. 3,95 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 17824/145:*
313. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 19 մմ, ք. 3,90 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 16117:*
314. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 19,20 մմ, ք. 3,95 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 16118: Grueber, II, 490, № 101, pl. CXII, № 18: Sydenham, 191, № 1181: Babelon, I, 176, № 51:*
315. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 20 մմ, ք. 3,74 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 17824/146:*
316. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 19 մմ, ք. 3,78 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 17824/147:*
317. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարբեր կնիքներով։ Տ. 20 մմ, ք. 3,98 գր., կ. 1, 2ՊԹ, № 17824/148:*

318. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվածոված տարրեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/149:
319. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվածոված տարրեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 3,91 գր., կ. ↘, ՀՊԹ, № 17824/150: Grueber, II, 490, № 101, pl. CXII, № 18: Sydenham, 191, № 1181: Babelon, I, 176, № 51:
320. Փոքր Ասիա, (Էփեսոս), Մարկոս Անտոնիոս, Մարկոս (Կոկլեոս) Ներվա և Լուցիոս Անտոնիոս, զենար, 41 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլուխը զեպի աջ: Սորազիրը՝ M.ANT.IMP. AVG. III.VIR.R.C.M NERVA PROQ.P[M և P ինչպես նաև A և V գրերը միահյուսված են փակագրի ձևով]: Շրջանակը կետավոր, թևե սեղ-սեղ շնչված: Բ կողմ. Լուցիոս Անտոնիոսի գլուխը զեպի աջ: Սորազիրը՝ L.ANTONIVS COS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 4,00 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15088: Grueber, II, 492, № 107, pl. CXIII, № 3: Sydenham, 192, № 1185, pl. 29: Babelon, I, 175, № 48:
321. Դալլիա, Մարկոս Անտոնիոս, զենար, 42 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլուխը զեպի աջ: Սորազիրը ձախից՝ M.ANTONI, աջից՝ IMP (միահյուսված): Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում երկթևք ծածկով բազիլիկ շենքի մեջ սրավառակ, որի վրա արևի անձնավորումը՝ շարժը տասնմեկ ճառագայթներով: Դաշաի ազատ հատվածներում, ձախից՝ [III], ներքեում՝ VIR (sic), աջից՝ R.P.C: Շրջանակը կետավոր: Տ. 16 մմ, ք. 3,86 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17821/151: Grueber, II, 399, № 62, pl. CIII, № 21: Sydenham, 191, № 1168: Վերայրում է մ. թ. ա. 42 թ.: Babelon, I, 170, № 34:
322. Փոքր Ասիա (Էփեսոս) (*), Մ. Անտոնիոս և Օկտավիանոս, զենար 40—39 թթ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Անտոնիոսի գլուխը զեպի աջ: Սորազիրը՝ M.ANTON, IMP.III. VIR.[R.P.C]: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Օկտավիանոսի գլուխը զեպի աջ: Սորազիրը՝ CAESAR.IMP.III.VIR: Կրկնակի հարվածի հետք, շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 4,05 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, 17824/152: Grueber, II, 497, № 120, pl. CXIII, № 13: Sydenham, 192, № 1193a: Babelon, I, 172, № 38:
323. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց գրվածոված տարրեր կնիքներով և առանց կրկնակի հարվածի: Տ. 18 մմ, ք. 3,70 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/157:
324. Նույնը, բայց տարրերով:
Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլուխը, զեպի աջ: Սորազիրը՝ M. [ANTON.IMP.III.VIR]R.P.C.AVG: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Օկտավիանոսի գլուխը, զեպի աջ: Սորազիրը՝ CAESAR.IMP.PONT [ըստ որում N և T գրերը միահյուսված] III.VIR R.C.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,60 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/154: Grueber,

II, 498, № 126, pl. CXIII, № 16; Sydenham, 192, № 1194; Babelon, I, 172, № 40: *Վերջին երկու հրատարակություններում Բ կոդի խորագիրը վերջանում է R.P.C գրերով ի տարբերություն մեր օրինակի:*

325. Լույնը, *Ինչպես նախորդը, բայց գրվագված տարրեր կնիքներով: Ա կոդմ. խորագիրը՝ [M.]ANTON.IMP.III.VIR.R.P.C. Շրջանակը կետավոր: Բ կոդմ. խորագիրը՝ CAES[AR].IMP.PONT. Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,70 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/155: Grueber, II, 498, № 123, pl. CXIII, № 15; Sydenham, 192, № 1194; Babelon, № I, 172 № 40:*

326. Փ. Ասիա (Կփեսոս) (?), Մ. Անտոնինոս և Լ. Մունասիոս Պլանկուս, *գեներ, մ. թ. ա. 40 թվական:*

Ա կոդմ. կենտրոնում գաշակաթյան գալիսոն (lituus) և սափոր, նրանց միջև կեա, ներքևում հարիզոնական զիծ: Խորագիրը՝ M.ANTON.IMP. AVG.III.VIR.P.C.: Շրջանակը կետավոր: Բ կոդմ. կենտրոնում երկարավուն սափոր, նրանից ձախ՝ շանթ, աջից՝ խաղաղություն գալիսոն (caduceus): Խորագիրը՝ L.PLANCVS PRO COS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,96 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/156: Grueber, II, 496, № 116, pl. CXIII, № 11; Sydenham, 192, № 1190, pl. 29; Babelon, I, 178, № 59:

327. Գալիա, Սկասպիանոս և Մ. Անտոնինոս, *գեներ, 39 թ. մ. թ. ա.:*

Ա կոդմ. Օկտավիանոսի զլախը ղեպի աջ: Խորագիրը, հետևում՝ CAESAR, առջևում՝ IMP: Շրջանակը կետավոր: Բ կոդմ. կենտրոնում խաղաղություն լիտայր գալիսոնը, նրա շարջ՝ IMP.ANTONIVS. Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,55 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/157: Grueber, II, 409, № 92, pl. CV, № 1; Sydenham, 207, № 1327a; Babelon, II, 35, № 60:

328. Գալիա, Սկասպիանոս և Բ. Սավինուս [Սավիդիլենոս Ռուֆուս], *գեներ, 40 թ. մ. թ. ա.:*

*Ա կոդմ. Օկտավիանոսի զլախը սլատանի ղեմքով, ղեպի աջ: Խորագիրը, հետևում՝ C.CAESAR, ներքևում՝ III.VIR, առջևում՝ R.P.C.: Շրջանակը կետավոր: Բ կոդմ. կենտրոնում թևավոր շանթ: Խորագիրը, ներքևում՝ Q.SAL VIVS, վերևում՝ MP (միահյուսված) COS.DESIG: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,77 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15096: Grueber, II, 407, № 88, pl. CIV, № 16; Sydenham, 207, № 1320b; Babelon, II, 45, № 92: *Վերագրում է մ. թ. ա. 41 թ.:**

329. Հոմ, Պետիլիուս Կապիտոլինոս, *գեներ, 37 թ. մ. թ. ա.:*

Ա կոդմ. Յուպիտերի զլախը, ղեմքը ղեպի աջ, հետևում՝ CAPITOLIVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կոդմ. բաղիլիկ տաճար՝ վեց սյուների վրա հանգչող երկթեք ծածկով, վերևում ղեկորատիվ արձաններով զարդարված, կենտրոնական երեք սյուների միջև պարանաձև կախիվներ, ներքևում՝ խորագիր՝ PETILLIVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 4,08 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 17824/158: Grueber, I, 571, № 4217, pl.

LVI, № 3, մ. թ. ա. 40 թ.): Sydenham, 187, № 1149, pl. 29: Վերապրում է մ. թ. ա. 37 թ.: Babelon, II, 291, № 1: Վերապրում է մ. թ. ա. 43 թ.:

330. Հոռմ, Պետրիլիուս Կապիտալինուս, զենար, 37 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. արձիվը թեևատարած կանգնած է շանթի վրա: Սորապիրը. վերևում՝ PETILLIVS, ներքևում՝ CAPITOLINVS: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում վեց սյուների վրա հանդուղ երկթեք ծածկով բազիլիկ տաճար, ճակատային մասը վերեկից զարդարված արձաններով, ներքևում աստիճաններ, կողքերին՝ ձախից S, աջից՝ F: Շրջանակը մտշված, տեղ-տեղ կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,87 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 17824/159: Grueber, I, 572, № 4222, pl. LVI, № 6 (մ. թ. ա. 40 թ.): Sydenham, 187, № 1151: Համարում է մ. թ. ա. 37 թ.: Babelon, II, 292, № 3: Վերապրում է մ. թ. ա. 43 թ.:
331. Գալլիա, Գայուս (Յուլիուս) Սկտավիանուս, զենար, 19 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Օկտավիանոսի զլուխը, զեմքը զեպի աջ: Սորապիրը. հետևում՝ CAESAR. III, առջևում՝ VIR. R. P. C: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Գահանիստ բազիլիկոսներ, որոնց վրա պոսակ և խորապիր՝ CAESAR. DIC. PER: Շրջանակը կետավոր: Տ. 21 մմ, ք. 3, 60 գր., կ. №, ՀՊԹ, № 16133: Grueber, II, 405, № 76, pl. CIV, № 2 (տարբերակ): Sydenham, 206, № 1322: Babelon, II, 44, № 89: Վերապրում է մ. թ. ա. 42 թ.:
332. Կույնը, բայց թողարկված 41 թվականին:
Ա կողմ. Օկտավիանոսի զլուխը, երկատարդ զեմքը զեպի աջ: Սորապիրը. թիկանքին՝ C. CAESAR, առջևում՝ IMP: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. ձխավոր Օկտավիանոսի արձանը զեպի ձախ, աջ ձևորը սրբղել է առաջ, ներքևում հորիզոնական գիծ, որի տակ՝ S. C: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17.18 մմ, ք. 4,00 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 15106: Grueber, II, 405, № 81, pl. CIV, № 14 (մ. թ. ա. 40 թ.): Sydenham, 205, № 1318 (մ. թ. ա. 41 թ.): Babelon, II, 36, № 63 (մ. թ. ա. 43 թ.):
333. Գալլիա, Գ. Սկտավիանուս, զենար, 41 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Մարսի կիսանդրին, զեմքը զեպի աջ: Սորապիրը. թիկանքին՝ CAESAR, առջևում՝ III. VIR. R. P. C: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում արձիվ, թեևատարած զեպի աջ, վերեկից թշնամա զենքը ցցի հանած, կողքերին սաղմի զրոշներ, ներքևում՝ S. C: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18.19 մմ, ք. 3,87 գր., կ. 1, ՀՊԹ, № 15185: Grueber, II, 410, № 96, pl. CV, № 4,5 (մ. թ. ա. 39 թ.): Sydenham, 206, № 1320: Համարում է մ. թ. ա. 41 թ., Babelon, II, 38, № 67: Վերապրում է մ. թ. ա. 43 թ.:
334. Հոռմ, Գ. Վիրիուս Վարուս, զենար, 39 թ. մ. թ. ա.:
Ա կողմ. Բաքսի զլուխը ձաղկկապակով, զեմքը զեպի աջ: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում սրակերպում է մի հովազ, հենված հե-

արին սօքերին, սասաջինները մեկնել է զոհասեղանին, որի վրա դրված է Պանի գլխակը և խաղողի սղախըներով դարգարված գալխոնը: Սորազիրը՝ C.VIBIVS VARVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17.19 մմ, ք. 4,05 գր., կ. 1, չՊԹ, № 16143: Grueber, I, 4295: Sydenham, 186, № 1138, pl. 28 Babelon, 548, № 24: Վերադրում է մ. թ. ա. 43—42 թվականներին:

335. Հռոմ, Լուցիուս Լիվիևսյուս Ռեգուլուս, դենար, 42 թ. մ. թ. ա.:
 Ա կողմ. Լուցիուս Ռեգուլուսի գլուխը, դեմքը դեպի աջ: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում երկու սաղմիկներ մարտնչում են երեք սուլյածնների դեմ, ներքևում հորիզոնական գծի տակ՝ [L.] REGVLV: Շրջանակը կետավոր: Վերջինից պահպանվել է մի փոքրիկ մաս վերևում: Տ. 18 մմ, ք. 3,82 գր., կ. 1, չՊԹ, № 17824/160: Grueber, I, 581, № 4271, pl. LVII, № 17 (մ. թ. ա. 39 թ.): Sydenham, 183, № 1112, pl. 28: Համարում է մ. թ. ա. 42 թ.: Babelon, II, 144, № 12: Վերադրում է մ. թ. ա. 43—42 թթ.:
336. Հռոմ, Լուցիուս Լիվիևսյուս Ռեգուլուս, դենար, 42 թ. մ. թ. ա.:
 Ա կողմ. Լ. Ռեգուլուսի գլուխը կիսազեմ դեպի աջ: Սորազիրը. ձախից՝ L.RECVLVS, աջից՝ PR: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. գահանիստ երկու բազիլիթոններ, վրան պսակ, կողքերին՝ մեկական ուղղահայաց կաջիններ՝ ճիպտաների փնջերի մեջ (fascis): Սորազիրը, վերևից՝ REGVLVS, ներքևում՝ PRAEF VR: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,95 գր., կ. 1, չՊԹ, № 18215/14: Sydenham, 183, № 1113: Վերադրում է մ. թ. ա. 42 թ. Grueber, I, 4261: Babelon, II, № 8:
337. Նույնը, Հռոմ, Լ. Լիվիևսյուս Ռեգուլուս, դենար, 42 թ., բայց պատկերասիրական ուրիշ: Ա կողմ. Օկտավիանոսի գլուխը, դեմքը դեպի աջ: Սորազիրը. առջևում՝ C.CAESAR. Տեսեում՝ III. VIR, R.P.C: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Հուլիանոսի դիցահին դեպի աջ, տսին՝ արմավենու ճյուղ, աջով առաջ է մեկնել ծաղկեպսակ: Սորազիրը. առջևում՝ L.LIVINEVS, Տեսեում՝ L. REGVLVS: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,75 գր., կ. 1, չՊԹ, № 16122: Grueber, I, 580, № 4260, pl. LVII, № 10: Sydenham, 183, № 1107: Համարում է մ. թ. ա. 42 թ.: Babelon, II, 143, № 4: Վերադրում է մ. թ. ա. 43—42 թթ.:
338. Փոքր Ասիա (Էփեսոս)(?), Մարկուս Անտոնիուս, Կիստոֆոր, 39 թ. մ. թ. ա.:
 Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլուխը՝ զարդարված գալխնկապակով, դեմքը դեպի աջ, ծածրակին հանդուցված է փարսակալ ժապավենը, որի ծայրերը իջել են ներքև: Սորազիրը՝ M.ANTONIVS. IMP.COS.DESIC, ITER.ETERT, վերջում գաղափարան գալխոն (hitus): Այդ ամենը վերցված է ծաղիկներից ա տերևներից հյուսված պսակ-շրջանակի մեջ, որը ներքևում ունի երկու գոյահեստ գիծ: Բ կողմ. կենտրոնում Մ. Անտոնիոսի կնոջ՝ Օկտավիայի կիսանդրին է, դեմքը դեպի աջ, դրված քառանկյունաձև կողովի վրա: Այս սղջ պատկերը վերցված է ներքինից իրար միահյուսված, բայց վերևում հանդիպահայաց երկու օձերի գլուխների միջև: Սորազիրը. ձախից՝ III.VIR, աջից՝ R.P.C., երիզավանկ շրջանակ չկա: Տ. 25 մմ, ք. 12,28 գր., կ. 1, չՊԹ, № 17824/161: Grueber, I, 4261: Babelon, II, № 8:

ber, II, 502, № 133, pl. CXIV, № 1: Sydenham, 193, № 1197: Babelon, I, № 179, № 60: *Վերագրում է մ. թ. ա. 42 թ.*:

339. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով*: S.26 մմ, ք. 12, 05 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16112: Grueber, II, 502, № 134, pl. CXIV, № 2: SYDENHAM, 193, № 1197, pl. 29: BABELON, 179, № 60: *Վերագրում է մ. թ. ա. 42 թ.*:

340. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով*: S. 27 մմ, ք. 12,20 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 16111:

341. Նույնը, *ինչպես նախորդը, սակայն զրվագված տարրեր կնիքներով*: S. 23 մմ, ք. 11,60 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15139:

342. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով*: S. 26×28 մմ, ք. 12,18 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 16110:

343. Նույնը, *ինչպես նախորդը, թեև զրվագված տարրեր կնիքներով*: S. 25 մմ, 12,23 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/162: Grueber, II, 502, № 134, pl. CXIV, № 2: Sydenham, 193, № 1197, pl. 29: Babelon, I, 179, № 60: *Վերագրում է մ. թ. ա. 42 թ.*:

344. Նույնը, *ինչպես նախորդը, Մարկոս Անտոնիոս, ցիսսոֆոր, մ. թ. ա. 39 թ., բայց կնիքները տարրեր են*:

Ա կողմ. ժաղիկներից ու տերեւներից հյուսված շրջանակի մեջ Մարկոս Անտոնիոսի գլուխը՝ զափնեպսակով, դեպի աջ խորագիրը՝ M.ANTONIVS. IMP.COS.DESIC ITER ET TERT և գուշակության նշան: Բ կողմ. Օկտավիայի կիսանդրին կողովի վրա՝ դեպի աջ: Առջևում և թիկունքում մեկական վիշապ: Դաշտի ձախ եզրին՝ III.VIR, իսկ առջևում՝ R.P.C: Շրջապծեր երկու կողմերում էլ չկան: S. 25 մմ, ք. 12,10 գր., կ. ↓, ՀՊԹ, № 18215/15:

345. Հոմ, Պուրլիուս Կլոդիուս, Մարկի Ֆիլիուս, դեմոս, 41 թ. մ. թ. ա.: *Ա կողմ. Ապոլլոնի գլուխը ժաղկեպսակով, դեմքը դեպի աջ, սկանչի մոտ՝ վարդապ, վարսերը գնդաձև ամփոփված են գլխի հետևում, որից երկու փունջ արձակված են պարանոցին, հետևում քնար: Շրջանակը կիսավոր: Բ կողմ. կենտրոնում կանդնած է Դիոնան, երկար շրջապղեստով, լուրաքանչյուր ձեռքում մեկական ջահ, թիկունքին աղեկ տ կապարձ: Խորագիրը, աջից՝ P.CLODIVS, ձախից՝ M.F: Շրջանակը կիսավոր: S. 18, մմ, ք. 3,80 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/163: Grueber, I, 586, № 4290, pl. I.VIII, № 5 (մ. թ. ա. 38 թ.): Sydenham, 183, № 1117: Համարում է մ.թ.ա. 41 թ.: Babelon, I, 356, № 15: *Վերագրում է մ. թ. ա. 43 թ.*:*

346. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով*: S. 18, 19 մմ, ք. 3,77 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 15188:

347. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով*: S. 18 մմ, ք. 4,07 գր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15180:

348. Նույնը, *Ինչպես նախորդը, բայց գրվադված տարրեր կնիքներով: Տ. 17 մմ, ք. 4,00 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/164:*
349. Նույնը, *Ինչպես նախորդը, բայց գրվադված տարրեր կնիքներով: Տ. 19 մմ, ք. 3,82 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 16124:!*
350. Նույնը, *Ինչպես նախորդը, բայց գրվադված տարրեր կնիքներով: Տ. 20 մմ, ք. 3,98 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/165: Grueber, I, 586, № 4291: Sydenham, 183, № 1117: Համարում է մ. թ. ա. 41 թ.: Babelon, I, 356, № 15: Վերադրում է մ. թ. ա. 43 թ.:*
351. Նույնը, *Ինչպես նախորդը, բայց գրվադված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,80 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/166:*
352. Հռոմ, Պուբլիուս Կլոդիուս, *գեներ, 41 թ. մ. թ. ա.:*
Ա կողմ. Արևի (Sol-Helios) գլխից ճառագայթաձև թագով, դեմքը՝ դեպի աջ, պարանոցի հետևում՝ Ն : Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կիսալուսին, շարքը ճինգ փոքր սառց, ներքևում՝ խորագիր երկու տողով՝ P.CLODIVS M. F: Շրջանակը կետավոր: Տ. 16. 17 մմ, ք. 4,15 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 16025: Grueber, I, 586, № 4288, pl. LVIII, № 4 (մ. թ. ա. 38 թ.) Sydenham, 183, № 1115: Վերադրում է մ. թ. ա. 41 թ.: Babelon, I, 356, № 17: Վերադրում է մ. թ. ա. 43 թ.:
353. Հռոմ, Տիրբրիուս Անպրոնիուս Գրաբոս, *գեներ, 40 թ. մ. թ. ա.:*
Ա կողմ. Օկտավիանոսի գլխից, դեմքը դեպի աջ, խորագիրը ձախից՝ DIVI, աջից՝ IVL.F: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում արժիպ՝ գինանշանի վրա, դեպի աջ, ստջևում գուլթան և գավազան, հետևում՝ գինանշան, խորագիրը վերևում՝ TI.SEMPRON, ներքևում՝ CRACCVS, աջից՝ III VIR, ձախից՝ Q.DFSIG: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,98 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 15191: Grueber, I, 593, № 4314, pl. LVIII, № 18 (մ. թ. ա. 37 թ.): Sydenham, 185, № 1127: Վերադրում է մ. թ. ա. 40 թ.: Babelon, II, 433, № 13: Վերադրում է մ. թ. ա. 38—36 թթ.:
354. Նույնը, *բայց տարրերակ:*
Ա կողմ. Հալիոս Կեսարի գլխից՝ գամինեպոսակով, դեմքով դեպի աջ: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում արժիպ, թևերը բարձրացրած դեպի աջ, նրա ստջև գուլթան և գավազան, հետևում՝ գինանշան: Սորագիրը, վերևից TI.SEMPRONIVS, ներքևում՝ GRACCVS, ձախից՝ Q. DESIG կենտրոնում՝ S-C: Շրջանակը կետավոր: Տ. 17×20 մմ, ք. 3,98 գր., կ. —, ՀՊԹ, № 17824/167: Grueber, I, 594, № 4316, pl. LVIII, № 19 (մ. թ. ա. 37 թ.): Sydenham, 185, № 1128: Համարում է մ. թ. ա. 40 թ.: Babelon, II, 433, № 11: Վերադրում է մ. թ. ա. 38—36 թթ.:
355. Սիցիլիա, (Սերատուս Պոմպեյուս) Մազնուս Պիուս, *գեներ, մ. թ. ա. 38—36 թթ.:*
Ա կողմ. Նեպտունի գլխից, դեմքը դեպի աջ, երկար, մինչև պարանոցը հասնող մազերով և հյուսված, գանդրահեր մորտքով, թիկունքին ևսամանի: Սորագիրը՝ MAG. PIVS. [IMP. ITER]: Շրջանակը կետավոր:

- Բ կողմ. սաղմածովային տրոֆեյ, վերևում եռաժանի ու սաղմարտի, կողքերին նազի խարխախ: Սորագիրը՝ |PRAEF. CLAS|ET. ORAE. MA RI. TEX|S.C.|, ըստ սրում A և E, ինչպես նաև M և A զրեքը միա- հյուսված են փակադրի ձևով: Շրջանակը կետավոր: Տ. 18 մմ, ք. 3,78 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/168: Grueber, II, 562, № 15, pl. CXX, № 12: Sydenham, 210, № 1347, pl. 30: Babelon, II, 351, № 21: Վերագրում է մ. թ. ա. 44 թ.:
356. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 18 մմ, ք. 3,92 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/169: Grueber, II, 562, № 15, pl. CXX, № 11, 12: Sydenham, 210, № 1347, pl. 30: Babelon, II, 351, № 21: Վերագրում է մ. թ. ա. 44 թվականին:
357. Հուսնատան կամ Փոքր Ասիա (*), Մարկոս Անտոնիոս, զենար, մ.թ.ա. 38—37 թթ.:
- Ա կողմ. կենտրոնում Մ. Անտոնիոսը քրմական տարադով կանգնած է զեպի սջ, ձևաքին գոշակաթխան գալխոն կամ մոդակոն գավազան: Սորագիրը՝ M,ANTONIVS|M.F.] M.N.AVGVR.IMP.TERT (ըստ սրում M և P, ինչպես նաև վերջում R և T զրեքը միահյուսված են մենագրի ձևով): Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում արևի տասվածաթխան՝ Սոլի (Հելիոս) գլխի ճառագայթաձև թագով, զեպի սջ: Սորագիրը՝ COS.DESIG.ITER.ET.TERT.III.VIR R.P.C.: Շրջանակը կետավոր: Տ. 19 մմ, ք. 3,84 գր., կ. ✓, ՀՊԹ, № 15179: Grueber II, 506, № 141, pl. CXIV, № 6: Sydenham, 193, № 1199: Babelon, I, 188, № 80: Վերագրում է մ. թ. ա. 36—34 թթ.:
358. Փոքր Ասիա կամ Հուսնատան, Մ. Անտոնիոս, զենար, 36 թ. մ. թ. ա.:
- Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլխի զեպի սջ: Սորագիրը՝ M.ANT.AVGVR. III.VIR. R.P.C.: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. կենտրոնում հաշարձան՝ ի նշան հողթխաթխան (գրահաշարպիկ, սրի միջով անցել է եռաժանի, գլխին սաղմարտ, ձախ թևի մաս սուր, աչին՝ երկարավան վաճան, ներքեում երկու կրթ վաճան և նիզակներ): Սորագիրը՝ IMP—TER: Շրջանակը կետավոր: Տ. 20 մմ, ք. 3,92 գր., կ. ✓, ՀՊԹ, № 15144: Grueber, II, 510, № 148, pl. CXIV, № 11: Sydenham, 194, № 1203: Babelon, I, 187, № 76: Վերագրում է մ. թ. ա. 36—34 թթ.:
359. Նույնը, ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով: Տ. 20 մմ, ք. 3,96 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/170:
360. Նույնը, բայց տարրերով:
- Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլխի զեպի սջ: Սորագիրը՝ M.ANT.AVGVR. III.VIR.R.P.C: Շրջանակը կետավոր: Բ կողմ. եռաժանի, որի վրա գրահաշարպիկ, գլխին սաղմարտ, տեղին՝ մեկական երկարավան վաճաններ, ներքեում երկու կրթ վաճան ու նիզակներ: Սորագիրը՝ IMP—TER: Շրջանակը կետավոր: Տ. 21 մմ, ք. 3,77 գր., կ. †, ՀՊԹ, № 17824/171: Grueber, II, 509, № 147, pl. CXIV, № 10: Sydenham, 194, № 1202 (Հոնաստան, (*) մ. թ. ա. 36 թ.) Babelon, I, 187, № 77: Վերագրում է մ. թ. ա. 36—34 թթ.:

361. Փոքր Ասիա, Մարկոս Անտոնիոս, *գեներ*, 35 թ. մ. թ. ա.։
Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլխիը, գեմքը գեպի աջ։ Սորադիրը՝ ANTONIVS
 AVGV.R.COS.DES.ITER.ET.TERT: *Շրջանակը կետավոր։ Բ կողմ. կենտ-*
րոնում Հայաստանի արտաշեսյան թողը, գեպի աջ՝ վերևում լոթ
ճառագայթաձև ելուսաներով, կենտրոնում երեք փոքր ասպերով,
ճակատային մասը ծաղկադարձված, ակունջակալների ու վզկալի երկ-
ները մարդարտաշար, ձախից, ներքևում նեո, հեռևում՝ սղեղ։ Սորա-
դիրը՝ IMP.TERTIO.III.VIR.R.P.C: *Շրջանակը կետավոր։ Տ. 18 մմ, ք.*
3,95 գր., կ. Ղ, ՀՊԹ, № 17821, 172: Grueber, II, 52), № 172, pl.
CXV, № 10: Sydenham, 194, № 1205: Համարում է մ. թ. ա. 35 թ.,
թողարկված Փոքր Ասիայում։ Babelon, I, 195, № 94: Վերադրում է
մ. թ. ա. 34 թ.։
362. Փոքր Ասիա, Մ. Անտոնիոս և Կլեոպատրա, *գեներ*, մ. թ. ա. 32—31 թթ.։
Ա կողմ. Մ. Անտոնիոսի գլխիը գեպի աջ. պարանոցի հեռևում՝ հայկա-
կան խույրը։ Սորադիրը՝ ANTONI.ARMENIA.DEVICTA: *Շրջանակը*
կետավոր։ Բ կողմ. Կլեոպատրայի գլխիը պսակադարձ, գեպի աջ։ Սորա-
դիրը՝ CLEOPATRAE.REGINAE.REGVM.FILORVM.REGVM: *Շրջա-*
նակը կետավոր։ Տ. 19 մմ, ք. 3,87 գր., կ. Ղ, ՀՊԹ, № 17821, 173:
Grueber, II. 525, № 179, pl. CXV. № 15: Sydenham, I, 194, № 1210,
pl. 29: Babelon, I, 145, № 95: Վերադրում է մ. թ. ա. 34 թ.։
363. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով։ Տ. 18*
մմ, ք. 3,65 գր., կ. Ղ, ՀՊԹ, № 15143: Grueber, II 525, № 179, pl.
CXV, № 15: Sydenham, I, 194, № 1210, pl. 29 (մ. թ. ա. 32—31
թթ., Փոքր Ասիա)։ Babelon, I, 195, № 95: Վերադրում է մ. թ. ա. 34 թ.։
364. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով։ Այս*
օրինակի վրա առավել հստակ արտացոլվել են Կլեոպատրայի դարդարանք-
ները, գլխի վարսակալ-ժապավենը, պարանոցի մանչակները և սափն
հանդուցված ծիրանու պաճաճանքները։ Անտոնիոսը պսակելոված է
ժպտերես, համարյա կիսարաց թերանով։ Տ. 16. 18 մմ, ք. 3,82 գր., կ. Ղ,
ՀՊԹ, № 16116:։
365. Անտիոք, Մ. Անտոնիոս և Կլեոպատրա, *սևորադրածում*, մ. թ. ա.
 38—31 թթ.։
Ա կողմ. Անտոնիոսի գլխիը գեպի աջ։ Սորադիրը՝ ANTΩNIOC AVTOK
 PATΩP.TPITON TPICΩNANΔPΩN: *Շրջանակը կետավոր։ Բ կողմ. Կլե-*
պատրայի կիսանդրին, գեմքը գեպի աջ, գլխին վարսակալ ժապավեն,
որի ծայրերը հանդուցված են ծածրակին և իջել են աջ սափն, որ ճար-
մանդոված է ծիրանին։ Պարանոցին ու կրծքին՝ մանչակներ։ Սորադիրը՝
BACIVICCA KAEOPATPA ΘEANEΩTEPA: Շրջանակը կետավոր։ Տ.
22. 26 մմ, ք. 15,43 գր., կ. Ղ, ՀՊԹ, № 15086: CBM, 158 № 53, pl.
XIX, № 3: Παχόμοβ, VI, 24:։
366. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց զրվագված տարրեր կնիքներով։ Սորա-*
դիրը։ Ա կողմում՝ ANTΩNIOC AVTOK PATΩP TPITON TPICΩNANΔ

РѠN: *Բ կողմում* [ΒΑΣΙΛΙΚΚΑ ΚΛΕΟ]ΠΑΤΡΑ ΘΕΑΝΕΩΤΕΡΑ. *Տ. 25 մմ, ք. 12,25 դր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15085:*

367. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրված ատարներ կնիքներով: Սորադրերը պահպանվել են լրիվ: Տ. 25.27 մմ, ք. 15, 73 դր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 15141:*

368. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրված ատարներ կնիքներով: Սորադրերը, Անտոնիոսի գլխի շորջ՝ ANTONIOC AVTOKPATOP TPITON TPIONANAPON, Կլեոպատրայի կիսանդրու շորջ՝ ΒΑΣΙΛΙΚΚΑ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΘΕΑ ΝΕΩΤΕΡΑ. Տ. 24.26 մմ, ք. 15, 10 դր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 17824/174:*

369. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրված ատարներ կնիքներով: Տ. 28 մմ, ք. 15,03 դր., կ. ↑, ՀՊԹ, № 18215/16:*

370. Նույնը, *բայց Մ. Անտոնիոսի պարանոցի հետևում պատկերված է ձիու գլխի՝ գեպի աջ: Մանրամասնաթյունները ինչպես նախորդում, թեև գրված ատարներ կնիքներով: Տ. 25.26 մմ, ք. 14,58 դր., կ. ' , ՀՊԹ, № 15140:*

371. Նույնը, *ինչպես նախորդը, բայց գրված ատարներ կնիքներով: Անտոնիոսի գլխի հետևում պատկերված ձիու գլխը, ինչպես նաև տևորադրախմայի երկու կողմերի վրա նշված Սորադրերի ու պատկերների մանրամասնաթյունները պահպանված են լրիվ: Տ. 25.29 մմ, ք. 14,93 դր., կ. ' , ՀՊԹ, № 17824/175:*

372. Նույնը, *բայց ատարերակ: Ա կողմ. Մարկոս Անտոնիոսի գլխը, գեմքը գեպի աջ, հետևում R: Սորադրեր՝ ANTONIOC AVTOKPATOP TPITON TPIONAN APON: Նրջանակը կետավոր: Բ կողմ. Կլեոպատրայի կիսանդրին, գեմքը գեպի աջ, գլխին վարտակալ ժապավեն, պարանոցին՝ մանյակ, ականջին՝ գնդաձև օղ, վերնազգեստի օձիքը մարգարտաշար, ծիրանին ճարմանկված կրծքից վեր՝ աջ ուսի մաս, երևում են վերնազգեստի ծալքերը: Սորադրեր՝ ΒΑΣΙΛΙΚΚΑ [ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΘΕ]ΑΝΕΩΤΕΡΑ: Նրջանակը կետավոր: Տ. 24 մմ, ք. 15,35 դր., կ. ' , ՀՊԹ, № 17824/176:*

МОНЕТНЫЕ КЛАДЫ АРМЕНИИ

Весной 1945 года, на расстоянии одного километра к северо-востоку от селения Сарнакунк Сисианского района Армянской ССР, между двумя холмами, изборозженными весенними потоками, был обнаружен клад серебряных античных монет. Первыми, увидевшими клад, были сестры Манукян, Гехецик и Лусик. В высохшем русле потока они заметили разбросанные серебряные монеты. Собрали то, что могли пайти. Сестры Манукян и их мать вспоминают, что общий вес собранных ими монет составлял около полутора килограмм. Это серебро они отдали известному в Запгезуре мастеру серебряных дел Григору Бархударяну для изготовления двух женских поясов. Вскоре в селении распространился слух о находке клада и начались поиски, которые увенчались успехом: на глубине 10—15 см был обнаружен глиняный кувшин емкостью примерно в два литра. Крестьяне разбили сосуд, высыпавшиеся из него монеты разошлись по рукам. Жители Сарнакунка продолжали поиски, но почти целый год никаких сообщений о дальнейших находках не было.

В 1946 году комитет по охране памятников командировал в Сисианский район архитекторов Гегам Саркисяна и Багдасара Арзуманяна, которым удалось при содействии сельсовета получить от жителей Сарнакунка 37 хорошо сохранившихся серебряных монет, переданных ими в Музей Армении. В сентябре того же года дирекция музея командировала своего сотрудника А. Мирзояна в Сарнакунк для сбора монет и ознакомления с обстоятельствами находки. А. Мирзоян привез 75 серебряных монет, но было ясно, что у жителей Сарнакунка все еще хранились монеты клада. Археологи обращались и к сестрам Манукян, однако последние, уже получив от ювелира два серебряных пояса, подтвердили его заявление о том, что все найденные ими монеты клада сплавлены. Сам мастер Григор Бархударян преподнес музею шесть серебряных монет, из которых одна армянская с портретом Артавазда II, а остальные—римские денарии республиканского периода.

Летом 1948 года Музей Армении направил в Сарнакунк специальную экспедицию (А. М. Шахназарян, А. Мирзоян и Л. Садоян), которая развернула просветительную работу среди населения, провела разведывательные раскопки на месте находки клада, где обнаружила несколько обломков глиняного сосуда и в начале августа возвратилась

с 60 серебряными монетами. Уже в конце 1948 года, т. е. три года спустя после находки первых монет клада, в Музее Армении было собрано 178 экземпляров из его состава. К сожалению, обломки глиняного сосуда из-за мелких размеров оказались непригодными для реставрации.

В 1950 году в Ереване вышла статья А. М. Шахназаряна (на армянском языке), посвященная изучению добытой части Сарнакунского клада¹. Через несколько лет данные этой статьи на русском языке опубликовал проф. Е. А. Пахомов². Оба автора подробно описали обстоятельства находки и входившие в ее состав монеты. Исследователи не сомневались в том, что ими представлена лишь часть клада. Е. А. Пахомов отметил даже, что «общее число монет в клада было, вероятно, свыше 300».

Спустя 18 лет раскрылась тайна утерянной части клада. Этот факт был выявлен после смерти мастера серебряных дел Григора Бархударяна (19 ноября 1963 г.). Согласно протоколу Горисского городского совета Музею Армении было передано еще 176 серебряных монет, которые хранились в доме ювелира в городе Горисе по ул. Очахули № 15. Ювелир, получивший в 1945 году от матери сестер Манукян античные монеты, осознав их археологическую ценность, не сплавил, а сохранил у себя. Заказанные ему пояса были изготовлены из другого серебра, которое имелось в его мастерской. Кроме того в 1964—1966 годах Музей Армении получил еще несколько монет данного клада, предоставленных профессорами М. С. Асратяном и А. Г. Абраамяном (17 экз.), старшим сыном ювелира—Рубеном Бархударяном (2 экз.) и студентом В. Г. Магламяном (1 экз.). Этим исчерпываются наши сведения о монетах, которые происходят из Сарнакунского клада и ныне хранятся в отделе пумизматики Музея Армении. Суммируя все эти данные, возникает необходимость заново рассмотреть состав клада, который представлен следующими серебряными монетами.

Римские (республиканского периода)	225 экз.
Селевкидские	58 "
Финикийские	39 "
Парфянские	22 "
Армянские	10 "
Каппадокийские	8 "
Малоазийские (городской чекан)	8 "
Македонские	2 "
Понтийская	1 "
<hr/>	
Итого	373 экз.

¹ А. М. Шахназарян, Клад, обнаруженный у села Сарнакунк Сисианского района, Труды Государственного Исторического музея АН Армянской ССР, том II, стр. 7—35, Ереван, 1950.

² Е. А. Пахомов, Монеты клада Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа, вып. VI, стр. 10—25, №1536.

Самые ранние монеты клада относятся к концу IV в. до н. э.; это тетрадрахма и драхма Александра Македонского, а позднейшие—к 31 году до н. э.—римские денарии Марка Антония.

Хронологическое распределение монет по столетиям дает следующие соотношения:

Монеты IV в. до н. э.	--	2 экз.
" III в. "	-	39 "
" I в. "	-	332 "
		<hr/>
Итого		373 экз.

Из приведенных цифр следует, что монеты I в. до н. э. составляют 80% содержания клада. Распределение этой группы монет по десятилетиям показывает, что преобладающими среди них являются выпущенные в 40-х гг. I в. до н. э.

Монеты 90-х гг. I в. до н. э.	—	7 экз.
" 80-х "	—	48 "
" 70-х "	—	18 "
" 60-х "	—	29 "
" 50-х "	—	38 "
" 40-х "	-	144 "
" 30-х "	—	48 "
		<hr/>
Итого		332 экз.

Систематизация монет клада по местам их чеканки представляет города, из которых главным образом монеты поступали в международное обращение. Неопределенными остаются названия некоторых провинциальных монетных дворов Рима на Западе и на Востоке, а также Парфии.

Рим	—	138 экз.
Литнохия на Оронте	—	58 "
Тир	—	48 "
Эфес	—	32 "
Арташат	—	8 "
Мазака	—	8 "
Пергам	—	6 "
Ктезифон	—	6 "
Митридатакерт	—	2 "
Селевкия на Тигре	—	2 "
Амис	—	1 "
Арад	—	1 "
Сидон	—	1 "
Тигракерт	—	6 "
Неопределенные	—	58 "
		<hr/>
Итого		373 экз.

Следует заметить, что в кладе самую крупную группу составляют римские монеты эпохи Республики (225 экз.). Кроме 138 серебряных монет, чеканенных в самом городе Риме, имеются также республиканские монеты, выпущенные в провинциях:

Малая Азия	--	38 экз.
Галлия		18 "
Италия	--	12 "
Африка	--	8 "
Греция	—	5 "
Сицилия	—	3 "
Восток	—	2 "
Испания	—	1 "

Обобщая все приведенные данные, можно распределить монеты клада на три основные группы по географическим районам их происхождения.

Монеты западного бассейна Средиземноморья	-	172 экз.
Монеты Малой Азии	—	62 »
Монеты стран Ближнего Востока	—	139 »

Монеты двух вышеназванных групп свидетельствуют о наиболее дальних товарно-денежных связях Армении с римской метрополией и экономическими центрами Малой Азии. Находки показывают, что в Северо-восточной Армении и прилегающих к ней районах Закавказья галльский, испанский и сицилийский чеканы монет почти отсутствуют. Возможно, что владелец клада, будь он купцом, военным или гражданским чиновником, до того как прибыть в Армению, находился в тех краях, где монеты западного чекана имели массовое распространение. Таким участком был прежде всего римский рынок, где потребность торговли обслуживали как монеты местного чекана, так и поступающие из Сицилии, Галлии, Испании и Италии. В пользу подобного предположения говорит и тот факт, что около 80% всех монет западного происхождения относятся к собственно римскому чекану.

Что касается монетного серебра из городов Малой Азии, то оно также не является показательным для состава денежного обращения Армении. Во всяком случае, в долине реки Аракс серебряные монеты малоазиатского выпуска встречаются редко и вероятность постоянного обращения минимальна. Последняя группа монет клада отражает непосредственные связи Армении с торговыми городами Сирии и Месопотамии. Эллинистические монеты этих областей поступали на армянские рынки благодаря товарному обмену, и закономерность их обращения подтверждается другими находками, зарегистрированными на территории Армянской ССР¹.

Следует заметить, что сирийский чекан армянского царя Тиграна II в находках Армении свидетельствует о непосредственных товарно-

¹ Государственный музей истории Армении, отдел нумизматики, книга поступления № 24119, 24120, *Е. А. Пихочов*, монетные клады Азербайджана, I, № 22, Баку 1926.

денежных связях армян с населением Сирии. В числе армянских монет преобладание самого ходового номинала—драхмы Тиграна II, указывает, с одной стороны, на их обособленность от сирийских тяжеловесных серебряных монет, с другой—близость к парфянскому и римскому (республиканскому) чекану I в. до н. э. Это вполне закономерно, так как на мировом рынке данного периода значение международной валюты имели римский денарий и соперничавшая с ним парфянская драхма. Сирийский чекан уступил свое место денежным единицам ведущих держав—Рима и Парфии. При Тигране II армянское царство, будучи одним из могущественных на Ближнем Востоке, выпускало свои монеты по тем совершенным образцам, которые имели большое распространение и принимались повсюду, во всех сферах торговли. До Тиграна II в Армении не наблюдались традиции массового выпуска серебряных монет. Основы общегосударственного денежного хозяйства были заложены в годы царствования этого монарха, сумевшего использовать богатый опыт монетного дела как Селевкидов, так и Аршакидов. Вместе с тем, наличие значительного количества редких в Закавказье серебряных монет финикийских городов заставляет полагать, что владелец клада мог получить их на тех рынках Ближнего Востока, где таковые имели широкое распространение. Это, прежде всего, города самой Финикии и близкие к ним районы Восточного Средиземноморья. Завершающим местом формирования клада был северо-восточный край Армянского нагорья. Здесь ведущим центром торговой жизни был главный город античной Армении—Арташат, куда сходились караваны из разных стран. Денежное обращение этой части Армении в основном составляли:

- армянские монеты династии Арташесян;
- аршакидские и селевкидские монеты;
- римские (республиканские) монеты I в. до н. э.

Изучение материала дает возможность предполагать, что владелец клада до того как решил закопать в земле свой капитал, был в Арташате, где к первоначальным сбережениям могли прибавиться армянские монеты местного чекана. Не случайно, что, за исключением двух тетрадрахм Тиграна Великого, все его монеты в кладах, а также драхмы Артавазда II, представляют чекан Тигранакерта и Арташата. В этих армянских городах имело широкое хождение также парфянское серебро Орода II (57- 38) и денарии Марка Антония, по-видимому от 35—31 гг. до н. э., отражающее покорение Армении. Нет основания отрицать, что последние не были чеканены на монетном дворе Арташата после его захвата Марком Антонием. Римские оккупационные власти могли использовать возможности, которые имелись в Армении для выпуска монет. Анализ клада выявляет возможные пути проникновения эллинистических и римских монет в Армению. Связи, существующие в конце I в. до н. э. между странами Ближнего Востока, Передней Азии и Западного Средиземноморья, подтверждают предположение первых ис-

следователей клада — проф. А. М. Шахназаряна и Е. А. Пахомова¹ о вероятном маршруте следования его владельца. Этот маршрут нам представляется одним из наиболее вероятных: Италия — Сицилия — Египет — Финикия — Малая Азия — Армения. По торговым очагам этот же путь прослеживается: Рим — Сиракузы — Александрия — Тир — Антохия на Оронте — Пергамон — Мазака — Тигранакерт — Арташат. Клад был обнаружен юго-восточнее Арташата (около 120 км), где ныне существует селение Сарнакунк. Кроме клада никаких иных следов античной культуры в этой местности не замечается; кругом голые горы, характерные для ландшафта Северной Армении.

Возможно, что зарытие клада имело место в самом начале 20-х гг. I в. до н. э. Вероятность такой датировки диктуется следующими соображениями; во-первых, позднейшие монеты клада относятся к 32—31 гг. до н. э. Именно в эти годы Армения была под властью Марка Антония, который еще в 35—34 гг. прославил свою победу выпуском серебряных монет с изображением армянской тиары с луком и стрелой. Три года спустя, в 32—31 гг., в обращение поступили новые денарии с портретом М. Антония и его супруги — Клеопатры. На этих денариях также была показана армянская тиара, за головой М. Антония с надписью ANTONI ARMENI. DEVICTA. В кладе оказались оба эти монетных типа. Как сообщают письменные источники, население Армении во время римского завоевания находилось под угрозой грабежа. Сам Марк Антоний ездил по богатым армянским храмам и крепостям с целью захвата их сокровищ. Он же похитил золотую статую богини Анант в области Екехяц. Общий страх особенно усилился в 31 г. до н. э., когда в Александрии казнили самого армянского царя Артавазда II, сосланного туда еще в 34 г. до н. э.

Во-вторых, позднейшие монеты клада не носят на себе признаков долгого нахождения в обращении; все они совершенно новые, какими бывают, только что выйдя с монетного двора.

Наконец, в кладе не имеется монет времен Римской Империи, которые столь часто встречаются в Армении. Все эти данные позволяют думать о вероятности захоронения клада в тяжелые для населения Армении годы конца I в. до н. э.

По зарегистрированным данным Сарнакункский клад является самым крупным монетным кладом Армении позднелллинистического времени. Большое количество монет, дошедших до нас в очень хорошей сохранности, своими весовыми показаниями приобретает значение документального источника для метрологии.

Состав клада позволяет судить о двух главных денежно-весовых системах — аттической и римской (республиканского периода), по которым велась торговля Армении и сопредельных с ней стран в конце I в. до н. э. Монеты эллинистических монархий — Македонии, Сирии,

¹ А. М. Шахназарян, Клад, обнаруженный у села Сарнакунк Сиспанского района, Труды Государственного Исторического музея АН Армянской ССР, том II, стр. 7—35, Ереван, 1950 (на армянском языке); Е. А. Пахомов, Монетные клады Азербайджана и др. республик, краев и областей Кавказа, вып. VI, стр. 10—25,

Парфии, Армении, Понта и Каппадокии были выпущены по аттической весовой системе, основная единица которой—драхма с законным весом 4,36г уже в I в. до н. э. оказалась значительно сниженной. Так, например, средний вес драхмы Армении—4,10 г, Каппадокии—3,82 г, Парфии— 3,46 г, тетрадрахмы Армении—15,63 г, Сирии—14,50 г, Фиинкии—14, 23 грамма¹.

Римская денежная система представлена исключительно денариями, средний вес которых колеблется между 3,80—4,00 г. Если иметь в виду, что законный вес римского денария составил $\frac{1}{84}$ часть римского фунта, т. е. 3,90 г, установленный еще в 217 г. до н. э., то следует признать вполне нормальными весовые показания римских монет клада. Незначительное отклонение отдельных экземпляров не должно удивлять, так как способ изготовления монетных кружков, их обработка и другие технологические процессы чеканки осуществлялись в условиях ручного труда. Монеты могли терять свой первоначальный вес также на разных рынках, проходя через множество человеческих рук. Таким образом, основные денежные единицы—аттическая драхма и римский денарий по своим весовым нормам довольно хорошо сочетаются друг с другом и это способствовало нормальному курсу их обращения. Помимо монет этих двух основных ведущих денежно-весовых систем, в кладе оказались в небольшом количестве так называемые кистофоры—легковесные тетрадрахмы I в. до н. э. Эти монеты (15 экз.) со средним весом 12,07 г серебра были выпущены малоазийскими городами по Родосской денежно-весовой системе. В обращении они принимались и обменивались из расчета: три аттические драхмы или три римских денария за один кистофор.

В целом 373 серебряные монеты клада вместе весят 2 кг 758,84г. Монеты, выпущенные по аттической весовой системе (141 экз.), составляют самую тяжелую часть (1659,76 г), а римские денарии (217 экз.) весят гораздо меньше—918,08 г, кистофоры (15 экз.) около 181 г.

В составе Сарнакункского клада почти полностью отсутствуют монеты, чеканенные одинаковыми штемпелями². Большое число разных штемпелей (372 пары), которые были использованы для чеканки монет, говорит о разных исполнениях одного и того же сюжета. Римские монеты клада представляют своеобразный подбор **образов римского пантеона**. Из них упоминаются: *Аврора*³, *Аполлон*⁴, *Бахус*⁵, *Венера*⁶, *Виктория*⁷, *Диана*⁸, *Диоскуры*⁹, *Евтерпа*¹⁰, *Кибела*¹¹, *Клио*¹², *Марс*¹³, *Мерку-*

¹ В этих весовых показаниях не упомянуты монеты Македонии и Понта, так как они представлены по одному экземпляру.

² Таковы только драхмы армянского царя Артавазда II (56—34), причем идентичны лишь лицевые стороны, вышедшие из-под одной матрицы.

³ См. описание монет клада №—264—266.

⁴ То же №163—166, 207—211, 292—297, 299, 345—351.

⁵ То же №334.

⁶ То же №172, 176, 177, 232—257, 268, 276, 277, 298 300—303.

⁷ То же №151, 156, 158, 160, 173, 178, 235, 258, 287—290, 300—303.

⁸ То же №162, 186, 187, 231, 345—351, 259—261.

⁹ То же №148.

¹⁰ То же № 208.

¹¹ То же №230.

¹² То же №207.

¹³ То же №150, 157, 213, 243, 333.

рий¹, Нептун², Рома³, Свобода⁴, Согласие⁵, Соль⁶, Фортуна⁷, Церера⁸, Юнона⁹, Юпитер¹⁰, Бонус Эвентус¹¹, Геркулес¹², Минерва¹³, Пиэтак¹⁴ Салюс¹⁵, Вакуна¹⁶, Виртус¹⁷, Анна Перенна¹⁸, Одиссей¹⁹.

Вместе с этими мифологическими образами на римских монетах клада сохранились изображения, связанные с жизнью людей античного периода. Таковы орудия труда: клещи²⁰, ковши²¹, лира²², молоток²³, мотыга²⁴, наковальня²⁵, орало-плуг²⁶, топор²⁷, трубы²⁸, якорь²⁹.

Оружие и предметы военного значения: боевые колесницы³⁰, колчан³¹, копье³², лук³³, палица³⁴, панцирь³⁵, стрела³⁶, шлем³⁷, щит³⁸.
Животные: бык³⁹, верблюд⁴⁰, волк⁴¹, дельфин⁴², кабан⁴³, коза⁴⁴, лев⁴⁵.

¹ См. описание монет клада, № 170.

² То же №181, 212, 305, 355, 356.

³ То же №148, 156, 158, 159, 235, 236, 285, 286.

⁴ То же №182, 215—218, 306.

⁵ То же №194—197.

⁶ То же №321, 352, 357.

⁷ То же №246.

⁸ То же №203, 204, 229, 269—275.

⁹ То же №154, 161, 178, 180, 198, 278—284.

¹⁰ То же №154, 237—241, 247, 329.

¹¹ То же № 189—193, 199—201, 219, 220.

¹² То же №267.

¹³ То же №154.

¹⁴ То же №244, 258.

¹⁵ То же №232—234.

¹⁶ То же №205, 206.

¹⁷ То же №183, 184.

¹⁸ То же №173.

¹⁹ То же №170.

²⁰ То же №278—284.

²¹ То же №248—251.

²² То же №351—355.

²³ То же №189—193, 199, 278—284.

²⁴ То же №199.

²⁵ То же №278—284.

²⁶ То же №353, 354.

²⁷ То же №251.

²⁸ То же №243.

²⁹ То же №152, 285, 286.

³⁰ То же №151, 152, 158, 172, 187—290.

³¹ То же №231.

³² То же №153, 162, 171, 213.

³³ То же №170, 224, 225, 263, 361.

³⁴ То же №358, 359.

³⁵ То же №263.

³⁶ То же №358—360.

³⁷ То же №231, 263, 363.

³⁸ То же №358, 259, 360.

³⁹ То же №243, 358—360.

⁴⁰ То же №161, 299.

⁴¹ То же №221—223, 230.

⁴² То же №179.

⁴³ То же №186—188.

⁴⁴ То же №231.

⁴⁵ То же №335.

лошадь¹, олень², орел³, пантера⁴, пчела⁵, рак⁶, слон⁷, собака⁸, ящерица⁹.

Прочие изображения: звездочки¹⁰, кадуцей¹¹, колос пшеницы¹², курульные кресла¹³, лавровый венок¹⁴, литус¹⁵, молния¹⁶, пальмовая ветка¹⁷, полумесяц¹⁸, рог изобилия¹⁹, скипетр²⁰, трезубец²¹, факел²².

В Армении впервые появились республиканские денарии, выпущенные в связи с победами римских войск в Галлии, Испании, Македонии, Сирии, а также самой Армении и в других краях, которые были захвачены Римом в I в. до н. э.²³ По этим монетам в Армении знакомилась с портретами видных римских полководцев и государственных деятелей—Юлия Цезаря, Марка Антония, Гая Октавиана Цезаря, Мюция Антония, Клавдия Марцелла, жены Марка Антония—Октавии, а также Клеопатры²⁴. На римских монетах клада встречаются также изображения некоторых архитектурных и скульптурных памятников античности²⁵.

В общей сложности перед нами оказались 113 типологических разновидностей с 80 личными именами официальных лиц, от Гн. Геллия (135—134 гг) до М. Антония (32—31 гг).

Греческие и латинские надписи, монограммы и знаки, обозначенные на монетах клада, важны для палеографии.

Монеты, датированные по разным эрам античного летосчисления (селевкидские, понтийские, финикийские, провинции М. Азии), а также почти непрерывный ряд магистратских имен, идущих друг за другом

¹ См. описание монет клада, №370—371.

² То же №259—261.

³ То же №174, 175, 205, 206, 219, 220, 247.

⁴ То же №334.

⁵ То же №201, 204.

⁶ То же №305.

⁷ То же №248—251.

⁸ То же №170, 186—188.

⁹ То же №201.

¹⁰ То же №352.

¹¹ То же №170, 199—201.

¹² То же №229, 267.

¹³ То же №202, 224—225.

¹⁴ То же №149, 215, 246.

¹⁵ То же №176, 219, 220, 224, 228.

¹⁶ То же №205, 206, 219, 220.

¹⁷ То же №160, 180—192.

¹⁸ То же №300, 352.

¹⁹ То же №177, 285, 286.

²⁰ То же №235, 237—241.

²¹ То же №181, 212, 305, 355, 356.

²² То же №203, 204, 248—251, 269—275, 345, 251.

²³ То же №174, 175, 183, 184, 194—197, 221—223, 248—251, 267, 277, 333, 361—364.

²⁴ То же №300—304, 308—320, 338—344, 362—364.

²⁵ То же №171, 218, 226—228, 307, 321, 329, 330, 332.

от 110 до 31 гг. до н. э., служат надежными пунктами для хронологии. Изображения персонажей античной мифологии, их атрибутов, портреты исторических лиц дают много данных для иконографии и истории искусств II—I вв. до н. э.

Исключительный интерес для нумизматики Армении, естественно, представляют армянские монеты клада. Это драхмы и тетрадрахмы двух царей династии Арташесян—Тиграна II (95—55) и его сына Артавазда II (56—34). Типологические особенности этих монет давно и хорошо известны в нумизматической литературе. Однако совместное их нахождение в одном кладе наблюдается впервые.

Монеты Тиграна II подразделяются на две группы:

А. Тетрадрахмы, выпущенные с надписью ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ (№ 121, 122).

Б. Драхмы и тетрадрахма, выпущенные с надписью ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΙΓΡΑΝΟΥ (№ 123—128).

Первые по фактуре, по толщине кружка, по низкому рельефу и стилю изображений, а также палеографии отражают непосредственную связь с традициями селевкидского чекана I в. до н. э. Они были выпущены в Антиохии на Оронте. Армянский царь Тигран II, кроме собственно Армении, в 83—69 гг. возглавил также царство Сирии, в городах которой чеканили монеты с его портретом и именем. Монеты Тиграна II с надписью величавого царского титула ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ (царь царей) чеканены на монетных дворах столиц Армении — в городах Арташат и Тигранакерт. Монеты армянского чекана отличаются сравнительно высоким рельефом изображений. Обращает на себя внимание исполнение царского портрета на монетах Тиграна II. Мастера-художники воспроизводили облик знаменитого армянского царя, и разные штемпеля свидетельствуют о различном творчестве мастеров-резчиков, которые одному и тому же образу дали разное толкование. Сравнение штемпелей лицевых сторон показывает не только их различие, но и позволяет судить о том стилистическом сходстве, которое наблюдается в их трактовке. Общие стилистические черты выявляются в четырех разных по штемпелям группах монет Тиграна II — между тетрадрахмами № 121 и № 122, вышедшими из Антиохии на Оронте, на которых Тигран II представлен с невысокой тиарой на голове. Затем между драхмами армянского чекана № 124 и № 125, а также между № 126 и № 127 и примыкающими к последним № 123 и № 128, где Тигран II изображен с высокой тиарой, причем с остроконечными зубцами. На оборотных сторонах этих монет изображение имеет культовое значение, посвященное богине Тихе, олицетворяющей судьбу государства. Она представлена в образе сидящей женщины с башенной короной на голове (профиль вправо). По существу это есть изображение знаменитого скульптурного памятника, созданного Евтихидом в конце IV начале III вв. до н. э. При основании города Антиохии на Оронте, в царствование Селевка I Никатора (312—280), огромной величины

медная статуя Тихе была поставлена на возвышенности у самого города. На монетах памятник изображен в том же виде—богиня сидит в длинном одеянии, на берегу реки, голова украшена башенной короной, а внизу обнаженная фигура выплывающего около ее ног божества реки Оронт, протекающей у города Антиохии. Разница лишь в том, что на памятнике Тихе держит колос пшеницы, а на монете—пальмовую ветку. Статуарное изображение Тихе на монетах Тиграна II, как вполне справедливо заключил А. Н. Зограф, служило прототипом для «всех позднейших, бесчисленных образов городских Тих в башенном венце¹». Сюжет и опознавательные атрибуты Тихе могут относиться ко всем столичным городам державы Тиграна II. Поэтому на его монетах, независимо от места чеканки, статуарное изображение Тихе отражает значение культа спасительницы и хранительницы царства Тиграна II. Кроме того, в композиции оборотной стороны имеются также дополнительные знаки и монограммы. Они обозначены в строго определенных местах. Так, на тетрадрахмах сирийского происхождения (чекан Антиохии на Оронте) имеются разные монограммы, притом различно расположенные. Одна из них под сидением Тихе, другая—у ее руки, ниже той ветки, которую держит богиня. Монограммы читаются по греческому алфавиту (№ 121, 122 и таблица монограмм, рис. № 64, 65, 66). На монетах, выпущенных в Армении, количество дополнительных знаков больше и они также отмечены в различных местах—перед лицом Тихе, ниже ее руки и под фигурой речного божества. Некоторые из них сохранились весьма отчетливо:

EA	A	EC	№ 123
EA	H	EC	№ 126
ZA	A	EK	№ 128

Только на одной драхме эти дополнительные знаки помещены лишь в двух местах вверху и внизу ZA EC (№ 127), а на остальных, к сожалению, совершенно стерты (124, 125). Расшифровка монограмм и знаков ρ, μ, *, EC, EK и др.) остается неопределенной.

Обращает внимание уникальная тетрадрахма с надписью ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ. Растительные орнаменты по сторонам орлов, украшающие армянскую тиару на этой монете, не говоря о сравнительно высоком рельефе изображений, наблюдаются впервые. Представлен погрудный портрет молодого Тиграна II. Исполнение деталей свидетельствует о высоком художественном уровне работы создателя штемпелей этого экземпляра (№ 128). Последние армянские монеты клада—две однотипные драхмы Артавазда II (56—34), лицевые стороны которых чеканены одной матрицей (№ 129, 130). Драхмы прекрасной сохранности, они показывают некоторые изменения в типологии монет династии Арташесян после Тиграна II. На их лицевых сторонах ясно видно, что Артавазд II послал ту же армянскую тиару с теми же атрибутами культа солнца (звезда между двумя

¹ Зограф, 69.

орлами). Однако у Артавазда II не имеет наушников и тем самым позволяет рассмотреть подробности царских украшений—три ряда бус на шее, кольцо в ухе, которые не наблюдались на монетах его предшественника. Погрудный портрет Артавазда II (профиль вправо) представлен в идеализированном облике. Кроме того, совершенно новым для эллинистических монет Армении является изображение квадриги на обороте драхмы. Художник создал композицию—четверо лошадей мчат боевую колесницу с возницей, вероятно, это сам Артавазд II, а к нему сверху летит крылатая Ника с венком победы. Изображение квадриги символизирует культ солнца, у армян Арега, культ, имевший широкое распространение в эллинистической Армении. Перед конями отчетливо сохранилась монограмма, значение которой трудно определить. Встречается она только на драмах Артавазда II. В ее очертаниях можно различить объединение трех греческих букв—PTE, которые можно расшифровать как имя города Арташат—APTAΞATA. Во второй половине I в. до н. э. главным и единственным политическим центром Армении был город Арташат на Араксе, где, вероятно, и функционировал монетный двор. Важно также отметить, что подобные монеты выпускались с обозначением даты по году правления царя. Такой принцип датировки армянских монет свидетельствует о нововведении в типологии драхм, чеканенных в Арташате после Тиграна II. На драмах Артавазда II дата обозначена на обороте, вверху над центром монетного поля, у фигуры крылатой Ники, буквой ζ греческого алфавита, цифровое значение которой означает—шестой год царствования Артавазда II, что соответствует 50/49 г. до н. э. Хронология событий политической истории Армении подсказывает, что именно в эти годы армянские войска вместе со своим союзным войском Парфии победоносно боролись против римских сил, заняли всю Месопотамию и дошли до границ Киликии. Артавазд II сумел установить дружественные отношения со своими ближайшими соседями, укрепил границы своего государства и даже в 49 г. до н. э. отправил армянские войска в Рим, оказав тем самым помощь Помпею в войне, разгоревшейся между ним и Юлием Цезарем. Вероятно, именно к этому времени царствования Артавазда II, 6 г. правления, относится выпуск драхмы с изображением квадриги, Ники и царского имени с титулатурой ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΥΕΩΝ ΑΡΤΑΒΑΖΔΟΥ.

На сегодняшний день среди античных памятников, обнаруженных на территории Армянской ССР, Сарнакункский клад является, пожалуй, самым многогранным, отражающим столь обширные связи Армении с греко-римским миром конца I в. до н. э.

П Р И Л О Ж Е Н И Е

Имена официальных лиц Римской Республики, обозначенные на монетах, которые в составе клада встречаются наиболее часто:

Марк Антоний,	монеты 42—31 гг. до н. э.	— 43 экз.
Гай Октавиан Цезарь,	" 41 г. до н. э.	— 28 "
Юлий Цезарь,	" 54—47 гг.	— 19 "
Тит Каризий,	" 45 г.	— 14 "
Марк Барбатий,	" 41 г.	— 12 "
Публий Клодий,	" 41 г.	— 8 "
Марк Плеторий Цестнан,	" 68—66 гг.	— 8 "
Гай Консидий Пет,	" 45 г.	— 7 "
Гай Вибий Панса,	" 48 г.	— 7 "
Люций Гостилий Сасери,	" 48 г.	— 5 "
Люций Скрибон Либо,	" 55 г.	— 5 "
Павел Эмилий Ленид,	" 55 г.	— 4 "
Квинт Кенно Брут,	" 65 г.	— 4 "
Кальпурний Пизо Фруги,	" 90—89 гг.	— 4 "

Остальные римские имена представлены каждое на одном или трех монетах, причем с разными вариантами типа. Так, например:

Гай Мамлий Лиметан, 82—81 гг., денарий:

Тип I см. описание монет № 170

Тип II см. " " № 172

Квинт Помпоний Муза, 68—66 гг., денарий:

Тип I см. описание монет № 207

вариант см. " " № 208

Марк Плеторий Цестин, 68—66 гг., денарий:

Тип I см. описание монет № 199—201

Тип II см. " " № 202

Тип III см. " " № 203—204

Тип IV см. " " № 205—206

Гай Вибий Панса, 48 г. до н. э., денарий:

Тип I см. описание монет № 235—236

Тип II см. " " № 237—241

<i>Децимий Постум Альбин,</i>	49—48 гг., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 243
Тип II см. " "	№ 244
Тип III см. " "	№ 245
<i>Гай Юлий Цезарь,</i>	54—47 гг. денарий:
Тип I см. описание монет	№ 248 - 251
Тип II см " "	№ 252 - 257
Тип III см. " "	№ 268—275
Тип IV см. " "	№ 276--277
<i>Тит Каризий,</i>	45 г. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 278—284
Тип II см. " "	№ 285 - 286
Тип III см. " "	№ 287—290
вариант " "	№ 291
<i>Гай Консидий Пет,</i>	45 г. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 292—297
вариант см. " "	№ 298
<i>Петилий Капитолин,</i>	37 г. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 329
вариант " "	№ 330
<i>Люций Ливиней Регул,</i>	42 г. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 335
вариант А " "	№ 336
вариант Б " "	№ 337
<i>Тиберий Семпроний Гракх,</i>	40 г. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 353
вариант " "	№ 354
<i>Марк Антоний,</i>	42—31 гг. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 321
вариант А " "	№ 308—319
" Б " "	№ 320
" В " "	№ 358—360
" Г " "	№ 361
" Д " "	№ 362—364
Тип II см. описание монет	№ 326
Тип III см. " "	№ 357
<i>Гай Октавиан Цезарь,</i>	41—31 гг. до н. э., денарий:
Тип I см. описание монет	№ 332
вариант А " "	№ 331
" Б " "	№ 328
" В " "	№ 327
Тип II " "	№ 333

**Список тех монет клада, появление которых на территории
Армянской ССР отмечается впервые**

Эллинистические монеты

Сирия

Александр I Бала, тетрадрахма 146 г. до н. э.
 Деметрий II Никатор, тетрадрахма 144 г. до н. э.
 Антиох VII Еввергет, тетрадрахма со знаками TI-IA
 Филипп I Филадельф, тетрадрахма со знаками АТА ☩

Каппадокия

Ариарат IV Евсебий, драхма со знаками ⌘
 Ариарат V Филопатор, драхма со знаками ⌘ T
 Ариабарзан I Филороман, драхмы со знаками ⌘, M, A, Ж

Понт

Митридат VI Евпатор, тетрадрахма со знаком ⌘

Малая Азия

Пергам, кистофоры I в. до н. э. со знаками AP, MN, TH, KP
 Эфес, кистофор с портретом М. Антония

Финикия

Сидон, тетрадрахма со знаками ⌘ ⌘
 Тир, тетрадрахмы со знаками BN, B, Δ, Ϟ, ZN, ⌘, BN, Δ, H

Римская Республика

Гней Геллий,	денарий	135—134гг. до н. э.	
Гай Аврий Гемин	"	119—110	"
Тит Клоудий	"	110	"
Марк Кипий	"	107	"
Квинт Марций Филипп	"	125—120	"
Гней Корнелий Блазио	"	105	"
Аппий Клавдий и Тит Маллий	"	106	"
Марк Люций Руф	"	100—95	"
Люций Аппулей Сатурнин	"	100—97	"
Марк Порций Катон	"	93—91	"
Люций Торий Бальб	"	100—95	"
Авлий Постум Альбин	"	92—91	"
Люций Кальпурний Пизо	"	90—89	"
Гай Мамилий Лиметан	"	82—81	"
Публий Кренизий	"	82—81	"
Люций Цензорин	"	82—81	"
Гай Анний Люкс и Гай Тарквиний	"	81—80	"
Люций Корнелий Сулла	"	82—81	"

	денарий	гг. до н.
Гай Невий Бальб	78—77	"
Марк Вольтей	76	"
Люций Прокил	78—77	"
Луций Лукреций Трио	74	"
Люций Фарсулейюс Мензор	73	"
Манний Аквиллиюс	68	"
Тит Веттий Сабин	60	"
Гай Госидий Гета	60	"
Люций Скрибоний Либо	55	"
Павел Эмилий Лепид	55	"
Люций Росций Фабат	58	"
Марк Плеторий Цестнан	68—66	"
Квинт Помпоний Муза	68—66	"
Гай Кальпурний Пизо	64	"
Публий Плавт Иппей	58	"
Публий Фонтей Капито	61	"
Квинт Кенно Брут	60	"
Квинт Кассий Лонгин	57	"
Марк Эмилий Скавр	58	"
Квинт Помпей Руф	59	"
Люций Филлип	56	"
Авлией Плавт	54	"
Гней Плавк	54	"
Манний Ацилий Глабрио	55	"
Гай Виблий Панса	48	"
Децимий Постум Альбин	49 48	"
Люций Корнелий Лентул и Гай Клавдий Марцеллий	49	"
Гай Юлий Цезарь	48	"
Люций Гостилий Сасерн	48	"
Квинт Сициний и Гай Коппоний	49—48	"
Люций Плавтий Планк	47	"
Квинт Метелий Сципион, Марк Эппий	47—46	"
Манний Кордий Руф	46	"
Тит Каризий	45	"
Гай Коисидий Пет	45	"
Люций Валерий Ацискул	45	"
Люций Эмилий Бука	44	"
Публий Сепуллий Макер	44	"
Люций Фламин Хило	42	"
Гай Кассий Лонгин, Марк Сервилий	42	"
Публий Корнелий и Лентул Марцеллин	38	"

Марк Антоний, Марк Барбатий	денарий	41 г.
Марк Коккей Нерва, Люций Антоний	"	41
Люций Мунатий Планик	"	40
Квинт Сальвий	"	40
Петиллий Капитолин	"	37
Гай Вибий Вар	"	39
Люций Ливиней Регул	"	42
Публий Клодий	"	41
Тиберий Семпроний Гракх	"	40
Секст Помпей Магнус	"	38—36

КЛАССИФИКАЦИЯ И ОПИСАНИЕ МОНЕТ

Серебро

ЭЛЛИНИСТИЧЕСКИЕ МОНЕТЫ

Македония

1. *Александр Македонский* (336–323), тетрадрахма.
Л. ст. Голова Геракла в львиной шкуре, вправо. Об. ст. Зевс на троне, с орлом на вытянутой правой руке, влево; надписи и другие детали типа не сохранились. Д. 24; В. 16,77; С ←. Тип ср. Müller, I, № 13. Инв. № 17824/1.
2. *То же*, но драхма. Д. 17; В. 3,80; С ↓. Тип ср. Зограф, табл. XI № 7. Инв. № 17824/2

Сирия

Селевкиды

3. *Александр I Бала* (150–145), тетрадрахма.
Л. ст. Голова царя в диадеме, вправо, ободок из больших продолговатых бус попеременно с двумя малыми круглыми. Об. ст. Зевс на троне с Никой, ΒΑΣΙΛΕΥΣ || ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ] || ΘΕΟΠΑΤΡΟΣ || ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ. Дата СΞΡ (166 год селевкидской = 146 год до н. э.). Монограммы: Δ ΟΜ ΛΙ (?). Д. 29; В. 16,70 со следом двойного удара на обороте. Тип ср. Gardner, 51, № 7, табл. XV, № 6; BN 112, № 881, табл. 18 № 6. Инв. № 15 137.
4. *Деметрий II Никатор* (первое царствование 146–138), Тир, тетрадрахма около 144 г. до н. э.
Л. ст. Голова юного царя в диадеме; вправо, ободок из больших продолговатых бус попеременно с двумя малыми круглыми. Об. ст. Аполлон на омфале со стрелой и луком, влево; ΒΑΣΙΛΕΥΣ || ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΕΟΥ || ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ || ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ; дата ΠΞΡ = 168 год селевкидской = ок. 144 года до н. э. Д. 28, В. 14,80 Тип ср. Gardner, 58 № 8, табл. XVII № 8; BN, 950, табл. XIX № 16. Инв. № 16098.
- 5а. *Деметрий II Никатор* (второе царствование 130–125), Тир, тетрадрахма 130 года
Л. ст. Голова царя в диадеме, справа; Об. ст. Орел с пальмовой

ветвью на руле корабля, влево; перед ним палица; ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ; дата ВПР=182 селевкидской—ок. 130 года до н. э. Монограммы: Ψ , $\Lambda\Sigma$, $\rho\epsilon$ (№ 2, 3, 5). Д. 27; В. 13, 52; †. Тип ср. Gardner, 76, № 3, табл. XXI № 1; BN, 153 табл. XXII № 7. Инв. № 17986.

5. *Деметрий II Никатор* (второе царствование 130—125), Тир, тетрадрахма 128 года. Л. ст. Голова царя в диадеме, влево, у края круг из точек; Об. ст. Орел с пальмовой ветвью на руле, перед ним палица; ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, дата ΔПР=184 селевкидской=128 год до н. э. Монограммы Ψ $\rho\epsilon$ $\Lambda\Sigma$ Φ (№№ 2, 3, 4, 5). У края точечный круг. Д. 26; В. 14; † Тип ср. Gardner, 76 № 4, табл. XXI № 1; BN, № 1177 табл. XXII № 7. Инв. № 15127.
6. *То же* Деметрий II Никатор, Тир, тетрадрахма 128 года; подробности типа как на предыдущем, но другие штемпеля. Д. 27; В. 13,95; †. Инв. № 17824/3.
7. *То же*, но с датой ЕПР—185 селевкидской=127 год до н. э. Монограммы: Ψ , $\rho\epsilon$, $\Lambda\Sigma$, μ , (№ 2, 3, 5, 6). Д. 28; В. 14,84; †. Тип ср. Gardner, 76 № 6, табл. XXI № 1; BN, 155 № 1199. Инв. № 17824/4
8. *То же*, Деметрий II, Тир, тетрадрахма с датой ЕПР=185 селевкидской=ок. 127 года до н. э., но другие штемпеля. Монограммы Ψ , $\rho\epsilon$, $\Lambda\Sigma$, Φ , (№ 2, 3, 4, 5). Д. 29; В. 13,46; †. Тип ср. Gardner, 76 № 6, табл. XIX № 4. Инв. № 18215/1.
9. *То же*, Деметрий II, Тир, тетрадрахма с датой ЕПР=185 селевкидской=127 год до н. э., и те же монограммы, но от других штемпелей. Д. 28; В. 11,18; †.
10. *То же*, Деметрий II, Тир, тетрадрахма, но с датой СПР—186 селевкидской=126 год до н. э. Монограммы: Ψ , $\rho\epsilon$, $\Lambda\Sigma$, Φ (№ 2, 3, 4, 7). Тип ср. Gardner, 76, № 9. Д. 30; В. 14; †. Инв. № 16097.
11. *То же*, но другие штемпеля, дата ГПР/?/=183 селевкидской=129 год до н. э. Монограммы Ψ , $\rho\epsilon$, Λ , Φ , (№ 2—5). Д. 27; В. 13,8; †. Инв. № 16107.
12. *Антиох VII Евергет* (138—129), Тир, тетрадрахма 135 года до н. э. Л. ст. Бюст царя в диадеме, вправо; ободок точечный; Об. ст. Орел с пальмовой ветвью на руле корабля влево, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ дата ЮР=177 селевкидской=135 год до н. э. Монограммы: Ψ , $\rho\epsilon$, $\Lambda\Sigma$, Φ , (№ 2, 4, 5, 8); ободок точечный. Д. 26; В. 14,00; †. Тип ср. Gardner, 70 № 7; BN, 155 № 1099. Инв. № 17824/5.

13. *То же*, Антиох VII Евергет, Тир, тетрадрахма, но дата ВПР=182 селевкидской=130 год до н.э. Монограммы Ϝ Ϝ Ϝ Ϝ (№2—5) Д. 27; В. 13,90 Тип ср. Gardner, 70 № 11, табл. XX № 5; BN, 146 № 1126. Инв. № 15077.
14. *То же*, Антиох VII Евергет, Тир, тетрадрахма, но дата и монограммы не сохранились, часть монеты отрублена. Д. 30; В. 12,10 Тип ср. BN, 141, табл. XXI № 12. Инв. 16105.
15. *То же*, Антиох VII Евергет (138—129), недатированная тетрадрахма. Л. ст. Голова царя в диадеме, вправо, ободок из больших продолговатых бус попеременно с двумя малыми круглыми. Об. ст. Афина с копьем, щитом и Пикой, влево, по сторонам. ТΑ, легенда; ΒΑΣΙΛΕΥΣ|ΑΝΤΙΟΧΟΥ|ΕΒΕΡΓΕΤΟΥ. Монограмма Ϝ (№ 9), у края венка. Д. 28; В. 16,40; ↑. Тип ср. Gardner, 71 № 25, табл. XX № 6; BN 149 № 1153. Инв. 16103.
16. *То же*, Антиох VII Евергет (138—129). Недатированная тетрадрахма; подробности типа во всем как на предыдущем, но другие штемпеля. Д. 28; В. 16,30; С. ↑. Gardner, 71 № 25; BN, 149 № 1153. Инв. № 15125.
17. *То же*, но другие штемпеля. Д. 28; В. 16,10; ↑. Инв. № 17824/6.
18. *То же*, но другие штемпеля, монограмма ΔΛ (10). Д. 28; В. 15,13; ↑. Инв. № 17824/7.
19. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Ϝ (№ 15). Д. 27; В. 14,30; ↑. Инв. № 17824/8.
20. *То же*, но другие штемпеля; по сторонам Афины Т—Α. Монограмма см. табл. № 12. Д. 27; В. 16; ↑. Инв. № 15124.
21. *То же*, но другие штемпеля. Очень грубое исполнение царского портрета и надписей. Монограмма Ϝ (№ 10). Д. 28; В. 13,00; ↑. Инв. № 15126. Этот экземпляр производит впечатление местного подражания монетам Антиоха VII, хотя для окончательного вывода следует иметь многочисленные примеры.
22. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма № 13, по сторонам Афины Т—Α. Д. 26; В. 15,88; ↑. Инв. № 17824/9.
23. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Ϝ (№ 9), у левой руки Афины буква Μ. Д. 27; В. 16,35; ↑. Тип ср. Gardner, 71 № 22, табл. XX № 6; BN, 150 № 1157 табл. XXI № 14. Инв. № 16102.

24. *То же*, по другим штемпелям, Монограмма A (№ 13); по сторонам Афины П—А. Д. 25; В. 15,18; ↑. Инв. № 17824/10.
25. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма Δ А (№ 10); по сторонам Афины нет знаков. Д. 27, В. 16,60; ↑. Тип ср. Gardner, 71. Инв. № 16104.
26. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 14); Д. 28; В. 16,62 ↑. Инв. 17824/11.
27. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 9); Д. 28; В. 15,85; ↑. Инв. № 17824/12.
28. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма Δ А (№ 15); перед Афиной буква Т. Д. 27; В. 16,10; ↑. Тип. ср. Gardner, 71 № 25. Инв. № 17824/13.
29. *Филипп I Филадельф* (92—83), тетрадрахма.
Л. ст. В поле, в ободке из длинных бус, перемежающихся черточками—голова царя в диадеме вправо. Об. ст. Зевс на троне с Никой, влево; ΒΑΣΙΛ[ΕΥΣ] || ΦΙΛΙΠΠΟΥ | ΕΠΦΛΑΝΟΥΣ || ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ. Монограмма A (№ 16), у края венка. Д. 27; В. 15,10; ↑. Тип ср. Gardner, 100 № 2, табл. XXVI № 9. Инв. № 15135.
30. *То же*, по другим штемпелям. Д. 26; В. 15,20; ↑. Инв. № 15079
31. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 16). Д. 25; В. 15,43; ↑. Тип ср. BN, 203 № 1546, табл. XXVII № 14. Инв. № 17824/14.
32. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 16); буква П внизу. Д. 24; В. 15,02; Тип. ср. BN, 203—204, табл. XXVII № 11, 14, 16. Gardner, 100, табл. XXVI № 9. Инв. № 17824/15.
33. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 16), буква П (?) внизу. Д. 26; В. 15,20; ↑. Инв. № 17824/16.
34. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 16). Д. 26; В. 15,96; ↑. Инв. № 17824/17.
35. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 16). буква П внизу. Д. 25; В. 15,15; ↑. Тип ср. Gardner, 100 № 16 табл. XXVI № 9. Инв. № 16101.
36. *То же*, по другим штемпелям. Монограмма A (№ 16); буква П внизу; Д. 26 В. 14,80. → Инв. № 15129.

37. *То же*, по другие штемпеля. Д. 27; В. 14,75; ↑. Инв. № 15136.
38. *То же*, по другие штемпеля. Монограмма Λ (№ 16); буква П внизу. Д. 24; В. 15,10 ↑. Инв. № 24136.
39. *То же*, по другие штемпеля; на обороте у колен Зевса буква I; под тронем монограмма Λ , (№ 16); внизу Θ (?). Д. 26; В. 15,15; ↗. Тип ср. Gardner, 100 № 14. Инв. № 15132.
40. *То же*, по другие штемпеля; у колен Зевса I. Монограмма Λ (№ 16); буква Θ внизу. Д. 26; В. 14,65; ↑. Тип ср. Gardner, 100 № 14. Инв. № 17824/19.
41. *То же*, по другие штемпеля; на обороте у колен Зевса монограмма Λ (№ 16), буква П (?) внизу. Д. 27; В. 14,77; ↑. Инв. № 17824/20.
42. *То же*, по другие штемпеля. Монограмма та же Λ (№ 16), у колен Зевса буква N, внизу под чертой знаков нет. Д. 27; В. 14,50; ↑. Тип. ср. Gardner, 100 № 10, табл. XXVI № 9. Инв. № 15078.
43. *То же*, по другие штемпеля; у колен Зевса N. Под тронем монограмма Λ (№ 16); внизу знаков нет. Д. 25; В. 15,20; ↑. Тип ср. BN, 203—204, табл. XXVII № 16. Инв. № 17824/21.
44. *То же*, по другие штемпеля; у колен Зевса Ф. Монограмма Λ (№ 16), внизу T; остальные подробности, как на предыдущих. Д. 26; В. 15,11; ↗. Тип ср. Gardner, 100 № 11. Инв. № 16099.
45. *То же*, по другие штемпеля; у колен Зевса буква Ф. Монограмма Λ (№ 16), буква T (?) внизу. Д. 27; В. 14,95; ↑. Тип ср. Gardner, 100 № 11, табл. XXVI № 9. Инв. 18215/8
46. *То же*, по другие штемпеля; у колен Зевса: Ф. Монограммы Λ №(16) и Δ (№ 17) внизу. Д. 26; В. 14,80; ↑. Инв. № 16100.
47. *То же*, по другие штемпеля; у ног Зевса Ф и монограмма Λ , а также Δ (№ 18, 16) внизу. Д. 26; В. 14,80; ↗. Инв. № 15081.
48. *То же*, по другие штемпеля; у ног Зевса Ф, монограммы Λ и Δ (№ 19) внизу. Д. 25; В. 15,35; ↑. Инв. № 17824/22.
49. *То же*, по другие штемпеля. Монограмма Λ (№ 16). буква E внизу. Д. 27; В. 14, 65; ↑. Тип. ср. Gardner, 100, № 4; BN, 204 № 1548. Инв. № 15080.

50. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Λ (№ 16), буква Т (?) внизу. Д. 22; В. 14,85; ↑. Инв. № 17824/23.
51. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Λ (№ 16); буква А внизу. Д. 27; В. 14,90; ↑. Инв. № 15130.
52. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Λ (№ 16), буква Т внизу. Д. 25; В. 14,75; ↑. Инв. № 17824/24.
53. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Λ (№ 16), буква Θ у ног Зевса. Д. 25; В. 15,50; ↑. Тип ср. BN 203—4, табл. XXVII № 16. Инв. № 17824/25.
54. *То же*, но другие штемпеля; у колен Зевса монограмма $\times$ (№ 20), под тронем Λ (№ 16), буква Δ внизу. Д. 26; В. 15,05; ↗. Тип ср. Gardner, 100 № 7; BN, 204 № 1551. Инв. № 15134.
55. *То же*, но другие штемпеля; у колен Зевса А, под тронем Λ (№ 16), внизу знаков нет. Д. 25; В. 14,90; ↑. Инв. № 15133.
56. *То же*, но другие штемпеля. Монограммы: $\overline{\Lambda\Lambda}$ $\neq$ (№ 21, 22) в центре. Д. 27; В. 14,45; ↑. Инв. № 15082.
57. *То же*, но другие штемпеля. Монограммы $\overline{\Lambda\Lambda}$ $\neq$ (№ 21, 22). Д. 28,5; В. 13,90; →. Тип ср. BN 203—4, табл. XXVII № 11, 14, 16. Инв. № 15134.
58. *То же*, Монограммы $\overline{\Lambda\Lambda}$ $\neq$ № (21, 22), но другие штемпеля. Д. 29; В. 13,73; ↑. Инв. № 18215/7.
59. *То же*, как предыдущие, но другие штемпеля. Под тронем Зевса монограмма Λ (№ 16), а внизу Т (?); ободки не сохранились. Д. 23; В. 14,35; ↑. Тип ср. BN, 203, 204, табл. XXVII № 11, 14, 16. Инв. № 17824/26.

Ф и н и к и я

60. Город *Тир*, тетрадрахма, 93 год до н. э.
Л. ст. Голова Геракла с венком вправо, ободок точечный. Об. ст. Орел с пальмовой ветвью, стоящий на руле, влево; перед ним палица, дата ГЛ=33 год Тира=93 год до н. э. Монограмма $\neq$ (№ 23). Между ног знак Λ (№ 24). Надпись: ΤΥΡΟΥΙΕΡΑΣ [ΚΑΙ]ΑΣΥ]ΛΟΥ, ободок точечный. Д. 30; В. 14,00; ↑. Тип. ср. Head, 800 f. 353 Инв. № 15154.

61. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{ZA}=37$ год Тира= 89 год до н. э. Монограмма Δ (№ 25), между ногами орла знак ϑ (№ 26); надпись сохранилась полностью: $\text{TYPOYI\epsilon P A\text{C} K A I \Lambda\text{C} Y \Lambda O Y$; ободки из крупных точек. Д. 28; В. 14,40; $\uparrow$. Инв. № 17824/27.
62. *То же*, но другие штемпеля, дата $\text{HN}=58$ год Тира= 68 год до н. э. Монограмма Ж (№ 27). Л. ст. без ободка. Д. 29; В. 14,13; $\uparrow$. Инв. № 17824/28.
63. *То же*, но другие штемпеля, дата $\text{LN}=50$, год Тира= 76 год до н. э. Монограмма Δ (№ 28). Д. 30; В. 14,10; $\uparrow$. Инв. № 15157.
64. *То же*, но другие штемпеля; дата $0=70$ год Тира= 51 год до н. э. Монограмма Ж (№ 29). Д. 28; В. 14,30; $\uparrow$. Инв. № 15150.
65. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{AO}=71$ год Тира= 55 год до н. э. Монограмма Ж (№ 30), между ног орла знак Ж (№ 32). Д. 30; В. 14,2; $\uparrow$. Инв. № 16091.
66. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{OE}=75$ год Тира= 51 год до н. э. Монограмма Ж (№ 31) и знак Ж (№ 32). Д. 37; В. 14,20; $\rightarrow$. Инв. № 15145.
67. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{OH}=78$ год Тира= 48 год до н. э. Монограмма Ж (№ 33), между ног орла знак ϑ (№ 26). Д. 28; В. 13,90; $\uparrow$. Инв. № 16090.
68. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{OH}=78$ год Тира= 48 год до н. э. Монограмма Ж (№ 33) между ног орла знак Ж (№ 34). Д. 28; В. 14,30; $\uparrow$. Инв. № 15146.
69. *То же*, но другие штемпеля, дата $\text{II}=80$ год Тира= 46 год до н. э. Монограмма Δ_1 (№ 35), между ног орла знак ϑ (№ 26). Д. 28; В. 14,90; $\uparrow$. Инв. № 15155.
70. *То же*, но другие штемпеля, дата $\text{II}=80$ год Тира= 46 год до н. э. Монограмма BN (№ 36), знак ϑ (№ 26); на Л. ст. круг стерт. Д. 27; В. 13,90; $\uparrow$. Инв. № 17824/29.
71. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{IIA}=81$ год Тира= 45 год до н. э. Монограмма Δ_1 (№ 35), знак Ж (№ 37). Д. 27; В. 14,20; $\uparrow$. Инв. № 16092.
72. *То же*, но другие штемпеля; дата $\text{IIA}=81$ год Тира= 45 год до н. э. Монограмма BN (№ 38); других знаков нет. Д. 29; В. 14,20; $\uparrow$. Инв. № 15151.

73. *То же*, но другие штемпеля; дата ПА=81=45 год до н. э. Монограмма ϣ (№ 39), других знаков нет. Д. 27; В. 14,22; ↑. Инв. № 17824/30.
74. *То же*, но другие штемпеля; дата ПВ=82 год Тира=44 год до н. э. Монограмма ϖ (№ 38); между ног орла знак Ϸ (№ 40). Д. 28; В. 14,25; ↑. Инв. № 16094.
75. *То же*, но другие штемпеля; дата ПГ=83 год Тира=43 год до н. э. Монограмма Δ_1 (№ 35), знак ϣ (№ 34). Л. ст. Ободок стерт. Д. 25; В. 14,30; ↑. Инв. № 17824/31.
76. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΔ=84 год Тира=42 год до н. э. Монограмма ϖ (№ 38), знак Ϸ (№ 26); Д. 26; В. 14,36; ↑. Инв. № 16093.
77. *То же*, но другие штемпеля, дата ПΔ=84 год Тира=42 год до н. э. Монограмма ϣ (№ 41) и тот же знак Ϸ (№ 26) между ног орла. Д. 26; В. 14,30; ↗. Инв. № 15149.
78. *То же*, но другие штемпеля, дата ПΔ=84 год Тира=42 год до н. э. Монограмма ϣ (№ 41), знак Ϸ (№ 26). На л. ст. ободок точечный. Д. 29; В. 14,30; ↗. Инв. № 15147.
79. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΔ=84 год Тира=42 год до н. э. Монограмма ϖ (№ 42), знак Ϸ (№ 26). Д. 27, В. 14,40; ↑. Инв. № 17824/32.
80. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΔ=84 год Тира=42 год до н. э. Монограмма ϖ (№ 36), между ног орла тот же знак Ϸ (№ 26). Д. 27; В. 14,25; ↑. Инв. № 17824/33.
81. *То же*, но другие штемпеля. дата ПΔ=84 Тира=42 год до н. э. Монограмма ϖ (№ 36), знак Ϸ (№ 26). Д. 26; В. 14,33; ↑. Инв. № 18215/9.
82. *То же*, но другие штемпеля; дата ПЕ=85 год Тира=41 год до н. э. Монограмма ϖ (№ 38), знак Ϸ (№ 26). Д. 29; В. 14,30; ↘. Инв. № 15152.
83. *То же*, но другие штемпеля; дата ПЕ=85 год Тира=41 год до н. э. Монограммы: ϣ (№ 43), Ϸ (№ 44). Д. 27; В. 14,27; ↑. Инв. № 18215/5.
84. *То же*, но другие штемпеля; дата ПС=86 год Тира=40 год до н. э. Монограмма ϣ (№ 41), знак Ϸ (№ 26). Д. 28; В. 14,90; ↑. Инв. № 15148.

85. *То же*, но другие штемпеля; дата ПZ=87 год Тира=39 год до н. э. Монограмма Δ_1 (№ 43), знак ω (№ 26). Д. 26; В. 14,36; ↑. Инв. № 15089.
86. *То же*, но другие штемпеля; дата ПZ=87 год Тира=39 год до н. э. Монограмма Δ_1 (№ 35), между ног орла знаков нет. Д. 27; В. 14,22; ↑. Инв. № 15156.
87. *То же*, но другие штемпеля; дата ПZ=87 год Тира=39 год до н. э. Монограмма ϵ_1 (№ 45), знак ω (?) (№ 26). Д. 27; В. 14,20 ↑. Инв. № 16089.
88. *То же*, но другие штемпеля; дата ПZ=87 год Тира=39 год до н. э. Монограмма ϵ_1 (№ 46), между ног орла знак ω (№ 26). Д. 27; В. 14,00; ↑. Инв. № 15153.
89. *То же*, тип во всем как предыдущий, дата ПZ. Монограмма ϵ_1 (№ 46), знак ω (№ 26), но другие штемпеля. Д. 27; В. 14,27; ↑. Инв. № 17824/34.
90. *То же*, но другие штемпеля; дата ПН=88 год Тира=38 год до н. э. Монограмма ϵ_1 (№ 36), знак ω (№ 26). Д. 28; В. 14,30; ←. Инв. № 17824/35.
91. *То же*, но другие штемпеля; дата ПН=88 год Тира. Монограмма ϵ_1 (№ 36), знак χ (№ 32). Д. 27; В. 14,27; ↑. Инв. № 18215/6.
92. *То же*, но другие штемпеля; дата ПН=88 год Тира. Монограмма Δ_1 (№ 35), знак χ (№ 32). Д. 27; В. 14,30; ↑. Инв. № 15083.
93. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΘ=89 год Тира=37 год до н. э. Монограмма ZN (№ 47), между ног орла знак тот же. Д. 26; В. 14,32; →. Инв. № 16023.
94. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΘ=89 год Тира=37 год до н. э. Монограмма ζ (№ 48), знак ω (№ 26). Д. 27; В. 14,18 ↑. Инв. № 16096.
95. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΘ (?)=89 год Тира. Монограмма ζ (№ 48), между ног орла тот же знак ω (№ 26). Д. 25; В. 14,40; ↑. Инв. № 16095.
96. *То же*, но другие штемпеля; дата ПΘ. Монограмма ϵ_1 (№ 47), между ног орла знаков нет. Д. 26; В. 13,85; ↑. Инв. № 17824/36.

97. Город *Сидон*, тетрадрахма, 39 год до н. э.

Л. ст. Бюст Тихе, вправо, на голове башенная корона с вуалью, спускающейся на плечи, на шее ожерелье, в ухе—серьга, ободок точечный. Об. ст. орел с пальмовой ветвью, стоящий на проре судна вправо, перед грудью и позади дата В—0=72 год Сидона=39 год до н.э. Монограммы: Ϝ ϝ (№ 49, 50); надпись: ΣΙΔΩΝΙΩΝ ΤΗΣΙ ΕΡΑΣ ΚΑΙΑΣΥΛΟΥ. Ободок точечный. Д. 28; В. 14,00; ↑. Инв. № 16147. Тип ср. Head, 797, рис. 351.

98. Город *Арад*, недатированная тетрадрахма, I век до н. э.

Л. ст. Бюст Тихе, вправо, на голове башенная корона с вуалью, на шее ожерелье, в ухе серьга; ободок точечный. Об. ст. Крылатая Ника, стоящая влево с пальмовой ветвью на плече, в правой приподнятой руке—венок (?), под ним монограммы; Ϛ ϛ (см. рис. № 51, 52), внизу буквы ЭС; ΑΡΑΔΙΩΝ. все сто в лавровом венке. Д. 26; В. 15,10; ↑. Инв. № 16148. Тип ср. Head, 789, рис. № 346.

П а р ф и я

99. *Митридат I* (171—138), драхма.

Л. ст. Бюст царя с тиарой и диадемой, влево; ободок точечный. (Об. ст. Аршак, сидящий вправо, с луком в руке, под ним буква С; надпись ΒΑΣΙΛΕΩΣ [Σ]ΑΡΣΑΚΟΥ; ободка нет. Д. 21; В. 3, 90; ↑. Инв. № 17824/37. Тип ср. Wroth, табл. I №3, № 4; Morgan, 244—245, табл. IV № 13, 15; Petrowicz, 5, табл. I № 3; Sellwood, 29 № 9.

100. *Митридат II* (123—88), драхма.

Л. ст. Бюст царя в диадеме, с длинной бородой, влево; на шее ожерелье, в ухе серьга; ободок точечный. Об. ст. Аршак на троне вправо, с вытянутой вперед правой рукой держит лук; надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΠΙΦΛΟΥΣ, ободка нет. Д. 20; В. 4,05; ↑. Инв. № 16108. Тип ср. Wroth, 30 № 66—68, табл. VII № 6,7; Morgan, 250, № 55, табл. VI № 16; Petrowicz, № 27 № 47, табл. IV № 1; Sellwood, 70 № 27.

101. *Готарз I* (90—80), драхма.

Л. ст. Бюст молодого царя с короткой бородой и диадемой, влево; на шее ожерелье в три ряда, ободок точечный. Об. ст. Аршак на троне, вправо, в руке лук; надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛ[ΟΥ] [ΑΡΣΑΚ]ΟΥ ΘΕΟΠΑΤΟ[ΡΟΣ] ΕΥΕΡΓΕ[ΤΟΥ], ободка нет. Д. 21; В. 3,64; ↑. Инв. № 17824/38. Wroth, 39 № 14, табл. IX № 5; Morgan, 254, № 72, табл. VIII № 8—11, 13; Petrowicz, табл. V № 9; Sellwood, 79 № 30/11.

102. *То же*, но другие штемпеля; надписи сохранились полностью. Д. 20; В. 3, 75; ↑. Инв. № 17824/39.

103. *Санатрук (77 -70)*, драхма,
Л. ст. Бюст бородатого царя, влево, на голове тиара с гребнем, диадемой и (боковыми) покрывалами на ушах; на шее ожерелья; в центре головного убора обозначен рог. Об. ст. Аршак на троне вправо, с луком в руке; надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΡΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ; ободка нет. Д. 19; В. 3,70; →. Инв. № 15120. Wroth, 52 № 63, табл. XI № 8, 9; Morgan, 260 № 92, табл. 9 № 16; Sellwood, 90 № 33.
104. *Митридат III (57—54)*, драхма.
Л. ст. Бюст молодого царя с короткой бородой, влево; на голове диадема, на шее ожерелье; ободок точечный. Об. ст. Аршак на троне с луком в руке, вправо. Монограмма ϣ (№ 53), надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ∥ ΜΕΓΑΛΟΥ, перед династом ΑΡΣΑΚΟΥ, внизу ΔΙΚΑΙΟΥ ∥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ, сзади трона ΘΕΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ ∥ ΚΑΙΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ; ободка нет. Д. 21; В. 3,80. —. Инв. № 17824/40. Тип ср. Wroth, 62 № 13, табл. XIII № 2, 3; Morgan, 266-267, № 111, табл. XII № 16.; Sellwood, 113 № 40/4.
105. *То же*, Митридат III, драхма, но другие штемпеля. Монограмма ϣ (№ 54), на обороте, за спиной трона (сверху) буква Β; надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ, перед династом ΑΡΣΑΚΟΥ, внизу: ΔΙΚΑΙΟΥ ∥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ, позади трона ΘΕΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ ∥ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ; ободка нет. Д. 20; В. 3,97; ↑. Инв. № 17824/41. Тип ср. Wroth, 61 № 1, табл. XIII № 1; Morgan, 266 № 110, табл. XII № 6; Sellwood, 112, № 40/1.
106. *То же*, Митридат III, драхма, но другие штемпеля. Монограмма Π; в надписях сохранились слова ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΜΕΓΑΛ[ΟΥ] ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ; последние две строки почти стерты. Д. 20; В. 3,37; ↑. Инв. № 15122. Тип ср. Wroth, 63, № 14, табл. XIII № 3; Sellwood, 113 № 40/8.
107. *Ород II (57—38)*, драхма.
Л. ст. Бюст царя, влево; Ород изображен с короткой бородой, на голове диадема, с ожерельем в три ряда на шее; ободок точечный. Об. ст. Аршак на троне с луком в руке, вправо: монограмма ϣ (№ 55), надпись: ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ [ΔΙΚΑΙΟΥ] ΕΠΙΦΑΝΟΥ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ (sic); ободка нет. Д. 20; В. 3,70; ↑. Инв. № 17824/42. Тип ср. Wroth, 75, № 55, табл. XV № 6; Morgan, табл. XII № 3; Sellwood, 126 № 45/8.
108. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма и подробности легенды не сохранились. Д. 19; В. 2,90; ↑. Инв. № 17824/43. Тип ср. Wroth, табл. XV № 6; Morgan, 267, № 114, табл. XII № 15; Petrowicz, 62 № 36, табл. X № 8; Sellwood, 126 № 45/8.

109. *То же*, Ород II, драхма, но другие штемпеля. Монограмма К; в надписи сохранились: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚ[ΟΥ] ΕΥΕΡΓΕ[ΤΟΥ] ΔΙΚΑΙΟΥ, последние слова остались вне поля. Д. 20; В. 3,45; ↑. Инв. № 17824/44. Тип ср. Wroth, 75 № 49, табл. XV № 4; Morgan, 267 № 114, табл. XII № 9; Sellwood, 126, № 45/12.
110. *То же*, Ород II, драхма, но другой вариант типа; за головой царя полумесяц, монограмма ϙ (№ 56); надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ, остальные слова не поддаются чтению из-за плохой сохранности. Д. 20; В. 3, 60, ↑. Инв. № 15123. Тип ср. Wroth, 80 № 100, табл. XVI № 4.
111. *То же*, как предыдущий, но другие штемпеля. Монограмма ϙ № 56. Слово ΒΑΣΙΛΕΩΣ не сохранилось Д. 20; В. 3, 60; ↑. Инв. № 16109. Тип ср. Wroth, 80 № 99, табл. XVI № 4; Morgan, 267 № 114; Sellwood, 131, № 46/13.
112. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма ϙ № 57; надпись: ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] || ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ... || ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ; ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ(sic). Д. 20; В. 3,070; ↑. Инв. № 17824/45. Тип ср. Wroth, 81 № 112, табл. XVI № 6; Morgan, 267 № 114, табл. XII, № 10; Sellwood, 127, № 45/19.
113. *То же*, но другие штемпеля; перед лбом царя пятилучевая звездочка, за головой—полумесяц; надпись сохранилась почти полностью ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] | ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚ[ΟΥ]. ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ | ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ. Монограмма К; ободка нет. Д. 17; В. 3,25; ↑. Инв. № 17824/46. Тип ср. Wroth, 83 № 133, табл. XVI № 11; Morgan, табл. XII № 11.; Sellwood, 134 № 47/9.
114. *То же*, как предыдущий, но другие штемпеля. Монограмма ΤΑ (№ 58). Д. 18; В. 3,38; ↑. Инв. № 17824/47.
115. *То же*, как предыдущий, но другие штемпеля. Монограммы: ϙ ϙ (№ 59, 60). Д. 20; В. 3,12; ↑. Инв. № 17824/ 48. Тип ср. Wroth, 83 № 130, табл. XVI № 11; Morgan, 267, № 114, табл. XII № 10.; Sellwood, 135, № 47/12.
116. *То же*, как предыдущий, Ород II, драхма, но другие штемпеля; перед лбом царя крупная восьмилучевая звездочка. Монограмма К. Д. 18; В. 3, 75; ↑. Инв. № 15121. Тип ср. Wroth, 83 № 133, табл. XVI № 11; Morgan, 267, № 114, табл. XII № 11.
117. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Λ (?) под луком, надписи весьма мелкими буквами, причем слово ΑΡΣΑΚΟΥ раз-

делено после первого гласного. Д 20; В. 3, 65; ↑. Инв. № 15113. Тип ср. Wroth, 84, № 136, табл. XVI № 12; Morgan, 267 № 114, табл. XII, № 11; Sellwood, 131, № 46/20.

118. *То же*, но другие штемпеля. Л. ст. Нет ободка. Монограммы над луком ϩ и внизу ϫ (см. таблицу монограмм, рис. № 59, 61). Д. 20; В. 3,40; ↑. Инв. № 15112. Тип ср. Wroth, 83 № 130, табл. XVI № 11; Morgan, 267 № 114, табл. XII, № 10.
119. *То же*, но другие штемпеля. Монограмма Ϸ (№ 62); перед головой царя семилучевая звездочка, сзади полумесяц, на шее ожерелье в четыре ряда, ободок точечный. Д. 20; В. 3, 65; ↑. Инв. № 17824/49; Sellwood, 135 № 47/18.
120. *То же*, но другие штемпеля: перед лбом царя восьмилучевая звездочка, за головой—полумесяц с восьмилучевой звездой; на об. ст. за тронем Аршака знак ϣ , а под луком ϫ (см. таблицу монограмм рис. № 54, 63); легенда: ΒΑΣΙΛΕΩΣ || ΒΑΣΙΛΕΩΝ, справа ΑΡΣΑΚΟΥ, внизу в двух строках ΕΥΕΡΓΕΤ[ΟΥ] || ΔΙΚΑΙΟΥ, слева ΕΠΦΑΝΟΥΣ || ΦΙΛΕΛΑΝΧ[ΟΣ]. Д. 21; В. 3, 81; ↑. Инв. 17824/50. Тип ср. Wroth, 90 № 189, табл. XVII № 10; Morgan, 267, № 115, табл. XII, № 14; Petrowicz, табл. XI, № 11; Sellwood, 139, № 48/6—9.

Армения

121. *Тигран II Великий* (95—55), тетрадрахма, без даты, чекан Антиохии (на Оронте).
Л. ст. Бюст царя вправо, на голове армянская тиара; в центре ее восьмилучевая звездочка, между двумя орлами, снизу длинные покрывала для ушей и затылочной части, на плече видны складки царской мантии; ободок из длинных бус, перемежающихся двумя круглыми малыми бусами. Об. ст. Профильное изображение статуи Тихе в башенной короне, сидящей влево с пальмовой ветвью в руке; под ее ногами голая выплывающая человеческая фигура—олицетворение божества реки, у которой был город. Надпись—справа ΒΑΣΙΛΕΩΣ, слева—ΤΙΓΡΑΝΟΥ. Монограммы: в центре ϣ (см. № 64), внизу под сидением богини ϣ (см. № 65). У края венки. Д. 25; В. 15,15; ↑. Инв. № 16105. Тип ср. Head, 772; BN, 215 № 24; Petrowicz, 190, табл. XXV № 6.
122. *То же*, тетрадрахма того же типа, но другие штемпеля. Монограммы—под пальмовой ветвью Ϸ , внизу ϫ (№ 66). Д. 27; В. 14,09; ↑. Инв. № 18215/11.
123. *То же*, Тигран II, но драхма, чекан Тигранакерта.
Л. Ст. Бюст царя вправо, на голове армянская тиара с повязкой

в середине и пятью остроконечными зубцами на вершине; тиара в центре украшена семилучевой звездой, между двумя орлами; снизу к ней прикреплены длинные покрывала, закрывающие ухо, затылочную часть головы и шею; на плече видны складки царской мантии, ободок точечный. Об. ст. Статуя сидящей Тихе в башенной короне вправо, с пальмовой ветвью в руке; под ногами лежащая голая фигура, олицетворяющая реку, правая рука которой направлена под трон Тихе, а левая вытянута в сторону. Надпись справа: ΒΑΣΙΛΕΩΣ, слева: ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΤΙΓΡΑΝΟΥ; монограммы: сверху ΕΛ, под веткой Α, внизу ΞС. Ободка нет. Д. 20; В. 4,11; ↑. Инв. № 17824/51. Тип ср. Head 772—773; BN, 215 № 24; Petrowicz, 190 табл. XXV № 6; Gardner, 104, № 13, табл. XXVII № 8.

124. *То же*, как предыдущая, драхма Тиграна II, но от другой пары штемпелей. Монограммы и знаки не сохранились: легенда, справа ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ], слева ΒΑΣΙΛΕΩΝ | ΤΙΓΡΑΝΟΥ. Д. 17; В. 4, 00; ↑. Инв. № 17824/52.
125. *То же*, драхма того же типа, но от других штемпелей: под пальмовой веткой буква ε, знаки, помещенные внизу, и последние буквы в словах ΒΑΣΙΛΕΩΣ и ΤΙΓΡΑΝΟΥ не сохранились. Монетный кружок слегка выпукло-вогнутый. Д. 20; В. 3, 82; ↑. Инв. № 18215/10.
126. *То же*, драхма Тиграна II, но с монограммой εΛ, в середине Η, внизу Ξ С; ободок точечный, штемпеля другие. Д. 19; В. 4, 17; ↑. Инв. № 17824/53.
127. *То же*, драхма Тиграна Великого, но другие штемпеля; монограммы сверху ΖΛ, внизу ΞС. Д. 20; В. 4, 15; ↑. Инв. № 15119.
128. *То же*, Тигран Великий, но тетрадрахма с титулатурой царь царей. Л. ст. Бюст молодого царя в армянской тиаре на голове, вправо; подробности тиара во всем как на предыдущих, однако прекрасной сохранности редкий экземпляр. Изображение восьмилучевой звезды между двумя орлами вписано в раму из растительных узоров. Царская повязка над нижней частью диадемы украшена остроконечными зигзагами и точками. Ободок из длинных бус, перемежающихся двумя круглыми малыми бусами. Об. ст. Статуя Тихе в башенной короне, в правой руке пальмовая ветка, сидит на возвышенности из пяти камней. Богиня в длинном одеянии, под ее ногами лежащая голая (?) фигура с вытянутыми в сторону руками, олицетворяющая речное божество. Перед головой Тихе ΖΛ, под веткой Α, внизу Ξ К. Надпись: справа ΒΑΣΙΛΕΩΣ, слева в двух строках: ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΤΙΓΡΑΝΟΥ; все это окаймлено венком. Д. 30; В. 16,42; ↑. Инв. № 18215/7.

129. *Артавазд II* (56—34), драхма.

Л. ст. Бюст Артавазда вправо, в армянской тиаре с диадемой и пятью остроконечными зубцами на вершине. В центре тиары обозначены фигуры двух орлов, между которыми шестилучевая (?) звездочка. На шее царя ожерелье в три ряда, в ухе серьга, на затылке покрывало, на плече видны складки царской мантии. Этот погрудный портрет армянского царя окаймлен длинными бусами, перемежающимися двумя круглыми малыми бусами. Об. ст. Квадрига, скачущая влево, на двуколке возничий в лучистой короне с фигуркой Ники на одной руке и поводьями в другой; надпись сверху ΒΑΣΙΛΕΩΣ, внизу ΒΑΣΙΛΕΩΝ || ΑΡΤΑΒΑΖ[ΔΟΥ]; перед конями монограмма Ϝ (№ 67), за спиной Ники, обращенной лицом к возничему дата Ϛ (=6 год царствования =50/49 годы до н.э.); ободка нет. Д. 20; В. 4,02; ↑. Инв. № 16622. Тип ср. ВМС, 101 № 1, табл. XIV № 2; *Ршидшзхшд*, 37, № 15.

130. *То же*, Артавазд II, драхма, 50—49 годы; тип как на предыдущей, но об. ст. от другого штампа. Надпись ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΤΑΒΑΖΔΟΥ и буква Ϛ над квадригой и та же монограмма, которая у края слегка обрезана. Д. 17; В. 4,05; ↑. Инв. № 17824/54.

П о н т

131. *Митридат VI Евпатор* (120—63), тетрадрахма, 71 год до н. э. Л. ст. Голова безбородого царя в диадеме вправо. Об. ст. Пасущийся олень, влево, перед ним полумесяц с восьмилучевой звездочкой, позади монограмма Ϟ /№ 68/ и дата ΣΚΥ — 226 год боспорской эры (=ок. 71 года до н.э.), в центре поля точка; надпись, сверху ΒΑΣΙΛΕΩΣ, внизу ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ || Δ; Все это окаймлено плющевым венком. Д. 30; В. 16,65; ↑. Инв. № 16106. Тип ср. Head 501. № 8.

К а п п а д о к и я

132. *Ариарат IV Евсебий* (220—163), драхма, 197 год до н. э. Л. ст. Голова царя в диадеме, вправо. Об. ст. Афина во весь рост влево, в шлеме, с копьем и щитом у левой руки, на вытянутой правой руке держит фигурку Ники, обращенной к имени царя; надпись справа ΒΑΣΙΛΕΩΣ, слева ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ, снизу ΕΥΣΕΒΟΥΣ. Монограммы: Ϟ и ϟ (см. № 69,70); дата ΓΑ (=33 год правления). Д. 19; В. 4,03; ↑. Инв. № 17824/55. Тип ср. ВМС, 31, № 6, табл. VI № 2.

133. *Ариарат V Евсебий*, (163—130) Филопатор, драхма. Л. ст. Кудрявая голова царя в диадеме вправо. Об. ст. Афина во весь рост, в шлеме стоит влево, копье и щит у левой руки, на вытянутой правой руке держит фигурку крылатой Ники, об-

ращенной к Афине. Надпись: справа ΒΑΣΙΛΕΩΣ, слева ΑΡΙΑΡΑ-
ΘΟΥ, внизу ΕΥΣΕΒΟΥΣ. Монограмма Ϝ (№ 71), за спиной Афи-
ны буква Т, дата не сохранилась. Д. 17; В. 3,55; ↑. Инв. № 15108.
Тип ср. ВМС, 33 № 2, табл. VI № 4; Head, 750.

134. *Ариобарзан I (95—62) Филороманос*, драхма, 81 год до н. э.
Л. ст. Голова царя в диадеме вправо. Об. ст. Афина во весь
рост, стоящая влево, на голове шлем, с копьем и щитом у левой
руки, на вытянутой вперед правой руке держит фигуру крыла-
той Ники; надпись: справа ΒΑΣΙΛΕΩΕ, слева ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ,
внизу ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ. Монограмма Ϝ (№ 72), за спиной Афи-
ны М (?); дата ΙΔ (=14 год правления=ок. 81 года до н. э.). Д.
16; В. 4,60; ↑. Инв. № 17824/56. Тип ср. ВМС. 39 № 8, табл. VII
№ 6, Head, 751.
135. *То же*, Ариобарзан I, драхма, тип, как предыдущий, но другие
штемпеля с датой ΙΖ (?) годы правления (=ок. 78 года до н. э.).
Монограмма Ϝ (№ 73); надпись ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] (sic) ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝ
[ΟΥ] ΦΙΛΟΡΩΜΑΙ (sic); без ободков. Д. 17; В. 3,80; ↑. Инв.
№ 17824/57,
136. *То же*, драхма Ариобарзана I, но с датой ΚΗ (?) (=28 год
правления=ок. 67 года до н. э.); штемпеля другие, на обороте
след двойного удара; надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙ-
ΛΟΡΩΜΑΙΟΥ, причем последнее слово воспроизведено два
раза. Д. 17; В. 3,55; ↑. Инв. № 15171.
137. *То же*, драхма, но другие штемпеля; дата не сохранилась. Мо-
нограмма Ϝ (№ 75), надпись: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑ[ΝΟΥ]
ΦΙΛΟΡΩΜ[ΑΙΟΥ]. Д. 16; В. 4,00; ↑. Инв. № 17824/58.
138. *То же*, но слово ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ и дата под ним не сохранились.
Монограмма Ϝ (№ 76). Д. 17; В. 3,85; ↑. Инв. № 15193. Тип
ср. ВМС, 40 № 21, № 22.
139. *То же*, но другие штемпеля; дата не сохранилась. Монограмма
Ϝ (№ 76), надпись местами стерта: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ.
ΦΙΛ[ΟΡΩ]ΜΑΙΟΥ. Д. 17; В. 3,72; ↑. Инв. № 17824/59. Тип ср
ВМС, 40 № 21.

М а л а я А з и я

140. *Пергам*, недатированный кистофор 133—67 годов.
Л. ст. В центре вакхическая корзина с полуоткрытой крышкой.
из-под которой выползает змея, все в плющевом венке. Об. ст.
Две змеи, извивающиеся вокруг горнта; сверху монограмма Ϝ

(№ 77) над ней буквы AP, слева монограмма имени города Ϝ (№ 78), справа жезл, обвитый змеей. Д. 29; В. 12,25; ↓. Инв. № 16113. Тип ср. Head, 535; Зограф, табл. XXI № 4.

141. *То же*, но над монограммой буквы MN, штемпеля другие. Д. 26 В. 11, 90; ↓. Инв. № 15138 ;
142. *То же*, но с буквами TH над монограммой, штемпеля другие. Д. 26; В. 11, 75; ↑. Инв. № 16027.
143. *То же*, подробности типа как на предыдущем экземпляре с двумя монограммами (№ 77, 78) и с буквами TH; штемпеля разные. Д. 25; В. 11, 90; ↓. Инв. № 17824/60.
144. *То же*, монограммы те же, но с буквой KP; другие штемпеля. Д. 27; В. 12, 16; Инв. № 18215/17.
145. *Пергам*, Кристофор с именем Г. Пульхера (55—54).
Л. ст. Вакхическая корзина с полуоткрытой крышкой, из-под которой выползает змея; всё в венке. Об. ст. Две змеи, извивающиеся снизу вверх, головами обращенные друг к другу, между ними лук в горите (?), справа—жезл, обвитый змеей, слева монограмма имени города Ϝ (№ 79); сверху надпись в двух строках: C. PVLCHE[R] || PRO. COS, внизу: ΜΙΧΟΔΩΡΟΣ; ободка нет. Д. 26; В. 12, 20; ↓. Инв. № 16114.
146. *Эфес*, анонимный и недатированный кристофор, I век до н. э.
Л. ст. Вакхическая корзина с полуоткрытой крышкой, из-под которой выползает змея; все в плющевом венке. Об. ст. Две змеи, между которыми горит с растительным орнаментом, выше два рога изобилия с пшеничным колосом в середине; надпись: ΕΦΙ над ним ΞΖ, справа—факел, внизу под хвостами змей украшения из шести мелких точек. Д. 27; В. 12, 15; ↑. Инв. № 17824/61.
147. *То же*, Эфес, все, как на предыдущем экземпляре, но от другой пары штемпелей. На об. ст. у левого края поля обозначено ΕΦΙ, а над ним ΕС. Д. 28; В. 12, 00; →. Инв. № 18215/16. Тип ср. Зограф, табл. XXI № 5; Head, 534—535.

Р И М

Республиканский период

148. *Анонимная монета*, денарий, Рим, 167—155 годы. Д. 20; В. 3,50; ↑. Инв. № 15166. Тип ср. Sydenham, 28, № 263; Grueber, 1, 55, № 457, табл. XVI № 5; Babelon, 1, 39, № 2.

149. *Гней Гелий*, денарий, Рим, 135—134 годы. Д. 19; В. 3, 80; ↑. Инв. № 18215/12. Тип ср. Sydenham, 50, №434; Grueber, I, № 918; Babelon, I, № 1.
150. *Гай Абурий Гемин*, денарий, Рим, 119—110 годы. Д. 19; В. 3, 72; ↑. Инв. № 15167. Тип ср. Sydenham, 60, № 490; Grueber, I, № 999; Babelon, I, 94, № 1.
151. *Тит Клоулий*, денарий, Рим. 110 год до н. э. Д. 20; В. 3, 83; ←. Инв. № 17824/62. Тип ср. Sydenham, 63, № 516; Grueber, I, 165, № 1079, табл. XXIX, № 5; Babelon I, 360, № 1.
152. *Марк Кипий*, денарий, Италия, 107 год до н. э. Д. 16; В. 3, 87; ↓. Инв. № 17824/63. Тип ср. Sydenham, 72, № 546; Grueber, II, 271, № 522, табл. XCIII, № 13; Babelon, I, 340—341, № 1.
153. *Квинт Марций Филипп*, денарий, Рим, 125—120 годы. Д. 17; В. 3,95; ↑. Инв. №17824/64. Тип ср. Sydenham, 56, № 477, табл. 18; Grueber I,175, № 1144, табл. XXIX, № 18; Babelon, II, 186, № 11.
154. *Гней Корнелий Блазио*, денарий, Италия, 105 год до н. э. Д. 19; В. 3,75; ↓. Инв. № 15182. Тип ср. Sydenham, 75, № 561a; Grueber, II, 295, № 621, табл. XCIV, № 17; Babelon, I, 396, № 19.
155. *Аппий Клавдий, Тит Маллий*, денарий, Рим, 106 год до н. э. Д. 17; В. 3,84; ← г. Инв. № 16024. Тип ср. Sydenham, 78, № 570a; Grueber, I, 290, № 1293; табл. XX, 23; Babelon, I, 347, № 3.
156. *То же*, но другой вариант типа, денарий, Рим, 106 год до н. э. Д. 17; В. 3,60; ↑. Инв. № 17824/65. Тип ср. Sydenham, 78, № 570; Grueber, I, 199, № 1290, табл. XXX, № 22; Babelon I, 347, № 2.
157. *Квинт Минуций Терм*, денарий, Рим, 96—95 годы. Д. 20; В. 3,74; ↑. Инв. № 17824/66. Тип ср. Sydenham. 82, № 592, табл. 19; Grueber, II, 302, № 653, табл. XCV, № 14; Babelon. II, 235, № 19.
158. *Марк Люцилий Руф*, денарий, Италия, 100—95 годы. Д. 20; В. 3,75; ↓. Инв. № 17824/67. Тип ср. Sydenham, 84, № 599; Grueber, I, 224; № 1613, табл. XXXI, № 21; Babelon II, 150—151.
159. *Люций Аппулей Сатурнин*, Рим, 100—97 годы. Д. 19; В. 3,85; ↓. Инв. № 15105. Тип ср. Sydenham, 80, № 578; Grueber, I, 217, № 1520, табл. XXXI, № 14; Babelon, I, 208, № 1.
160. *Марк Порций Катон*, денарий, Рим, 93—91 годы. Д. 19; В.

- 3,99; ↓. Инв. № 15178. Тип ср. Sydenham, 83, № 596; Grueber, II, 303, № 657, табл. XCV, № 5; Babelon, II, 371, № 5.
161. *Люций Торий Бальб*, денарий, Италия, (?), 100—95 годы. Д. 19; В. 3,82; ↓. Инв. № 15100. Тип ср. Sydenham, 84, № 598, Grueber, I, 226, № 1633, табл. XXXI, № 22; Babelon, II, 488, № 1.
162. *Авлий Постум Альбин*, денарий, Италия, 92—91 гг. Д. 19; В. 3,85; →. Инв. № 16136. Тип ср. Sydenham, 88, № 613; Grueber, II, 309, № 713; табл. XCVI, № 11; Babelon, II, 379, № 4.
163. *Люций Кальпурний Пизо Фруги*, денарий, Италия, 90—89 гг. Д. 19; В. 3,74; ↓. Инв. № 15109. Тип ср. Sydenham, 99, № 661; табл. 20; Grueber, I, 259, № 1928; № 1934; табл. XXXI II, № 13; Babelon, I, 289—298.
164. *Люций Кальпурний Пизо Фруги*, денарий, Италия, 90—89 гг. Д. 18; В. 3,80; →; Инв. № 15172. Тип ср. Sydenham, 100, № 664; Grueber, I, 270, № 2067, табл. XXXIV, № 7; Babelon, I, 289—298.
165. *То же*, но вариант, денарий, Италия, 90—89 гг. Д. 17; В. 4,00; →. Инв. № 17824/68. Тип ср. Sydenham, 100, № 664; Grueber, I, 272, № 2095 f, 2097, 2103, табл. XXXIV, № 10; Babelon, № 1, 289—298.
166. *То же*, но другой вариант типа. Д. 17; В. 3,86; →. Инв. № 17824/69. Тип ср. Sydenham, 102 № 670 d; Grueber, I, 268, 2041, табл. XXXIV, № 3; Babelon, I, 289—298.
167. *Анонимная монета*, денарий, Рим, 85—84 годы. Д. 17; В. 3,85; ↓. Инв. № 17824/70. Тип ср. Sydenham, 114, № 723; Grueber, I, 335, № 2622, табл. XXXIX, № 15; Babelon, I, 530—533.
168. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,95; ↓. Инв. № 17824/71.
169. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,62; ↓. Инв. № 17824/72.
170. *Гай Мамиллий Лиметан*, денарий, Италия, 82—81 годы. Д. 20; В. 4,00; ↓. Инв. № 17824/73. Тип ср. Sydenham, 119, № 741, табл. 21; Grueber, I, 343, № 2722, табл. XL, № 9; Babelon, II, 173, № 6.
171. *Публий Крепузий*, денарий, Рим, 82—81 годы. Д. 17, В. 3,78; ↓. Инв. № 17824/74. Тип ср. Sydenham, 118, № 738; Grueber, I, 339, № 2667, табл. XL, № 5; Babelon, I, 441, № 1.

172. *Люций Цензорин, Публий Крепузий, Гай Лиметан*, денарий, Рим, 82—81 годы. Д. 18; В. 4,02; ↑ Инв. № 15184. Тип ср. Sydenham, 117, № 736; Grueber, I, 336, № 2634, табл. XL, № 1; Babelon, II, 196, № 27,
173. *Гай Анний Луск, Гай Тарквитий*, денарий, Испания, 81—80 годы. Д. 16; В. 3,70; ←. Инв. № 15169. Тип ср. Sydenham, 4, 122, № 749; Grueber, II, 356, № 35, табл. С, № 8; Babelon, I, 139, № 1, II, 478.
174. *Авлий Постумий Альбин*, денарий, Италия, 79 год до н. э. Д. 19; В. 3,95; ↓. Инв. № 15164. Тип ср. Sydenham, 120, № 746, табл. 21; Grueber, I, 352, № 2840, табл. XL, № 16; Babelon, II, 381, № 8.
175. *То же*, но другие штемпеля, денарий, Италия, 79 год до н. э. Д. 19; В. 3,85; ↓. Инв. № 16125.
176. *Люций Корнелий Сулла*, денарий, Восток, 82—81 годы. Д. 18; В. 3,90; ↑. Инв. № 17824/75. Тип ср. Sydenham, 124, № 761; Grueber, II, 460, № 3, табл. CX, № 3; Babelon, I, 406, № 29.
177. Анонимная монета, денарий, Восток, 85 год до н. э. Д. 19; В. 3,82; ↑ Инв. № 15099. Тип ср. Sydenham, 123, № 755; Grueber, II, 464, № 18, табл. CX, № 12; Babelon, I, 409, № 33.
178. *Гай Невий Бальб*, денарий, Италия, 78—77 годы. Д. 17; В. 3,77; ↓. Инв. № 17824/76. Тип ср. Sydenham, 126, № 769b; Grueber, I, 370, № 2968, табл. XLI, № 4; Babelon, II, 248.
179. *Марк Вольтей*, денарий, 76 год до н. э. Д. 18; В. 3,68; ↑. Инв. № 17824/77. Тип ср. Sydenham, 127, № 775, табл. 22; Grueber, I, 389, № 3158; табл. XLII, № 2; Babelon, II, 565, № 2.
180. *Люций Прокил*, денарий, Италия, 78—77 годы. Д. 19; В. 3,95; ↓. Инв. № 15174. Тип ср. Sydenham, 126, № 772; Grueber, I, 387, № 3150, табл. XLI, № 19; Babelon, II, 386, № 2.
181. *Люций Лукреций Трио*, денарий, Рим, 74 год до н. э. Д. 17; В. 3,69; ↓. Инв. № 17824/78. Тип ср. Sydenham, 128, № 784, табл. 22; Grueber, I, 397, № 3265, табл. XLII, № 13; Babelon, II, 153, № 3.
182. *Люций Фарсулейус Мензор*, денарий, Рим, 73 год до н. э. Д. 16; В. 3,87; ↓. Инв. № 17824/79. Тип ср. Sydenham, 130, № 789a, табл. 22; Grueber, I, 403, № 3310, табл. XLII, № 19; Babelon, I, 494, № 2.

183. *Манний Аквиллус*, денарий, Италия, 68 год до н. э. Д. 19; В. 4,05; ↓. Инв. № 17824/80. Тип ср. Sydenham, 132, № 798; табл. 23; Grueber, I, 417, № 3366; Babelon, I, 213, № 2.
184. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,85; ↓. Инв. № 17824/81.
185. *Тит Веттий Сабин*, денарий, Италия, 60 год до н. э. Д. 20; В. 4, 10; ↓. Инв. № 17824/92. Тип ср. Sydenham, 149, № 905, табл. 25; Grueber, I, 417; № 3370, табл. LXIII, № 7; Babelon, II, 532, № 2.
186. *Гай Госидий Гета*, денарий, Рим, 60 год до н. э. Д. 18; В. 3,72; →. Инв. № 15097. Тип ср. Sydenham, 149, № 903, табл. 25; Grueber, I, 421, № 3389; Babelon, I, 547, № 1.
187. *То же*, но другие штемпеля, денарий. Рим, 60 год до н. э. Д. 18; В. 3,72; ↓. Инв. № 15094.
188. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,00; ←. Инв. № 15187.
189. *Люций Скрибоний Либо*, денарий, Рим, 55 год до н. э. Д. 20; В. 3,95, ↓. Инв. № 17824/83. Sydenham, 155, № 928, табл. № 25.
190. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,80; ↓. Инв. № 17824/84.
191. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,70; ↓. Инв. № 17824/85. Тип ср. Sydenham, 155, № 923, табл. 25; Grueber, I, 419 № 3377, табл. XLIII, № 9.
192. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,85; ↓. Инв. № 17824/86. Sydenham, 155, № 928, табл. 25.
193. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3, 78; ↘. Инв. № 15165.
194. *Павел Эмилий Лепид*, денарий, Рим, 55 год до н. э. Д. 20; В. 3,99; ↘. Инв. № 17824/87. Тип ср. Sydenham, 154, № 926, табл. 25; Grueber, I, 418, № 3373, табл. XLIII, № 8; Babelon, I, 121—122, № 10.
195. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 4,02; ↓. Инв. 15161.
196. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,00; ↓. Инв. № 17824/88.
197. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,87; ↓. Инв. № 17824/89.

198. *Люций Росций Фабат*, денарий, Италия, 58 год до н. э. Д. 19 В. 3,95; ↓ Инв. № 16129. Тип ср. Sydenham, 152, № 915, табл. 25; Grueber, I, 424, № 3404, табл. XLIII, № 17; Babelon, II, 401—402, № 2.
199. *Марк Плеторий Цестриан*, денарий, Рим, 68—66 годы. Д. 18; В. 4,07; →. Инв. № 15098. Тип ср. Sydenham, 133, № 807, табл. 23; Grueber, I, 439, № 3567, табл. XLV, № 7; Babelon, II, 313, № 5.
200. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 4,00; →. Инв. № 17824/90.
201. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,83; ↑. Инв. № 17824/91.
202. *Марк Плеторий Цестриан*, денарий, 68—66 годы. Д. 18; В. 4,05; ↓. Инв. № 17824/92. Тип ср. Sydenham, 133, № 808, табл. 23; Grueber, I, 439, № 3577, табл. XLV, № 9; Babelon, II, 312, № 3.
203. *То же*, но другой вариант типа, денарий, Рим, 68—66 годы. Д. 17; В. 3,96; ↓. Инв. № 17824/93. Тип ср. Sydenham, 133, № 803, табл. 23; Grueber, I, 436, № 3533, табл. XLV, № 1; Babelon, II, 314, № 7.
204. *То же*, но вариант типа, денарий, Рим, 68—66 годы. Д. 19; В. 3,78; ↑. Инв. № 15160. Тип ср. Sydenham, 133, № 803, табл. 23; Grueber, I, 437, № 3542, табл. XLV, № 2; Babelon, II, 314, № 7.
205. *То же*, но другой тип. Д. 18; В. 4,00; ↘. Инв. № 15183. Тип ср. Sydenham, 134, № 809, табл. 23; Grueber, I, 441, № 3596, табл. XLV, № 12; Babelon, II, 312, № 4.
206. *Марк Плеторий Цестриан*, денарий, 68—66 годы. Д. 19; В. 4,00; ↘. Инв. № 16123. Тип ср. Sydenham, 134, № 809, табл. 23; Grueber, I, 441, № 3596, табл. XLV, № 12; Babelon, II, 312, № 4.
207. *Квинт Помпоний Муза*, денарий, 68—66 годы. Д. 18; В. 3,80; →. Инв. № 17824/94. Тип ср. Sydenham, 134, № 813, табл. 23; Grueber, I, 443, № 3610, табл. XLV, № 15; Babelon, II, 362, № 10.
208. *То же*, но вариант типа. Д. 17; В. 4,10; →. Инв. № 17824/95. Тип ср. Sydenham, 134, № 815, табл. 23; Grueber, I, 443, № 3613, табл. XLV, № 17; Babelon, II, 363, № 13.
209. *Гай Кальпурний Пизо Фруги*, денарий, Рим, 64 год до н. э. Д. 18; В. 3,60; ↘. Инв. № 16141. Тип ср. Sydenham, 145, № 876, табл. 24; Grueber, I, 451, №№ 3654, 3657; Babelon, I, 299—302.

210. *Гай Кальпурний Пизо Фруги*, денарий, Рим, 64 год до н. э. Д. 17; В. 3,88; ↙. Инв. № 16142. Тип ср. Sydenham 140, № 846, табл. 24; Grueber, I, 463, № 3772, табл. 47, № 7; Babelon, I, 299—302.
211. *То же*, но вариант типа. Д. 18; В. 3,80; ↓ Инв. № 17824/96; Тип; ср. Sydenham, 140, № 846, табл. 24; Grueber, I, 467, № 3804 Babelon, I, 299—302.
212. *Публий Плавт Инсей*, денарий, Рим, 58 год до н. э. Д. 19; В. 3,95; →. Инв. № 15110. Тип ср. Sydenham 150, № 910; Grueber, I, 476, № 3841, табл. XLIII, № 2; Babelon, I, 323, № 11.
213. *Публий Фонтей Капито*, денарий, Рим, 61 год до н. э. Д. 17; В. 3,87; →. Инв. № 17824/97. Тип ср. Sydenham, 148, № 900, табл. 25; Grueber, I, 478, № 3851, табл. XLVIII, № 6; Babelon, I, 509, № 17.
214. *Квинт Кенно Брут*, денарий, Рим 60 год до н. э. Д. 18; В. 3, 65; →. Инв. № 17824/98. Тип ср. Sydenham, 150, № 907; Grueber, I, 480, № 3864, табл. XLVIII, № 9; Babelon, II, 113, № 29.
215. *Квинт Кенно Брут*, денарий, Рим, 60 год до н. э. Д. 19 В. 4,01; ↘. Инв. № 16138. Тип ср. Sydenham, 150, № 906, табл. 25; Grueber, I, 479, № 3861, табл. XLVIII, № 8; Babelon, II, 114, № 31.
216. *То же*, но другие штемпеля. Д. 21; В. 3,60; ↘. Инв. № 17824/104.
217. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,89; ↓. Инв. № 18215/10
218. *Квинт Кассий Лонгин*, денарий, Рим, 57 год до н. э. Д. 17; В. 3,89; ↓. Инв. № 16134. Тип ср. Sydenham, 153, № 918; Grueber, I, 482, № 3873, табл. XLVIII, № 12; Babelon, I, 331, № 8.
219. *То же*, но другой вариант типа, денарий, Рим, 57 год до н. э. Д. 18; В. 3,13; →. Инв. № 15169. Тип ср. Sydenham, 152, 916, табл. 25; Grueber, I, 481, № 3868, табл. XLVIII, № 10; Babelon, I, 330, № 7.
220. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,00; ↘. Инв. № 17914/2.
221. *Марк Эмилий Скавр, Публий Плавт Инсей*, денарий, Рим, 58 год до н. э. Д. 18; В. 3,88; ↓. Инв. № 17824/105. Тип ср. Sydenham, 152, № 913, табл. 25; Grueber, I, 484, № 3878, табл. XLVIII, № 14; Babelon, I, 120, № 8.

222. *То же*, по другие штемпеля. Д. 17; В. 3,73; ↓. Инв. № 17824/99.
223. *То же*, по другие штемпеля. Д. 16; В. 3,81; ↙. Инв. № 15111.
224. *Квинт Помпей Руф*, денарий, Рим, 95 год до н. э. Д. 18; В. 3,03; ↓, Инв. № 17824/100. Тип ср. Sydenham, 150, № 909; Grueber, I, 485, № 3885, табл. XLVIII, № 16; Babelon, II, 338, № 5.
225. *То же*, по другие штемпеля, денарий, Рим, 59 год до н. э. Д. 15; В. 3,75; ↙. Инв. № 17824/101.
226. *Люций Марций Филипп*, денарий, Рим, 56 год до н. э. Д. 17; В. 4,04; ↘. Инв. № 16197. Тип ср. Sydenham, 153, № 919a, табл. 25; Grueber, I, 486, № 3893; Babelon, II, 196—197, № 28—29.
227. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 3,79; ↗. Инв. № 17824/102.
228. *То же*, по другие штемпеля, денарий, Рим, 56 год до н. э. Д. 20; В. 4,20; ↓. Инв. № 17824/103. Тип ср. Sydenham, 153, № 919c; Grueber, I, 486, № 3895, табл. XLVIII, № 18; Babelon, II, 197, № 29.
229. *Люций Фурий Брокх*, денарий, Рим, 61 год до н. э. Д. 17; В. 3,88; ↑. Инв. № 17824/106. Тип ср. Sydenham, 149, № 902; Grueber, I, 486, № 3896, табл. XLVIII, № 19; Babelon, I, 528, № 23.
230. *Авлий Плавт*, денарий, Рим, 54 год до н. э. Д. 17; В. 3,78; ←. Инв. № 17824/107. Тип ср. Sydenham 156, 932, табл. 26; Grueber, I, 490, № 3916, табл. XLIX, № 2; Babelon, II, 324, № 13.
231. *Гней Планк*, денарий, Рим, 54 год до н. э. Д. 17; В. 3,88; ↙. Инв. № 15175. Тип ср. Sydenham, 156, № 933, табл. 26; Grueber, I, 491, № 3920, XLIX, № 3; Babelon, I, 317 - 318.
232. *Маний Ацилий Глабрио*, денарий, Рим, 55 год до н. э. Д. 18; В. 3,85; ↑. Инв. № 15104. Тип ср. Sydenham, 154, № 922, табл. 25; Grueber, I, 497, № 3944; Babelon, I, 106, № 8.
233. *То же*, по другие штемпеля. Д. 19; В. 3,67; ↘. Инв. № 15259. Тип ср. Sydenham, 154, № 922, табл. 25; Grueber, I, 496, № 3943, табл. XLIX, № 9; Babelon, I, 106, № 8.

234. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 4,17; ←. Инв. № 17824/108.
235. *Гай Вибий Панса*, денарий, Рим, 48 год до н. э. Д. 19; В. 3,83; →. Инв. № 17824/109. Тип ср. Sydenham, 159, № 949; Grueber, I, 511, № 3983, табл. L № 6; Babelon, II, 546, № 20.
236. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,00 ; →. Инв. № 15103.
237. *То же*, но другой тип, денарий, Рим, 48 год до н. э. Д. 18; В. 3,85; ↗. Инв. № 16120. Тип ср. Sydenham, 159, № 948, табл. 26, Grueber, I, 511, № 3982, табл. L № 5; Babelon, II, 546, № 18.
238. *То же*, но другие штемпеля, денарий, Рим, 48 год до н. э. Д. 18; В. 3,65; ←. Инв. № 16121. Тип ср. Sydenham, 159, № 948, табл. 26; Grueber, I, 511, № 3980, табл. L, № 4.
239. *То же*, но другие штемпеля. Д. 16; В. 3,53; ↓. Инв. № 15176. Тип ср. Sydenham, 159, № 947; Grueber, I, 510, № 3978, табл. L № 3.
240. *Гай Вибий Панса*, денарий, Рим, 48 год до н. э. Д. 18; В. 3,75; ↓. Инв. № 15089. Тип ср. Sydenham, 159, № 947; Grueber, I, 510, № 3978; Babelon, II, 546, № 18.
241. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,80; ←. Инв. № 15090.
242. *Гай Вибий Пачса, Децимий Постум Альбин Брути Ф.*; денарий, Рим, 49—48 годы. Д. 20; В. 3,53, ↑. Инв. № 17824/110. Тип ср. Sydenham, 158, № 944, табл. 26; Grueber, I, 512, № 3987, табл. L № 8; Babelon, II, 547, № 22.
243. *Децимий Постум Альбин Брути Ф.*, денарий, Рим, 49—48 годы до н. э. Д. 19; В. 3,80; ↑. Инв. № 17824/111. Тип ср. Sydenham, 158, № 941, табл. 26; Grueber, I, 507, № 3962; Babelon, II, 384—385, № 11.
244. *То же*, но другой тип. Д. 20; В. 4,14; →. Инв. № 16026. Тип ср. Sydenham, 158, № 942, табл. 26; Grueber, I, 508, № 3964, табл. XLIX, № 18; Babelon, II, 384, № 10.
245. *То же*, но другой тип. Д. 18; В. 3,90; →. Инв. № 15095. Тип ср. Sydenham, 158, № 943а; Grueber, I, 509, № 3968, табл. XLIX № 20; Babelon, II, 385, № 13.
246. *Квинт Сициний*, денарий, Рим, 49—48 годы. Д. 17; В. 4,07; ↘. Инв. № 17824/112. Тип ср. Sydenham, 157, № 938; Grueber, I, 503, № 3947, табл. XLIX, № 10; Babelon, II, 460, № 5.

247. *Люций Корнелий Лентул, Гай Клавдий Марцеллий*, денарий, Сицилия, 49 год до н. э. Д. 19; В. 3,78; ↓. Инв. № 17824/113. Тип ср. Sydenham, 171, № 1029; Grueber, II, 551, № 1, табл. СХХ № 1; Babelon, I, 425, № 64.
248. *Гай Юлий Цезарь*, денарий, Галлия, 54—51 годы. Д. 19; В. 3,80; ↑. Инв. № 17824/114. Тип ср. Sydenham, 167, № 1006, табл. 27; Grueber, II, 390, № 27, табл. СIII, № 5; Babelon, I, 10, № 10.
249. *То же*, по другие штемпеля, денарий, Галлия, 54—51 годы. Д. 18; В. 3,80; ↑. Инв. № 15102. Тип ср. Sydenham, 167, № 1006; Grueber, II, 391, № 29; Babelon, II, 10, № 9.
250. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 3, 86; →. Инв. № 16140.
251. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 3,87; ↓. Инв. № 17914/1.
252. *То же*, денарий, но 48 год до н. э. Д. 17; В. 3,81; ↙. Инв. № 17824/115. Тип ср. Sydenham, 168, № 1013, табл. 27; Grueber, II, 469, № 34, табл. СХ № 20; Babelon, II, 11, № 10.
253. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 3,96; ↓. Инв. № 17824/116.
254. *То же*, по другие штемпеля. Д. 19; В. 3,90; ↓. Инв. № 17824/117
255. *То же*, по другие штемпеля. Д. 17; В. 3,88; ↙. Инв. № 16135.
256. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 3,70; ↓. Инв. № 16145.
257. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 3,94; ↙. Инв. № 15186.
258. *Люций Гостилий Сасерн*, денарий, Рим, 48 год до н. э. Д. 18; В. 4,00; ↓. Инв. № 16131. Тип ср. Sydenham 159, № 951a; Grueber, I, 513, № 3993, табл. L № 6; Babelon, I, 553, № 5.
259. *То же*, по вариант типа, денарий, Рим, 48 год до н. э. Д. 18; В. 3,90; →. Инв. № 16128. Тип ср. Sydenham, 160, № 953 табл. 26; Grueber, I, 514, № 3996, табл. L № 11; Babelon, I, 553, № 4.
260. *То же*, по другие штемпеля. Д. 18; В. 4,03; ↑. Инв. № 17824/118.
261. *То же*, по другие штемпеля. Д. 19; В. 3,85; ↙. Инв. № 15163.

262. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,60; ↗. Инв. № 15162.
263. *Квинт Сициний, Гай Копоний*, денарий, Рим, 49—48 годы. Д. 16; В. 3,75; ↘. Инв. № 17824/119. Тип ср. Sydenham, 157, № 939, табл. 26; Grueber, II, 468. № 26, табл. CX № 16; Babelon, I, 380—381, № 1.
264. *Люций Плавтий Планк*, денарий, Рим, 47 год до н. э. Д. 18; В. 3,85; ↘. Инв. № 15182. Тип ср. Sydenham, 160, № 959, табл. 26; Grueber, I, 517, № 4006, табл. L, № 16; Babelon, II, 325—326, № 14.
265. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,70; ↙. Инв. № 15101.
266. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 4,00; ↖. Инв. № 17824/120.
267. *Квинт Цецилий Метеллий Сципион, Марк Энний*, денарий, Африка, 47—46 годы. Д. 17; В. 3,92; ↑. Инв. № 15107, Тип ср. Sydenham, 175, № 1051, табл. 28; Grueber, II, 574, № 2, табл. CXXI, № 6; Babelon, I, 279, № 50.
268. *Маний Кордий Руф*, денарий, Рим, 46 год до н. э. Д. 17; В. 3,56; ↓. Инв. № 17824/121. Тип ср. Sydenham, 268, № 977; Grueber, I, 524, № 4040, табл. LI, № 13; Babelon, I, 383—384, № 3.
269. *Гай Юлий Цезарь*, денарий, Африка, 46 год до н. э. Д. 18; В. 3,83; ↙. Инв. № 17824/122. Тип ср. Sydenham, 170, № 1024; Grueber, II, 576, № 23, табл. CXXI, № 14; Babelon, II, 14, № 16.
270. *То же*, но другие штемпеля. Д. 16; В. 4,12, ↓. Инв. № 17824/123.
271. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,90; ←. Инв. № 15091
272. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 3,87; →. Инв. № 17824/124.
273. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 4,00; →. Инв. № 17824/125. Тип ср. Sydenham, 170, № 1023; Grueber, II, 576, № 21, табл. CXXI, № 13.
274. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,10; →. Инв. № 17824/126.
275. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 4,00; ↗. Инв. № 17824/127.
276. *Гай Юлий Цезарь*, денарий, Галлия, 47 год до н. э. Д. 18; В. 3,73; ←. Инв. № 17824/128. Тип ср. Sydenham, 168, № 1015; Grueber, II, 368, № 86, табл. CL, № 9; Babelon, II, 12, № 12.
277. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,98; ↙. Инв. № 16144.

278. *Тит Каризий*, денарий, Рим, 45 год до н. э. Д. 18; В. 3,85, ↘. Инв. № 17824/129; Тип ср. Sydenham, 163, № 982а, табл. 26; Grueber, I, 527, № 4056, табл. LII, № 1; Babelon, I, 314, № 1.
279. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,55; ↓. Инв. № 15186. Тип ср. Sydenham, 163, № 982а, табл. 26; Grueber, I, 528, № 4057, табл. LII, № 2.
280. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,78; ↙. Инв. № 15177.
281. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 4,10; ↗. Инв. № 17824/130.
282. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,60; ↓. Инв. № 16127. Тип ср. Sydenham, 163, № 982в.
283. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,27; ↑. Инв. № 15190.
284. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,97; ↑. Инв. № 17824/131.
285. *То же*, но другой тип. Д. 15; В. 4,00; ↓. Инв. № 17824/132. Тип ср. Sydenham, 164, № 984; Grueber, I, 529, № 4065, табл. LII, № 4; Babelon, I, 315, № 4.
286. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,65; ↑. Инв. № 15173. Тип ср. Sydenham, 164, № 984в; Grueber, I, № 4068, табл. LII, № 6; Babelon, I, 315, № 5.
287. *Тит Каризий*, денарий, другой тип, Рим, 45 год до н. э. Д. 17; В. 4,10; ↓. Инв. № 17824/133. Тип ср. Sydenham, 164, № 985, табл. 26; Grueber, I, 530, № 4070, табл. LII № 7; Babelon, I, 314, № 3.
288. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 4,00; ↑. Инв. № 17824/134.
289. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 3,80; →. Инв. № 17824/135.
290. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 3,70; ↑. Инв. № 16130.
291. *То же*, но другой вариант типа. Д. 19; В. 3,85; ↓. Инв. № 16141. Тип ср. Sydenham, 164, № 986; Grueber, I, 530, № 4073, табл. LII, № 8; Babelon, I, 314, № 2.
292. *Гай Консидий Пет*, денарий, Рим, 45 год. Д. 18; В. 4,18; ↓. Инв. № 17824/136. Тип ср. Sydenham, 164, № 990; Grueber, I, 532, № 4081, табл. LII, № 12; Babelon, I, 378, № 4.

293. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,92; →. Инв. № 16126. Тип ср. Sydenham, 164, № 990a; Grueber, I, 532, № 4083, табл. LII, № 13; Babelon, I, 378, № 3.
294. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,72; ↓. Инв. № 17824/137.
295. *То же*, но другой вариант типа. Д. 19; В. 3,56; →. Инв. № 17824/138. Тип ср. Sydenham, 164, № 991; Grueber, I, 532, № 4084, табл. LII, № 14; Babelon, I, 377, № 2.
296. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 3,62; ↓. Инв. № 17824/139. Тип ср. Sydenham, 165, № 991a; Grueber, I, 532, № 4086, табл. LII, № 15.
297. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 3,92; ↓. Инв. № 15181.
298. *То же*, но другой вариант типа. Д. 20; В. 3,58; ←. Инв. № 16132. Тип ср. Sydenham, 165, № 993; Grueber, I, 532, № 4090, табл. LII № 17; Babelon, I, 379, № 7.
299. *Люций Валерий Ацикул*, денарий, Рим, 45 год до н. э. Д. 19; В. 3,90; ↓. Инв. № 15170. Тип ср. Sydenham, 166, № 998; Grueber, I, 534, № 4099, табл. LIII, № 1; Babelon, II, 519, № 17.
300. *Люций Эмилий Бука*, денарий, Рим, 44 год до н. э. Д. 17; В. 3,23; ↓. Инв. № 17824/140. Тип ср. Sydenham, 176, № 1060 I, табл. LIV, № 8; Babelon, II, 21, № 34.
301. *Публий Сепуллиий Макр*, денарий. Рим, 44 год до н. э. Д. 17; В. 4,25; ←. Инв. № 16139. Тип ср. Sydenham, 178, № 1070; Grueber, I, 547, № 4164, табл. LIV, № 15; Babelon, II, 27, № 47.
302. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,00; ↓. Инв. № 15092. Тип ср. Sydenham 178, № 1072; Grueber, I, 548, № 4168, табл. LIV, № 18; Babelon, II, 27, № 48.
303. *То же*, но другой вариант типа. Д. 17; В. 3,30; ↓. Инв. № 17824/141. Тип ср. Sydenham, 178, № 1074; Grueber, I, 549, № 4173, табл. LIV, № 21; Babelon, II, 28, № 50.
304. *Люций Фламин Хило*, денарий, Рим, 42 год до н. э. Д. 19; В. 3,90; →. Инв. № 17824/142. Тип ср. Sydenham 180, № 1089, табл. 28; Grueber, I, 566, № 4201, табл. LV, № 13; Babelon, I, 497, № 3.
305. *Марк Юний Брут, Каска Лонг*, денарий, Греция, 43—42 годы. Д. 19; В. 3,95; ↑. Инв. № 15158. Тип ср. Sydenham, 203, № 1298, табл. 30; Grueber, II, 478, № 63, табл. CXII, № 15.

306. *Гай Кассий Лонгин, Марк Сервилий*, денарий, Малая Азия, 42 год до н. э. Д. 20; В. 4,00; ↓. Инв. № 17824/143. Тип ср. Sydenham, 205, № 1313, табл. 30; Grueber, II, 484, № 84, табл. CXII, № 8; Babelon, I, 336, № 19.
307. *Публий Корнелий Лентул Марцеллин*, денарий, Рим, 38 год до н. э. Д. 19; В. 3,65; ↑. Инв. № 15093. Тип ср. Sydenham, 187, № 1147, табл. 29; Grueber, I, 567, № 4206. табл. LV, № 16; Babelon, I, 427, № 69.
308. *Марк Антоний, Марк Барбатий Филипп, Гай Цезарь*, денарий, Малая Азия—Эфес (?). Д. 20; В. 3,90; ↑. Инв. № 16117. Тип ср. Sydenham, 191, № 1181; Grueber, II, 490, № 100, табл. CXII, № 17; Babelon, I, 176, № 51.
309. *То же*, но другие штемпеля, денарий, Малая Азия—Эфес (?), 41 год до н. э. Д. 20; В. 3,90; ↑. Инв. № 15087.
310. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,72; ↗. Инв. № 15142.
311. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,98; ↑. Инв. № 17824/144.
312. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,95; ↑. Инв. № 17824/145.
313. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,90; №. Инв. № 16117.
314. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,95; ↑. Инв. № 16118.
315. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,74; ↑. Инв. № 17824/146.
316. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,78; ↑. Инв. № 17824/147.
317. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,73; №. Инв. № 17824/148.
318. *То же*, но другие штемпеля, денарий, Малая Азия—Эфес (?), 41 год до н. э. Д. 19; В. 4,00; ↑. Инв. № 17824/149.
319. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,91; ↑. Инв. № 17824/150.
320. *Марк Антоний, Марк Коккей Нерва, Люций Антоний*, денарий, Малая Азия—Эфес (?), 41 год до н. э. Д. 20; В. 4,00; ↑. Инв. № 15088. Тип ср. Sydenham, 192, № 1185, табл. 29; Grueber, II, 492, № 107, табл. CXIII, № 3; Babelon, I, 175; № 48.

321. *Марк Антоний*, денарий, Галлия, 41 год до н. э. Д. 16; В. 3,86; ↑. Инв. № 17824/151. Тип ср. Sydenham, 190, № 1168; Grueber, II, 399, № 62, табл. CIII, № 21; Babelon, I, 170, № 34.
322. *Марк Антоний, Гай Цезарь*, денарий, Малая Азия—Эфес (?), 40—39 годы. Д. 20; В. 4,05; ↓. Инв. № 17824/152. Тип ср. Sydenham, 192, № 1193а; Grueber, II, 497, № 120, табл. CXIII, № 13; Babelon, I, 172, № 38.
323. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,70; ↓. Инв. № 17824/153.
324. *Марк Антоний, Гай Цезарь*, денарий, Малая Азия—Эфес (?), 40—39 годы. Д. 20; В. 3,60; ↓. Инв. № 17824/154. Тип ср. Sydenham, 192, № 1194; Grueber, II, 498, № 126, табл. CXIII, № 16; Babelon, I, 172, № 40.
325. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,70; ←. Инв. № 17824/155. Тип ср. Sydenham, 192, № 1194; Grueber, II, 498, № 123, табл. CXIII, № 15;
326. *Марк Антоний, Люций Мунатий Планк*, денарий, Малая Азия—Эфес (?), 40—39 годы. Д. 18; В. 3,96; ↓. Инв. № 17824/156. Тип ср. Sydenham, 192, № 1190, табл. 29; Grueber, II, 496, № 116, табл. CXIII, № 11; Babelon, I, 178, № 59.
327. *Гай Цезарь, Марк Антоний*, денарий, Галлия, 39 год до н. э. Д. 18; В. 3,55; ↗. Инв. № 17824/157. Тип ср. Sydenham, 207, № 1327а; Grueber, II, 409, № 92, табл. CV, № 1; Babelon, II, 35, № 60.
328. *Гай Цезарь, Квинт Сальвий (Сальвидиен Руф)*, денарий, Галлия, 40 год. Д. 20; В. 3,77; ↑. Инв. № 15096. Тип ср. Sydenham, 207, № 1326 в; Grueber, II, 407, № 88, табл. CIV, № 16; Babelon, II, 45, № 92.
329. *Петиллий Капитолин*, денарий, Рим, 37 год до н. э. Д. 18; В. 4,08; ↓. Инв. № 17824/158. Тип ср. Sydenham, 187, № 1149, табл. 29; Grueber, I, 571, № 4217, табл. LVI, № 3; Babelon, II, 291, № 1.
330. *То же*, но иной тип, денарий. Рим, 37 год до н. э. Д. 18; В. 3,87; ↑. Инв. № 17824/159. Тип ср. Sydenham, 187, № 1151; Grueber, I, 572, № 4222, табл. LVI, № 6; Babelon, II, 292, № 3.
331. *Гай Цезарь, Гай (Юлий) Цезарь*, денарий, Галлия, 40 год до н. э. Д. 20; В. 3,60; ↘. Инв. № 16133. Тип ср. Sydenham, 206, № 1322; Grueber, II, 405, № 76, табл. CIV, № 12; Babelon, II, 41, № 89.

332. *Гай Цезарь*, денарий, Галлия, 41 год до н. э. Д. 18; В. 4,00; ↑. Инв. № 15105. Тип ср. Sydenham, 205, № 1318; Grueber, II, 406, № 81. табл. CIV, № 14; Babelon, II, 36, № 63.
333. *То же*, но другой вариант типа. денарий, Галлия, 41 год до н. э. Д. 19; В. 3,87; ↑. Инв. № 15185. Тип ср. Sydenham, 206, № 1320; Grueber, II, 410, № 96. табл. CV, № 4, 5; Babelon, II, 38, № 67.
334. *Гай Вибий Вар*, денарий, Рим, 39 год до н. э. Д. 19; В. 4,05; ↑. Инв. № 16143. Тип ср. Sydenham, 183, № 1138, табл. 28; Grueber, I, 536, № 4295, табл. LVIII, № 8; Babelon, II, 548, № 24.
335. *Люций Ливиней Регул*, денарий, Рим, 42 год до н. э. Д. 18; В. 3,82; ↑. Инв. № 17824/160. Тип ср. Sydenham, 183, № 1112, табл. 28; Grueber, I, 581, № 4271, табл. LVIII, № 17; Babelon II, 144, № 12.
336. *То же*, но другой вариант типа. Д. 19; В. 3,95; ↑. Инв. № 18215/4. Тип ср. Sydenham, 183, № 1113; Grueber, I, № 4261.
337. *Люций Ливиней Регул*, денарий, Рим, 42 год до н. э. Д. 19; В. 3,75; →. Инв. №. 16122. Тип ср. Sydenham, 183, № 1107; Grueber, I, 580, № 4260, табл. LVII, № 10; Babelon, II, 143, № 4.
338. *Марк Антоний*, кистофор, Малая Азия—Эфес(?), 39 год до н. э. Д. 25; В. 12,28; ↑. Инв. № 17824/161. Тип ср. Sydenham, 193, № 1197, табл. 29; Grueber, II, 502, № 133, табл. CXVI, № 1; Babelon, I, 179, № 60.
339. *То же*, но другие штемпеля. Д. 26; В. 12,05; ↑. Инв. № 16112. Тип ср. Sydenham, 193, № 1197, табл. 29; Grueber, II, 502, № 134, табл. CXIV, № 2.
340. *То же*, но другие штемпеля. Д. 27; В. 12,20; ↑. Инв. № 16111.
341. *То же*, но другие штемпеля. Д. 25; В. 11,64; ↑. Инв. № 15139.
342. *То же*, но другие штемпеля. Д. 28; В. 12,18; ↑. Инв. № 16110.
343. *То же*, но другие штемпеля. Д. 25; В. 12,23; ↑. Инв. № 17824/162.
344. *То же*, но другие штемпеля. Д. 25; В. 12,10; ↑. Инв. № 18215/15.
345. *Публий Клодий*, денарий, Рим, 41 год до н. э. Д. 18; В. 3,80; ←. Инв. № 17824/163. Тип ср. Sydenham, 183, № 1117; Grueber, I, 586, № 4290, табл. LVIII, № 5; Babelon, I, 356, № 15.

346. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 13,77; ←. Инв. № 15188.
347. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 4,07; ↑. Инв. № 15180.
348. *То же*, но другие штемпеля. Д. 17; В. 4,00; →. Инв. № 17824/164.
349. *То же*, но другие штемпеля. Д. 19; В. 3,82; ↓. Инв. № 16124.
350. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,98; ←. Инв. № 17824/165.
351. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,80; →. Инв. № 17824/166.
352. *То же*, но другой тип. Д. 17; В. 4,15; →. Инв. № 16025. Тип ср. Sydenham, 183, № 1115; Grueber, I, 586, № 4288, табл. LVIII, № 4; Babelon, I, 356, № 17.
353. *Тиберий Семпроний Гракх*, денарий, Рим, 40 год до н. э. Д. 19; В. 3,98; ↑. Инв. № 15191. Тип ср. Sydenham, 185, № 1127; Grueber, I, 593, № 4314, табл. LVIII, № 18; Babelon, II, 433, № 13.
354. *То же*, но другой тип. Д. 20; В. 3,98; ↑. Инв. № 17824/167. Тип ср. Sydenham, 185, № 1128; Grueber, I, 594, № 4316 табл. LVIII, № 19; Babelon, II, 433, № 11.
355. *Секст Помпей Магнус Пий*, денарий, Сицилия, 38—36 годы. Д. 18; В. 3,78; ↑. Инв. № 17824/168. Тип ср. Sydenham, 210, № 1347, табл. 30; Grueber, II, 562, № 16, табл. CXX, № 12; Babelon, II, 351, № 21.
356. *То же*, но другие штемпеля. Д. 18; В. 3,92; ↑. Инв. № 17824/169. Тип ср. Sydenham, 210, № 1347, табл. 30; Grueber, II, 562, № 15, табл. CXX, №№ 11, 12;
357. *Марк Антоний*, денарий, Греция (?). 38—37 годы. Д. 19; В. 3,81; ↓. Инв. № 15179. Тип ср. Sydenham, 193, № 1199; Grueber, II, 506, № 141, табл. CXIV, № 6; Babelon, I, 188, № 80.
358. *То же*, но другой тип, денарий, Греция (?) 36 год до н. э. Д. 20; В. 3,92; ↑. Инв. № 15144. Тип ср. Sydenham, 194, № 1203; Grueber, II, 510, № 148, табл. CXIV, № 11; Babelon, I, 187, № 76.
359. *То же*, но другие штемпеля. Д. 20; В. 3,96; ↑. Инв. № 17824/170.
360. *То же*, но вариант того же типа. Д. 21; В. 3,77; ↓. Инв. № 17824/171. Тип ср. Sydenham, 194, № 1202; Grueber, 509, № 147, табл. CXIV, № 10; Babelon, I, 187, № 77.

361. *То же*, но с изображением армянской тигары, денарий, Армения, 35 год до н. э. Д. 18; В. 3,95; Инв. № 17824/172. Тип ср. Sydenham, 194, № 1205; Grueber, II, 520, № 172, табл. СХV, № 10; Babelon, I, 195, № 94,
362. *Марк Антоний и Клеопатра*, денарий, Малая Азия, 32—31 годы Д. 19; В. 3,87; Инв. № 17824/173. Тип ср. Sydenham, 194, № 1210 табл. 29; Grueber, II, 525, № 179, табл. СХV, № 15; Babelon, I, 195, № 95.
363. *То же*, но другие штампы. Д. 18; В. 3, 65; Инв. № 15143.
364. *То же*, но другие штампы. Д. 18; В. 3,82; Инв. № 16116.
365. *Марк Антоний и Клеопатра*, тетрадрахма, Антиохия (на Оронте), 38—31 годы. Д. 26; В. 15,43; ↑. Инв. № 15085. Тип. ср. BMC, 158, № 53, табл. XIX, № 3; Head, 778.
366. *То же*, но другие штампы. Д. 25; В. 15,25; ↑. Инв. № 15085.
367. *То же*, но другие штампы. Д. 27; В. 15,73; ↑. Инв. № 15141.
368. *То же*, но другие штампы. Д. 26; В. 15,10; ↑. Инв. № 17824/174.
369. *То же*, но другие штампы, Д. 28; В. 15,03; ↑. Инв. № 18215/14
370. *То же*, но вариант типа, Д. 26; В. 14,58; ↑. Инв. № 15140.
371. *То же*, но другие штампы. Д. 29; В. 14,93; ↑. Инв. № 17825/175.
372. *То же*, но вариант типа. Д. 24; В. 15,35; ↑. Инв. № 17824/176.

S U M M A R Y

In the spring of 1945 in the village of Sarnakounk, which is in the Si-sian region of Armenia, was found a hoard of silver coins. Unfortunately, the coins from the hoard passed from hand to hand among the villagers and the hoard was not preserved. But, 20 years after the unearthing of the hoard, 373 coins from the hoard were recovered, and the net weight being about 3 kilograms of silver. According to their origin, the coins in the hoard are composed of the following groups:

Roman (Republic)	225	coins
Seleucian	58	"
Phoenician	39	"
Parthian	22	"
Armenian	10	"
Cappadocian	8	"
Asia Minor	8	"
Macedonian	2	"
Pontus	1	"

The oldest coin dates to the 30's of the 4th century B. C., and the latest issued coin in the hoard belongs to the 32nd-31st years of the 1st century B. C. Of the coins registered and catalogued, this hoard of coins is the largest hoard found of the post-Hellenic period in Armenia. This collection of coins shows the basic system of the coins and their weight and which were used in international trade in the country in the 2nd to the 1st century B. C. The hoard represents a collection of many different coins, such as the Hellenic, as well as the Roman (Republic) coins and shows the great diversity present in Armenia in that time. Of the latest issued 113 coins, they all have different typology and have the names of many famous persons who have succeeded one another without interruption from the 110th to the 31st years before Christ.

The hoard not only has numismatic value, but, it comprises such metrological statistics and the amount of weight which were issued in large numbers and which has survived and has reached us in good condition. Inasmuch as weights of the Hellenic period have not been found in Armenia, the weight of every single coin in the hoard has documental significance as to origin. The different types of Greek and Latin inscriptions which are on the coins, the monograms and signs

have importance from the viewpoint of epigraphy and paleography. Mythological images and the portraits of historical personalities give information and insight to many facts which concern iconography and the history of art from the 2nd to the 1st century B. C.

The types of supplementary elements give a wide illustration of the types of working tools, guns, the figures of animals and other signs which are connected with Heathenish worship. The coins in the hoard are separated into three fundamental groups as to the places where the coins were in use, and which show the main avenues of goods-money ties in Armenia in the latter part of the 1st century B.C. The first group is composed of coins which were issued in Rome, in other cities of Italy, in Spain and in Sicily. The second group is composed of coins which have come from the mints of Asia Minor, Greece, Pontus and Cappadocia. In the third group is collected coins from Phoenicia, Syria, Parthia and Armenia.

An analysis of the composition of the hoard and its comparison with the statistics of coins found in Transcaucasia, shows that the whole hoard could have been accumulated, most likely, in Artashat, the capital of Ancient Armenia.

Artashat, which in the 2nd to the 1st century B. C. was the largest economic and political centre in the Ararat valley, and where caravans loaded with goods met and continued on to their destinations, and where coins of different countries of the Hellenic world were common and in use.

The owner of the hoard, most likely, lived in Artashat, because of the character of the composition of the coins and their circulation give evidence of that fact. The hiding of the hoard took place, most likely, in the beginning of the 20's of the 1st century in the village of Sarnakounk in the Sislan region of Armenia.

That village is located 120 kilometres from Artashat.

The assumption of the dates is supported by the fact that the latest issued coin in the hoard belongs to the 32nd to the 31st years B. C. During those years Armenia was occupied by the Roman Legions under the command of Marcus Antonius. The population of the country was always under the fear of being pillaged and plundered.

The wide-spread fear of being robbed and looted grew stronger in the 31st year and continued until the birth of Christ, when the Armenian King Artavazd the 2nd was condemned to death and executed. The war against the Roman plunderers was taking place.

In that period the hoard was buried and hidden in the ground.

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ*

149. Cnaeus Gellius, Roma
150. Geminus Caius Aburius, Roma
151. Roma, Titus Cloulius
152. Marcus Cippius Marci filius, Roma
153. Quintus (Marcius) Pilipus, Roma
154. Gnaeus Blasio Gnaei filius, Roma
155. Titus Mallius. Appius Claudius, Quaestores Urbani
156. Appius Claudius. Titus Mallius, Quaestores Urbani
157. Quintus (Minucius) Thermus Marci filius
158. Marcus Lucilius Rufus
159. Lucius Saturninus
160. Roma, Marcus (Porcius) Cato Victorix
161. Lucius Thorius Balbus
162. Roma, Aulus Albinus Spuri filius
- 163—166. Lucius Piso Frugi
170. Calus Mamilius Limetanus
171. Publius Crepusius
172. Lucius Censorinus Calus. Limetanus. Publius Crepusius.
173. Caius Annius Titi filius Titi nepos proconsul. Ex Senatus Consulto
- 174—175. Hispan, Aulus Postumius Auli filius Spurii nepos Albinus
176. Lucius Cornelius Sulla
177. Quaestor
178. Caius Naevius Balbus
179. Marcus Volteius Marci filius
180. Senatus Consulto Lucius Procilius filius
181. Lucius Lucretius Trio
182. Mensor. Senatus Consulto. Lucius Farsuleius
- 183—184. Triumvir—Virtus. Manius Aquillius Manli filius Manii nepos
185. Senatus Consulto. Sabinus Iudex Titus Vettius
- 186—188. Triumvir—Geta, Caius Hosidius Cali filius
- 189—193. Bonus Eventus Libo Puteal Scribonianum
- 194—197. Pavillus Lepidus Concordia Ter Pavillus
198. Lucius Roscius Fabatus
- 199—201. Marcus Plaetorius Cestianus. Ex Senatus Consulto

---

* Նշված թվերը գրքում նկարագրվող դրամների համարներն են:

202. Marcus Plaetorius aedilis curulis. Ex Senatus Consulto
- 203—204. Marcus Plaetorius Cestianus. Senatus Consulto
- 205—206. Marcus Plaetorius Marci filius aedilis curulis Cestianus. Senatus Consulto
- 207—208. Quintus Pomponius Musa
- 209—211. Caius Calpurnius Piso Lucii filius Frugi
212. Publius Ypsaeus. Senatus Consulto. Caius Ypsaeus consul Privernum cepit
213. Publius Fonteius Publius filius Capito, triumvir. Manius Fonteius tribunus militum
214. Quintus Caepio Brutus
- 215—217. Libertas
218. Quintus Cassius Libertas Absolvo Condemno
- 219—220. Quintus Cassius
- 221—223. Marcus Scaurus aedilis curulis. Ex Senatus Consulto. Rex Aretas Publius Hypsaeus aedilis curulis Caius Hypsaeus, consul Privernum captum
- 224—225. Quintus Pompeius, Quinti filius, Rufus consul Sulla, consul. Quintus Pompeius Rufus
- 226—228. Ancus Philippus aqua Marcia
229. Triumviri Brocchi, Lucii Fourli Cnaei filii
230. Aulus Plautius, aedilis curulis, Senatus Consulto Bacchius Iudaeus
231. Cnaeus Plancius aedilis curulis. Senatus Consulto
- 232—234. Salutis Manius Acilius triumvir Valetudinis
- 235—236. Libertatis, Caius Pansa Caii filius Caii nepos
- 237—241. Pansa, Iovis Axuris Caius Vibius Caii filius Caii nepos
242. Caius Pansa Albinus Bruti filius
243. Albinus Bruti filius
244. Pietas Albinus Bruti filius
245. Aulus Postumius consul Albinus Bruti filius
246. Fortuna populi romani. Quintus Sicinius triumvir
247. Lentulus Marcellus consules
258. Lucius Hostilius Saserna
- 259—262. Lucius Hostilius Saserna
263. Quintus Sicinius, triumvir: Caius Coponius praetor. Senatus Consulto
264. Lucius Plautius
- 265—266. Lucius Plautius Plancus
267. Quintus Metellus Scipio Imperator Eppius legatus flandum curavit
268. Rufus. Senatus Consulto. Manius Cordus
- 269—272. Consul tertio dictator iterum augur pontifex maximus-munus
- 273—275. Consul tertio dictator iterum augur pontifex maximus donatium
- 278—284. Moneta. Titus Carisius
- 292—294. Caius Considius Paetus
299. Lucius Valerius Acisculus
300. Caesar imperator pontifex maximus
301. Caesar imperator Publius Sepullus Macer

302. Caesar dictator perpetuo Publius Sepullius Macer
304. Lucius Flaminius quatuorvir
306. Caius Casseius imperator Marcus Servilius legatus
307. Marcellinus Marcellus consul quinquies
- 308—319. Marcus Antonius imperator, augur, triumvir reipublicae constituendae. Marcus Barbatius quaestor propraetore. Caesar imperator, pontifex, triumvir, reipublicae propraetore constituendae
320. Marcus Antonius imperator, augur, triumvir reipublicae constituendae. Marcus Nerva proquaestor provincialis. Lucius Antonius concil
321. Marcus Antonius imperator, triumvir reipublicae constituendae
- 322—323. Marcus Antonius imperator, triumvir reipublicae constituendae. Caesar imperator, triumvir reipublicae constituendae
324. Marcus Antonius imperator, triumvir reipublicae constituendae, augur. Caesar imperator, pontifex triumvir, reipublicae constituendae
326. Marcus Antonius imperator, augur, triumvir reipublicae constituendae. Lucius Plancus proconsul
327. Caesar imperator. Imperator Antonius
328. Caius caesar triumvir reipublicae constituendae. Quintus Salvius imperator, consul designatus
330. Senatus Frequens
331. Caesar triumvir reipublicae constituendae. Caesar dictator perpetuo
332. Caius caesar imperator. Senatus Consulto
333. Caesar triumvir reipublicae constituendae. Senatus Consulto
334. Caius Vibius Varus
335. Lucius Livineius Regulus
336. Lucius Livineius Regulus praefectus. Regulus filius praefectus urbi
337. Caius caesar triumvir reipublicae constituendae. Lucius Livineius Regulus
- 338—344. Marcus Antonius imperator, consul designatus iterum et tertio, triumvir, reipublicae constituendae
- 345—352. Publius Clodius Marci filius
353. Divi Julii filius. Tiberius Sempronius Graccus quatuorvir, quaestor, designatus
354. Tiberius Sempronius Graccus quaestor designatus. Senatus Consulto
- 355—356. Magnus Pius imperator iterum praefectus classis et orae maritimae. Ex Senatus Consulto
357. Consul designatus iterum et tertio triumvir reipublicae constituendae Marcus Antonius Marci filius Marci nepos augur imperator tertio
- 358—360. Marcus Antonius augur triumvir reipublicae constituendae imperator tertio
361. Antonius augur consul designatus iterum et tertio imperator tertio triumvir reipublicae constituendae
- 362—364. Antonius Armenia devicta. Cleopatrae reginae regum filiorum regum
- 365—372. Ἀντωνίου Ἀυτοκράτορος Τρίτον Τριώνανδρον Βασιλέα Κλεοπάτρα Θεανώτερα

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Տ Ե Ղ Ա Ն Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

- Ադրբեջան 53—55
 Աթենք 34, 55
 Ալեքսանդրիա 58
 Ախալքալաք 54
 Աղձնիք 52
 Ամիսոս 22
 Այրարատ 52
 Անգրկովկաս 52, 54, 56
 Անի 53, 54
 Անտիոք 15, 17, 19, 21, 28, 29, 41, 48, 54, 57, 79, 122
 Ապամեա 52
 Ասյարան 53
 Ապոլլոնիա 35
 Առաջավոր Ասիա 14, 17, 22, 24, 25, 47, 53, 74
 Ատրպատական 58
 Արարիա 39
 Արաղոս 52—54
 Արմավիր 53
 Արտաշատ 19, 21, 28, 31, 46, 53, 54, 57, 58
 Աֆրիկա 20, 42, 51, 107, 108
- Բաղիկյան (ղյուլ) 53
 Բակտրիա 32
 Բասարղեյար 52
 Բարդա 55
 Բաբու 12, 17
 Բոսֆոր 20, 34
 Բջնի 53
 Բրիտանական թանգարան (Լոնդոն) 16, 17, 19, 31
 Բյութանիա 55
- Կալատիա 32
 Կալիա 20, 32, 42, 51, 53, 105, 106, 108, 109, 115, 116, 117
 Կաննի 53
 Կորիս 9, 11
- Եգիպտոս 41, 58
 Ելենովկա 53
 Եկեղյաց Գավառ 58
 Երևան 5, 10—12, 19, 32, 52, 58
- Ջանգեզուր 9, 12
- Էլամ 32
 Էջմիածին 54, 55
 Էփեսոս 13, 14, 20, 21, 34, 35, 48, 84, 114—116, 118
- Քակճա 54
 Քրիիսի 12, 17
 Քոուլ 52
 Քրակիա 48, 55
- Իդդիր 53
 Իսպանիա 20, 38, 39, 51, 53, 90, 10
 Իտալիա 20, 40, 51, 53, 85—93
 Իրան 18, 20, 22, 56, 58, 74
- Լենինգրադ 12
 Լիկուորիա 38
- Խրնրսլու 55
 Խորակերտ 54
- Մովինար 52
 Մոփք 40
- Կարթագեն 54
 Կարյազինո 54
 Կամո 53
 Կասպղովկիա 10, 13, 18—20, 33, 47—53, 57, 82
 Կասպիտոլիում 38
 Կասպից ծով 56
 Կիլիկիա 32

Հայաստան 3, 13, 15—20, 22, 25, 27, 28,
31—35, 41, 46, 52—55, 57—59, 78, 122
Հայկական լեռնաշխարհ 52, 54
Հայկական ՍՍՀ 9, 17, 18, 52, 53, 56
Հոռոմ 20—22, 32, 36—41, 44, 46, 51—53,
55—57, 85—87, 91—104, 106, 107, 109—
114, 116—120
Հոռոմեական հանրապետություն 10, 28, 31, 35,
40—42, 48, 52, 53, 84
Հունաստան 20, 22, 39, 47, 51, 55—57, 91,
113, 121

Մաժար 19, 21
Մակեդոնիա 20, 21, 38
Մակեդոնական թագավորություն 11—13, 49, 65
Մարնհուլի 54
Մեծ Հայք 52—54, 58
Մերձավոր Արևելք 51, 52, 57
Միհրդատակերտ 18, 21
Միջագետք 32, 54, 57
Միջերկրական ծով 51, 56, 57
Մծրին 54
Մոսկվա 12, 17

Նարիմանով 52
Նյու-Յորք 32

Շամաիի 55, 56
Շամշադին 52, 54
Շիրակ 52

Ոսկեվաղ 53
Որոնտես 29

Պատմության պետական թանգարան (Երևան)
10—12, 25, 27
Պարթևական թագավորություն 10—12, 18, 20,
25—28, 32, 41—49, 54, 55, 57, 74
Պարսր 25
Պետական էրմիտաժ (Լենինգրադ) 17
Պերդամոն 13, 14, 20, 21, 34, 35, 48, 51, 53,
83, 84
Պիդնես 38

Պոնտական թագավորություն 10, 12, 13, 19, 20,
25, 50, 82
Պոնտոս 13, 20, 33, 34, 47, 51, 53, 55

Թոգոս 48

Սաոնակունք 9—13, 46, 51, 52, 55—59
Սելևկիա 18, 21
Սելևկյան թագավորություն 10, 15, 23, 24, 32,
47, 49, 50, 53, 54, 57, 63
Սիդոն 14, 17, 22, 24, 25, 47, 53, 74
Սիլիպիոն 29
Սիսիան 9, 10, 11
Սիրակուզա 40
Սիրիա 17, 19, 20, 27, 28, 39, 48, 54, 55, 56
Սիցիլիա 20, 38, 51, 53, 93, 104, 105, 120
Սյունիք 9, 52, 57, 58
Սովետական Հայաստան 54
Սևանա լիճ 53

Վենետիկ 5, 31
Վիեննա 5, 31
Վրացական ՍՍՀ 53, 54

Տարոն 52
Տիգրանակերտ 19, 21, 28, 30, 32, 33, 41, 54,
57, 78—81
Տիգրիս 18
Տիգրոն 18, 21
Տյուրոս 14—17, 21, 24, 25, 47, 52, 53, 54,
57, 65, 70

Փարաբար 52, 54, 55
Փարիզ 16, 17, 31
Փյունիկիա 10—14, 20, 24, 47, 49, 50, 70
Փոքր Ասիա 13, 20, 34, 35, 46, 48, 50, 56, 57,
91, 113—116, 118, 120—122
Փոքր Հայք 52
Քասախ 53
Քուֆախ 54
Քուր (դետ) 52, 54, 56

Օդեսա 17

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐ, ՏՈՂՄԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՑԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Աբրահամյան Աշոտ 12
Աթենաս 23, 33, 65, 66, 82, 83, 105
Ալբրինուս, Ա. Պոստումիոս 38, 42, 28, 90, 104
Ալիշան 9
Ալեքսանդր Մակեդոնացի 13—15, 22, 47, 55,
56, 63
Ալեքսանդր I Սելևկյան 13, 15, 16, 23, 24, 56,
63
Ալեքսանդր II Սելևկյան 56
Անահիտ 58

Աննա Պերինա 90
Աննիուս Լուսկուս Գ. 90
Անխիզ 105
Անկուս Մարցիոս 39, 42, 100
Անտիոքոս IV Սելևկյան 53, 55, 56
Անտիոքոս V Սելևկյան 55
Անտիոքոս VII Սելևկյան 13, 16, 23, 53—56,
65, 66
Անտիոքոս VIII Սելևկյան 56
Անտիոքոս X Սելևկյան 56

- Ապոլլոն 23, 30, 36, 37, 45, 64, 88—90, 97,
106, 111, 112, 119
- Ավլուս Պլավտիոս 101
- Ավրորա 37
- Արեգ 30
- Արևասա 39, 100
- Արզումանյան 9
- Արիարաթ IV, 13, 18, 82
- Արիարաթ V 13, 18, 33, 82
- Արիարաթ IX 33
- Արիորարդան I 13, 19, 53
- Արիստոն 34
- Արշակ (Պարթև) 13, 18, 25, 26, 74—78
- Արտաշես II թագավոր հայոց 59
- Արտաշեսյան տոհմ 5, 13, 30, 52, 58, 78
- Արտավազդ Մեղացի 58
- Արտավազդ II, արքայից-արքա 14, 19, 25,
29—32, 41, 47, 54, 55, 58, 59, 81
- Արտավան II 56
- Ացիլյուս Մանիոս 102
- Ացիսկուլուս Լ. Վալերիոս 42, 112
- Աքվիլիոս Մանիոս 38, 92, 93
- Բալբուս Լ. Քորնելիոս 87
- Բալբուս Գ. Նևիոս 91
- Բասմաջյան Կ. Յ. 5, 81
- Բարբատիոս (Փիլիպոս) Մարկոս 40, 45, 114
- Բարխուզարյան Գրիգոր 9—12
- Բարխուզարյան Ռուբեն 12
- Բարխուզարյան Սևրյոժա 11
- Բարոս 37, 117
- Բլազիո Գն. Կոնսելիոս 86
- Բոնուս Էլլենտուս 37, 45, 99
- Բոսկիսիոս Լ. Ֆուրիոս Գն. Ֆ. 101
- Բրուտուս Ք. Կեպիո 38, 45, 98
- Բրուտուս Մ. Յունիոս 113
- Բուկա Էմիլիոս Լյուցիոս 39, 112
- Փարբիելյան Ա. 10
- Փայուս Հոսիդիոս Գետա 93, 94
- Փեմինուս Արուրիոս 85
- Փենյուս Գելլիոս 85
- Փոբզիլիոս 89
- Փորդիոս Ռուֆուս Մ. 107
- Փոտարդ I, Պարթև 13, 26, 75
- Փրաբուս Տիրերիոս Սեմպրոնիոս 12, 42
- Դանիելյան Հայկանուշ 9
- Դեմետրոս I Սելևկյան 55, 56
- Դեմետրոս II Սելևկյան 13, 16, 23, 24, 64
- Դիանա 36, 37, 88, 93, 101, 106, 119
- Դիոնիս 37
- Դիոսկուրներ 37
- Եղիազարյան Հարություն 9
- Եվթիկիդես Սիկիոնացի 29
- Եվանդոս 36, 45, 97
- Երվանդ 25
- Ղևա 22—24, 33, 63, 67—69
- Էմիլիոս Բուկա Լ. 39, 112
- Էմիլիոս Լեպիդուս Պավլուս 38, 39, 45, 94
- Էմիլիոս Սկավրուս Մ. 99, 100
- Էնիաս 45, 105
- Էպպիոս Մ. 107
- Փերմուս Միևուցիոս Ք. 38, 86
- Փորթուս Բալբուս Լ. 87
- Հենտուլուս Լ. Կոնսելիոս 39, 104
- Հեպիդուս Պավլուս Էմիլիոս 38, 39, 45, 94
- Հիբերնաս 37, 45
- Հիմեանուս Գ. Մամիլիոս 90, 89, 45
- Հիսիմաքոս 55
- Հիսիպոս 29
- Հիվիենիոս Ռեզուլուս Լ. 40, 42, 46, 118
- Հուկրեցիոս Տրիոն Լ. 92
- Հուսկուս Գ. Աննիոս 90
- Հուցիլիոս Ռուֆուս Մ. 87
- Հուցիոս Անտոնիոս 41, 42, 46, 115
- Խիլո Լ. Ֆլամինուս 113
- Կալպուռնիոս Պիզո Լ. Ֆուլի 45, 88
- Կապիտո Պ. Յոնտելուս 98
- Կապիտոլինուս Պետրիլիոս 44, 46, 116, 117
- Կասսիոս Լոնգինուս Գ. 113
- Կասսիոս Լոնգինուս Ք. 44, 99
- Կաստոր 36
- Կատո Մ. Պորցիոս 87
- Կարիսիոս Տրատուս 45, 46, 109
- Կիրևյա 37, 45, 96, 101
- Կլավդիոս Ապիոս 86
- Կլավդիոս Պուլխեր Գ. 35
- Կլեոպատրա 41, 42, 48, 57, 58, 122, 123
- Կլիո 36, 45
- Կլոդիոս Պուրիլիոս 45, 119, 120
- Կլոուլիոս Տրատուս 85
- Կոկեյիոս Ներվա Մ. 115
- Կոնկորդիա 37
- Կոնսիդիոս Պետուս Գ. 45, 111
- Կոնսելիոս Բլազիո Գն. 86
- Կոնսելիոս Լենտուլուս Մարցելլինուս 32, 33, 39,
104, 114
- Կոնսելիոս Սուլլա Լ. 31, 91
- Կորդիոս Ռուֆուս 107
- Կոնսուլիոս Պուբլիոս 44, 90
- Հանիբալ 40
- Հելիոս 46
- Հերակլես 22, 24, 37, 63, 70, 92, 107
- Հերմես 37
- Հոստիլիոս Սասեննա Լ. 42, 45, 106

- Հոտ 20—22, 32, 36, 37—41, 46, 51—53,
 55—57, 85—87, 91—104, 106, 107, 109—
 —114, 116—120
 Հրահատ I Պարթև 56
 Հրահատ II Պարթև 55
 Հրահատ III Պարթև 56, 56
 Հրահատ IV Պարթև 55
 Հուլիոս Կեսար 32, 39, 41, 42, 45, 46, 105,
 107, 108, 112, 113, 120
 Մալիկոս Տիտոս 86
 Մակարյան Վարթեի 10
 Մակարյան Մարիամ 10
 Մակեր Պ. Անուարիտուս 112
 Մամիլիոս Լիմենտանուս Գ. 45, 89, 90
 Մանանդյան Հակոբ 32, 34, 58
 Մանուկյան Կեղեցիկ 9, 10
 Մանուկյան Լուսիկ 9
 Մարկոս Անտոնիոս 40—42, 44, 54, 48, 57,
 58, 114—119, 121—123
 Մարս 36, 45, 46, 85, 87, 98, 103, 117
 Մարցիլիոս Գնեյուս 44
 Մարցիոս Փիլիպոս Լ. 39, 100
 Մեղուզա 37, 104, 107
 Մելկարթ 24
 Մենսոր Լ. Ֆաուստուս, 33, 92
 Մետելլուս Պիոս Արիպիո Յեցելիոս, 42, 107
 Մերկուրիոս 45, 89, 113
 Միհրդատ I Պարթև 13, 18, 26, 74
 Միհրդատ II Պարթև 26, 55, 56, 75
 Միհրդատ III Պարթև 13, 18, 26, 75, 76
 Միհրդատ VI Եմպատոր 13, 20, 33, 34, 55, 82
 Մինոցիոս Թերմոս Քվինտուս 38, 86
 Միրզոյան Արմենակ 10
 Մունատիոս Պլանկուս Լ. 116
 Մուշեղյան Խ. Ա. 19
 Յունիոս Բրուտոս Լ. 38, 98, 99
 Յունոնա 37, 45, 86, 91, 92, 95, 109
 Յուսիտեր 31, 36, 39, 45, 46, 86, 89, 98, 100,
 103, 104, 114, 116
 Ինպտուն 37, 92, 98, 113, 120
 Իերես 85
 Իերվա Մարկոս Կոկելիոս 115
 Իիկոմեդես II, Թագավոր Բյութանիայի 55
 Իիկոմեդես III, Թագավոր Բյութանիայի 55
 Ինիոս Բալբուս Գալուս 91
 Ծահնազարյան Ասլան 10, 11
 Ողիսես 37, 45, 89
 Պախոմով Ե. Ա. 11, 55
 Պանսա Գ. Վիրիոս 45, 102, 103
 Պապիոս Լուցիոս 33
 Պետիլիոս Կապիտոլինուս 44, 46, 116, 117
 Պերսես 25, 38, 94
 Պիետաս 37, 106
 Պիլոս Լ. Յ. Յուզի 45
 Պլանկուս Լ. Պլավտիոս 107
 Պլանկուս Լ. Մունատիոս 116
 Պլավտիոս Հիպոկրատ 39, 98—100
 Պլավտիոս Պլանկուս Լ. 107
 Պլետորիոս Մ. Յ. Յեստիանուս Մ. 45, 46, 95,
 96
 Պոլուկոս 36
 Պոլուպեյուս Մազնուս Սեքստուս 32, 39, 120
 Պոմպիլիոս Ռուֆուս Քվինտուս 100
 Պոմպիլիոս Մուլա Քվինտուս 45, 47
 Պոստումիոս Ա. Ալբինուս 38, 39, 42, 45, 88,
 90, 104, 113
 Պորցիոս Կասո Մ. 87
 Պոսցիլիոս Լուցիոս 92
 Պտուկյան Զարեհ 5, 28, 32, 79, 81
 Պուբլիոս Կոնսելիոս Լենտուլուս Մարցիլի-
 նուս 39
 Պուլխեր 84
 Ռեգուլուս Լ. Լիվինիոս 40, 42, 46, 118
 Ռոմա 31, 36, 45, 84, 86, 87, 92, 102, 109.
 110
 Ռոմուլոս 38
 Ռուսցիոս Ֆարատուս Լ. 95
 Ռուֆուս Մարկոս Լուցիլիոս 87
 Ռուֆուս Մանիոս Կորդիոս 107
 Ռուֆուս Ք. Սալվիոս Սալվիդիանուս 116
 Սարինուս Տ. Վեստիոս 93
 Սադոյան Լիպարիտ 10
 Սալլուս 37, 102
 Սալվիոս Սալվիդիանուս Ռուֆուս Ք. 116
 Սահակյան Մամիկոն 9
 Սանատրուկ I Պարթև 13, 26, 55, 56, 75
 Սասանա Լ. Հոստիլիոս 42, 45, 106
 Սատուրն 36, 87
 Սատուրնինուս Լ. Ապպուլիոս 87
 Սարգսյան Գեղամ 9
 Սելենոս I 29
 Սելենոս VI 56
 Սեմպրոնիոս Գրաբուս Տիբերիոս 12, 42, 46
 Սեպուլիոս Մակեր Պ. 39, 45, 112
 Սերվիլիոս Կասկա Լոնգուս 42, 113
 Սերվալլուս Գալուս 38, 98
 Սերվիլիոս Մարկոս 113
 Սիցինիոս Քվինտուս 104, 106
 Սկավրոս Մ. Էմիլիոս 39, 99, 100
 Սկոլիբոնիոս Լիբո 45, 94
 Սուլի 37
 Սցիպիոն Աֆրիկացի 86
 Սուլլա 31
 Վալերիոս Ացիսկուլուս Լ. 42, 112
 Վալուենա 37, 45, 96

- Վարուս Վիրիուս 117
 Վենեբրա 36, 45, 90, 91, 105, 107, 108, 111—
 —113,
 Վեսաս 36, 44, 99
 Վեստիուս Սարինուս S. 93
 Վերդիլիուս 89
 Վիկտորիա 31, 36, 40, 45, 85—87, 90, 91,
 110, 112
 Վիրտուս 37, 38
 Վոլտեյուս Մ. Ֆ. 91

 Տատիուս 38, 42, 93
 Տարբվիտիուս Գալուս 90
 Տիգրան Մեծ 13, 17, 19, 24, 25, 28—30
 Տիտուս Մալլիուս 86
 Տիր 30
 Տիրիբազ 25
 Տրիո ի. Լուկրետիուս 92

 Յենզորինուս Ա. 90
 Յեստինուս Մ. Պլենտորիուս 45, 46, 95, 96

 Յերեբրա 36, 37, 45, 96, 101, 107
 Փիլիպոս Մ. Բաբատիուս 40, 45, 114
 Փիլիպոս Լ. Մարցիուս 39, 44, 100
 Փիլիպոս I Փիլադելփոս 13, 16, 17, 24, 53, 5
 56, 66—68

 Օգուլինիուս 89
 Օկտավիա 41, 42, 46, 118, 119
 Օկտավիանոս 40—42, 44—46, 57, 59, 114—1
 Օճանջանյան Արշակ 9
 Օրոդես II Պարթևաց թագավոր 13, 18, 26, 5
 76, 78
 Օրոնտոս (Երվանդ, Հայաստանի արեմենյա
 սատրապը) 25

 Ֆաբատուս Լ. Լոսցիուս 95
 Ֆարսուլեյուս Մենսոր Լ. 33, 92
 Ֆլամինուս Խիլո Լ. 113
 Ֆոնտեյուս Պ. Ֆ. Կապիտո 98
 Ֆուրիուս Գն. Ֆ. Բոսկիուս 101
 Ֆորտունա 37, 104

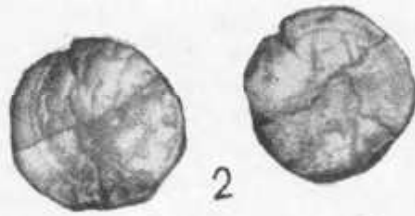
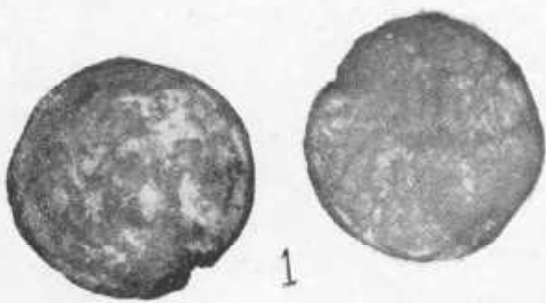

ԱՂՅՈՒՍԱԿՆԵՐ·ՏԱԲԼԻՑԻ

ՍԵՆԱԳՐԵՐ

 1	 2	 3	 4	 5	 6	 7	 8
 9	 10	 11	 12	 13	 14	 15	 16
 17	 18	 19	 20	 21	 22	 23	 24
 25	 26	 27	 28	 29	 30	 31	 32
 33	 34	 35	 36	 37	 38	 39	 40
 41	 42	 43	 44	 45	 46	 47	 48
 49	 50	 51	 52	 53	 54	 55	 56
 57	 58	 59	 60	 61	 62	 63	 64
 65	 66	 67	 68	 69	 70	 71	 72
 73	 74	 75	 76	 77	 78	 79	 80

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Համառոտագրություններ	5
--------------------------------	---

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ընդհանուր հարցեր	7
Գանձի հաշտարերումը	9
Դրամների ծագումը	13
Դրամների պատկերատիպը	22
1. Հելլենիստական դրամներ	22
2. Հռոմեական դրամներ	35
Դրամների կշռաչին համակարգը	47
Գանձի ստեղծման և թաղման մասին	51

ՄԱՍՆ ՆՐԿՐՈՐԴ

Դրամների դասակարգումն ու նկարագիրը	61
Հելլենիստական միապետություններ	63
Հռոմեական հանրապետություն	84
Ամփոփում (ուսերեն)	124
Ամփոփում (անգլերեն)	176
Արձանագրություններ	177
Հատուկ անունների ցանկ	180
Աղյուսակներ	185

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՐՏԱՇԵՍԻ ՄՈՒՇԵՂՅԱՆ
ХАЧАТУР АРТАШЕСОВИ՛Կ ՄՄՏԵԳՅԻ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱՄԱԿԱՆ ԳԱՆՁՆԵՐԸ
Հ Ա Տ Ո Ր Ի

Տպագրվում է Հայաստանի պատմության
պետական ​​​​քանդաճանի
գիտական ​​​​խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիրներ Լ. Ն. Բելովա, Գ. Ա. Տիրացյան
Հրատ. խմբագիրներ Ա. Հ. Շաղգամյան, Փ. Վ. Նալչաշյան
Նկարչական ձևավորումը Լ. Ա. Սաղոյանի
Տեխ. խմբագիր Մ. Ա. Կափանյան
Սրբագրիչներ Ա. Ա. Ղափանյան, Մ. Բ. Գևորգյան

ՎՖ 03091   ԽՀԽ 1192   Պատվեր 758   Հրատ. 3114   Տպաքանակ 3000
Հանձնված է արտադրության 2/VI 1970 թ., ստորագրված է տպագրության 17/IV 1973 թ.,
տպագր. 16,75 մամուլ + 31 ներդիր, հրատ. 17,3 մամուլ, պայման. 29,1 մամուլ, թուղթ № 1,
70 × 108¹/₁₆: Գինը 2 ռ. 36 կ.:
Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության Էջմիածնի տպարան

Է

THE MUSEUM OF THE
MUSEUM OF THE